

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE OF STRATEGIC STUDIES

Cilt/Volume: 16

Sayı/Issue: 36

Aralık/December 2020

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Milli Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : 0 212 398 01 00 (3860-3832)

E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr

guvenlikstratejileri@gmail.com

Web : www.msu.edu.tr/enstituler/atasaren/gsd

**MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ**

**TURKISH NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES**

Cilt/Volume: 16 • Sayı/Issue: 36 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Owner on behalf of the Atatürk Institute**
adına Sahibi ve Sorumlusu **of Strategic Studies**

Dr. Gültekin YILDIZ (Prof.)

Baş Editör / Editor-in-Chief

Dr. Gültekin YILDIZ (Prof.)

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Mehmet Mert ÇAM

Kaan KILIÇ

Teknik Editör / Technical Editor

Dilek KARABACAK

Alan Editörleri / Area Editors

Dr. Banş ATEŞ (MSÜ ATASAREN)

Dr. Tolga ÖZ (MSÜ ATASAREN)

Dr. Güngör ŞAHİN (MSÜ ATASAREN)

**TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR
JOURNAL**

Index Copernicus

ULAKBİM TR DİZİN

Sosyal Bilimler Veritabanı

ASOS INDEX

(Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)

SOBİAD Atf Dizini

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda dört kez Mart, Haziran, Eylül ve aralık aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published quarterly in March, June, September, and December. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ (Özyeğın Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Kasım HAN (Altınbaş Üniversitesi)
Prof. Dr. R. Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Beril TUĞRUL
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Üniversitesi)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute - ABD)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Bölgesel Çalışmalar / Regional Studies

İsrail'in Güvenlik Anlayışını Yorumlamak İçin
Demir Duvar Doktrini Bağlamında Jabotinsky'yi Anlamak 743
To Understand Vladimir Ze'ev Jabotinsky's Iron Wall Doctrine
Zafer BALPINAR

Güç Asimetrisi Çerçevesinde Filistin'deki Bölünmüşlüğü
İsrail ile Çözümüzlüğe Etkisi 783
The Effect of Division in Palestine on the Deadlock with Israel,
within the Framework of Power Asymmetry
Barış ESEN

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi: ABD Merkezli Hegemonik Bir Yapıdan
Normatif Bir Yapıya Geçişin Önemi 821
The Missile Technology Control Regime: The Necessity of Transitioning
from a US-Centered Hegemonic Framework to a Normative One
Eray ALIM

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Kapsamında Somali
ve Afrika Boynuzu'nun Güvenliği; Aktörler, Tehditler ve Riskler 873
Security of Somalia and Horn of Africa within the Framework of
Regional Security Complex; Actors, Threats, and Risks
Güngör ŞAHİN

Modern Terörizmin Beşinci Dalgası: Devletlerin
Uluslararası Terörist Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları 915
The Fifth Wave of Modern Terrorism: Causes and Possible Consequences
of the States' Cooperation with International Terrorist Organizations
Rüştü Salim Savaş BİÇER

Savaş Araştırmaları/War Studies

Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede
Yeterlilik Düzeyi ve Eğitim İhtiyacı 947
The Effectiveness of Military Decision-Making Process
in Tactical and Operational Level and Training Needs
Oğuzhan PEHLİVAN - Tolga ÖZ

Yayın İlkeleri 977

Submission Guidelines 981

Vladimir Ze'ev Jabotinsky'nin Demir Duvar Doktrini Anlamak

To Understand Vladimir Ze'ev Jabotinsky's Iron Wall Doctrine

Zafer BALPINAR*

Öz

Siyonist Hareket'in amacı, yurtsuz bir halka halksız bir toprak olarak kabul ettikleri Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmaktır. Yahudilerin Filistin'de devletleşme isteği arttıkça karşılarındaki yerel halkın buna direnci yükseldi. Filistin coğrafyasının geleceğinde bir Yahudi devletinin yer alması için iki toplum arasındaki ilişki biçimini yönetecek bir modele ihtiyaç vardı. Siyonizm'in değişik formları doğrultusunda farklı modeller ileri sürüldü. Bu çalışma Vladimir Ze'ev Jabotinsky tarafından ileri sürülen Demir Duvar Doktrini bağlamında onun soruna bakış şeklini ve getirdiği çözüm yaklaşımını ele almaktadır. Bu doktrin Filistin'deki Yahudi radikal kesimlerinde karşılık ve hayat bulduktan sonra Revizyonist Siyonizm bağlamında etkisini sürdürmüştür. Bu nedenle İsrail'in Filistinlilerle olan sorununa yaklaşımını yorumlayabilmek için önemli zeminlerden biridir. Çalışmanın amacı Jabotinsky'nin görüşlerinin açığa çıkarılması suretiyle bir analiz çerçevesi oluşturulmasıdır. Ancak bu çerçevenin soruna uygulanması ve yorumlanması İsrail'in siyasi tarihinde okuyucu tarafından ele alınan konu ve zaman dilimi özelinde okuyucuya bırakılmaktadır. Çalışmada Jabotinsky'nin Filistin'de bir Yahudi yurduna ilişkin yaklaşımı,

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-0336-7233, e-posta: zbalpinar@mehmetakif.edu.tr, zbalpinar@yahoo.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 09.08.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 03.12.2020

Araplara bakışı ve Yahudi askerî gücüne dair yaklaşımı tanımlayıcı başlıklar olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İsrail, Filistin, Filistin Sorunu, Jabotinsky, Demir Duvar Doktrini.*

Abstract

The aim of the Zionist Movement was to establish a Jewish homeland in Palestine where they considered it as a land without people for a homeless people. As the desire of the Jews to nationalize in Palestine increased, the resistance of the local people against them increased. In order for a Jewish state to take part in the future of Palestine, a model was needed to govern the relationship between the two communities. Different models were proposed in the context of different forms of Zionism. In this study, Vladimir Ze'ev Jabotinsky's approach to the problem and his solution proposal are dealt with in line with his Iron Wall Doctrine. This doctrine, after coming to life and getting response from the Jewish radicals in Palestine, continued its effect in the context of Revisionist Zionism. Therefore, it is one of the important grounds for interpreting Israel's approach to the problem with the Palestinians. The aim of the study is to create an analysis framework by revealing Jabotinsky's views. But the application and interpretation of this framework to the problem is left to the reader, in terms of the subject and time period which will be addressed by the reader in Israel's political history. In the study, Jabotinsky's approach to a Jewish homeland in Palestine, his view of the Arabs and his approach to Jewish military power were used as descriptive titles.

Keywords: *Israel, Palestine, Palestine Problem, Jabotinsky, Iron Wall Doctrine.*

Giriş

19. yüzyılda Avrupa'daki milliyetçi akımlardan etkilenen ve dini kökenleri bulunan Siyonist hareket, yurtsuz bir halka halksız bir toprak olarak kabul ettiği Filistin'de bir Yahudi yurdu kurmayı kendine amaç edinmişti. Ancak bu topraklar ne halksız ne de sahipsizdi. Yahudilerin Filistin'de devlet kurma isteği arttıkça karşılarındaki yerel halkın da buna direnci yükseldi. Zira Siyonist akımların bazıları tarihi ve kültürel

geleneği, bazıları da dini metinleri, bazıları ise sosyalizmi kendilerine rehber edinip bu topraklar üzerinde hak iddia ediyorlardı. Ancak bu isteklerini gerçekleştirecek demografik güçleri yoktu.

İstediklerine ulaşmak için diğer halkın kendi geleceğini belirleme hakkını önlemeleri gerekiyordu. Yahudiler kendilerini bir dinin mensubu olmanın ötesinde etnik bir halk olarak gördüklerinden, dini/kültürel bir eşitlik anlayışı bağlamında bu toprakları Filistinli Araplarla paylaşmak istemiyorlardı. Bu nedenle Siyonizm, dışarıdan gelenlerin yerel halkın elindekini almayı amaçlayan kolonici bir hareketine dönüştü. Ayrıca Siyonistlerin Filistinli Arapları kendi topraklarının üzerine çöreklenmiş bir halk olarak görmeleri çatışma halini doğal bir sonuç olarak üretti.

Böylece tarihsel süreç, İsrail'in giderek daha da savaşçı söylemleri/eylemleri takip eden bir devlete evrilmesine şahitlik etti. Bu süreçte ne kadar sert olursa barışa o kadar yakın olacağına yönelik bir anlayış politikasında hâkim oldu ve çatışma hali adeta var oluşun kaçınılmazı olarak konumlandı. Netice olarak Filistin'deki Yahudi ve Filistinli Arap toplumu arasında oluşan soruna çözümün güç kullanımıyla tanımlanmaya başlanması, var oluş için diğerini kontrol altına alma arayışını ortaya çıkardı. Böylece iki toplum arasındaki ilişki biçimi de beka üzerinden tanımlanır hale dönüştü.

Bahse konu mücadele bağlamında bu çalışma, Vladimir Ze'ev Jabotinsky'nin¹ sorun yaşayan iki toplumun ilişki biçimini tanımladığı Demir Duvar Doktrini'ni esas almaktadır. Jabotinsky bu doktrini oluşturan fikirleriyle Yahudilerin gelecek ülküsünü şekillendirebilecek bir kapsam ve derinlik ortaya koymuştur. Onun sorunu ele almak için doktrin bağlamında çizdiği çerçeve, Filistin'deki Yahudi radikal kesimlerinde karşılık ve hayat bulduktan sonra Revizyonist Siyonizm bağlamında etkisini devam ettirmiştir. Doktrin sahip olduğu tanımlayıcı

---

¹ Vladimir Ze'ev Jabotinsky'nin hayatı ve düşüncelerine ilişkin bkz. Joseph B. Schechtman, *The Life and Times of Vladimir Jabotinsky: Rebel and Statesman*, Eshel Books, Maryland, 1986; Yakov Shavit, *Jabotinsky and The Revisionist Movement 1925-1948*, Frank Cass, London, 1988; Brian Horowitz ve Leonid Katsis (ed.), *Vladimir Jabotinsky's Story of My Life*, Wayne State University Press, Detroit, 2015.

ve çözüm öneren içeriğiyle İsrail'in devlet kuruluşundan sonraki süreçte Filistin soruna yönelik yaklaşımını yorumlayabilmek için önemli analiz çerçevelerinden birini oluşturmaktadır. Çalışma bu analiz çerçevesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak bu çerçevenin soruna uygulanması ve yorumlanması İsrail'in siyasi tarihinde okuyucu tarafından ele alınan konu ve zaman dilimi özelinde okuyucuya bırakılmaktadır. Zira ve şüphesiz İsrail'in Filistinlilere yönelik tutumu sadece Revizyonist Siyonizm ve Demir Duvar Doktrini ile yorumlanamayacak ve açıklanamayacak kadar geniş yelpazede birçok parametreyi barındırmaktadır. Ancak bu çerçevenin İsrail politikasında incelenmek üzere ele alınan olay ve zaman diliminde yer bulunduğu görüldüğü durumlarda, bakış açısını derinleştirmekte kullanılabileceği veya istikrarlı bir uygulama tespit edildiği durumlarda ileriye yönelik projeksiyon imkânı sunacağı değerlendirilmektedir.

1. Demir Duvar Doktrini Nedir?

Demir Duvar, Jabotinsky tarafından revizyonistlerin Filistinli Araplara karşı tutumuna temel oluşturmak üzere tesis edilmiş bir kavramdır. Jabotinsky, revizyonist terminolojide İsrail toprağının Arapları olarak kavramlaştırılan Filistinlilerin milliyetçi arzularını sürekli olarak görmezden geldi. Bu nedenle onlarla çatışmayı doğal ve kaçınılmaz kabul etti. Bu sorunu oluşturulacak bir demir duvarla çözülebilir olarak tanımladı. Bu demir duvar, gerçek manada fiziki bir engel değil, Ürdün Nehri'nin iki yakasında kurulacak askerî, homojen ve organik bir Yahudi devletiydi. Jabotinsky'e göre Filistinlilerle Filistin'de bir Yahudi çoğunluğunun oluşturulmasını ve nihayetinde bir Yahudi devleti kurulmasını esas alan bir anlaşmanın yapılması ne mümkündür ne de arzu edilen bir şeydi. Bu sadece Yahudi silahlı gücünün Büyük İsrail üzerinde Yahudi egemenliğini sağlamasıyla mümkündü.²

Jabotinsky, önceki göçlerden daha büyük olan 4. Aliyah'a (1924-1929) giden süreçte Filistin meselesine çözümü olan Demir Duvar

---

² Nur Masalha, *Imperial Israel and The Palestinians: The Political Expansion*, Pluto Press, London, 2000, p. 56-57.

anlayışını, siyasi ve askerî gelecek teşkiline dönüştürerek bir doktrin haline getirdi.³ Jabotinsky'e göre Demir Duvar Doktrini'ne esas teşkil eden anlayış iki temel üzerine oturuyordu: Filistin manda yönetimi sınırları dâhilinde Ürdün Nehri'nin her iki yakası üzerine kurulu bir İsrail ülkesi ve toprak bütünlüğü korunarak tüm bu alan üzerinde siyasi egemenliğin tesis edilmesi için Yahudi siyasi haklarının acilen ilan edilmesi.⁴

Bahse konu çerçevede Demir Duvar, gücü konsolide etme, kendine saldırmaya çalışacak Araplara karşı askerî bir kapasite oluşturma ve Filistin coğrafyasındaki Arap toplumunu aşan model olacak bir Yahudi toplumu oluşturma çabasına karşılık geliyordu. Bu unsurlardan Yahudilerin beklentisi, Arapların zamanla kendi arzularının verimsizliğini ve mantıksızlığını kabul ederek bunlardan vazgeçmeleri, nihai olarak da Yahudi devletini kabul etmeleri ve onunla barış yapmalarıydı. İlk etapta bir uzlaşma olmasa da barış konseptini kabul etmeleri, daha sonra da zamanla barışın nimetlerini daha fazla görüp ikna olmaya devam ettikçe ona yönelmelerini esas alıyordu. Gerçek uzlaşma bundan sonra gelecekti.⁵

Anılan kapsamı yerine getirerek devlet olma amacına hizmet edecek doktrin iki aşamadan oluşuyordu: Arapların Yahudi devletini yok etme umudunu ortadan kaldıracak Demir Duvar'ın tesis edilmesi ve bu gerçekleştirildikten sonra da Filistinli Araplarla onların Filistin'deki statüleri ve ulusal hakları konusunda müzakere edilmesi.⁶ Bu iki temel aşama, a) Demir Duvar'ın tesis edilmesi, b) yıkma girişimlerine karşı savunulması, c) düşmanın kendi içinde iktidar değişikliğine neden olacak maliyetli bir yenilgi oluşturarak ılımlıların radikalleri taviz vermeye ikna etmesinin sağlanması, d) Demir Duvar'ın savunucularının bu değişimi

³ Yosef Gorny, *From Binational Society to Jewish State*, Brill, Leiden, 2006, p. 65.

⁴ Avi Shlaim, *The Iron Wall: Israel and The Arap World*, W.W. Norton, New York, 2000, p. 12.

⁵ Ze'ev Maoz, *Defending The Holy Land*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2009, p. 6.

⁶ Avi Shlaim, "The Iron Wall Revisited", *Journal of Palestine Studies*, 2012, Vol. 41, No. 2, 80-98, p. 83.

kabullenerek kendi tutumlarını görüşme ve tavize yönlendirmeleri ile e) kolektif hakların eşitliği bağlamında yürütülecek müzakereler yoluyla çatışmanın yatıştırılması şeklinde 5 alt bileşen halinde ele alınıyordu.⁷

Demir Duvar, devletleşmeye giden yolda son durak değildi, bu sona giden bir yol ve yöntemdi. Arap direnişi kırıldıktan sonra asıl süreç Filistin ulusal hareketi içinde başlayacaktı ve ılımlı görüşler ön plana çıkacaktı. Bundan sonra ciddi görüşmeler başlayacaktı. İşte bu görüşmelerde Yahudi tarafı Filistinli Araplara ulusal ve medeni hakları konusunda öneride bulunacaktı. Jabotinsky ulusal hakların ne olduğu konusunda bir çerçeve çizmemekle birlikte daha sonraki yorumları bunun Yahudi devleti içinde bir özerkliğe karşılık geldiğini gösteriyordu.⁸

Bu kapsamda doktrinin en öne çıkan unsuru, Yahudilerin taleplerinin başta ortaya konması ve daha sonra genişletilmemesiydi. Çünkü doktrin görüşme aşmasına gelene kadar ulusal ve medeni statülerin eşitliğinden ziyade tek tarafın (Yahudilerin) mutlak üstünlüğünü esas alıyordu. Üstelik de Yahudilerin Araplardan daha zayıf olduğu 1920'li dönemde.⁹ Tek taraflı yüksek beklentiye rağmen bu amaç için silahlı mücadeleye girmek son çare olarak düşünülmüştü. Zira savaş hali doktrinin altını boşaltıp, demografik olarak zayıf olan ve ılımlı yaklaşımı esas almak durumunda olan Yahudi toplumunun doktrinden beklentisini azaltabilirdi.¹⁰

Çizilen çerçevede doktrinin sürekli bir savaş haline olmasa bile sürekli bir ötekileştirme ve eşitsizlik sürecine karşılık geldiği belliydi. Jabotinsky bu eşitsizlik halini ve Yahudi yurdu tahayyülünü, yani Demir Duvar Doktrini'ni, 1923 yılında yazdığı Demir Duvar (deneme), ve Demir Duvar (Biz ve Araplar) makaleleriyle daha detaylı olarak ete kemiğe büründürdü. Doktrini oluşturan düşünsel alt yapı, onun Yahudilerin yaşadıkları sorunlara çözüm arayışına dair geniş kapsamlı fikirlerinin

⁷ Ian Lustick, "To Build and to Be Built By: Israel and The Hidden Logic of The Iron Wall", *Israel Studies*, 1996, Vol. 1, No. 1, 196-223, p. 203.

⁸ Shlaim, "The Iron Wall Revisited", p. 83.

⁹ Lustick, a.g.e., p. 209-210.

¹⁰ Maoz, a.g.e., p. 13, 170.

ve beklentilerinin konsantre edilmiş haliydi. Meselenin tespiti ve çözümü dair düşünceleri devlet kuruluşundan sonraki dönemde de sorunun ele alınışında referans oluşturacak biçimde aşağıdaki şu başlıklar altında toplanıyordu.

2. Jabotinsky'nin Filistin'de Bir Yahudi Yurduna İlişkin Yaklaşımı

Jabotinsky Siyonist harekete katılmadan önce 1898'de kendisinin tam bir anti-semitik olarak yaftalanmasına neden olacak şekilde, Yahudilerin komşuları tarafından nefret edilen ve zulme tabi kılınan kötü bir halk olduğunu söylüyordu. Fakat bu tespitini çözümün bir parçası olarak konumlandırıyor ve çözüm olarak Filistin'e genel bir Yahudi göçünü işaret ediyordu. Aslında o anti-semitik değildi. O dönemde birçok Yahudi anti-semitizmin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Jabotinsky'e göre Yahudi halkına yönelik düşüncede değişiklik oluşturmaya çalışmak zulmün derinleşmesini önleyemezdi ancak onun sona erdirilmesine gidecek yolun önünü açabilirdi. Jabotinsky böyle bir ruh haliyle, yani Yahudilerin uğradıkları zulmün aynı zamanda çözümün bir parçası olarak kullanılabileceği düşüncesiyle, Siyonist harekete olumlu yaklaştı.¹¹ Onu Siyonist hareketin içinde yer alma kararlılığına iten asıl mesele ise Rusya'nın Yahudilere karşı giriştiği şiddet faaliyetleri (pogrom) oldu. Rusya'da organize bir Yahudi meşru müdafaa yapısının kurulmasını sağlamak için yerel Yahudi liderlerine mektuplar gönderdi. Bu mektuplarına cevap alamadı ama bu liderler tarafından Odessa'da hali hazırda kurulu olan meşru müdafaa yapılanmasına katılmaya yönlendirildi. Jabotinsky de bu gruba katılarak hem silah temininde hem de bildirilerin yazılmasında yardımcı oldu.¹²

Kafasındaki düşünce ve sahadaki eylemin birleştiği bu yıllar, çözüm için bir anlayış oluşturulmasının da zeminini teşkil etti. Jabotinsky

¹¹ Ze'ev Jabotinsky, *Collected Writings: Autobiography-The Story of My Life*, Tel Aviv: Eri Jabotinsky and Amihai Publishing Company, 1947, p. 27-28, 31'den aktaran Meyrav Wurmser, *Ideas and Foreign Policy: The Case of Israeli Likud Party*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The George Washington University, Washington DC, 1998, p. 84-85.

¹² Wurmser, *a.g.e.*, p. 85-86.

Siyonist faaliyetlerinin başından itibaren, neden halk çoğunluğu oluşturacakları özerk ulusal bir toprağa ihtiyaç duydukları ve neden bu toprağın tarihi İsrail ülkesi (Filistin) olması gerektiği hususlarını açıklayacak bir Siyonist teoriye gereksinim olduğunu düşünüyordu.¹³ Bu yaklaşımı onu gelecekte kurulacak bir Yahudi devletinde Arap-Yahudi ilişkilerini ele alan ilk düşünürlerden biri yapıyordu. Zira diğer Siyonistler gelecekte bir çatışmayı öngörmekle birlikte özellikle göçün artması sonrasında yaşanacak soruna bir çözüm önermiyorlardı. Jabotinsky'ye göre asıl sorun, Yahudilerin buldukları ülkelerde anti-semitizme maruz kalmaları değil, yurtsuz bir halk olmalarıydı.¹⁴

Bu doğrultuda yurtsuzluk sorununun çözüme yönelik ilk tanımlama çabası Yahudi toplumunu konumlandırmaya yönelik oldu. Jabotinsky'nin ulus ile insanlık arasındaki tercihi ulustan yanaydı.¹⁵ Ulusal kimlik duygusunun kaynağını ise kanda buluyordu.¹⁶ Anavatan, din, dil, tarihi bağlar ise milliyetçiliğin özü değil tamamlayıcı unsurlarıydı.¹⁷ Jabotinsky'ye göre her ırk, bir ulus olma yolunda kendisi için ekonomik, siyasi ve manevi olarak mükemmel bir ortama sahip olmak için, yani her detayı kendi düşüncesinin ürünü olan ve her detayı kendi ağız tadına uygun olan bir yapıya sahip olmak için çaba göstermekteydi. Böyle mükemmel bir ulusal kültür ise ancak bir ırk kendi vatanına

---

¹³ Raphaela Bilski Ben-Hur, *Every Individual is a King-The Sovial and Political Thought of Ze'ev (Vladimir) Jabotinsky*, Tel Aviv: Dvir, 1988, p. 156'dan aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 146.

¹⁴ Ben-Rafael Galanti, W. E. Aaronson and I. Schnell, "Power and Changes in The Balance Between Ideology and Pragmatism in The Right Wing Likud Party", *GeoJournal*, 2001, Vol.53, No. 3, 263-272, p. 264-265.

¹⁵ Ze'ev Jabotinsky, *Collected Writings: Autobiography-The Story of My Life*, Tel Aviv: Eri Jabotinsky and Amihai Publishing Company, 1947, p. 27-28, 31'den aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 140.

¹⁶ Ze'ev Jabotinsky, "Letter on The Autonomism", *Selected Writings: Diaspora and Assimilation*, Tel Aviv: Shlomo Zaltzman, 1936, p. 142-143'ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 126.

¹⁷ Wurmser, *a.g.e.*, p. 132.

sahip olduğunda yaratılabilirdi ve ona göre Yahudiler bir ulusun ve ırkın korunması için toprağın önemini vurgulayan harika bir örnekti.¹⁸

Jabotinsky'e göre insanlar siyasi ve hukuki statülerine göre değil, milliyetlerine ve ırklarına göre tanımlanmaktaydılar. Bu nedenle Siyonizmin amacına ulaşması için Filistin'de Yahudi çoğunluğu sağlanmalıydı. Ancak çoğunluk bu topraklarda demokratik bir tutum içinde olmayacak, çoğunluk bu topraklara Yahudi karakterinin damgasını vurmak için kullanılacaktı.¹⁹ Birçok Siyonist bu yaklaşımı kabul etmeyerek vicdanlarında yer tutacak daha ahlaki bir meşruiyetin arayışında olurken, Jabotinsky, Yahudilerin kendilerini Avrupa'da tehdit eden felaketten kaçmaya çalıştıklarını hatırlatarak, Yahudilerin ahlakiliğinin Arapların Filistin'deki ahlakiliğini geride bıraktığını ileri sürdü.²⁰ Jabotinsky'e göre yurtsuz Yahudiler dünyanın her yanına dağılırken Arap halkları kendi yurtlarında egemenliğin tadını çıkarıyorlardı. Burada bahse konu olan eşitsizlikti. Adil olan, Yahudilerin topraklarını bu bütünden ayırmak ve yurtsuz dolaşan haklı yurt sahibi yapmaktı.²¹ Onun düşüncesinde Yahudilerin Filistin'deki hakları Arapların olduğundan mutlak bir şekilde fazlaydı. Ayrıca Yahudiler bu hakları kendilerine vermeleri için dünya toplumundan dilenmek zorunda değildiler, Yahudiler bunu gururlu biçimde talep etmeliydiler.²²

Jabotinsky'nin işaret ettiği yönde zaten sahada yürütülmekte olan bir faaliyet söz konusuydu. Onun Siyonizmin merkezi dediği Rusya'dan gelen Siyonistler 1906'da Finlandiya'nın Helsinki şehrinde toplanarak Helsingfors (Helsinki) programını başlatmışlardı. Jabotinsky'e göre bu

---

¹⁸ Ze'ev Jabotinsky, "A Lecture on The History of Israel", Selected Writings: Diaspora and Assimilation, Tel Aviv: Shlomo Zaltzman, 1936, p. 335-336'ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 134.

¹⁹ Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005, p. 49.

²⁰ Uri Avnery, *Israel's Vicious Circle*, Pluto Press, London, 2008, p. 52.

²¹ Ze'ev Jabotinsky, "The Ethics of The Iron Wall", Jabotinsky Institute in Israel, http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%901%20-7_14.PDF (Erişim Tarihi 27.12.2018)

²² Wurmser, *a.g.e.*, p. 164.

buluşmada eski ve yeni amaçlar ile beklentileri bir araya getiren yeni bir Siyonizm oluşturulmuştu. Bu yeni yaklaşımın sloganı “pratik iş” ve “İsrail ülkesindeki mevzileri fethet” idi.²³ Zaten Jabotinsky'nin yaklaşımı da farklı değildi. Geleceğe realist olarak bakan biri olarak Siyonist faaliyetleri, önce gelenin kazanımı belirleyeceği, Yahudiler ile Araplar arasındaki bir at yarışına benzetiyordu. Dolayısıyla milyonlarca Yahudinin Filistin'e gönderilmesi için zamanın en hızlı şekilde kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Bu eylem iki sorunu birden çözecekti: Avrupa'daki Yahudilerin kötleşen durumu ve Filistin'deki Yahudi çoğunluğunun sağlanması.²⁴

Jabotinsky için Yahudi sorununun çözüm yöntemi olarak Filistin'e dönüş fikri yerli yerine oturmuştu ancak bölge Osmanlı hâkimiyetindeydi. Bu meselenin yerinde tetkik edilmesi gerekliydi. Jabotinsky Jön-Türk Hareketi'nin yönetimi almasından sonra gazeteci olarak İstanbul'a geldiğinde Osmanlı'nın zayıf ve çökmekte olduğunu görerek, bunun Siyonist hareket için faydalı olabileceğini tespit etti. Ancak Jön-Türkler de Filistin'de Yahudi özerkliğine izin vermiyorlar aksine Osmanlı tebaasını Osmanlılık düşüncesi altında birleştirmeye çalışıyorlardı. Bu durum çabasına sekte vurdu fakat I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Osmanlı-Alman bloğunun kaybedeceğini fark ederek devrimci bir fikir için çalışmaya başladı. Yani Filistin'in özgürleştirilmesine yardım etmek üzere İngiliz ordusunun bir parçası olarak bir Yahudi taburunun kurulması çabasına girdi. Çabalar sonuç verdi ve İngiltere Ağustos 1917'de Filistin'deki silahlı mücadeleye katılmak üzere iki Yahudi taburunun kurulmasını kabul etti. Jabotinsky bunu İngiliz hükümetinin Yahudileri bir millet olarak tanıması şeklinde yorumladı ve Yahudilerin katılımı olmadan Filistin toprağının elde edildiğine yönelik olabilecek iddiaları ortadan kaldırmak amacıyla yapıldığını düşündü. Ona göre İngilizler Yahudilerin Filistin'deki iddiaları

²³ Vladimir Jabotinsky ve Brian Horowitz, *Vladimir Jabotinsky's Story of My Life*, Wayne State University Press, Detroit, 2016, p. 90.

²⁴ Ehud Luz, “The Moral Price of Sovereignty: The Dispute About TheUse of Military Power Within Zionism”, *Modern Judaism*, 1987, Vol. 7, No. 1, 51-98, p. 65.

konusunda ikna olmuşlardı. Yahudilerin içinde yer aldığı İngiliz askerî garnizonunun Filistin'i Osmanlı'dan koparması ise beklentisiyle tam olarak örtüşüyordu. Jabotinsky ortaya çıkan sonucu, yani savaş ile kazanılmış bir Filistin anlayışını, devletin kurucu ilkesi yapmayı ve moral güç takviyesi olarak kullanmayı çözüm fikrinin bir parçası yaptı.²⁵

İngiltere'nin Kasım 1917'de yayınladığı Balfour Deklarasyonu ile muğlak olarak olsa da Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasına yardım edeceğini ilan etmesi, tam olarak olmasa da Jabotinsky'nin çözüm arayışı zincirine bir halka daha ekledi. Hoşnutsuzluğu Balfour Deklarasyonu ile belirsiz biçimde çerçevesi çizilmiş değil, İngiltere tarafından açıkça ilan edilmiş bir Yahudi devleti istemesiydi.²⁶ Ayrıca deklarasyonu önemsemekle birlikte Filistin meselesini daha geniş manada Yahudiler ile İngiltere arasında bir düet değil, bir dünya konseri olarak görüyordu.²⁷ Bu Yahudilerin beklentilerini elde etme çabasını İngiltere'nin politikasının ötesine genişletme çabasıydı. Ancak konjonktürel gerçeklik olan İngiltere'nin bölgedeki hegemonyasını ön plana çıkarmayı tercih etti. Yahudi sorununun çözümünü İngiltere ile ilişkilendirdi. Yahudi devletini İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarının teminatı, onun yardım ve uluslararası iş birliğini talep eden Avrupa'nın bir parçası olarak konumlandırdı.²⁸

Deklarasyonun ardından takvimler 1918 yılı gösterirken ve I. Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşılırken deklarasyonun Jabotinsky'e göre yorumu, İngilizler tarafından Filistin'de kurulacak Yahudi ulusal

---

²⁵ Eran Kaplan, *Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its European Origins, 1920-1937*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Brandeis University, Massachusetts, May 2001, p. 18; Ze'ev Jabotinsky, *Collected Writings: Autobiography-The Story of My Life*, Tel Aviv: Eri Jabotinsky and Amihai Publishing Company, 1947, p. 27-28, 31'den aktaran Wurmser, a.g.e., p. 88.

²⁶ Medeleine Tress, "Fascist Components in The Political Thought of Vladimir Jabotinsky", *Arab Studies Quarterly*, 1984, Vol. 6, No. 4, 304-324, p. 323.

²⁷ Jan Zouplna, "Revisionist Zionism: Image, Reality and The Quest for Historical Narrative", *Middle East Studies*, 2008, Vol. 44, No. 1, 3-27, p. 14.

²⁸ Joseph Heller, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, Routledge, New York, 1995, p. 2.

yurdu olarak tanımlanan toprakların Şeria Nehri'nin doğusunu da kapsadığı şeklindeydi. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin burayı Trans-Ürdün Krallığı olarak tanımlaması ve bunun hükümet etme yetkisine sahip Siyonistler tarafından kabul görmesi Jabotinsky için kabul edilemezdi. Ona göre Doğu Şeria'nın Yahudi yurdundan ayrılması tarihi ve pratik manada adaletsizlikti. Jabotinsky'e göre Şeria'nın doğusu batısına göre göçmenlerin absorbe edilmesi için geniş ve üretim imkânları bakımından daha uygundu. Bu bölgenin ilhaki göçmen sayısını ikiye hatta üçe katlayabilirdi. Sonuçta esas olan Yahudi göçünün maksimize edilmesiydi.²⁹

Jabotinsky'nin düşüncelerinin sahaya yansımaları için beklentinin ötesinde uluslararası mutabakata ihtiyaç vardı ve etkin aktörler ile beklenti içinde olan tarafların bir araya getirilmesi gerekiyordu. Bu gereklilik üzerinden Jabotinsky hazırlığını yaptı ve savaş sonrası durumu ele almak üzere düzenlenmesi planlanan bir barış konferansında (bu konferans 1919 yılında Paris Barış Konferansı adıyla düzenlenecektir) sunulmak üzere Filistin'de bir Yahudi yurduyla ilişkin çözüm yaklaşımını ele alan bir belge kaleme aldı. Bu çalışmasında Yahudilerin sürgündeki hayatını, savaş sonrasında Doğu Avrupa Yahudilerinin ekonomik/siyasi durumlarını ve Filistin'de gelecekte gerçekleşecek siyasi rejime dair görüşlerini ortaya koydu. Bu çalışmasında, empati yapıldığında aksi durum geçerli olsa da Siyonizmin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını istediğini vurguladı. Ancak mevcut konjonktürde kendisine göre bir Yahudi devleti fikrinin olgunlaşmadığını hatta tartışılmasının bile yersiz olduğunu belirtti. Zira Yahudi devletinin kuruluşundan önce yapılması gerekenler olduğunu düşünüyordu. Bu doğrultuda Filistin'e geniş ölçekli bir Yahudi yerleşimi programı ile bu programın uygulanabilmesi ve gelecek olanların yerel halka (Filistinli Araplar) katkı sağlaması için Filistin'in ekonomisinin (tarım, ulusal kaynaklar, sanayi ve ulaşım) kapsamlı bir biçimde planlanmasını önerdi. Yani devletleşmeden önce Filistin'in çok sayıda

---

²⁹ Wurmser, *a.g.e.*, p. 192-194-195.

Yahudi'yi kabul etmesine olanak sağlayacak şartların oluşturulması gerekiyordu.³⁰

Jabotinsky, önerisini 1918'de Siyonist Hareket'in taleplerinin konferansa yönelik olarak tartışıldığı Temsilciler Meclisi (*Asefat HaNivrahim*) oturumunda daha da detaylandırdı. Oturumda hem Balfour Deklarasyonu'nda hem de uluslararası iradede Filistin'in Yahudi halkının ulusal yurdu olarak tanındığını belirterek, bu toprakların artık sadece yerleşiklerinin malı olmadığını ve her iki unsurun "müşterek malı" olduğunun altını çizdi. Bu doğrultuda da Filistin'in gelecekteki siyasal rejimini iki halkın eşitlik statüsü ve iş birliği üzerine inşa edecek bir planı ortaya koydu. Bu plana göre; a) Mandater güç İngiltere, Filistin'de güvenliğin ve hayatın idare edilmesi ile Yahudi ulusal yurdunun inşa edilmesine yardım sorumluluğunu üstlenecekti. b) Filistin'deki toplumsal yapı Yahudiler ve olmayanlar şeklinde, tek bir ulus oluşturmayacak şekilde ele alınacaktı. Bu yapı iki temsil şeklini barındıracaktı, ilki Dünya Siyonist Teşkilatı üzerinden dünya Yahudilerinin Filistin'deki Yahudilerle ilişkisini toprağa bağlı olmadan tesis edecek, ikincisi ise Filistin'deki Yahudiler ile yerel halk arasındaki ilişkiyi toprak bağlamında ele alacaktı. c) Devletin yönetimi Dünya Siyonist Teşkilatı'nın rızasıyla atanmış bir idari kimlik tarafından gerçekleştirilecekti. Jabotinsky'e göre bu yönetim çerçevesi içinde göç, sanayi, tarım, ticaret, ulaşım ve kamu işleri bakanlıklarının bu siyasi kimliğin temsilcilerinin elinde olacaktı. Danışma görevini üstlenecek bir Yasama Konseyi atanmış hükümetle birlikte görev yapacaktı. Bu konsey "müşterek mal" ilkesine göre teşkil edilecekti. Konseyin yarısı Dünya Siyonist Teşkilatı tarafında atanacak diğer yarısı yerel halk tarafından seçilecekti. Böylece Jabotinsky'e göre iki halk da yönetimde eşit güç ve etkiye sahip olacaktı. Mandater güç gözetim görevi üstlenecekti.³¹

Anılan çerçevede Filistin meselesine yönelik Jabotinsky'nin kafasındaki çözüm, Siyonist Hareket tarafından resmen kabul edilen ve

³⁰ Gorny, *From Binational Society to Jewish State*, p. 20-21.

³¹ *A.g.e.*, p. 21-23.

sadece Batı Şeria’da bir Yahudi yurdu kurulmasını Doğu Şeria’nın ise bu kapsamdan çıkarılmasını ele alan İngilizlerin 1922 tarihli Churchill Beyaz Kitabı’na tezat oluşturan iki uluslu bir siyasi oluşumdur. Yani bir Yahudi-Arap federasyonuydu. Bu devlete bir Arap kral başkanlık edecek, bir Yahudi başbakan olacak ve iki kamaralı seçilmiş bir parlamentoya sahip olacaktı. İki ulusun eşit temsiline sahip bir senato ile orantılı temsiline olduğu bir müşterek kamara bulunacaktı. Bu sistem dâhilinde Filistin’e sınırsız Yahudi göçü söz konusu olacaktı. Bahse konu çerçevede Jabotinsky’nin meseleye bakış açısı, Batı ile siyasi ve kültürel yakınlık barındırdığından ve Batı liberal ilkelerini benimsediğinden Arap ulusal azınlığı kimliğinin mümkün olduğunca fazla biçimde Yahudi devleti içinde var olması yönündeydi. Ancak bu Arap federasyonuna dâhil olmak anlamına gelmiyordu. Zira hem buna inanmıyor hem de Batı ile bağlantıyı koparacağı için kabul etmiyordu.³² Ayrıca Yahudileri Avrupalı olarak gördüğü için Filistin’de Orta Doğulu olmayan bir Yahudi devleti istiyordu.³³

Jabotinsky bu yaklaşımı bağlamında ve bu dönemdeki şartlar itibarıyla, Filistin’deki yerel Arap nüfusu kendi ana vatanları içinde ulusal özgürlük arzusu olan ulusal bir grup olarak kabul ediyordu. Entelektüel, dürüst ve liberal bir düşünür olarak sorunun çözümünü aynı vatanın iki ulus tarafından paylaşılmasında görüyordu. Bu nedenle kendi etnik-milliyetçi felsefesini yerel Arap halkın haklarıyla uyumlu hale getirmeye çalışan bir yaklaşımı benimsiyordu. Ona göre her ulus, kendi kültürel ve ulusal farkındalığı ile yaratıcılığı olan özel genetik kodlara sahip ırksal bir topluluğu temsil ediyordu. Ulusal kültür, ulusal özellikler gösteren bir toprakta, vatanda oluşur ve gelişirdi. Fakat gelinen noktada saf ırk kalmamakla birlikte her ulusun kendi ırk standartları vardı. Ona göre bu ırkların diğerlerinden üstün veya aşağıda olması manasına gelmiyordu. Her ırk diğerlerinden ne az ne de fazla kalite ve karaktere sahipti. Yahudi kültürünü de oluşturan bağlı olduğu toprakta dolayısıyla gelecek

³² Josef Gorny, “To Understand Oneself: Does It Mean to Understand The Other?-Reflections”, *Israel Studies*, 2013, Vol. 18, No. 2, 41-52, p. 42, 45-46.

³³ Tress, *a.g.e.*, p. 318.

Uganda³⁴ gibi başka bir toprakta kurulamazdı. Dolayısıyla Yahudilerin devletsizlikten kaynaklanan sorunları, Arapları da dikkate almak kaydıyla Filistin'de çözülmeliydi. Fakat Jabotinsky'nin Filistin'de bir Yahudi devleti düşüncesine İngiltere mutlak kabul göstermiyordu. Bu nedenle Jabotinsky, Siyonistlerin İngiltere'nin çıkarlarını ön plana çıkararak (yani Filistin'in tamamı üzerinde İngiltere yanlısı, belki de Kanada ve Avustralya gibi bir İngiliz dominyonu şeklinde İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarıyla uyumlu bir yapı kurulması önerisi üzerinden) İngiltere'yi ikna etmesi gerektiğini düşünüyordu. Böylece Filistin'de Yahudi yurdu işlevi görececek bir devlet kurulabilirdi.³⁵

Jabotinsky'nin yaklaşımı, Helsingfors Programı ve Doğu Avrupa Siyonistlerinin beklentileri doğrultusunda ortaya çıkan farklı Siyonist önerilerin yanında, Filistin'de bir yurdun nasıl kurulacağına dair bir alternatifti. Ancak onun bu fikri gerek Siyonistler gerekse de Araplar tarafından reddedildikten sonra Churchill Beyaz Kitabı'na muhalefetini ilan etti ve Siyonist yönetimin bu belgeyi kabul etmesinin ardından istifa ederek sert bir politikaya yöneldi. Yahudi halkının ulusal toprağı olarak gördüğü yerler üzerinde kontrol sahibi olma iddiasını ileri sürdü. Filistin'deki diğer Siyonist yapılara meydan okudu ve federasyon düşüncesinden Demir Duvar Doktrinini'ne doğru bir kayış yaşadı.³⁶

---

³⁴ Theodor Herzl, Osmanlı İmparatorlu ile uyum içinde olmak şartıyla Filistin'e Yahudi göçünün bir amaca ulaşabileceğini aksi durumun boşa bir çaba olacağını düşünüyordu. Sultan Abdulhamid ile yaptığı görüşmelerden sonuç alamayınca İngiltere ile sorunu çözmeye yöneldi. Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşün eşiğinde gördüğünden İngiltere'den geçici Yahudi göçü için bir yer göstermesini talep etti. Düşüncesine göre Osmanlı yıkılıp Filistin tekrar müstakbel yurt kimliğine kavuşana kadar bu geçici yerde kalınabilirdi. İngiltere Afrika'daki sömürgesi olan Uganda'nın bir bölümünü bu amaç için önerdi. Uganda Planı 6. Siyonist Kongre'de ele alındı ancak 7. Siyonist Kongre'de vazgeçilerek tek seçenek olarak Filistin kabul edildi. Naomi E. Pasachoff and Robert J. Littman, *A Concise History of the Jewish People*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2005, p. 242.

³⁵ Galanti, vd., *a.g.e.*, p. 264-265.

³⁶ Ilan Peleg, "The Zionist Right and Constructivist Realism: Ideological Persistence and Tactical Readjustment", *Israel Studies*, 2005, Vol. 10, No. 3, 127-153, p. 127.

Zira gelinen nokta itibarıyla Jabotinsky'e göre eğer Dünya Siyonist Teşkilatı bir an önce devlet kuruluşunu ilan etmezse İngiltere bunu sürekli geciktirerek hem Yahudilerin hem de Arapların beklentilerini kendi çıkarına istismar edecekti. Bu kabulü bağlamında düşüncelerini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı ve seçtiği yola yaptığı çağrı cevap bulup yaygınlaşınca Siyonizmin ne olması gerektiği hususundaki manifestosunu ortaya koydu. Temel ilke oldukça açıktı: "söz yok icraat var".³⁷ Bu ilke doğrultusunda Batı Şeria'nın tarihi-dini literatürdeki karşılığı olan Judea ve Samaria (Yehuda ve Şamron) ifadelerini, bu topraklar üzerinde Yahudi iddialarını meşrulaştırmak ve buraya dünyadan Yahudi göçünü çekebilmek için kullanmaya başladı. Siyonizm'in tüm Araplara karşı müşterek bir dava oluşturacağına inandı ve Ürdün'ün egemenliği ile Filistinlilerin kendi geleceğini belirleme hakkına açıkça karşı çıktı.³⁸

Ona göre kendi geleceğini belirleme hakkı, bir halkın bir toprağı elde tutarak sürekli olarak buraya sahip olacağı ve yurtları kaybetmiş halkın sonsuza kadar yurtsuz kalacağı anlamına gelmiyor, Yahudilerin yaşam hakkının tanınması halinde onların da diğerinin hakkına saygı duyacağı anlamına geliyordu.³⁹ Ayrıca kendi geleceğini belirleme hakkı, çok toprağı olanların az olanlara veya hiç olmayanlarla bunu paylaşması ve tüm uluslara kendi geleceğini belirleme hakkını yaşamasına imkân sağlanmasaydı.⁴⁰ Bu çerçevede Jabotinsky'e göre kendi geleceğini belirleme hakkı Arapların değil, geçmiş zulümle dolu olan Yahudilerin hakkıydı. Adalet adına tarihi ülkelerinde hak iddiası Yahudilere aitti.⁴¹

³⁷ Donald Paul Hymel, *Israel's Benevolent Earthquake and The Ultimate Triumph of Revisionist Zionism*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Troy State University, Weisbaden, 1988, p. 43-44.

³⁸ Patricia Goldstone, *Aaronsohn's Maps: A Man Who Might Have Created Peace in The Middle East*, Counterpoint, Berkeley, 2007, p. 172.

³⁹ Jabotinsky, "The Ethics of The Iron Wall".

⁴⁰ Ze'ev Jabotinsky, "Protection Jews", *Collected Writings: On The Way to A State*, Jerusalem: Eri Jabotinsky, 1953, p. 263-264'den aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 234-235.

⁴¹ Ze'ev Jabotinsky, "Parliament", Haartz, July 1925'ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 235.

Yahudilerin iddiası daha ahlakiydi zira Arapların hakları zarara uğratılmıyordu.⁴²

İlimli Siyonistler Jabotinsky'nin yaklaşımını ahlaki zeminde eleştirdiler. Ancak Jabotinsky'e göre ahlakilik bakımından Siyonizm ne olumlu ne de olumsuz bir olguydu ve Siyonist olanlara göre Siyonizm ahlakın kendi taraflarında olduğunu düşündükleri bir hareketti. Eğer Siyonizm Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasıyla ilgili bir dava ise ve bunu kendine amaç edinen sert tutum ahlaki değil ise ulusal yurt rüyası da ahlaki olarak değerlendirilemezdi. Eğer dava güç kullanmayı gerektiriyorsa bu onun ahlakiliğine zarar vermez düşüncesindeydi ve bunun Arap direnişine karşı izlemeleri gereken tutum olması gerektiği fikrindeydi.⁴³ Aksi durumda Siyonizm fikri unutulmalı ve Filistin'de Yahudi çoğunluğunun elde edilmesi beklentisi sonlandırılmalıydı.⁴⁴

Jabotinsky nihayetinde diğer düşünce biçimlerine karşı çıkararak çerçevesini çizdiği düşüncelerini siyasi bir harekete dönüştürmüş oldu (bu siyasi ele alış daha sonra Revizyonist Siyonizm olarak anılacaktır). Hareketin amacının da Ürdün Nehri'nin her iki yakasında Yahudi çoğunluğuna sahip bir Yahudi devleti kurmak olduğunu açıkladı. Gelecekteki Yahudi devletinin Ürdün Nehri'nin doğusundaki kesimden hem tarihi hem de pratik manada ayrı düşünülemeyeceğini, Doğu Ürdün toprağının tarihsel olarak Yahudi Filistin'i'nin bir parçası olduğunu, Yahudilerin buraya Batı Filistin'den önce yerleştiğini vurgulayarak hedef tespiti yaptı.⁴⁵ Batı Şeria'ya yerleşecek Yahudi göçünü 25 yıl sürmek üzere yılda 40.000 olarak belirledi. Eğer Doğu Şeria'da Yahudi göçüne açılırsa bu rakam yıllık 50.000-60.0000 olacaktı. Onun Filistin'de Yahudi çoğunluğu talebi Arapları yönetme arzusuyla ilgili değildi,

⁴² Ze'ev Babotinsky, "Zionism and Morality", *The Man and His Teachings*'ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 237.

⁴³ Shlaim; "The Iron Wall Revisited", p. 83.

⁴⁴ Jabotinsky, "The Ethics of The Iron Wall".

⁴⁵ Nadan G. Shelef, "From Both Banks of The Jordan to The Whole Land of Israel: Ideological Change in Revisionist Zionism", *Israel Studies*, 2004, Vol. 9, No. 1, 125-148, p. 127.

kendilerini kimsenin yönetemediği bir ülke arayışıyla ilgiliydi⁴⁶ ve Filistin'deki karar süreçlerini yönetebilecek bir çoğunluğa sahip olmakla sınırlıydı, aşırı göç için yer olmadığını farkındaydı.⁴⁷ Bu nedenle Filistin'de mümkün olduğunca fazla Yahudi çoğunluğunun tesis edilmesi ister siyasi ister dini olsun tüm Siyonizm formlarının amacı olması gerektiği düşüncesindeydi.⁴⁸

Onun düşüncesinde Yahudi devletinin kurulacağını ilan edilmesi ülkeye Yahudi göçünü teşvik edecek, İngiltere'nin müttefiklerini Siyonist amaçların saflarına katacak ve Siyonistler ile Filistinli Araplar arasındaki ilişkilerin dürüst bir zeminde ele alınmasına imkân tanıyacaktı. Bu çerçeve içinde sol Siyonistler tarafından Siyonizmin nihai amacının açıklanmasının geciktirilmesi davayı zayıflatmakta ve Yahudi milliyetçiliği coşkusuna zarar vermekteydi.⁴⁹ Zira Jabotinsky Yahudi milliyetçiliğinin, toplum kimliğinin uluslararası hale getirilmesine karşı bir muhalefet ve protesto olduğuna inanıyordu. Onun işçi ve sınıf mücadelesine karşı olan düşmanca tutumu sadece İşçi Siyonizmi'ne olan muhalefeti ile ilgili değildi. Ona göre Siyonist Hareket içinde sınıf mücadelesi olmamalıydı ve sendikaların sadece iş gücünü organize etmek işlevi olmalıydı. Yahudi toplumu işçi sınıfı bağlamında değil, Yahudi kimliği bağlamında bir araya gelmeliydi.⁵⁰

Jabotinsky'nin Yahudi kimliğinden kastı tek bir ideal olan "tek bayrak Siyonizmi" idi. Yani Ürdün Nehri'nin iki yakasında Yahudi çoğunluğunu esas alan bir devlet kurulması dışında bir amaç olmamasıydı.⁵¹ Bu çerçevenin alt bileşenleri de şunlar olmalıydı:

⁴⁶ Ze'ev Jabotinsky, "The Goal of Zionism", *The Zionist*, Vol. 1, No. 1(14), New York, May 1926'dan aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 179.

⁴⁷ Ze'ev Jabotinsky, "What Do The Revisionists Want", Jerusalem: The Central Committee of The Zionist Revisionist Organization, 1926, s. 3-4'ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 180.

⁴⁸ Ze'ev Jabotinsky, "Rov (Majority)", Ba-Derech la-Medina 197'den aktaran Kaplan, *Jewish Radical Right*, p. 85.

⁴⁹ Ya'akov Shavit, *The Revisionist Movement: The Plan for Colonization Regime and Social Ideas*, Tel Aviv: Hadar, 1977, p. 46'dan aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 183.

⁵⁰ Tress, *a.g.e.*, s. 310.

⁵¹ Ze'ev Jabotinsky, "The Betar Idea", *Collected Writings: On The Way to A State*,

1) Siyon: Bu Yahudi sorununa İsrail ülkesinden başka çözüm olmadığı anlamına geliyordu ve Yahudilerin buldukları ülkelere asimile olmalarını Siyonist davaya verilen zarar olarak ele alıyordu. 2) Birlik: Bireyin sadece tek bir doğruyu ideal olarak kabul etmesini esas alıyordu. Bu Siyonizmin, komünizm veya faşizmle birlikte değil kendi ayrı kulvarında ele alınmasıydı. 3) İbranice: Kutsal metinlerin dili olan İbranice'nin İsrail ülkesinin dili olmasını esas alıyordu. 4) Mobilizasyon: Yahudi bireyinin bir asker görevlerini üstlenecek seviyede hazır olması demekti. 5) Kalkan: Topluluğun savunulması için paylaşılmış sorumluluktaki. Yani kendini bir asker ve savaşın öğrencisi olarak görmekte. 6) Alçakgönüllülük: Hiçbir Siyonist kendini diğer Yahudi'nin üzerinde görmemeliydi. Yani ülke kökeni veya siyasi felsefe bağlamında yüceltilmiş bir statü olmamalıydı. 7) Gönüllü Disiplin: Her bireyin kendini hangi ülkede olursa olsun Yahudi direnişinin bir parçası olarak görmesi idi.⁵²

Görüldüğü gibi Jabotinsky'nin düşünce dünyasında Filistinlilere ilişkin bireysel haklar konusu yer alıyordu. Bu bağlamda eşitlik, kapsayıcılık ve taviz verilmelik mutlakti. İsrail'e yaşayan diğer halkların hakları inkâr edilmezdi. Siyasi sisteme katılım da dâhil olma üzere medeni ve kültürel haklar ile kolektif eşitlik söz konusu olmalıydı. Bu ahlaki ve demokratik bir zorunluluktur. Arap "azınlığın" ekonomik, siyasi ve kültürel statüsü zarar görmemeliydi.⁵³ Ancak bu hususlar onun programına yansımıyordu. Çünkü ona göre bir devlet eşit haklar ve basit çoğunluk üzerine kurulamazdı. Devlet (yani Yahudi devleti) meşruiyetini milletinden ve onun kolektif arzusundan almalıydı. Yani devlet kendini oluşturan bireyler arasındaki ilişkilerde kolaylaştırıcı rolü üstlenmiş siyasi bir araç değil, her insani olguyu (Yahudi toplumuna ait değerler bütünü) bir araya getiren kutsal bir güçtü. Dolayısıyla böyle bir Yahudi bütünlüğü

Jerusalem: Eri Jabotinsky, 1953, p. 312'den aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 185.

⁵² Hymel, *a.g.e.*, p. 50-51.

⁵³ Kremnitzer Mordechai and Amir Fuchs, "Ze'ev Jabotinsky on Democracy, Equality and Individual Rights", The Israel Democracy Institute, 2013, 1-15, p. 7-8, <https://en.idi.org.il/media/5103/jabotinsky-idi-2013.pdf> (Erişim Tarihi 12.10.2020)

içinde Araplar bireysel haklarını kullanabilirler ancak eşit siyasi haklara sahip bir vatandaşı olarak Yahudi ulusunun parçası olamazlardı.⁵⁴

Bu ele alışılarıyla Jabotinsky birçok Siyonist'ten çok daha önce Yahudiler ile Araplar arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığını görerek, bu farkındalığın siyasi önerisini ortaya koyuyordu. Onun felsefesi Filistin'de bir Yahudi yurduna dair günlük politikalar peşinde koşmak veya Siyonist başarı için soğukkanlılıkla yapılması gerekenleri belirlemekten ziyade Yahudi milliyetçiliği bağlamında şekillendirmek istediği kimlik politikasını ön plana çıkarmaktı. Jabotinsky'nin kimlik miti, dünyanın her yerinden gelen Yahudileri ulusun gücü oluşturacak şekilde amaca yönelik konsantre etmektir. Bu nedenle onun ortaya koyduğu Revizyonist Siyonizm, Ürdün Nehri'nin her iki yakasında yer alacak tam güce sahip, yayılmacı bir devlet rüyasına karşılık geliyordu. Bu İsrail Krallığı'nın kurulması düşüydü. Krallık ifadesini monarşik bir yönetimi değil, zaferlerle dolu geçmişi vurgulamak maksadıyla kullanılıyordu. Bu çerçevede içinde ulusal güç, toprak ve kimlik ayrılmaz haldeydi.⁵⁵ Yani Filistin, Yahudi tarihsel kimliğinin ve Yahudi gelecek beklentisinin olmasa ise olmaz mekanıydı.

3. Jabotinsky'nin Araplara Bakışı

Jabotinsky'nin Araplar genelinde Filistinli Araplar özelinde kişisel görüşlerine geçmeden önce onun Siyonistlerin genel olarak Arapları ele alışıyla ilgili görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. Zira Yahudi politikasında Arapların doğru yere konumlandırılmaları gerekliliği onun meseleye bakışında önemli bir rol oynuyordu. Bu bağlamda Jabotinsky'e göre Yahudilerin içindeki saf kimseler (bunlar Siyonist fikirleri benimseyenler oluyordu) Arapların Yahudileri anlamadıklarını ve bu nedenle de Yahudilere karşı olduklarını düşünmekteydi. Ayrıca Siyonistler, mevcut durum itibarıyla Arapları sürmeyi, onlara baskı yapmayı ve bir Yahudi hükümeti tesis etmeyi düşünmüyorlardı,

⁵⁴ Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005, p. 50.

⁵⁵ Peleg, a.g.e., p. 131-133.

tek istedikleri Arapların Yahudi göçünü engellememesiydi. Çünkü Siyonistler Filistin'in ekonomik kapasitesi elverdiği ölçüde göçe açık olmasını istiyorlardı. Anılan kapsamda Jabotinsky'e göre Siyonistler, Arapların istemediği bir şeyi istemekteydiler. Arapların artan göçle birlikte kendi hükümetlerini kuracaklarını ve azınlık durumuna düştükten sonra Yahudilerin iyi niyetine tabi olmayı kabul edeceklerini düşünmekteydiler.⁵⁶

Yani Siyonistlerin barış iddialarında Araplar, Siyonizmin yumuşak ifadeleriyle kolaylıkla aldatılabilecek aptallar olarak veya kültürel/ekonomik avantajlar karşılığında topraklarını vermeye hazır çıkarıcı bir kabile olarak ele alınıyordu. Ancak bu yanlıştı, o özellikle Filistinli Arapların Filistin'e bağlı olduğunu, bazı Arapların satın alınabileceğini ancak tüm Filistinli Araplar için bunun söz konusu olmadığını biliyordu. Jabotinsky ayrıca Arap direncini onların Siyonist motivasyonları anlamamasına bağlayan Siyonist propandaya da şiddetle karşı çıkıyordu. Ona göre ister medeni ister vahşi olsunlar bir toprakta doğmuş insanların ciddi bir direniş göstermeden topraklarını dışarıdan gelenlere bırakmaları mümkün değildi. Bu nedenle kolonileşmenin amacı hem Yahudiler hem de Araplar tarafından oldukça anlaşılırdı. Kolonileşmenin tek amacı vardı ve bu Araplar tarafından kabul edilemezdi. Bu doğal bir reaksiyondur ve hiçbir şey bunu değiştirmeyecekti.⁵⁷

Görüldüğü gibi Jabotinsky Yahudi meselesi bağlamında Araplara yönelik olarak diğer Siyonistlerin aksine kendi gerçekçiliğini esas alıyordu. Bu çerçevede Araplara karşı duygusal tutumunun diğer milletlere karşı olandan farklı olmadığını vurguluyordu. Siyasi tutumu ise iki ilke üzerinde yükseliyordu. Bunlardan birincisi, Filistinli Arapların hangi şekilde olursa olsun Filistin'den sürülmesinin tamamen imkânsız olduğunu düşünmesi, ikincisi de sadece Yahudiler için değil tüm

⁵⁶ Vladimir Jabotinsky, "On Iron Wall (1923)", *The Origins of Israel 1882-1948*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2011, 257-263, p. 258-260.

⁵⁷ Lustick, "To Build and to Be Built By: Israel and The Hidden Logic of The Iron Wall", p. 200.

halkların eşit hakları için tesis edilmiş Helsingfors Programı'nın bir parçası olmaktan gurur duymasıydı.⁵⁸

Jabotinsky Helsingfors programında vurgulanan eşit vatandaşlık ve kendi geleceğini belirleme hakkına vurgu yaparak, Arapların tarafsız değil süreçte Yahudiler gibi bir taraf olduğunu esas alıyordu. Ancak Filistin'in yerleşikleri tarafından Yahudilerin komşu olarak karşılanmayacağına altını çizmeyi de ihmal etmiyordu. Onların Yahudilerin ne faydasını ne de zararını isteyecekleri düşüncesindeydi. Filistinli Arapların kendi topraklarına başkalarını kabul etmek istemeyen diğer halklardan bir farkı olmadığına farkındaydı.⁵⁹ Bu ayrımsız yaklaşımı bağlamında Jabotinsky, sadece kendi adına değil, diğer Yahudiler adına da bu eşit hakları asla ihlal etmeyeceklerine ve Arapları sürmeyeceklerine yemin etmeye hazır olduğunu söylüyordu. Ancak bu barışçıl yaklaşımın gerçekleşmesinin sadece kendi çabalarına değil, Arapların (Filistinli Araplar dâhil) Siyonizme yönelik tutumlarına bağlı olduğunu da vurguluyordu.⁶⁰

Arapları Yahudi politikasında konumlandırmaya çalışırken Jabotinsky'nin kafasındaki soru, barışçıl amaçlara barışçıl yollarla ulaşıp ulaşılamayacağıydı. Bu soruya cevap ararken ulaştığı nokta, Siyonizm'in Araplara karşı tutumuna değil, Arapların Siyonizm'e karşı olan tutumuna odaklanmak oldu.⁶¹ Bu odaklanmada Arapları kenarda bir halk olarak, Filistinli Arapları ise merkezde ve Filistin'i onların ata vatanı olarak ele aldı.⁶² Yaptığı kategorizasyon çerçevesinde Jabotinsky, Siyonizm'i adaletsizlik olarak algılayan bazı Arap aşırı unsurlarının ona şiddetli bir direniş göstermelerini mümkün görüyordu. Başlangıçta Filistinli Arapların ve civar ülkelerdeki Arapların çoğunun Siyonistlerle anlaşmanın küçük düşmüş bir mağlubiyetten daha iyi olacağını

⁵⁸ Jabotinsky, "On Iron Wall (1923)", p. 257-258.

⁵⁹ Ze'ev Jabotinsky, "Iron Wall", Jabotinsky Institute in Israel, <http://en.jabotinsky.org/media/9747/the-iron-wall.pdf> (Erişim Tarihi 27.12.2018)

⁶⁰ Vladimir Jabotinsky, "On Iron Wall (1923)", p. 257-258.

⁶¹ Shlaim, "The Iron Wall Revisited", p. 82.

⁶² Zouplna, *a.g.e.*, p. 7.

düşündüklerine inansa da bu yaklaşımı artan Yahudi göçü sonrasında iki toplumun arasının iyice açılmaya başlamasıyla değişime uğradı.⁶³

Araplara yönelik düşünsel değişimi, onun “Tanrıya şükür, biz Yahudilerin Doğu ile hiçbir işi yok, İslami ruh İsrail toprağından süpürülmelidir” ve “Araplar ve Müslümanlar şatafatlı ve vahşi paçavralarına bürünmüş gürültücü bir gürühtür” ifadelerinde görünür hale geldi.⁶⁴ Aynı indirgemeci yaklaşım dâhilinde Pan-İslamizm’i dünyadaki tüm Müslümanları bir şekilde bir araya getiren ve onları siyasi bir birlik haline dönüştüren bir görüş olarak ele almadı. Batının modern dönemde birçok Müslüman ülkeyi ele geçirirken Pan-İslamizm’in bir etki üretmediğini ileri sürerek, İngilizlerin veya Siyonistlerin Müslümanların büyük bir tehdit olarak kabul edilmesi yönündeki yaklaşımına katılmadı. Ancak Arap milliyetçiliğinin (Filistin milliyetçiliği dâhil) ciddiye alınması gereken siyasal bir güç olduğuna inandı.⁶⁵

Bu kabulleri dâhilinde Jabotinsky’e göre Yahudilerin çektikleri tüm acılar adına sahip olmak istedikleri devlet iddialarına ilişkin olarak Yahudi göçünün kontrolünü Araplara vermek tamamen ahlaksızcaydı.⁶⁶ Ayrıca Filistin’i Bağdat’ın veya Mekke’nin Araplarıyla konuşmak gereksizdi çünkü burası Filistinli Arapların doğduğu toprak ve ulusal varoluşlarının zemini olarak kalmaya devam edecekti. Filistinli Arapların arzusunu törpülemeye Filistinli Arap kavramını doğrudan reddetmekle, onları kendilerinden kültürel olarak 500 yıl geride görmekle ve kendileri kadar manevi manada güçlü ve iradeli olarak görmemekle başladı. Ancak bu onların Filistin üzerinde hak sahibi olmak istemeyecekleri anlamına gelmiyordu.⁶⁷

⁶³ Ian S. Lustick, “Abandoning The Iron Wall: Israel and The Middle East Muck”, *Middle East Policy*, 2008, Vol. 15, No. 3, 30-56, p. 31.

⁶⁴ Masalha, *a.g.e.*, p. 57.

⁶⁵ Wurmser, *a.g.e.*, p. 223-224.

⁶⁶ Ze’ev Jabotinsky, “Zionism and Morality”, *The Man and His Teachings*’ten aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 237.

⁶⁷ Lenni Brenner, “The Iron Wall: Founding Principles of Zionist Revisionism”, <https://www.marxists.org/history/etol/document/mideast/ironwall/07-zionrev.htm>

Filistinli Arapların Filistin'in Arap toprağı olmaktan Yahudi çoğunluğun olduğu bir toprağı dönüşmesine rıza göstermeyecek olmaları nedeniyle, Jabotinsky'e göre ne mevcut dönem itibarıyla ne de öngörülebilir bir gelecekte Filistinli Araplarla kendileri arasında gönüllü bir uzlaşsı söz konusu olmayacaktı. Zira koloni tarihi yerel halkın ne kadar boş alanları olursa olsun buna şiddetle direnç gösterdiğini ve yeni gelenlerin kendilerini kovmak isteyecekleri endişesi taşıdıklarını ortaya koyuyordu. Ayrıca Jabotinsky'nin bakış açısına göre her yerel halk toprağını ulusal vatani olarak görmekte ve buranın sürekli tam hâkimi olmak istemekteydi. Tüm bunlardan ötürü de Filistinli Arapların gönüllü olarak bu toprağı yeni efendilerine veya ekonomik ortaklarına vermeyeceklerini öngörüyordu. Dolayısıyla Yahudilerin içindeki uzlaşmacıların Arapların topraklarını sahip olacakları ekonomik faydalar karşılığında Yahudilerle paylaşacağına yönelik olumlu beklentisini reddediyordu. Bu nokta Yahudilerin içteki arayışlarının son bulması gereken noktaydı. Zira Filistinli Araplar da Filistin'i en az Yahudiler kadar sevmekteydiler. Eğer bir ümit olduğuna inanırlarsa onu elde etmek için Yahudiler kadar çaba göstereceklerdi.⁶⁸

Bu ilişkilendirmesi bağlamında Jabotinsky, Filistinli Arapların kabul etmediğı bir Siyonizmin diğeri Araplar kabul etseler bile mümkün olmayacağını ve Filistinli Arapların tehdidinin devam edeceğini düşünüyordu. Çünkü Arap dünyası için Filistin bir hinterland idi ancak Filistinli Araplar için burası ana vatandı. Dolayısıyla kolonileşme faaliyeti Filistinli Arapların iradesine rağmen yürütülmeliydi. Filistinli Arap olmayanlarla bir müzakere yürütmek ise gerçekçi değildi. Ayrıca bunun Yahudilere maliyeti çok, Araplar için ise Filistin'den vazgeçmek kadar küçük olacaktı. Yahudilere bu ya para ya da siyasi yardım veya her ikisine de mal olacaktı. Filistin'den elde edilmiş bir toprak olmadığı bir ortamda bu maliyetlerin karşılanması anlamsızdı. Bu bağlamda anlaşmaya yönelik olarak Araplarla müzakereye girmek çocukça bir saflık ve hafif akıllılıktı. Yani Filistinlilere ve Araplara Filistin için bir

---

(Erişim Tarihi 21.01.2019)

⁶⁸ Jabotinsky, "On Iron Wall (1923)", p. 258-259.

tazminat önerilmemeliydi. Bu öneri olmayacağı için de gönüllü bir anlaşma mümkün değildi. Mevcut kabul doğrultusunda ya kolonileşme sona ermeliydi ya da yerel halkın iradesine rağmen sürdürülmeliydi. Kolonileşmenin ancak gücün korunması altında devam edip gelişebilecek olmasının nedeni buydu. Bu da yerel halkın aşamayacağı bir “Demir Duvar” ile mümkündü.⁶⁹

Jabotinsky'nin Demir Duvar'ı İsrail topraklarında Yahudiler ile Araplar arasında bir engeldi. Ancak o Filistinli Arapların İsrail dışına gönderilmesini veya onların Yahudi devletinde yaşamalarının engellenmesini savunmuyordu. Jabotinsky'e göre İsmail'in çocukları (Araplar) Yahudi ulusu içinde tüm medeni hakları kullanarak ve barış içinde yaşayabilmeliydi. Tabii ki Yahudi halkının ihtiyaçları doğrultusunda tesis edilmiş bir devlet ve kurallar bütünü içinde. Filistinli Araplar sadece Yahudi devleti içinde yaşayacaklardı, İsrail milletinin bir parçası olmayacaklardı. Ülkenin karar alma doğasını değiştirecek bir çoğunluk oluşturmayacaklardı. Yani onların kimliği, millî nitelikte değil, haklara sahip birey niteliğinde olacaktı. Bu nedenle Demir Duvar iki toplumu fiziksel olarak ayırmayacaktı. Ayrım siyasi hakimiyet ve beklentiler alanında olacaktı. Bunu sağlayacak Demir Duvar tesis edilebildiği sürece Filistinli Arapların sürgün edilmesi gerekli değildi.⁷⁰ Ayrıca sürgün fikrinin kendi liberal görüşüne çelişki oluşturduğuna inanıyordu. Eğer bu görüşte ısrar edilirse Yahudilerin de başka yerlerden sürülmesi için meşruiyet oluşacağını düşünüyordu.⁷¹

Ancak birlikte yaşama fikri aksine Yahudilere tabi olmaya ve Siyonizme karşı direnç gösterilmesi çatışmayı besleyecekti. Mesele çatışma konusuna geldiğinde radikalleşen Jabotinsky'e göre eğer Siyonizm ahlaki ise adildi o nedenle gereği fikir birliği ya da karşıtlığına bakılmadan yerine getirilmeliydi. Yani birileri kendi çıkarına görmediği için adaleti güç kullanarak engellemek istiyorsa bu gidişatta karşısında

⁶⁹ A.g.e., p. 260-262.

⁷⁰ Eran Kaplan, *The Jewish Radical Right*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005, p. 49-50.

⁷¹ Wurmser, a.g.e., p. 230.

gücü bulmalıydı. Etik olan buydu bunun dışında bir etik yoktu. Ancak bunun anlamı Filistinli Araplarla hiç anlaşma yapılmaması değildi. Mümkün olmayan gönüllü bir anlaşmaydı. Araplar Yahudilerden kurtulma ümidini taşıdığı sürece ikna edilemeyeceklerdi. Demir Duvar anlayışında boşluk bırakılmamalıydı ancak böylece ılımlı kesimler (Araplardan) Yahudilere taviz önerecekler, sürgüne karşı garanti, eşit haklar gibi siyasi konuları konuşmaya rıza göstereceklerdi. Yine o zaman onları tatmin edecek bu gibi garantileri verebilir, iki halkın barış içinde yan yana yaşaması mümkün olabilirdi. Böyle bir anlaşmanın tek yolu Arap etkisine maruz kalmayacak otoritenin güçlenmesini sağlayacak Demir Duvar idi. Yani Yahudiler için gelecekte yapılacak bir anlaşmanın yolu mevcut konjonktürde yapılmaya çalışılan tüm anlaşma girişimlerini reddetmek ve Yahudilerin kendileri tarafından kendini çıkarlarına yönelik anlaşmaları yapmalarını sağlamaktı.⁷²

Jabotinky'e göre Yahudiler Filistinli Araplara onları tatmin edecek ve iki halkın iyi iki komşu olarak birlikte barış içinde yaşayacakları öneride bulunacaklardı. Ancak bu öneri Demir Duvar Doktrini ile gelecek bir anlaşma sonrasında, yani Arapların baskısından hiçbir şekilde etkilenmeyecek bir gücün Filistin'de tesisinden sonra mümkün olacaktı.⁷³ Bunun bir çıkar çatışmasına karşılık geleceğini kabul ediyordu ancak tarihi adaletin Yahudilerden yana olduğuna ve sadece kendilerinin İsrail ülkesi üzerinde egemenlik hakkı bulunduğuna inanıyordu. Filistinli Araplar ulusal azınlık olmayı hak ediyorlardı; Yahudiler askerî üstünlükle önce kendi çoğunluklarını sağdıktan sonra bu hakkı onlara verecekti.⁷⁴

Filistinli Araplar da Yahudi çoğunluğu sağlandıktan sonra Yahudi nüfusuna adapte olacaklardı. Adapte olunmak istenmemesi halinde Jabotinsky'nin sürgün fikrine karşı olmakla birlikte, onların Arap ülkelerine gönüllü ve organize bir göçüne itirazı yoktu. Zira gelinmesi istenen noktada eşit hakların garanti edilmesi söz konusu

⁷² Jabotinsky, "On Iron Wall (1923)", p. 262-263.

⁷³ Shlaim, *The Iron Wall: Israel and The Arap World*, p. 14.

⁷⁴ Ehud Luz, *Wrestling With An Angel: Power, Morality and Jewish Identity*, (Çev. Michael Swirsky), Yale University Press, New Haven, 2003, p. 177-178.

değildi.⁷⁵ Ayrıca eğer isteniyorsa Filistinli Arap kültürü de Filistin'deki Yahudi devleti içinde değil, diğer Arap devletleri içinde oluşturulmalıydı. Bunun dışında Filistinli Araplar Ürdün Nehri'nin iki yakası içinde kurulacak Yahudi devletinde etnik bir grup olarak siyasi ve ulusal haklara sahip olmayacaklar, medeni, kültürel ve dini hakları kapsayan kişisel özerklikten geniş biçimde yararlanacaklardı. Yahudi devleti sınırları içinde yarı bağımsız veya otonom Arap ulusal birimlerinin kurulmasına izin verilmeyecekti.⁷⁶

4. Jabotinsky'nin Askerî Güce Sahip Olmaya ve Kullanmaya Dair Yaklaşımı

Modern Yahudiler Yahudi militarizminin M.S. 2. yüzyılda sona erdiğini kabul etmişti ve Jabotinsky'e kadar hiç kimse devletin silahlı Yahudiler tarafından inşa edilip korunabileceğini önermemişti. Bir Yahudi ordusuna dair her fikir siyasette etkin olan Yahudiler tarafından garip karşılanmıştı. Bu nedenle Jabotinsky Yahudilerin kurtuluşu için öngördüğü yöntemi ana akım Siyonizmin dışında bir yere konumlandırmayı tercih etti.⁷⁷ Ancak oluşan konjonktür bazı değişimleri beraberinde getirdi. Genel akım Siyonistler transfer fikrine ahlaki olarak sorunlu baksalar da artan Arap milliyetçiliğini ortadan kaldıracak düşünsel bir yol üretememişlerdi. Bunun sonucu olarak 1920'lere gelindiğinde Siyonist fikir doğrultusunda savaşmak üzere silahlanmak ve eğitim yapmak Filistin'deki Yahudi toplumu için kabul edilmiş bir mantık haline geldi. Jabotinsky soruna çözüm arayışının bu noktaya geleceğini aslında çok önceden ortaya koyduğu görüşleriyle öngörmüştü.⁷⁸

Bu doğrultuda Jabotinsky 1905'te Yahudilerin Arapları sömürdüğü görüntüsünü ortadan kaldırmak için Yahudi yerleşimlerdeki yerel Arap

⁷⁵ Tress, *a.g.e.*, p. 319-320.

⁷⁶ Galanti, vd., "Power and Changes in The Balance Between Ideology and Pragmatism in The Right Wing Likud Party", p 265.

⁷⁷ Hymel, *a.g.e.*, s. 33, 35.

⁷⁸ Ilan Zvi Baron, *Justifying The Obligation to Die: War, Ethics and Political Obligation With Illustrations From Zionism*, Lexington Books, Lanham, 2009, p. 221.

işçilerin Yahudi işçileriyle değiştirilmesini önerirken, asıl amacı işçi gücünün ulusun inşasına katkı sağlamasının önünü açmaktı. Ayrıca bir çatışma halinde Yahudilerin içinde yer alan Arapların güvenlik sorunu oluşturacağını hesap etmişti.⁷⁹ Aynı düşünce dâhilindeki 1910 tarihli “İnanmıyorum” isimli çalışmasında, yarın gelecek kurtarıcıya inanmadığını, iki gün sora gelecek birine de inanmadığını, inandığı şeyin aba altına saklanmış bir sopa olduğunu ifade ediyor, komşularının cebinde sopa sayesinde kazanılmış kazançları olduğunu vurguluyordu.⁸⁰

Yine aynı yıl kaleme aldığı “İnsan İnsanın Kurdudur” isimli çalışmasında, okuyucularına kimseye inanmadığını, daima kendini muhafaza durumunda olunması gerektiğini ve bunun herkesin herkese karşı savaş halinde olduğu bir ortamda hayatta kalmanın tek yolu olduğunu ifade ediyordu. Siyasi romanı Samson’da da Yahudilere silahlanmalarını ve tarihi yurtlarını ele geçirmelerini istiyordu. Romanındaki peygamber-lider karaktere bunun kılıçla yapılması gerektiğini söyletiyordu. Yazımlarında birlik, düzen, eğitim, disiplin liderlik gibi askerî kavramlara vurgu yapıyordu. Bu Hobsiyen realist kabulüyle, her ne kadar diplomatik çabaların gereksizliğini savunmamakla birlikte, uluslararası politikada en önemli aracın askerî güç olduğunu ön plana çıkarıyordu.⁸¹

Onun askerî güç anlayışında ve arayışında Yahudilik zemini oluşturuyordu. Jabotinsky’e göre “Yahudi” onurlu bir sıfattı, bir doğum kazası değildi. Yani Yahudi olmanın gururu, Yahudilerden başka kimse Yahudileri savunmayacağı için kendini savunmaya hazırlanmayı içeriyordu. Yaklaşımı sol Siyonistlerce de paylaşılmakla birlikte Jabotinsky’nin ele alışında bu, daha yapı kurucu biçimde Yahudi ordusunun ideolojik temelini teşkil etmekteydi.⁸² Bu ideolojide her

---

⁷⁹ Ze’ev Jabotinsky, “What Should We Do”, *Collected Writings: Early Zionist Writings*, Jerusalem: Eri Jabotinsky, 1949, p. 207’den aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 215-216.

⁸⁰ Ze’ev Jabotinsky, “I Do Not Believe”, *Selected Writing-Volume I: Diaspora and Assimilation*, Tel Aviv: Shlomo Zaltzman, 1936, p. 209’dan aktaran Wurmser, *a.g.e.*, p. 103.

⁸¹ Peleg, *a.g.e.*, p. 130.

⁸² Tress, *a.g.e.*, p. 311-312.

Yahudinin Filistin'e gelmeye hakkı olduğunu, sadece aktif misillemenin Arap saldırılarını caydıracağını, sadece silahlı bir Yahudi gücünün caydırıcılık sağlayabileceğini ve Yahudi yurdunun güvenliğini sağlayabileceğini esas alıyordu.⁸³ Oysa genel geçer Siyonist görüş, Arap iş gücünü kırmak ve Filistin'e yerleşmek için 25 yıl içinde Filistin'e bir milyon Yahudinin göç ettirilmesi anlayışı bağlamında ulusal güvenliği garantisi olarak yerleşim yerlerini ve tarım faaliyetini görüyordu.⁸⁴

Çizdiği askerî esaslı çerçevede dini geleneği dışarıda bırakmıyordu ancak onu Filistin toprağında tekrar dirilmenin sembolü olarak Yahudi çiftçisinden ziyade Yahudi askerine bağlıyordu. Jabotinsky militarizmi ve savaşı kötü bulmakla birlikte askerî hayatın olumlu yönünü ön plana çıkaran ilk Yahudi düşünürdü. Görüşlerini ortaya koyduğu dönemde askerî hayatın getirimleri olan basitlik, eşitlik, öz disiplin, iş birliği, zarafet ve törensel temsil gibi unsurlar mevcut Yahudi toplumunda yoktu ve bu değerler Yahudi toplumu için nihai başarı yolunda katma değer sağlamak üzere Yahudi hayatına yer etmeliydi. Bunlar olmadan ulusal bir canlanma sağlanamazdı.⁸⁵ Bu canlanmayı sağlamak için ayrıca Yahudilerin geçmişte yaşadığı gibi yok edilme tehdidi karşısında kendilerini korumak üzere her bir İbrani erkek ya da kadın, ulusal göreve çağrılmaya hazır olmalı, ağızlarında geçmişlerinin ve geleceklerinin dili (İbranicenin ulusun oluşumundaki önemine izafeten) bulunmalı, önündeki savaşlar için kolları güçlü olmalı ve kalbinde korku olmamalıydı.⁸⁶ Yani Jabotinsky sahip olunması gereken değerler üzerinden yeni bir Yahudi bireyi teşkil ederken bu bireyin Yahudi ordusunun mensubu olmasını öngörüyordu.⁸⁷

⁸³ Eric J. Sanquist, *Strangers in The Land*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 2005, p. 372.

⁸⁴ Gershon Shafir, "Ideological Politics on The Politics of Demography: The Aftermath of The Six-Day-War", *Critical Essays on Israeli Society, Politics and Culture*, Vol II, ed. Ian S. Lustick, Barry Rubin, State University of New York Press, Albany, 1991, 41-62, p. 47-48.

⁸⁵ Luz, "The Moral Price of Sovereignty", p. 65-66.

⁸⁶ Kaplan, *Jewish Radical Right*, p. 47.

⁸⁷ Tress, *a.g.e.*, p. 322.

Jabotinsky'e göre askerî güce sahip olma isteği militarizmi veya askerî hayatı sevip sevmemekle ilgili değildi, mesele Arapların rızası dışında Yahudilerin Filistin'e yerleşme isteğiydi.⁸⁸ Yüzyıllardır kendini savunamamış bir halk için ordunun öneminin farkında biri olarak, ordu olmadan kolonileşmenin güvenliğinin sağlanamayacağı düşünüyordu.⁸⁹ Zira kolonileşme bir maceraydı ve bu nedenle silahlı bir güce ihtiyaç duyması kaçınılmazdı. Yerleşimler inşa etmek ve İbranice konuşmak önemliydi ancak ateş edebilmek daha önemliydi. Siyonist planların işlenmesi için bu gerekliydi. Bu nedenle lafı eğip bükmeden, Filistinli Arapların kaderlerini yani yenilgiyi kabul etmeleri gerektiğini vurguluyor ve Siyonizm'i silahlı bir kolonileşme olarak tanımlıyordu.⁹⁰

Yaptığı tanımlama da Filistin'e yerleşmeyi ancak silahlı gücün koruması altında mümkün hale getiriyordu. Yahudilerden oluşmuş bir güce ihtiyaç vardı aksi durumda Siyonizmin amacına ulaşması mümkün değildi.⁹¹ Ayrıca Araplar da Filistin'deki milliyetçi beklentilerinden kolayca vazgeçmeyeceklerdi.⁹² Çatışma potansiyelini besleyen her iki duruma ek olarak Jabotinsky topraksız bir halka toprak vermeyi adil buluyordu. Çünkü Arapların Filistin dışında da toprakları vardı onların yurtsuzlukları söz konusu değildi. Siyonizm'in bu amacı meşru olduğunu göre bu yolda şiddet araçlarına başvurmak da meşruydü. Dolayısıyla Siyonizm'in gerçekleşmesi için Yahudi silahlı gücünün kurulması mutlak gereklilikti.⁹³

Yahudiler Filistin'de kendi çoğunlukları üzerine bir gelecek beklentisi kurarken Filistinli Araplar da aynı arayış hatta diğer Araplarla

⁸⁸ Ze'ev Jabotinsky, "Protection Jews", Collected Writings: On The Way to A State, Jerusalem: Eri Jabotinsky, 1953, p. 194'den aktaran Wurmser, a.g.e., p. 203-204.

⁸⁹ Tress, a.g.e., p. 313.

⁹⁰ Benjamin Beit-Hallahmi, *Original Sins: Reflections on The History of Zionism and Israel*, Olive Branch, New York, 1993, p. 103.

⁹¹ Ze'ev Jabotinsky, "Protection Jews", Collected Writings: On The Way to A State, Jerusalem: Eri Jabotinsky, 1953, p. 194'den aktaran Wurmser, a.g.e., p. 203-204.

⁹² Avi Shalom, *Menachem Begin: A Life*, (Çev. Danielle Zilberberg, Yoram Sharett), Yale University Press, New Haven, 2007, p. 88.

⁹³ Luz, *Wrestling With An Angel*, p. 177-178.

bir federasyon arayışı içindeydiler. Jabotinsky'e göre bu şartlar altında bir barışın söz konusu olabilmesi için Yahudilerin Filistin'de bir Yahudi devleti isteğinden taviz vermesi gerekliydi. Bu da söz konusu olmayacağına göre sorunun çözümü Yahudiler tarafından kazanılması gereken bir çatışma üzerine yoğunlaşacaktı.⁹⁴ Jabotinsky için Araplarla ve Filistinlilerle barış içinde birlikte bir yaşam ancak bunların Yahudilerin askerî olarak yenilemeyeceğine ikna olmaları sonrasında mümkündü. Bunun anlamı ise Yahudilerin Arapların tekrarlanacak saldırılarına karşı güçlü bir savunma kapasitesi oluşturulmasıydı.⁹⁵ Jabotinsky'nin söyleminde bu Demir Duvar doktrini demekti.⁹⁶

Demir Duvar halkların ayrımı fikrinin radikal biçimde ortaya konmuş şekliydi. Peki, Yahudi olmayan çoğunluğun hâkimiyeti ve Yahudilere karşı isyan baskısı nasıl ortadan kaldırılacaktı. Tabii ki Yahudilerin önleyici saldırı, inisiyatifi ele alan siyaset, her şeyi riske atmak ve ne pahasına olursa olsun durmamak bileşenlerinden oluşan stratejinin sahada kullanılmasıyla olacaktı.⁹⁷ Beklenen sonuç ise hızlı Arap saldırıları caydırıldıktan sonra Arapların Siyonistlerin varlığını kabul etmeleri, maksimum göçün sağlanmasını ve bir devletin kurulmasıydı. Jabotinsky'e göre eğer aksi olursa Yahudilerin onlara karşı daha yıkıcı güç kullanımı hatta onları sürgün etmeleri ahlaki hale geliyordu.⁹⁸

Demir Duvar doktrini bağlamında Yahudi askerî gücünü esas almakla birlikte, Jabotinsky bir yandan kurmak istediği düzenli askerî birlik şeklindeki yapılanmaya İngiltere izin vermediği için kendi "kahverengi gömleklileri" olarak gördüğü paramiliter örgüt olan Betar'ı

⁹⁴ Wurmser, *a.g.e.*, p. 229.

⁹⁵ Brent L. Sterling, *Do Good Fences Make Good Neighbors?*, Georgetown University Press, Washington DC, 2009, p. 270.

⁹⁶ Anita Shapira, "The Strategies of Historical Revisionism", *Israeli Historical Revisionism: From Left to Right*, ed. Anita Shapira, Derek J. Penslar, Routledge, New York, 2013, p. 134.

⁹⁷ Joel Kovel, *Overcoming Zionism: Creating A Single Democratic State in Israel/Palestine*, Pluto Press, London, 2007, p. 60.

⁹⁸ Robert C. Rowland and David A. Frank, *Shared Land/Conflicting Identity*, Michigan State University Press, East Lansing, 2002, p. 55; Benny Morris, *Righteous Victims: A History of The Arab-Israeli Conflict, 1881-1999*, Knopf, New York, 1999, p. 138-144.

hem Filistin’de hem de diasporada kurmak durumunda kalsa da,⁹⁹ diğer yandan da sahadaki bir gerçeklik ve desteği alınması gereken bir unsur olarak İngiliz Manda Yönetimi’ni de meselede belirleyici bir aktör olarak görüyordu.¹⁰⁰ Bu kabulü doğrultusunda Manda Yönetimi’ni de oyuna sokup İngiltere’nin yönetim ve güvenlik imkânları kullanarak yerel unsurların (Filistinli Araplar) Yahudi kolonileşmesine engel olmasını önlemek arayışından vazgeçmedi. Bu nedenle İngilizler üzerinde sürekli olarak idari ve güvenlik yükümlülükleri yerine getirmesi için baskı kurma çabasında oldu. Zira ona göre amaç gerçekleştirildiği sürece (kolonileşmenin sürdürülmesi) Demir Duvar’ın Yahudi süngüleriyle ya da İngiliz süngüleriyle kurulmasının bir farkı yoktu.¹⁰¹

Sonuç

Jabotinsky’nin aşırı bir uç olmanın ötesinde Filistin’dekiler dâhil olmak üzere Arapların amaç, beklenti ve bu uğurda yapabileceklerini gördükten sonra ortaya koyduğu fikirleriyle aslında bir realist olduğu sonucuna varmak hiç de zor değildir. Bu kapsamda onun Siyonizmi de Yahudi ırkı, ulusu ve toprağı esaslı olup, Yahudilerin çektiği acılara son verme arayışına karşılık gelmekteydi. Ancak bu mevcudun iyileştirilmesi değil, yeniden küllerinden doğma şeklindedir. Yani Jabotinsky’nin anlayışı, ölmüş bir kültürü canlandırmaktan ziyade yeni ve modern olanı bazı eski değerler ve gelenekler üzerine inşa etmektir. Bu yeni gelecek beklentisi Jabotinsky’e göre Yahudilerin tek bir vücut haline gelmeleriyle mümkündür. Bu birliktelik önce bekaya sonra beraberinde gelecek güçlü duruşla şekillenecek kendi ülkelerinde bir gelecek hayaline karşılık gelmektedir.

Jabotinsky’nin anlayışı Filistin’in yüksek amaçlar için Yahudiler tarafından yönetilmesine yönelik bir arayışı değil, Filistin’in Yahudilerin egemenliği altında olması için gösterilen bir arayışa karşılık gelmektedir.

⁹⁹ Lenni Berenner, “Zionist-Revisionism: The Years of Fascism and Terror”, *Journal of Palestine Studies*, 1983, Vol. 13, No. 1, 66-92, p. 67.

¹⁰⁰ Shlaim, *The Iron Wall: Israel and The Arab World*, p. 16.

¹⁰¹ Jabotinsky, “On Iron Wall (1923)”, p. 262.

Ona göre bu arayışa karşı durmak ahlaksız ve gayri meşrudur. Karşı tarafın tutumu ne olursa olsun bu ahlaksızlığın ve gayri meşruluğun ne pahasına olursa olsun ortadan kaldırılması ise adalet demektir. Bu kabul diğer tarafın yok sayılması demek değildir ancak tabii olması demektir. Anılan tâbiyet ilişkisi içinde diğerine göre indirgenmiş haklara sahip olmasıdır. Jabotinsky eşit haklar teklif etmediği için gönüllü bir uzlaşma beklentisi de söz konusu değildir. Tek önerisi Yahudilerin taleplerinin kabulüdür. İleri sürdüğü dayatma, Yahudileri kolonici Filistinli Arapları da mazlum yapsa da haklılığına inandığı dava bağlamında bu bir önem teşkil etmemektedir. Filistinlilerin elindeki alma çabası bir çıkar çatışma halini de kaçınılmaz olarak inşa ettiği için Jabotinsky bu süreci yönetme modeli olarak Demir Duvar Doktrinini'ni kurgulamıştır.

Demir Duvar Doktrinini Arapların itirazına rağmen Jabotinsky'nin Filistin'in Yahudi yurdu olması isteğinin sahaya yansımış şekli olarak nitelenebilir. Temel amacının da Yahudi göçüne karşı olan Arap direncini kırmak olduğu söylenebilir. Zira Jabotinsky'nin Filistin'de bir Yahudi devleti arayışı yolunda gördüğü en büyük engel, Arapların çoğunluğu oluşturmaları ve topraklarını gönüllü olarak Yahudilere açmama istekleridir. Doktrin bu isteğin tersine çevrilmesini sağlayacak bir güç kapasitesi tesisinden sonra Filistinli Araplarla barış yapılması esas almaktadır. Bu nedenle onun doktrin kurgusunda güç kapasitesi, savaşarak Filistinlileri Filistin'den çıkarmak değil, sürekli caydırıcılık ve güçlü saldırı potansiyelinin Yahudiler lehine elde tutulması üzerinden Filistinli Arapları iknaya yöneliktir. Ancak bu güçten teoride beklenen ile pratikte beklenen farklıdır. Bu güç aynı zamanda Filistin'deki Yahudi toplumunu korumanın ötesinde Araplara misilleme yapma ve onları cezalandırma işlevine de sahip olmalıdır. Ona göre gözdağı verebilecek durumda olmak Siyonizmin başarısı için gereklidir. Hatta güç ve kapasite sahipliği üzerinden bir caydırıcılığın ötesine geçip her şart altında askerî başarı elde edecek bir yetenek ve kapasiteye sahip olmak da mutlak amaç olmalıdır.

Filistinlilerin tutumlarını Yahudilerin kullanmaya hazır olarak sahip oldukları güç üzerinden değiştirmeyi ve bu güç karşısında Filistinlilerin ümitsizliğe kapılarak Siyonizmin gereklerine göre hareket etmelerini sağlamayı amaçlayan doktrin Arapların yalnızca güçten anlayacağı kabulü esas aldığı söylenebilir. Bu da amaca ulaşmak bağlamında

Arapların yenilgiyi kabullenmesini birincil gereklilik noktasına taşımakta, Yahudi devleti için uluslararası meşruiyet arayışını ve Araplarla yapılacak diplomatik ve barışçıl girişimlerini de ikincil öneme ötelemektedir. Zira Jabotinsky müstakbel Yahudi devletini bölgenin değil, Avrupa'nın bir parçası olarak gördüğünden, Filistinli Araplarla uzun vadeli olarak entegrasyon arayışını gerekli görmemektedir. Bu nedenle karşılıklı anlayış üzerinden bir barış arayışı yerine istediklerini elde ettikten sonra ilişkilerin geleceğini gelecekteki konjonktüre bırakmayı genel geçer anlayış olarak kabul etmektedir.

Anılan çerçevede Jabotinsky'nin düşünce dünyasındaki doktrin, dar manada Filistinlilerin Yahudilere karşı silah kullanmayı düşünemeyecekleri ve mücadele azimlerinin sürekli kırılğan olacağı bir konumda tutulmalarını sağlayacak güce sahip olunması, geniş manada ise Filistinlilerin Yahudilerin aleyhine kullanabilecekleri imkânlardan uzak tutulması ve Yahudilerden asla kurtulamayacakları algısına sahip kılınması anlamına gelmektedir. Gücün kapasitesi, devamlılığı, görünür ve anlaşılır olması bu bakımdan hayati konumdur. Güçlü olunmadığı durumlarda bile karşı tarafın algısında güçlüymüş ve zayıflıklar yokmuş gibi kabul edilmesi isteği doktrinin doğasında vardır. Çünkü amaç, Yahudilerin sahip olduğu kapasiteyi Filistinli Arapların gözlerinin önünde tutup Yahudilere karşı olan tutumlarında Yahudiler lehine değişiklik oluşturmaktır.

Çizilen çerçevesiyle Demir Duvar aslında eninde sonunda çatışma yaratacak bir doktrindir. Zira Filistinlilerin elindekini zorla almayı ilkesel olarak amaçlamamışsa da onların sahip oldukları üzerindeki egemenlik hakkını görmezden gelerek sonuçta ellerindeki kaybetmelerine neden olmak dışında bir seçenek bırakmamaktadır. Jabotinsky'e göre Filistinliler de her insan toplumunun yaptığı gibi topraklarını kaybetmeye direnç gösterdiklerinden Filistinlilerin zaman içinde Yahudilerin başarısını gördükçe onlarla uzlaşıya yanaşma beklentisi anlamsızdır. Ayrıca çatışma haline yaklaşan tek toplum da Filistinliler değildir, Yahudiler de bu çatışmadan kaçınacak bir aktör değildir. Çünkü Jabotinsky için barış, Filistin'deki beklentileri karşılandıktan sonra gelebilecek bir süreçtir. Yani Filistinliler üzerinde beklentileri karşılayacak bir üstünlük tesis edilmesi ve Yahudilerin varlığının seçeneksiz olarak kabul edilmesiyle

gerçekleşebilecektir. Nihai çözüm için ikinci aşamanın tamamlanması gereklidir dolayısıyla bu aşama tamamlanana kadar ilk aşamanın güçlendirilmesi gereklidir. İlk aşama sonrakinin ön şartıdır. Bu yapısı nedeniyle de Jabotinsky'nin doktrini sıfır toplamlı bir oyundur.

Bu sıfır toplamlı oyunu esas alan doktrine ilişkin olarak her iki kesime yönelik teorik bir çerçeve çıkarılmaya kalkılırsa, ilk tarafta Jabotinsky'nin Filistinlilerin Yahudilerle yaşayacakları sert karşılaşmaların onların siyasi duruşlarında bir değişime neden olacağı, sürekli yenilgi yaşayacak bir duruma mahkûm edilmeleri halinde kendi içlerinden çıkaracakları ılımlı fikirlerin Yahudilerle anlaşmaya yanaşacaklarını kabul ettiği söylenebilir. İkinci tarafta da Filistinlilerin sürekli yenilgisine karşı Yahudilerin sürekli kazanma halinin kendi içlerindeki eşitlikçi sesleri bastıracağını, bunun da Yahudilerin uzun vadeli toprak kazancını arttıracığını kabul ettiği söylenebilir.

İleri sürdüğü fikirleriyle Jabotinsky'nin amacının bir ideoloji geliştirmek değil, bir Yahudi devletine gidecek gerçekçiliği esas alan bir yöntem belirlemek olduğu söylenebilir. Onun fikirlerinin bir ideolojiye dönüşmesi kendinden sonra, iki toplumun ayrımı ve sürekli çatışma halinin iki tarafın ilişki biçimini tanımlar hale gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bu fikirler Filistin'de Yahudiler tarafından Yahudiler için bir Yahudi devleti olarak kurulmasında önemli köşe taşı oluşturmuştur. Ortaya koyduğu ilkeler kurgulandığı zaman ve durum ile Revizyonist Parti programıyla sınırlı kalmamış ve Filistin toprağında Yahudilere gelecek öngören tüm siyasal ele alışlar için bir çerçeve niteliğinde olmuştur. Bu çerçeve Yahudiler lehine Filistinliler aleyhine işlev sergileye gelmiştir. Gelinen noktada soruna tümüyle çözüm getirecek bir barış anlaşması hala yapılamamıştır ve hem fiziksel hem de düşünsel biçimde Filistin'de iki toplumu ayırmaya yönelik her türlü yaklaşım ve eylem de olan hızıyla hayatın içinde yer almaktadır. Bu nedenle doktrinin ruhu iki taraf arasındaki ilişkinin üzerinde dolaşmayı sürdürmektedir. Bahse konu ilişki bağlamında Jabotinsky'nin Demir Duvar doktrini oluşturan fikirlerini anlamak, İsrail'in devlet kuruluşundan günümüze değin Filistinliler yönelik tutumunu anlamaya yardımcı olmaya devam edecektir. Hatta doktrin ve İsrail politikasının üst üste örtüştüğü durumlarda ve zamanlarda ileriye dönük projeksiyon da verebilecektir.

Summary

The aim of the Zionist Movement was to establish a Jewish homeland in Palestine where they considered it as a land without people for a homeless people. As the desire of the Jews to nationalize in Palestine increased, the resistance of the local people against them increased. In order to enable a Jewish state to take part in the future of Palestine, a model was needed to govern the relationship between the two communities. Different models were proposed in the context of different forms of Zionism. In this study, Vladimir Ze'ev Jabotinsky's approach to the problem and his solution proposal are dealt with in line with his Iron Wall Doctrine.

This doctrine, after coming to life and getting response from the Jewish radicals in Palestine, also led to subsequent political understandings in the frame of Revisionist Zionism. Therefore, this continuity provides an important basis for commenting Israel's attitude towards Palestinians. The aim of the study is to introduce this ground by revealing Jabotinsky's views. But, the application and interpretation of this framework to the problem is left to the reader, in terms of the subject and time period which will be addressed by the reader in Israel's political history. In the study, the area covered by the Iron Wall Doctrine has been chosen as a special framework, not the ideas that Jabotinsky had on all subjects and thoughts of his political life. Jabotinsky, with the ideas that make up this doctrine, has provided a scope and depth that can shape the future ideal of the Jews.

This scope has functioned against the Palestinians in favor of the Jews. At this point, there is still no peace agreement that will completely solve the problem. In addition, it continues to take part in life with its all kinds of approaches and actions aiming at separating the two communities in Palestine both physically and intellectually. Therefore, the spirit of doctrine continues to cast shadow on the relationship between the two sides. In line with this relationship, understanding Jabotinsky's ideas that make up the Iron Wall doctrine will continue to help understand Israel's attitude and policy towards Palestinians. For making actual comment on Israeli security policy and the relation with Palestinians, this study deals with the doctrine in three main definitive headings which cover the Palestine problem: a) Jabotinsky's approach to a Jewish homeland in Palestine, b) his views concerning the Arabs and c) his approach to Jewish military power.

Undoubtedly, Israel's Palestinian policy is too wide to be explained only by Revisionist Zionism and its basic prediction, the Iron Wall Doctrine. The aim of this study is not to totally interpret the policy of Israel with the Iron Wall Doctrine, but to reveal Jabotinsky's views in order to contribute to the analysis and synthesis in this direction since his views (based on "what is right is what Jews want" motto) still have a strong expression in Israeli thoughts.

Kaynakça

Kitaplar

- AVNERY, Uri; *Israel's Vicious Circle*, Pluto Press, London, 2008.
- BARON, Ilan Zvi; *Justifying The Obligation to Die: War, Ethics and Political Obligation With Illustrations From Zionism*, Lexington Books, Lanham, 2009.
- BEIT-HALLAHMI, Benjamin; *Original Sins: Reflections on The History of Zionism and Israel*, Olive Branch, New York, 1993.
- GOLDSTONE, Patricia; *Aaronsohn's Maps: A Man Who Might Have Created Peace in The Middle East*, Counterpoint, Berkeley, 2007.
- GORNY, Yosef; *From Binational Society to Jewish State*, Brill, Leiden, 2006.
- HELLER, Joseph; *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, Routledge, New York: 1995.
- JABOTINSKY, Vladimir and Brian Horowitz; *Vladimir Jabotinsky's Story of My Life*, Wayne State University Press, Detroit, 2016.
- JABOTINSKY, Vladimir; "On Iron Wall (1923)", *The Origins of Israel 1882-1948*, ed. Eran Kaplan, Derek J. Penslar, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2011, 257-263.
- KAPLAN, Eran; *The Jewish Radical Right*, University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005.
- KOVEL, Joel; *Overcoming Zionism: Creating A Single Democratic State in Israel/Palestine*, Pluto Press, London, 2007.
- LUZ, Ehud; *Wrestling With An Angel: Power, Morality and Jewish Identity*, (Çev. Michael Swirsky), Yale University Press, New Haven, 2003.
- MAOZ, Ze'ev; *Defending The Holy Land*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2009.
- MASALHA, Nur; *Imperial Israel and The Palestinians: The Political Expansion*, Pluto Press, London, 2000.
- MORRIS, Benny; *Righteous Victims: A History of The Arab-Israeli Conflict, 1881-1999*, Knopf, New York, 1999.

PASACHOFF, Naomi E. and Robert J. Littman; *A Concise History of the Jewish People*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2005.

ROWLAND, Robert C. and David A. Frank; *Shared Land/Conflicting Identity*, Michigan State University Press, East Lansing, 2002.

SANQUIST, Eric J.; *Strangers in The Land*, The Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts, 2005.

SHALON, Avi; *Menachem Begin: A Life*, (Çev. Danielle Zilberberg, Yoram Sharett), Yale University Press, New Haven, 2007.

SHLAIM, Avi; *The Iron Wall: Israel and The Arap World*, W.W. Norton, New York, 2000.

STERLING, Brent L.; *Do Good Fences Make Good Neighbors?*, Georgetown University Press, Washington DC, 2009.

Makaleler

BERENNER, Lenni; "Zionist-Revisionism: The Years of Fascism and Terror", *Journal of Palestine Studies*, 1983, Vol. 13, No. 1, 66-92.

GALANTI, Ben-Rafael, W. E. Aaronson and I. Schnell; "Power and Changes in The Balance Between Ideology and Pragmatism in The Right Wing Likud Party", *GeoJournal*, 2001, Vol. 53, No. 3, 263-272.

GORNY, Josef; "To Understand Oneself: Does It Mean to Understand The Other?-Reflections", *Israel Studies*, 2013, Vol. 18, No. 2, 41-52.

LUSTICK, Ian S.; "Abandoning The Iron Wall: Israel and The Middle East Muck", *Middle East Policy*, 2008, Vol. 15, No. 3, 30-56.

LUSTICK, Ian; "To Build and to Be Built By: Israel and The Hidden Logic of The Iron Wall", *Israel Studies*, 1996, Vol. 1, No. 1, 196-223.

LUZ, Ehud; "The Moral Price of Sovereignty: The Dispute About The Use of Military Power Within Zionism", *Modern Judaism*, 1987, Vol. 7, No. 1, 51-98.

PELEG, Ilan; "The Zionist Right and Constructivist Realism: Ideological Persistence and Tactical Readjustment", *Israel Studies*, 2005, Vol. 10, No. 3, 127-153.

SHAFIR, Gershon; "Ideological Politics on The Politics of Demography: The Aftermath of The Six-Day-War", *Critical Essays on Israeli Society, Politics and Culture*, Vol. 2, ed. Ian S. Lustick, Barry Rubin, State University of New York Press, Albany, 1991, 41-62.

SHAPIRA, Anita; "The Strategies of Historical Revisionism", *Israeli Historical Revisionism: From Left to Right*, ed. Anita Shapira, Derek J. Penslar, Routledge, New York, 2013.

SHELEF, Nadan G.; "From Both Banks of The Jordan to The Whole Land of Israel: Ideological Change in Revisionist Zionism", *Israel Studies*, 2004, Vol. 9, No. 1, 125-148.

SHLAIM, Avi; "The Iron Wall Revisited", *Journal of Palestine Studies*, 2012, Vol. 41, No. 2, 80-98.

TRESS, Medeleine; "Fascist Components in The Political Thought of Vladimir Jabotinsky", *Arab Studies Quarterly*, 1984, Vol. 6, No. 4, 304-324.

ZOUPLNA, Jan; "Revisionist Zionism: Image, Reality and The Quest for Historical Narrative", *Middle East Studies*, 2008, Vol. 44, No. 1, 3-27.

Tezler

HYMEL, Donald Paul; Israel's Benevolent Earthquake and The Ultimate Triumph of Revisionist *Zionism*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Troy State University, Weisbaden, 1988.

KAPLAN, Eran; Jewish Radical Right: Revisionist Zionism and Its European Origins, 1920-1937, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Brandeis University, Massachusetts, 2001.

WURMSER, Meyrav; Ideas and Foreign Policy: The Case of Israeli Likud Party, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The George Washington University, Washington DC, 1998.

İnternet Kaynakları

BRENNER, Lenni; "The Iron Wall: Founding Principles of Zionist Revisionism", <https://www.marxists.org/history/etol/document/mideast/ironwall/07-zionrev.htm> (Erişim Tarihi 21.01.2019)

JABOTINSKY, Ze'ev; "Iron Wall", Jabotinsky Institute in Israel, <http://en.jabotinsky.org/media/9747/the-iron-wall.pdf> (Erişim Tarihi 27.12.2018)

JABOTINSKY, Ze'ev; "The Ethics of The Iron Wall", Jabotinsky Institute in Israel, http://www.infocenters.co.il/jabo/jabo_multimedia/Files/linked/%D7%901%20-7_14.PDF (Erişim Tarihi 27.12.2018)

KREMNETZER, Mordechai and Amir Fuchs; "Ze'ev Jabotinsky on Democracy, Equality and Individual Rights", The Israel Democracy Institute, 2013, 1-15, s. 7-8, <https://en.idi.org.il/media/5103/jabotinsky-idi-2013.pdf> (Erişim Tarihi 12.10.2020)

Güç Asimetrisi Çerçevesinde Filistin'deki Bölünmüşlüğün İsrail ile Çözumsuzlüğe Etkisi

The Effect of Division in Palestine
on the Deadlock with Israel,
within the Framework of Power Asymmetry

Barış ESEN*

Öz

Filistin'de bölünmüşlük kavramı ile kastedilen Filistin toplumunun ve siyasetinin temelde El Fetih ve Hamas olarak iki farklı örgüt tarafından temsil edildiği yapıdır. Bu bölünmüşlük coğrafi, sosyolojik, ekonomik ve siyasi olarak ayrışmayı ifade eder. Filistin toplumu İsrail işgali ile birbirinden koparılmış ve parçalara ayrılmıştır. Coğrafi bölünme sosyolojik ve ekonomik farklılıklara yol açmıştır. Filistin'deki bu bölünme silahlı iç çatışmaya dahi dönüşmüştür. Bu durum İsrail'e karşı askerî, diplomatik ve siyasi mücadeleyi zayıflatmıştır. İsrail-Filistin sorununa ilişkin çözüm arayışları ile Filistin içi barışın ve birliğin sağlanması birbirinden bağımsız değildir. Filistin ancak birlik halinde olursa İsrail ile güç farkını kapatma noktasında yol alabilir.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik güç, güç dengesi, teritoryal sorunlar, katlanılmaz maliyet, çatışma çözümü.

* Dr., Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-8648-9430, e-posta: baris.esen@beykent.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 26.02.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 30.10.2020

Abstract

What is meant with the concept of division in Palestine is the structure that is presented by two different organizations, which are El-Fatah and Hamas. This split represents geographical, sociologic, economic and political separation. The Palestine society is disintegrated and split into parts with Israel occupation. The geographical separation caused sociologic and economic differences. This separation in Palestine turns into even an internal armed conflict. This situation weakens the military, diplomatic and political struggle against Israel. The search for solution to the Israel-Palestine problem and to restore the peace and unity in Palestine are not independent from one another. If only Palestine keeps its unity and stays together, then it can advance in closing the power gap with Israel.

Keywords: *Power asymmetry, balance of power, territorial problems, hurting stalemate, conflict resolution.*

Giriş

İsrail-Filistin sorununun çözümü için öncelikli faktörlerden biri Filistin içi sorunların çözülmesi gerekliliğidir. “İsrail-Filistin sorununa nasıl çözüm bulunacak?” sorusu temelde “Filistin içi barış nasıl sağlanacak?” sorusu ile bağlantılıdır. Filistin’deki bölünmüşlük coğrafi, sosyolojik, ekonomik ve siyasi olarak ayrışmayı ifade etmektedir. Bu çalışmada Filistin’de bölünmüşlük kavramı ile kastedilen Filistin toplumunun ve siyasetinin temelde El Fetih ve Hamas olarak iki farklı örgüt tarafından temsil edildiği yapıdır. Filistin siyasetindeki bu bölünme belli dönemlerde silahlı çatışmaya dahi dönüşmektedir. Filistin mücadelesine odaklanması gereken iki grubun ayrışıp bölünmesi İsrail’in politikalarını ve sorunun çözümünü etkilemiştir.

Bu çalışma İsrail’in Filistin içindeki bölünmüşlüğü kendi çözümünü öne sürme ya da çözümsüzlüğü hedefleme politikası için kullanıp kullanmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Filistin’de bölünmüşlüğün nedenleri, bölünmüşlüğü derinleştiren faktörler, Hamas ve El Fetih arasındaki bölünmenin İsrail’e sağladığı faydalar gibi temel sorulara yanıt aranmaktadır. Çalışmanın odak noktalarından biri

Filistin'deki bölünmüşlüğün çatışmaları ve asimetrik güç ilişkisinde müzakere sürecini nasıl etkilediğidir.

İsrail-Filistin çatışmasında devlet olmayan zayıf tarafın güçlü taraf olan bir devlete karşı asimetrik mücadelesi söz konusudur. Çatışma bu yönüyle aktörü devlet olan iki taraf arasındaki asimetrik anlaşmazlıklardan farklıdır. Asimetrik güce sahip taraflar sonuca ulaşma eğiliminde olmasa da kimi zaman üçüncü tarafların süreci kolaylaştırması, yönlendirmesi ya da baskısı ile müzakereye başlayabilirler. Üçüncü taraflar ayrıca kendi çıkarları doğrultusunda güç asimetrisinde dengeleyici ya da asimetrik durumu daha da derinleştirici rol üstlenebilirler. Çalışma soruna dair üçüncü tarafların ve arabulucuların etkisini de değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın farklılığı asimetrik güç ilişkisi ile bölünmüşlük temalarının birlikte değerlendirilmiş olmasıdır. Çalışma işgal edilmiş topraklar için mücadele eden zayıf taraf içerisindeki bölünmeyi ortaya koymaya çalışırken bunu o tarafın gücü üzerindeki olumsuz etkisi ile ilişkilendirmeyi hedefler. Araştırma zayıf taraf ile güçlü tarafın müzakere sürecine geçişinde güç dengesi arayışı ve bu arayış yolunda zayıf tarafta bölünmenin giderilmesinin güce ve müzakere sürecine etkisine odaklanır. Çatışmanın sona erdirilmesi ve müzakerelere geçişte uygun zaman özellikle güçlü taraf için katlanılmaz maliyet düşüncesinin ortaya çıkması ile sağlanır. Çalışma uygun zamana gidişte zayıf taraf içerisindeki bölünmüşlüğün giderilmesinin güç asimetrisini azaltmadaki rolüne yoğunlaşmaya gayret etmektedir.

1. El Fetih ve Hamas'ın Kuruluşu

Hamas ve El Fetih arasındaki bölünmeden bahsederken iki örgütün çıkış noktalarından başlanabilir. 1948 savaşıyla Filistinlilerin yarısı mülteci konumuna düşerken Filistin toprakları İsrail, Mısır ve Ürdün tarafından paylaşılarak parçalandı. Savaş sonrası parçalara ayrılan Filistin ulusal mücadelesi bölge dışındaki mülteci gruplar ya da Filistin bölgesindeki grupların birleşmesi ile örgütlendi. Filistin Öğrenci Birliğini

kuran Yaser Arafat 1952-56 yılları arasında bu örgütün başkanlığını yaptı.¹ Arafat ve yakın çevresi 1957’de Mısır’dan ayrılarak mühendis olarak çalışacakları Kuveyt’e gittiler ve burada gizli faaliyetlerin yanı sıra 1959 yılında “Filistinuna” yani “Filistinimiz” adlı dergiyi çıkarmaya başladılar.²

Arafat tarafından 1959 yılında Kuveyt’te kurulan El Fetih örgütünün ismi “Filistin kurtuluşu için hareket” anlamına gelen “*Hareketü’l Tahrir el-Vatani el-Filistini*”nin tersten okunuşunun ilk harflerinden yani “Fatah”tan oluşmaktadır.³ Mısır, Ürdün ve Suriye’nin İsrail’e altı gün içerisinde yenildiği 1967 Savaşı sonrası dönemde Filistin milliyetçiliği düşüncesi de destek buldu. Arap ülkelerinin İsrail’e karşı savaştaki başarısızlığı sonrasında Arafat’a ve çevresine olan inanç artarken Arap devletlerinin Filistin’i özgürleştiremeyeceği fikri pekişti. El Fetih Arap milliyetçiliği yerine vatanseverlik ile Filistin milliyetçiliğini öne çıkardı ve Filistin milliyetçiliğini diğer tüm ideolojilerin üzerinde tuttu.

“*Hareket El-Mukavemet El-İslamiyye*” yani kısaca Hamas ise Türkçe anlamıyla İslami Direniş Hareketi’nin kısaltılmış halidir.⁴ Hamas bir kısaltma olmasına karşın Arapçada “bir inanca, bir fikre kendini adamak” anlamına da gelmektedir. Hamas’ın kökeni 1926’da kurulan Mısırlı direniş örgütü Müslüman Kardeşler’e dayanmaktadır. Hasan El Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler Filistin’deki İslami kökenli tüm direniş örgütlerinin ilham kaynağıydı. Müslüman Kardeşler’in Filistin kolu İsrail devleti kurulmadan 1946’da oluşturuldu.⁵ 1948 Savaşı sonrasında Mısır Gazze, Ürdün ise Batı Şeria’yı kontrol

¹ Joel S. Migdal and Baruch Kimmerling, *The Palestinian People A History*, London, Harvard University Press, 2003, p. 244.

² Jonathan Schanzer, *Hamas vs. Fatah The Struggle for Palestine*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 17.

³ Helena Lindhom Schulz, *The Reconstruction of Palestinian Nationalism*, Manchester University Press, Manchester, 1999, p. 32.

⁴ Matthew Levitt, *Hamas Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad*, Yale University Press, Published in Cooperation with the Washington Institute for Near East Policy, London, 2006, p. 8.

⁵ Schulz, *a.g.e.*, p. 76.

edince Müslüman Kardeşler de mecburen coğrafi olarak ikiye bölündü. İslamcılık düşüncesinin Arap milliyetçiliğine alternatif olması ve tehdit oluşturması nedeniyle Ürdün ve Mısır Müslüman Kardeşler'in faaliyetlerine karşı mesafeliydi. Hareket başlangıçta İsrail tarafından farklı gerekçeler ile destek gördü. İsrail hükümetinin danışmanları siyasal İslam'ın FKÖ tarafından geliştirilen laik ve milliyetçi politikalara karşı bir hareket olarak desteklenebileceğini düşünüyordu. Gazze'de ve Batı Şeria'da Hamas'ın örgütlenmesine ve sosyal yardım ağlarını kurmasına göz yumuldu. FKÖ'ye alternatif olması için Hamas başlangıçta İsrail tarafından vasıta olarak kullanıldı.⁶ Hamas, İsrail tarafından ancak Eylül 1989'da yasadışı ilan edildi. Kendisini bir Yahudi devleti olarak tanımlayan İsrail bir dini karşıtlığı kullanma adına da İslami düşüncüyü öne çıkaran Hamas'ı desteklemişti.⁷

İsrail işgaline karşı zamanla birçok grup ortaya çıkarken Müslüman Kardeşler üyeleri için artık silahlı mücadeleyi değerlendirmeye başladı. Liderler İntifada'ya katılmamaları halinde politik saygıyı yitireceklerini düşündüler. 9 Aralık 1987'de Gazze'de bir araya gelen Şeyh Ahmed Yasin, Abdülaziz Rantissi, Salah Şahade, Muhammed Şemah, İsa El-Naşşar, Abdülfettah Dukhan ve İbrahim El-Yazuri örgütün ilk bildirisini kaleme alarak Hamas'ı kurdular. Hamas Müslüman Kardeşler'in himayesinde ama bağımsız olarak kuruldu. Hamas'ın silahlı mücadeleye başlaması destekçilerinin sayısının büyük oranda artmasına neden olurken örgütün sempatisi halk içinde yükseldi. Hamas 1990'lı yıllarda toplumun refahına ilişkin projelere ağırlık verirken işgal altındaki topraklarda halka sosyal yardımlar ile sağlık hizmetleri sağlıyordu.⁸ Müslüman Kardeşler için önceleri sosyal alanda diğer Filistinli gruplar ile yarışma

⁶ Are Knudsen and Basem Ezbi, " Hamas and Palestinian Statehood, Where Now for Palestine?", Jamil Hilal, (ed), *The Demise of the Two-State Solution*, Zed Books, London, 2007, p. 197.

⁷ Ghada Karmi, *Married to Another Man Israel's Dilemma in Palestine*, Pluto Press, London, 2007, p. 41.

⁸ Mike Berry and Greg Philo, *Israel and Palestine Competing Histories*, Pluto Press, London, 2006, p. 87.

Hamas'ın kuruluşu ile birlikte işgale karşı mücadele konusunda rekabete dönüşmüştü.

1.1. Filistin'de Bölünmüşlük

Filistin'de Hamas ve El Fetih arasında yaşanan mevcut bölünme ve ayrışma sadece güncel bir mesele değildir. Geçmişte de Filistinlilerin birlik düşüncesinden uzak kaldığı görülmektedir. Gerek ideolojik gerek ise mücadele yöntemleri konusunda ayrışan Filistin'de kimileri iki devletli bir çözüme sıcak bakarken, kimileri Mısır ya da Ürdün hâkimiyetine girmeyi uygun görmüştür. Bazı gruplar ise İsrail'in tamamen yok edilmesi ile Filistin topraklarının özgürleştirilmesini savunmuştur.

1920'ler öncesinde Filistin'in Büyük Suriye'nin parçası olduğu düşüncesi öne çıkmıştı. Ancak 1920'de Kral Faysal'ın yönetimi Suriye'de parçalanınca ayrı ve bağımsız bir Filistin milliyetçiliği düşüncesi öne çıktı.⁹ El Ezher Üniversitesi'ni bitiren İzzeddin el-Kassam Filistin'de mücadelenin sadece dinsel inanca dayalı bir yolla yapılırsa başarılı olabileceğini savundu. Bu düşünce özellikle topraksız köylüler üzerinde destek buldu. İngilizlere karşı silahlı mücadeleyi savunan Kassam öldürüldükten beş ay sonra 1936'da Büyük İsyan başladı.¹⁰ 1939'a kadar süren bu hareket yaklaşık 50 yıl sonra girilen İntifada benzeri bir kalkışmaydı. 1936-1939 isyanına katılanlar İntifada dönemindeki Filistinlilere nazaran daha eğitimsiz ve daha yoksuldu.¹¹

1939-1948 arası dönem Büyük İsyan sonrasında İngilizlerin yoğun baskısı altında bir siyasi çıkmaz süreci oldu. 1948 yılında Filistinliler dört farklı gruba ayrılmıştı. İsrail'de olup İsrail vatandaşı olanlar, Batı Şeria ve Gazze'de Ürdün veya Mısır egemenliği altında yaşayanlar, Filistin bölgesinden komşu ülkelere göç eden mülteciler ve Avrupa ile diğer ülkelerde yaşayan Filistin diasporası.

⁹ Schulz, *a.g.e.*, p. 27.

¹⁰ Tamir Sorek, "Calendars, Martyrs, and Palestinian Particularism under British Rule", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 43, No. 1, Autumn 2013, p. 15.

¹¹ Kenneth W. Stein, "The Intifada and the 1936-39 Uprising: A Comparison", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 19, No. 4, Summer 1990, p. 70.

1948-1967 arası süreçte kaybedilen toprakların geri alınması ve Filistin'in özgürleştirilmesi düşüncesi Arap milliyetçiliğinin bir unsuru haline geldi. Egemen bir devlete sahip olmadığı için Filistin siyaseti dış etki ve baskılara açıktı. Bölge devletleri Filistin meselesini kendi siyasal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştı. Ürdün, Filistin toprakları ile konfederal bir yapı hedeflerken Mısır ve Suriye ise daha büyük ve tek bir Arap birliği planı ile ayrışyordu. 1960'ların ortasında Filistinliler adına mücadele yürüten ve temsil iddiasında bulunan üç grup bulunuyordu. Bunlar henüz birliği sağlayamamış olan Arap Ligi, Ahmet Şukeysi liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve daha sonra El Fetih grubuna dönüşecek olan Filistinli kadro hareketi olarak sıralanabilir.¹² 1967 ile birlikte Filistinliler arasındaki bölünme daha da derinleşti. Kalıcı olarak yerleşmiş, daha fazla siyasal ve sosyal hakka sahip Doğu Kudüs'te yaşayan Filistinliler ile İsrail işgali altında yaşayan Filistinliler arasında net bir bölünme söz konusu oldu.

1.2. Arap Devletleri ve Filistin'deki Bölünme

İsrail'in ekonomik ve siyasal ablukası Filistin'de ticaretin ve üretimin gelişmesini engellemektedir. İsrail Filistinlileri ucuz işgücü, Filistin'i de kendi ürettiği malları için bir pazar olarak değerlendirmektedir. Uluslararası kamuoyunda tanınmış bir devletten yoksun olan Filistinlilerin ekonomik, siyasal ve diplomatik açıdan Arap devletlerinin desteğine ihtiyacı bulunmaktadır. Filistinliler kendi sosyal ve ekonomik altyapılarını inşa etmek için diğer devletlerin yardımına muhtaçtır. Maddi yardım veren devletler danışmanlık adı altında kendi gündemlerini empoze edebilmektedir. Kendi toprakları dışında diğer komşu Arap ülkelerinde yaşayan milyonlarca mülteci nedeniyle de yine Filistinliler Arap ülkelerine bağımlıdır. Bu bağımlılık çerçevesinde Arap ülkelerinin Filistin sorununu kimi zaman kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı görülmüştür.

---

¹² Faris Giacaman, "Political Representation and Armed Struggle", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 43, No. 1, Autumn 2013, p. 24.

Her rejim ideolojik, mali ve siyasi olarak kendisine tabi birer örgüt kurmuş ve bu örgütleri FKÖ içine dâhil etmeye çalışmıştır. Bu nedenle FKÖ kararları rejimlerin siyasetlerinden çıkan ve onlara tabi olan kararlar olarak algılanmıştır. FKÖ'yü o dönemde Mısır gibi ülkeler kendi çıkarları için kullanmaya çalışmıştır. FKÖ'nün ilk lideri Ahmet Şukeyri o dönem Kuveyt'te bulunan El Fetih lideri Yaser Arafat'a karşı harekete geçmiştir. İsrail'e karşı kaybedilen 1967 Savaşı sonrasında Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'a yakın olan isimlerin etkisi zayıflarken Şukeyri FKÖ başkanlığından istifa etmiştir.¹³ Altı aylık kısa bir Yahya Hamuda liderliği sonrasında Şubat 1969'da Ebu Ammar lakaplı Arafat Filistin Kurtuluş Örgütü'nün başkanlığına seçilmiştir.

Arafat FKÖ'yü diğer Arap ülkelerinin etkisinden daha bağımsız ve ulusal bir çizgiye çekmeye gayret etti. Arafat statükonun değişimi hedefiyle İsrail'e karşı mücadele noktasında diğer Arap ülkelerinden ayrıştı. Ancak birçok Arap ülkesi var olan sınırlar içerisinde kendi güçlerinin korunmasından memnundu.¹⁴ Örneğin İsrail ile ateşkes anlaşmasını sürdürebilmek adına Mısır için Filistin mücadelesini kontrol altında tutmak önemliydi. Ateşkesi tehlikeye sokacak eylemlere girebileceği ve Mısır'ın ulusal güvenliğini tehdit edebileceği endişesi ile Kahire Filistinlileri kontrol altında tutup sınırlarını çizmeyi hedeflemişti.¹⁵

1.3. Filistin'de Bölünmüşlüğe Katkıda Bulunan Nedenler

Filistinli gruplar arasındaki bölünmeyi daha da derinleştiren kimi dönemler ve gelişmeler yaşanmıştır. Filistin'de egemen devlet eksikliği ile ulusal temsil kurumlarının dağıtılması ve etkisizleştirilmesi, topraksal ve sosyal parçalanma ile dış aktörlerin müdahaleleri bölünmüşlüğe

¹³ Laurie Brand, "Nasir's Egypt and the Reemergence of the Palestinian National Movement", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 17, No. 2, Winter 1988, p. 42.

¹⁴ Alan R. Taylor, "The PLO in Inter-Arab Politics", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 11, No. 2, Winter 1982, p. 75-76.

¹⁵ Yezid Sayigh, "Escalation or Containment? Egypt and the Palestine Liberation Army, 1964-67", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 30, No. 1, February 1998, p. 99.

katkıda bulunan faktörler arasında sayılabilir.¹⁶ Ayrıca 11 Eylül saldırıları ve Körfez Savaşı gibi doğrudan Filistin ile ilgili olmayan nedenlerin yanında Oslo Anlaşması'nın yol açtığı coğrafi bölünmeler de ayrışmayı etkilemiştir.

Oslo ile Filistin topraklarının bölgelere ayrılması İsrail'in stratejik tercihlerinden biri olmuştur. İsrail tarafından Filistin'in siyasal, ekonomik ve güvenlik durumu manipüle edilip ayrışmanın derinleştirilmesi hedeflenmiştir. İsrail'in amacı Filistinlilerin kendilerine kalan topraklarda anlamlı bir bütünlük sergileyememesini sağlamaktır. Oslo sonrası yıllarda da İsraili siyasiler bu coğrafi bölme stratejisini uygulamaya devam etmişlerdir. İsrail Başbakanlarından Ariel Şaron'un Filistin'e dönük politikası "acı veren parçalama" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷

Gazze Şeridi ve Batı Şeria'nın coğrafi olarak birbirinden ayrılması bağımsız birleşik bir Filistin Devleti önündeki zorluklardan biridir. Oslo II olarak bilinen anlaşmalar ile Filistin Batı Şeria bölgesinde de coğrafi olarak bölünmüştür. Filistin yönetiminin yetki alanında yaşayan A ve B alanları ile İsrail yönetiminin yetki alanında yaşayan C bölgesindeki Filistinliler ortaya çıkmıştır. Coğrafi olarak bölünme Filistinlilerin aynı zamanda sosyal ve politik olarak ayrışmasını hızlandırmıştır. Aralarında duvarlar, sınırlar ve İsrail kontrol noktaları olan Filistinliler kimliksel olarak da birbirlerinden uzaklaşmıştır. Hamas Gazze'de etkin konumdayken El Fetih'in siyasal açıdan Gazze'ye yeterince ulaşması mümkün olmamıştır. Hamas ve El Fetih arasındaki çatışma coğrafi açıdan ayrı olan iki bölge Batı Şeria ve Gazze'nin yönetilmesini de zorlaştırmıştır.¹⁸

¹⁶ Jamil Hilal, "The Polarization of the Palestinian Political Field", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 39, No. 3, Spring 2010, p. 27.

¹⁷ Alastair Crooke & Beverley Milton Edwards, "Elusive Ingredient Hamas-and the Peace Process", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, p. 44.

¹⁸ Khaled Elgindy, *Palestinians Between National Liberation and Political Legitimacy, The Arab Awakening: America and the transformation of the Middle East*, Brookings Institution Press, Washington, 2011, p. 129.

Oslo öncesinde Filistin toprakları üzerindeki fiziki bölme ve parçalama girişimi Yahudi yerleşim birimleri aracılığıyla yürütülmüştür. İsrail yerleşim yerleri politikası ile topraklarını genişletirken bir yandan da Filistin topraklarını bölmüştür. Yerleşimci politikası Batı Şeria ve Gazze topraklarının parçalanması üzerine kuruludur. İsrail seyahat kısıtlamaları, kontrol noktaları, güvenlik önlemleri ve fiziksel bariyerler ile ekonomik hayatı daraltır. Toprakların fiziksel olarak parçalanıp bölünmesi sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri güçlendirir.¹⁹ Eşit yurttaş algısından uzaklaşma ile parçalanmış her grup kendi yerel yönetim ve politikalarını devreye sokma girişiminde bulunur. İsrail'in yerleşim yerlerini siyasi amaçlara ulaşmak için gerekli askerî stratejiye uygun yerlere konumlandığı dikkat çekmektedir.²⁰ Yerleşimciler toprak kontrolünü maksimum düzeyde artırırken ileriki dönemde İsrail'in olası egemenlik ilan etme noktalarını genişletirler. İsrail Yahudi yerleşim birimlerini toprak kazanma yöntemi olarak kullanmıştır.²¹

İki grup arasında bölünmeyi derinleştiren faktörler arasında milliyetçilik ve dine bakış da yer alır. El Fetih daha seküler bir yapıda milliyetçiliği öne çıkarırken Hamas'ın anlayışının temelinde dini unsur söz konusudur. İslami bakış açısı genel manası ile toplumu böldüğü ve zayıflattığı gerekçesi ile milliyetçiliği reddeder.²² Yine de Hamas Filistin için dinsel atıflar içeren mücadele yürütürken milliyetçiliği tamamen dışlamamıştır. Hamas'ın milliyetçiliği kullanması kendisine daha geniş bir kamusal destek kazandırmıştır. 1988'de oluşturulan Hamas anayasasına göre milliyetçilik aynı zamanda dini inancın parçasıdır. Cihad savunucuları milliyetçiliğin İslam ümmetini bölmek için yayılan bir zehir olduğunu savunurlar. Ancak Hamas'ı El Kaide ve diğer cihad kılıflı

¹⁹ Hilal, *a.g.e.*, p. 31.

²⁰ Zafer Balpınar, "Askerî Güç Çarpanı Olarak Yahudi Yerleşim Birimleri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 10 Sayı: 20, Ekim 2014, s. 107-110.

²¹ David Newman, "The Resilience of Territorial Conflict in an Era of Globalization", Miles Kahler and Barbara F. Walter, (ed), *Territoriality and Conflict in an Era of Globalization*, University of California, San Diego, 2006, p. 92.

²² Sami Zubaida, *Beyond Islam A New Understanding of the Middle East*, London, I. B. Tauris & Co Ltd, 2011, p. 175.

terörist örgütlenmelerden ayrı tutmak gerekmektedir.²³ Milliyetçi bir anlayışa sahip olan Hamas'ın uluslar ötesi bir hedefi bulunmamaktadır.²⁴

Filistin'de içerideki farklı anlayışlar bölünmeyi ortaya koyarken bölge devletleri de ayrışmayı tetikleyip kızıştırabilir. Şii İran mezhepsel açıdan farklı olsa da Sünni Hamas'ı desteklemektedir. Türkiye, FKÖ ve Filistin yönetimine muhalefet etmese de Hamas'ı açıkça desteklemektedir.²⁵ Gazze'de Hamas'a alternatif seçenek olarak İran destekli İslami Cihad ya da selefi cihatçı unsurlar ortaya çıkmıştır.²⁶ Filistin'deki örgütlere farklı gruplar tarafından yapılan yardımlar farklı kimliklerin oluşmasına katkıda bulunmuş olabilir. Örneğin Batı devletlerinden yardım olan El Fetih'in hâkim olduğu bölgelerde daha seküler bir kimliğin oluştuğu görülmüştür.

11 Eylül'ün ardından İslam inancı ve Müslümanlar ABD'de şeytanlaştırılmıştır. "İslamofobia" yaklaşımının o dönem adeta *de facto* devlet politikasına dönüştüğüne dair yorumlar bulunmaktadır.²⁷ Saldırının ardından birçok kitapta Batı ile İslam'ın savaşta olduğu iddia edilmiştir.²⁸ Tarihi Bernard Lewis 11 Eylül saldırısını birbirine karşıt olan İslam ve Batı medeniyetleri arasındaki çatışmanın sonucu olarak yorumlamaktadır.²⁹ New York'ta ikiz kulelere karşı gerçekleştirilen saldırı sonrası İsrail operasyonları bölgede asimetriyi giderek

²³ Bernard Rougier, *Everyday Jihad*, Harward University Press, London, 2007, p. 156.

²⁴ Ekaterina Stepanova, *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*, SIPRI Research Report no. 23, Oxford University Press, New York, 2008, p. 113.

²⁵ Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, Boyner Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016, s. 115.

²⁶ Sherif A. Eissa, "A New Regional Approach Toward the Israeli-Palestinian Peace Process", *Contemporary Review of the Middle East*, 5(4), 2018, p. 11.

²⁷ Muhammad Safeer Awan, "Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11", *Islamic Studies*, Vol. 49, No. 4, Winter 2010, p. 525.

²⁸ Stephen Healey, "Religion and Terror: A Post 9/11 Analysis", *International Journal on World Peace*, Vol. 22, No. 3, September 2005, p. 4.

²⁹ Joseph B. Tamney, "American Views of Islam, Post 9/11", *Islamic Studies*, Vol. 43, No. 4, Winter 2004, p. 629.

derinleştirmiştir. İsraili siyasetçilerin o dönemdeki yaklaşımı “ABD ile aynı düşmana karşı biz de savaşıyoruz” şeklindedir.³⁰ İsrail bu dönemde Filistin’e karşı operasyonlarda daha rahat bir uluslararası ortam yakalamıştır. İsrail ve Batılı yaklaşımlara göre Hamas, Hizbullah ve El Kaide aynı safta değerlendirilmektedir.³¹

İsrail Ağustos 2005’te Gazze’den askerlerini çekmesine rağmen 2007’de başlattığı ablukayı sürdürmektedir. Gazze’den İsrail askerlerinin çekilmesi sonrasında bölge için Hamas ile El Fetih arasındaki mücadele bölünmeyi daha da derinleştirmiştir.³² Her iki grup da İsrail’in Gazze’den çekilmesini kendine mal etmeye çalışırken aralarındaki gerilim artmıştır. Batı Şeria’dan tamamen ayrıştırılarak izole edilen Gazze’nin hava sahası, sınırları, deniz yolu ve bölgeye giren gıda dâhil tüm malzemeler İsrail kontrolündedir.³³ Gazze’ye abluka yoksulluk yaratırken yaşam koşullarını ciddi biçimde kötüleştirmektedir. Batı Şeria’da yaşayanların %45,7’si ve Gazze’de yaşayanların %79,4’ü yoksulluk içerisinde.³⁴ Gazze’de işsizlik oranı %45 seviyesindeyken gençlerde bu oran %60’a ulaşmaktadır. Birleşmiş Milletler’e göre Gazze’de yaşayanların %72’sinin gıda güvenliği bulunmamaktadır.³⁵ İsrail’in Gazze’nin altyapısına dönük askerî operasyonları bölgeyi daha da yoksullaştırmaktadır. Gazze ve Batı Şeria arasında ekonomik açıdan ortaya konulan bu eşitsizlik siyasi olarak da bölünmeyi ortaya çıkarmaktadır.

³⁰ Ilan Greilsammer and Thomas C. Hilde, “The Israelis and September 11th”, *South Central Review*, Vol. 19, No. 2/3, 9/11, Summer - Autumn 2002, p. 70.

³¹ Richard Perle-David Frum, *Şeytana Son*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s. 12.

³² Anat Kurz, “A Conflict within a Conflict: The Fatah-Hamas Strife and the Israeli-Palestinian Political Process, Gilead Sher and Anat Kurz, (ed), *In Negotiating in Times of Conflict*, Institute for National Security Studies, Tel Aviv, 2015, p. 84.

³³ Andreas Paulus and Mindia Vashakmadze, “Asymmetrical War and the Notion of Armed Conflict –A Tentative Conceptualization”, *International Review of the Red Cross*, Volume 91, Number 873, March 2009, p. 113.

³⁴ Kjetil Selvik and Stig Stenslie, *Stability and Change in the Modern Middle East*, I. B. Tauris & Co Ltd, London, 2011, p. 240.

³⁵ Omar Shaban, “The Implications of Siege and the Internal Palestinian Division on the Situation in the Gaza Strip Since 2007”, *The Palestine-Israel Journal*, Vol. 22 No. 2 & 3, 2017, p. 5-6.

1.4. Filistin'deki Bölünmüşlükte İsrail Etkisi ve Çıkarı

Wikileaks ile sızan dokümanlar İsrail'in Filistin'deki bölünmüşlüğe katkıda bulunduğu dair iddiaları destekleyecek şekildedir. Amerikalı diplomatların gizli belgelerine göre İsrail ilk İntifada'da FKÖ'yü zayıflatmak için Hamas'a imkânlar sağlamayı değerlendirdi. Eylül 1988 dönemine ait bir belgeye göre "FKÖ üyeleri İsrail güvenlik güçlerinden korktukları için esnafa broşürleri gizlice dağıtırken Hamas üyeleri açık şekilde broşür dağıtabiliyordu". Belgelere göre İsrail Hamas'ı sadece görmezden gelmedi, onları destekledi. Wikileaks ile sızan dokümanlara göre "İsraili yetkililer ilk İntifada başladığında Hamas'ın laik FKÖ'ye karşı bir güç olarak kullanıldığını söyledi".³⁶

Wikileaks sadece Hamas değil rakip grup El Fetih ile ilgili iddiaları da gündeme taşıdı. Haziran 2007'deki bir diplomatik yazışmada, İsrail iç güvenlik şefi Yuval Diskin'in "İsrail'in Abbas'ın güvenlik güçleriyle çok iyi bir çalışma ilişkisi kurduğunu" söylediği belirtildi. Telgrafta Diskin'in Filistin güvenlik güçlerinin Batı Şeria'da hemen hemen tüm istihbaratını İsrail ile paylaştığını ifade ettiği kaydedildi. Wikileaks belgelerine göre Diskin, Haziran 2007'de Hamas Gazze'nin kontrolünü ele geçirirken, bazı umutsuz El Fetih liderlerinin İsrail'in Hamas'a saldırmasını istediğini de öne sürdü.³⁷ Diskin'in ABD'li diplomatlar ile görüşmelerinden yansıyan belgelere göre Amerikalılar 2008 Filistin seçimlerinde Hamas'a karşı Mahmud Abbas'ın desteklenmesini kabul etti.³⁸

İsrail Filistin'deki bölünmüşlüğe yardım ederken gerektiğinde El Fetih'in yanında Hamas'a karşı pozisyon alabilmiştir. İsrail, seçimler

³⁶ Yael Klein, Wikileaks: Israel actively Supported Hamas, *Jerusalem Online*, 4 August 2014, <https://www.jerusalemonline.com/wikileaks-israel-actively-supported-hamas-6980/>, (Erişim Tarihi 05.02.2020).

³⁷ Kareem Khadder, "WikiLeaks: Palestinian group 'asked Israel' to attack Hamas", *CNN*, 22 December 2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/12/21/mideast.wikileaks.fatah.hamas/index.html>, (Erişim Tarihi 22.04.2019)

³⁸ US Embassy Cables: US discusses Gaza with Israeli security chief, *Guardian*, 7 April 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/07/israel-gaza1>, (Erişim Tarihi 06.05.2018).

ile işbaşına geldiğinde Hamas hükümetinin çökmesini sağlamaya çalışırken Fetih'e desteğini birlik hükümeti olmaması şartına bağlamıştır. İsrail ayrıca seçilmiş Hamaslı milletvekillerini gözaltına alarak siyasi bölünmeyi körüklemiştir. İsrail için bu partizanlık oldukça faydalı olurken böl ve yönet politikasını izlemiştir.³⁹ Bu merkezi yönetim ve istikrarlı bir hükümetten yoksun bırakarak İsrail'in Filistin'i "Somalileştirilmesi" olarak ifade edilebilir. Stratfor'un kurucusu siyaset bilimci George Friedman'ın ifadeleri ile "Müslümanlar birbiri ile savaştıkça ABD kazanacaktır, keza Filistinliler birbiri ile savaştıkça İsrail kazanacaktır."⁴⁰

2. Katlanılmaz Maliyet ve Ayrılığın Derinleşmesi

Herhangi bir çatışmada tarafların çözüm yolunda bir irade ortaya koymalarının başlıca nedenlerinden birisi uzlaşmazlığın sürdürülmesi durumunda katlanılamayacak ölçüde zarar göreceklərini düşünmeleridir. Bu kavram için taraflar adına katlanılmaz maliyet ya da katlanılmaz bedel ifadeleri kullanılabilir.⁴¹ Taraflar gelecekte elde edecekleri kazançlar ve devam eden mevcut kayıpları arasında bir maliyet hesabı yaparlar. Bu hesaplama "şayet şimdi müzakereye başlamazsak ileride daha kötü olabilir" düşüncesini doğurabilir. Taraflar bir tıkanmışlık ve sıkışmışlık hissi içerisinde katlanılmaz maliyet ile müzakere masasına otururlar.⁴² Oslo'ya gidiş hem İsrail hem de Filistin tarafı için katlanılmaz maliyet düşüncesinin ortaya çıkması ile oluşmuştur.

İsrail İntifada sonrası Filistinliler ile müzakere edilmesi konusunda uluslararası kamuoyundan baskı gördü. İntifada ayrıca İsrail'deki birçok

³⁹ Ramzy Baroud, "Divide and Rule: How Factionalism in Palestine is Killing Prospects for Freedom", *Washington Report on Middle East Affairs*, Special Report, October 2016, p. 14-15.

⁴⁰ George Friedman, *Gelecek Yüzyıl, 21.Yüzyıl İçin Öngörüler*, 7. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, Şubat 2015, s. 77.

⁴¹ William I. Zartman, "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond", Paul C Stern and Daniel Druckman, (ed), *International Conflict Resolution after the Cold War*, National Academy Press, Washington, September 2000, p. 228.

⁴² He-Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, SAGE Publications, London, 2008, p. 184.

sektörü ekonomik açıdan olumsuz etkiledi. Batı Şeria ve Gazze'deki sıradan İsraililer içerisinde korku olmadan seyahat edemez hale geldiler. Filistin saldırılarını önlemek konusunda İsrail'in askerî yanıtları yeterli olmayınca maliyeti artırmak istemeyen her iki taraf da yeniden müzakere masasına dönmeyi arzuladı.⁴³ Hiçbir İsraili hükümet Filistin direnişini tamamen ortadan kaldıramazken bu da tarafları katlanılmaz maliyet düşüncesi ile barışçıl bir çözüm aramaya itti.⁴⁴ İntifada sürecinin yorgunluğu sonucu İsrail halkı Haziran 1992 seçimleri ile barış için güvenlik anlayışını savunan İşçi Partisi'ni iktidara taşıdı.⁴⁵ Mart 1993'te yapılan ankete göre İsraililerin %73'ü terörle mücadele devam ederken Filistinliler ile bir anlaşmaya varılmasını destekliyordu.⁴⁶ Başbakan İzak Rabin İsrail için asıl tehdidin Hamas olduğunu düşünüyordu. Rabin gerçek dış tehlike olarak Irak rejimini görüyordu.⁴⁷ Bu iki unsur ve barış sürecinde bir tıkanmanın ABD'nin tepkisine neden olabileceği endişesi şahin bir İsraili siyasetçiyi barış masasına getirmekte etkili olmuştu.

İntifada Filistin tarafında İsrail işgalinin ekonomik, siyasi ve askerî bedelini ağırlaştırdı. Filistin toplumunda çıkmaz içerisinde bir tükenmişlik duygusu hâkim oldu.⁴⁸ İsrail'in İntifada'ya karşı Filistin'deki şiddet dolu yanıtları, ekonomik açıdan grevler ve seyahat yasakları durumu kötüleştirdi. Hamas ile FKÖ arasında ise Filistinlileri temsil açısından bir rekabet vardı. Siyasal İslam söylemi Filistin siyasetindeki FKÖ hâkimiyetini tehdit eder hale geldi. Arafat FKÖ'deki liderliğini diğer

⁴³ Ephraim Yuchtman-Ya'ar, "The Oslo Process and Israeli-Jewish Public: A Story of Disappointment", *Israel Studies Forum*, Vol. 18, No. 1, Autumn 2002, p. 17.

⁴⁴ Joshua Sinai, "Why Israel Can't Resolve the New Palestinian Intifada", *Israel Studies Bulletin*, Vol. 16, No. 2, Spring 2001, p. 17.

⁴⁵ Beverley Milton-Edwards and Peter Hinchcliffe, *Conflicts in the Middle East since 1945*, Third edition, Routledge, Oxon, 2008, p. 33.

⁴⁶ Yehudith Auerbach and Charles W. Greenbaum, "Assessing Leader Credibility during a Peace Process: Rabin's Private Polls", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 1, January 2000, p. 43.

⁴⁷ Yael S. Aronoff, "When do Hawks become Peacemakers? A Comparison of two Israeli Prime Ministers", *Israel Studies Forum*, Vol. 24, No. 1, Spring 2009, p. 47.

⁴⁸ Schulz, a.g.e., p. 72.

seküler gruplardan daha fazla Hamas'ın tehdit ettiğini söyledi.⁴⁹ FKÖ'nün yerini Hamas'ın alması halinde İsrail Hamas ile muhatap olmak zorunda kalabilirdi.⁵⁰ Böylesi bir durumu engellemek için İsrail FKÖ ile masaya oturmayı uygun buldu.

FKÖ'nün Körfez krizinde Irak'ın yanında yer alması Filistinlilerin İntifada sırasında uluslararası kamuoyunda kazandığı sempatinin yitirilmesine yol açtı. FKÖ zengin petrol ülkelerinden aldığı finansal desteği kaybetti. Kuveyt'te çalışan dört yüz bin Filistinliden yüz bin kadarı ülkede kalabilirken diğerleri sınır dışı edildi. Körfez kriziyle kesilen mali yardımlar sonrası Filistin'de ekonomik koşullar daha da kötüleşirken İsrail'e bağımlılık kronikleşti. FKÖ'nün izlediği politika Filistin'in Arap ülkelerindeki varlıklarının dondurulmasına ve kendi kaderini tayin etme konusunda Filistinlilere verilen desteğin azalmasına neden oldu.⁵¹ Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin uluslararası kamuoyunda izole edilirken Filistin davası da zarar gördü.⁵²

2.1. Oslo Süreci ve İç Çekişmeler

Oslo görüşmeleri Arafat ve El Fetih'in gücünü toparlaması ile uluslararası alanda siyasi ve ekonomik destek sağlanması anlamına geliyordu. Filistin'deki diğer muhalif örgütler ise süreçten dışlanırken bu destekten mahrum kalıyordu.⁵³ Arafat bu sayede Hamas ve bazı yerel muhalifleri bastırmak için bir fırsat yakaladı. FKÖ yönetimi Lübnan'dan Tunus'a sürülmüştü, Körfez Savaşı'nda Saddam'a verilen desteğin faturası ağır olmuştu ve Arap ülkelerinden maddi destek

⁴⁹ Helena Cobban, "The PLO and the "Intifada"", *Middle East Journal*, Vol. 44, No. 2, Spring 1990, p. 231.

⁵⁰ S. Gülten Ayman, "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 45.

⁵¹ Philip Mattar, "The PLO and the Gulf Crisis", *Middle East Journal*, Vol. 48, No. 1, Winter 1994, p. 31.

⁵² Ann Mosely Lesch, "Contrasting Reactions to the Persian Gulf Crisis: Egypt, Syria, Jordan, and the Palestinians", *Middle East Journal*, Vol. 45, No. 1, Winter 1991, p. 48.

⁵³ Anne Le More, *International Assistance to the Palestinians After Oslo Political Guilt, Wasted Money*, Routledge, Oxon, 2008, p. 150.

azalmıştı. Ayrıca ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaşın sonu ile Filistin, İsrail'in ABD'ye verdiği destek karşılığında aldığı Sovyet maddi desteğinden yoksun kaldı.⁵⁴ SSCB'nin çöküşü ile Filistin ABD karşısındaki denge unsurunu yitirmişti. Körfez Savaşı ve soğuk savaşın bitişi her iki tarafın kamuoyunda güçlü bir muhalefet olsa da İsrail ve Filistin'i müzakere masasına oturmaya itti.⁵⁵

Hamas, İslami Cihad, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve El Fetih'ten 1983'te ayrılan Fetih-İntifada grubu İsrail ile varılacak her türlü anlaşmaya karşıydı. Filistinli mülteciler Oslo Anlaşması'nı reddederken anlaşmayı ihanet olarak yorumladı. Arafat işgali özerklik karşılığında kalıcı hale getirmek ve yaklaşık üç milyon mülteciyi satmakla suçlandı. Filistin ulusal hareketi yeniden bölünürken Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi tepki olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nden ayrıldılar. Hamas ve İslami Cihad gibi İslami nitelikli örgütler de İsrail'e karşı saldırılarına devam etti.

Oslo süreci ile Filistinlilerin birbirleri ile fiziki, sosyal ve ekonomik irtibat kurmaları İsrail iradesine bağlı hale getiriliyordu. Yahudi yerleşim yerleri yollarla birleştirilirken Batı Şeria parçalara ayrılıyordu. Edward Said'e göre Oslo Süreci, Filistinlileri birbirinden ayrı ve kuşatma altındaki bölgelere ayırmak ve bu bölgeler arasında Yahudi yerleşimciler yerleştirmek suretiyle kurulacak olan Filistin devletinin toprak bütünlüğünü engellemek üzere düzenlenmişti. Said'in bakışına göre bu işgalin ambalajlanmasıydı.⁵⁶ Batı Şeria ile Gazze'yi birbirinden koparma planı sadece coğrafi bir bölünmeyi değil siyasi açıdan bölünme ve güçsüzlüğü beraberinde getiriyordu.

⁵⁴ Lorenzo Veracini, *Israel and Settler Society*, Pluto Press, London, 2006, p. 24.

⁵⁵ Herbert C. Kelman, "Some Determinants of the Oslo Breakthrough", *International Negotiation*, 1997, 2, p. 187.

⁵⁶ Edward Said, *Yeni Binyılda Filistin*, Aram, İstanbul, 2002, s. 55.

2.2. Oslo Sonrası ve Hamas'ın İktidarı

Oslo sonrası dönemde Arafat'ın yetkileri o kadar genişletilmiş ki "Arafat'ın Devleti" tanımlaması kullanılmaya başlanmıştı.⁵⁷ Filistin Yönetimi'nin güvenlik güçleri aynı zamanda El Fetih'in güvenlik güçleriydi ve bu kadro Hamas ile mücadele için de besleniyordu. Oslo bir bakıma Arafat'a Hamas'ı sınırlandırma imkânı veriyordu. Arafat o dönemde Hamas içerisindeki görüş ayrılıklarından da faydalanmaya çalıştı. Hamas'ın silahlı kanadının fonlamasını sağlayan yurtdışındaki liderleri üzerinde Suriye, İran ve Lübnan gibi ülkelerin etkisi söz konusu olabiliyordu. Hamas'ın sürgündeki liderlerinin uzlaşmaz tutumlarına karşın Gazze'deki liderler halk baskısını hissettikleri için farklı tavır alabiliyordu. Arafat bu dönemde ılımlı Hamas liderleri ile ortak olup şahinleri izole etmeye çalıştı.⁵⁸ Bazı Hamaslı siyasilere maaşa bağlandığı Filistin Yönetimi belgelerinde yer alırken Arafat'ın Hamas'a karşı sadece baskı yöntemini uygulamadığı görüldü.⁵⁹

Kasım 2004'te Arafat'ın ölümü sonrası Filistin'de İslami hareketin önü açıldı. Filistin halkı 1993'te başlayan ve Oslo barış süreci adı verilen görüşmelerden bir sonuç çıkmadığını, İsrail'in Filistin ile yapılan anlaşmalara bağlı kalmadığını gördü. İsrail'in Filistin'deki operasyonları karşısında Filistin Yönetimi güvenlik güçleri halkı koruyamazken Hamas bu boşluğu kapatmaya adaydı. İsrail'in direniş yoluyla Gazze'den çıkarılması en azından böyle bir hava yaratılması Hamas'ın güçlenmesinde önemli bir etken oldu.

2.3. Hamas İktidarı ve Tepkiler

25 Ocak 2006'da yapılan seçimlerde Hamas %42,9 oy oranı ile Filistin Meclisi'ndeki 132 sandalyeden 74'ünü kazandı. Filistin'de barış sürecine ilişkin memnuniyetsizlik, belirsizlik ve hayal kırıklığı ile İsrail'e

⁵⁷ Helena Lindholm Schulz, "The Al- Aqsa Intifada as a Result of Politics of Transition", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, Autumn 2002, p. 27.

⁵⁸ Wendy Pearlman, "Spoiling Inside and out: Internal Political Contestation and the Middle East Peace Process", *International Security*, Vol. 33, No. 3, Winter 2008/2009, p. 103.

⁵⁹ Schanzer, *a.g.e.*, p. 68.

karşı silahlı mücadeleye inanç Hamas'a desteği artırarak partiyi iktidara taşıdı. Hamas'ın seçim zaferi İsrail işgaline karşı öfke ile sonu belli olmayan Oslo sürecine olan tepki ve Filistinlilerin artık kendi kaderini tayin hakkını talep etmesi olarak da okunabilirdi.⁶⁰ FKÖ'nün otoriter yönetimi, yolsuzluk iddiaları ve demokrasiden uzak yaklaşımı Filistin'de huzursuzluk oluşturdu. Özellikle yolsuzluk iddiaları halkın desteğinin önemli ölçüde azalmasına neden oldu.⁶¹ El Fetih liderleri lüks ve zenginlik içerisinde yaşarken Hamaslı liderler alçakgönüllü ve mütevazı bir hayat sürdürüyordu. Filistin yönetimindeki yolsuzluk iddiaları Arap devletlerinin de meseleye desteğini azalttı.⁶²

Hamas İntifada döneminde sosyal yardım programları aracılığıyla Filistin halkının gündelik ihtiyaçlarına yanıt vermişti. Hamas tarafından camiler kanalıyla kitlelere ekonomik yardım ile dinsel vaazlar iletildi. Filistin ulusal liderliğinin işgalin yükünün hafifletilmesi konusundaki başarısızlığı arttıkça camilerin ezilen Filistinliler üzerindeki etkisi de arttı. Hamas bu süreçte yoksul gençlerin ve sadık dindar orta kesimin desteğini aldı. Bölünme sadece siyasi manada değil toplumsal manada da derinleşti.

Hamas'ın seçim zaferi ve Filistin'e uygulanan siyasi ve ekonomik ambargo ile Filistin'in devlet kurma projesini ciddi olarak yaralandı.⁶³ Hamas söz konusu olduğunda kimse müzakerelerden, işgal edilen bölgelerden geri çekilmekten ya da Yahudi yerleşim birimlerinin boşaltılmasından bahsetmeyecekti. İsrail ve Batı ülkeleri Filistin halkının seçimine saygı duymazken ekonomik ve siyasal yaptırımlar uygulamaya başladılar.⁶⁴ ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkların Kontrolü Ofisi (OFAC) aracılığıyla Filistin Yönetimi'ni terörist örgütler listesine aldı. Bu adım sonrası Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve

⁶⁰ Knudsen and Ezbidı, *a.g.e.*, p. 191.

⁶¹ Menachem Klein, *The Jerusalem Problem: The Struggle for Permanent Status*, University Press of Florida, Florida, 2003, p. 153.

⁶² Virginia Tilley, *The One-State Solution: A Breakthrough for Peace in the Israeli-Palestinian Deadlock*, The University of Michigan Press, Michigan, 2005, p. 97.

⁶³ Elgindy, *a.g.e.*, p. 131.

⁶⁴ Selvik and Stenslie, *a.g.e.*, p. 212.

Birleşmiş Milletler (BM) Filistin ile mali anlaşmalar imzalamadı.⁶⁵ Filistin Yönetimi'ne finansal yardımların kesilmesi halkı daha da yoksullaştırırken sosyal düzen ve güvenlik sistemi çöktü.

Hamas Hükümeti'ne dönük uluslararası yaptırımların devreye sokulması ile oluşan güç boşluğunu İran doldurdu. İran Hamas'a yardımlarını artırırken Hamas üzerindeki etkisinin de arttığı görüldü.⁶⁶ Bu durum Batı'nın Hamas'a karşı koalisyonunu güçlendirirken İran ile yakınlaşma Körfez ülkeleri ve Mısır ile Hamas'ın ilişkisini gerilettili. Hamas'ın İran'dan maddi destek araması ve Tahran'a yaklaşması ABD'nin Hamas'a karşı El Fetih'e sempati duyması yani Filistin içindeki bir grubu başka bir gruba karşı desteklemesi sonucunu doğurdu.⁶⁷

Filistin içerisindeki bölünme tırmandırılırken Yasama Meclisi'nin yaklaşık üçte biri İsrail tarafından gözaltına alındı.⁶⁸ Filistin'deki siyasi kriz sokaklarda şiddet olarak kendisini gösterdi. Hamas ve El Fetih üyeleri Gazze'de birbirleri ile çatıştı, onlarca Filistinli bu çatışmalarda hayatını kaybetti. Seçimleri kazanan Hamas'ın Haziran 2007'de Gazze'nin hâkimiyetini tamamen ele geçirmesi ile Filistin içerisindeki bölünme ve kutuplaşma zirve noktasına ulaştı. Filistin böylece ikiye bölünürken Gazze Hamas'ın, Batı Şeria da El Fetih'in yönetimine kaldı.

Bu çatışma süreci sonrası kimi zaman taraflar bazı arabulucular tarafından bir araya getirildi. 4 Mayıs 2011'de Hamas ile El Fetih arasındaki ulusal birlik hükümeti hedefini de içeren uzlaşma bölünmeden kaynaklanan yönetsel sorunların çözülmesini hedefliyordu. Uzlaşma Batı Şeria, Kudüs ve Gazze'deki Filistin Yönetimi kurumlarının birleştirilmesiyle Filistin Yasama Konseyi'nin yeniden faaliyetlerine başlamasını onaylıyordu.⁶⁹ Bu güç paylaşımı anlaşmasına tepki gösteren

⁶⁵ In Box, *Foreign Policy*, No. 155, July-August 2006, p. 18.

⁶⁶ Paul Morro, International Reaction to the Palestinian Unity Government, *Congressional Research Service Report for Congress*, 9 May 2007, p. 1.

⁶⁷ Milton-Edwards and Hinchcliffe, *a.g.e.*, p. 35.

⁶⁸ Hilal, *a.g.e.*, p. 29.

⁶⁹ Text of the Agreement between Fatah and Hamas, *Reference Texts Towards Palestinian National Reconciliation*, The Geneva Centre for the Democratic Control of

İsrail, Filistin Yönetimi'ne ait yaklaşık 1,5 milyar dolarlık vergi gelirini askıya aldı. Bu miktar genel bütçenin yaklaşık üçte birine denk geliyordu.⁷⁰ İsrail'in Filistin'deki uzlaşya karşı çıktığı atılan bu cezalandırıcı adımlar ile net bir şekilde anlaşıldı. Dönemin İsrail Başbakanı Netanyahu da Filistin içi uzlaşmayı barış için büyük bir darbe ve terörizmin muhteşem zaferi olarak yorumlamıştı.⁷¹

3. Çatışma Çözümü Çerçevesinde Filistin-İsrail Meselesi

Bölünmüş bir Filistin hem siyasi hem de askerî açıdan İsrail'e karşı koyamazken İsrail tarafında katlanılmaz maliyetin oluşmasını engellemektedir. Bölünmüşlüğün giderilmesi İsrail'in anlaşmazlığı sürdürme konusundaki anlayışının önüne geçip onu müzakere masasına oturmaya zorlayabilir. İsrail için çatışmayı sürdürmenin maliyetinin yüksek olduğu düşüncesi oluşursa kendileri açısından uygun zaman kavramı ortaya çıkmış olur. Dean G. Pruit'in yaklaşımına göre bir çatışmada müzakere ve barış için uygun zamana gidilirken kimi şartların oluşması şarttır. Güçlü tarafın tutum benimsemesi için tırmandırma, müttefiklerden gelecek destek ve karşı tarafı içeriden bölme yöntemleri ile tek taraflı bir çözümü dayatabileceğine olan inancını yitirmesi gerekir.⁷² Filistin meselesinde de İsrail'in içeriden bölme yönteminin işe yaramaması için Hamas ve El Fetih'in aralarındaki anlaşmazlıkları çözmesi gerekmektedir. Hamas ve El Fetih birlik olursa İsrail barışa ve müzakereye hazır hale gelebilir. Aralarındaki anlaşmazlık devam ettikçe İsrail-Filistin barışından söz etmenin imkânsız hale geldiği gerçeği ile Hamas ve El Fetih liderleri yüzleşmelidir.⁷³

Armed Forces, Ramallah and Geneva, Second Edition 2011, p. 59.

⁷⁰ Prospects for Palestinian Reconciliation, Series: Assessment Report, Policy Analysis Unit – ACRPS, Arab Center for Research and Policy Studies, May 2014, p.2 .

⁷¹ Julia Pettengill ve Houriya Ahmed, "Regional Actors and the Fatah-Hamas Unity Deal Shifting Dynamics in the Middle East", Henry Jackson Society, 21 May 2011, p. 16.

⁷² Dean G. Pruit, *Whither Ripeness Theory*, Virginia, George Mason University, Institute for Conflict Analysis and Resolution, Working Paper No:25, 2005, p. 7.

⁷³ Schanzer, *a.g.e.*, p. 196.

İsrail özellikle Filistin'i bölmek için kimi zaman Gazze'de tırmandırma stratejisi uygulamıştır. Müzakereye uygun zamanlarda masadan uzaklaşmak için Gazze'de Hamas'ı hedef almıştır. Hamas'ın da bu askerî yöneme aynı şekilde yanıt vermesi ile barıştan uzaklaşmıştır. Gazze'deki saldırılara El Fetih'in yeterince tepki vermemesi de Hamas'ı destekleyen tabanda öfke yaratırken bölünmeyi derinleştirmiştir. Asimetrik güç ilişkisinde güçlü taraf karşısındaki zayıf muhatabı ile masaya oturmadan önce askerî açıdan bir galibiyet isteyebilir. Güçlü taraf askerî başarının müzakere masasında karşılığını göreceğine inanır. Nitekim İsrail de bu stratejiyi Filistin'e karşı zaman zaman uygularken İsrail Başbakanı Ariel Şaron Mart 2002'de "Filistinliler mağlup edilmedikçe müzakere diye bir şey olmayacaktır. Ancak Filistinliler yenildikten sonra müzakerelere başlayabileceğiz" ifadelerini kullanmıştır.⁷⁴

Çatışma çözümü anlayışıyla geçmişte yaşanan adaletsizlik ve haksızlıklar konusunda güçlü tarafın ve zayıf tarafın bir hesaplaşma yapması gerekebilir. Güçlü olan taraf İsrail'in uyguladığı adaletsiz yaklaşım ile yüzleşmesi çok daha zordur. Yüzleşmenin siyasal, yasal ve ekonomik sonuçları İsrail için daha ağır olabilir. Zira uygulanan politikalar artık kimliğin bir parçası haline gelirken vazgeçmek giderek zorlaşmakta ve bedelleri daha ağır olmaktadır. Çatışmayı durdurmak için tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin korkularını tanıması ve anlaması gerekmektedir. Hakikat Komisyonları saklanan gerçeklerin üzerine gitmeyi hedeflerken Filistin-İsrail çatışmasında her iki tarafın kimi unsurları zaten bu vahşet ve kurban olma hikayelerinden beslenmektedir. Kutsallık ve mitolojiler ile yüklü bir geçmişe sahip Filistin-İsrail meselesinde bu komisyonların işi oldukça zordur. Yahudilere dönük işkence, sürgün, ırk ayrımcılığı, soykırım gibi travmatik deneyimlerin yansımaları İsrail toplumunun temellerinde yer almaktadır. Bu kültürel kodlar sivil militarizm olarak ifade edilen kavramın İsrail'de

⁷⁴ Jonathan Powell, *Teröristlerle Konuşmak*, Aykırı Araştırma, İstanbul, Mart 2015, s. 147.

oluşmasına neden olmuştur.⁷⁵ İsrail'in bu geçmişi ve yaşanan travmalar nihayetinde Filistin'e karşı şiddette kendisini göstermektedir.

4. Güç Asimetrisi ile İsrail-Filistin Meselesi ve Müzakere

Filistin-İsrail meselesi askerî, ekonomik, müttefiklik, uluslararası statü gibi çok sayıda iç içe geçmiş güç asimetrisini barındırmaktadır. Güç dengesizliğinde asimetrinin zayıf bacağı güçlü tarafı yenilgiye uğratamayabilir ancak onu rahatsız edebilir. Kullanılan taktik ve stratejiler ile oluşturulan belirsizlik güçlü tarafı rahatsız edip zayıflatabilir.⁷⁶ 1987–1993 yılları arasında yaşanan İntifada süreci zayıf taraf olan Filistinlilerin görece başarılı olduğu bir dönemdir. İntifada Filistinlilerin İsrail'in üstün askerî gücüne meydan okuma konusunda etkili olmuştur. İsrail ve Filistin arasındaki güç dengesi 1990'lardaki Madrid Konferansı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Orta Doğu'da istikrarın sağlanmasından çıkar sağlayan ABD bu dönemde arabulucu ve garantör rolüne soyunurken İsraililer ve Filistinliler müzakereye teşvik edilmiştir.⁷⁷

1993 Oslo'dan 2000'lere dek olan dönemde sonu gelmeyen müzakere süreçlerinden geçildi. Bu süreçte Filistinliler egemen bir devlet ilan konusunda başarısız oldular. Egemen, başkenti ve sınırları belli olan bir Filistin asimetrik güç ilişkisinde İsrail'e karşı dengeyi sağlamada daha etkili olabilirdi. İsrail ise Yahudilerin kendi aralarındaki bazı fikir ayrılıklarına karşın 1948 yılında devlet ilanı gerçekleştirmişti.⁷⁸ 2000 yılındaki Camp David zirvesine kadar Yahudi yerleşimciler, Kudüs'ün statüsü, sınırlar ve mülteciler gibi temel meseleler müzakere edilemedi. Güç dengesi yeniden bozulurken asimetri İsrail lehine gelişti. 2000'li yıllarda güç asimetrisi ortaya çıkarken yeni bir çatışma sürecine girildi.

⁷⁵ Migdal and Kimmerling, a.g.e., p. 209.

⁷⁶ Henry R. Nau, *Perspectives on International Relations Power, Institutions, and Ideas*, Fifth Edition, CQ Press, Los Angeles, 2017, p. 228.

⁷⁷ Robert J. Lieber, "U.S.-Israeli Relations since 1948", Robert O. Freedman, (ed), *Israel's First Fifty Years*, University Press of Florida, Florida, 2000, p. 23.

⁷⁸ Keith W. Whitlam, *The Invention of Ancient Israel*, Routledge, London, 1996, p. 122.

Asimetrik güç ilişkisinde tarafların çatışma yoğunluğunu düşürme motivasyonları ya da müzakere hedefleri farklı olabilir. Güçlü tarafın hedefi statükoyu korumak şeklinde ifade edilirken zayıf taraf ise statükoyu değiştirme hedefi ile müzakerede yer almaktadır.⁷⁹ Asimetrik ilişkide güçlenen taraf doğal olarak herhangi olası bir müzakerede daha talepkâr olabilir. Bu talepler karşısında bölüşmeye karşı çıkan güçlü aktör önleyici çatışmaya başvurabilir.⁸⁰ Üstelik asimetri oldukça yüksek ve güçlü taraf tıpkı İsrail’de olduğu gibi askerî çatışmada zaferden emin ise önleyici savaş ihtimali yükselmektedir. Asimetrik avantaja sahip ve gücü azalan ülke gücü azalan ülkeye göre daha çok çatışma çıkarmaya yatkın olabilir. Dolayısıyla Hamas ve El Fetih’in bir araya gelmesi Filistin’de güçlenme manasına geleceği için buna karşı İsrail’in Filistin’de birliği önleyici eylemlere girişmesi normaldir.

İsrail-Filistin meselesini asimetrik güç ilişkisi açısından değerlendirirken İsrail’de yaşayan Filistinlilerin durumu da değerlendirilmelidir. İsrail’de yaşayan Filistinli Araplar ile normal İsrail vatandaşları arasındaki güç farkı oldukça belirgindir. İsrail’de yaşayan Filistinliler ulusal yapılardan dışlanır. İsrail güvenlik gücü içerisinde, kabinede ve yüksek mahkeme üyeliklerinde yer alamazlar. Bu yapısal asimetri üstelik açıkça ilan edilmektedir. Yapılan anketlerde hem Yahudiler hem de Filistinliler aralarındaki güç asimetrisi ilişkisinde Yahudilerin daha güçlü olduğunu kabul ederler.⁸¹

4.1. Filistin-İsrail Meselesinde Arabuluculuk

Asimetrik güce sahip tarafların mücadelesinde zaman zaman üçüncü taraflar arabuluculuk rolü üstlenerek çatışmayı durdurmak ve uzlaşma sağlamak için harekete geçebilir. Arabuluculuk gönüllülük

⁷⁹ Galia Golan, “Asymmetry in Cross-Conflict Collaboration: Is There a Gender Factor?”, *Peace and Conflict Studies*, Vol. 18: No.2, Article 1, 2011, p. 169.

⁸⁰ Robert Schub, “Unfair Fights: Power Asymmetry, Nascent Nuclear Capability and Preventive Conflict”, *Conflict Management and Peace Science*, 2017, Vol. 34(4), p. 432.

⁸¹ Nadim N. Rouhana and Susan H. Korper, “Dealing with the Dilemmas Posed by Power Asymmetry in Intergroup Conflict”, *Negotiation Journal*, Vol. 12, No. 4, 1996, p. 354.

esasına dayanır ve başarısı çatışma içerisinde olan her iki tarafın üst düzeyde müzakere talebi ve motivasyonuna bağlıdır.⁸² Daha güçlü olan ve zorlayıcı yeteneği olan üçüncü tarafların arabuluculuğu daha etkili ve istikrarlı sonuçlar sağlayabilir.⁸³ Arabulucunun önyargılı olması ise müzakerelerin başarı ile sonuçlanıp sonuçlanmaması ile ilişkili olabilir.⁸⁴

Gerek ABD gibi büyük güçler, gerek bölgesel devletler ve onlar arasındaki güç ilişkileri İsrail-Filistin müzakerelerini etkilemiştir. İsrail ile Arap ülkeleri arasında yürütülen müzakerelere dâhil olan üçüncü tarafların ya da arabulucuların amacı gücü dengelemektir.⁸⁵ İsrail-Filistin meselesinde taraflara eşit imkânlar sahip iki müzakereci gözüyle bakmak güçlü taraf İsrail'in çıkarına olabilir. Yani tarafsızlık adına güç asimetrisini görmezden gelmek yanlıştır. Güç ilişkisinde denge olduğu ön kabulü adaletli şekilde hakikate ulaşmak ve siyasal değişimi sağlamak konusunda başarısızlık doğurabilir.⁸⁶ Bu bağlamda İsrail Filistinliler ile karşılıklı müzakere yapmayı tercih ederken Filistinliler genelde müzakerelere üçüncü tarafın katılmasını talep edebilir.

Kimi zaman güçlü bir arabulucu kendi çözümünü dayatınca çatışan taraflar kendi aralarında görüşmeyi tercih edebilir. Madrid görüşmeleri sonrasında ABD'nin İsrail yanlısı arabuluculuk rolünden rahatsız olan FKÖ İsrail ile doğrudan görüşmüştür.⁸⁷ Camp David Anlaşmasına doğru

---

⁸² Jacob Bercovitch and Su-Mi Lee, "Mediating International Conflicts: Examining The Effectiveness of Directive Strategies", *International Journal of Peace Studies*, Volume 8, Number I, Spring/Summer 2003, p. 2.

⁸³ Tobias Böhmelt, "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, Vol. 47, No. 2, Mart 2010, p. 176.

⁸⁴ Burcu Savun, "Information, Bias and Mediation Success", *International Studies Quarterly*, Vol. 52, No. 1, March 2008, p. 44.

⁸⁵ Saadi Touval, "The Impact of Multiple Asymmetries on Arab-Israeli Negotiations", William I. Zartman and Jeffrey Z. Rubin, (ed), *Power and Negotiation*, University of Michigan, Michigan, 2005, p. 169.

⁸⁶ Nadim N. Rouhana, "Group Identity and Power Asymmetry in Reconciliation Processes: The Israeli-Palestinian Case", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 10(1), 2004, p. 42.

⁸⁷ Louis Kriesberg, "Mediation and the Transformation of the Israeli-Palestinian Conflict", *Journal of Peace Research*, vol. 38, No. 3, 2001, p. 386.

süreçte ise Mısır ve İsrail liderleri kendi aralarından çok ABD ile müzakere etmişlerdir.⁸⁸ ABD Ekim 1973'te İsrail-Mısır ve İsrail-Suriye arasında anlaşma sağlanması için mekik diplomasisi ile arabulucu olmuştur. ABD'nin 1973 yılındaki savaş sonrası ortaya çıkan petrol ambargosunun kendisine zarar vermesi nedeniyle arabuluculuğa soyunduğu ifade edilebilir. Camp David Anlaşması, Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat ile dönemin İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında gizli pazarlıkların ardından 17 Eylül 1978'de ABD Başkanı Jimmy Carter gözetiminde imzalanmıştır. Anlaşma aynı zamanda güçlü bir üçüncü tarafın çatışma süreçlerinde arabuluculuk rolüne dair önemli bir örnek olmuştur. Nitekim Camp David ile İsrail 1967'deki 6 Gün Savaşı'nda ele geçirdiği Sina Yarımadası'ndan çekilirken Filistin'e belli bir zaman dilimi için kısmi özerklik gibi tavizler vermiştir. İsrail askerlerinin Gazze ve Batı Şeria'daki varlığının sürdürülmesi ile söz konusu anlaşma Mısır-Amerikan girişimiyle İsrail işgalini yasal hale getiren durumu sağladığı için eleştirilmiştir.⁸⁹ Ayrıca 1979'da İsrail-Mısır barışı ortaya çıkarken Filistinliler Camp David'de yer almamıştır.

Güçlü tarafın hedefleri doğrultusunda bir düzen varsa üçüncü taraf statükoyu koruyabilir. Hatta kimi zaman üçüncü taraf eşitsizliği sürdürür ve daha da derinleştirip şiddetlendirebilir. ABD yönetiminin Filistin İsrail meselesine bakışı genelde bu çerçevede değerlendirilebilir. Filistin-İsrail sorunundaki asimetriyi zayıf taraf olan Filistin lehine düzelterek bir arabulucu ihtiyacı söz konusudur. Bu noktada ABD'nin asimetriyi dengelemek için Filistin tarafında gerektiği gibi yer almadığı görülmektedir. ABD'nin yaklaşık 8 milyon nüfuslu İsrail'e gönderdiği yardım Kuzey Afrika'ya yolladığından daha fazladır.⁹⁰ Başkan Donald

⁸⁸ Tom Princen, "Camp David: Problem-Solving or Power Politics as Usual", *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, February 1991, p. 66.

⁸⁹ Fayez A. Sayegh, "The Camp David Agreement and the Palestine Problem", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 8, No. 2, Winter 1979, p. 9.

⁹⁰ Ilan Pappé, "Clusters of history: US Involvement in the Palestine Involvement in the Palestine Question", *Race & Class*, vol. 48, 3, 1 January 2007, p. 26.

Trump döneminde ABD, BM üzerinden Filistinlilere giden 125 milyon dolarlık yardımın yarısından daha fazlasının geri çekildiğini duyurmuştur. Trump'ın kararı asimetriyi daha da derinleştirmesi açısından Filistin için ciddi sorundur.⁹¹ ABD tarafından Filistin'e yapılan maddi yardımların adresi de bölünme ve parçalanma yolunda olumsuz katkıda bulunmuştur. Washington, Filistinli güvenlik güçlerini ABD Güvenlik Koordinatörlüğü Ofisi aracılığı ile Hamas'a karşı eğitmiştir.⁹²

Sonuç

Bu çalışmanın İsrail ile Filistin arasındaki çözümsüzlüğü mü yoksa Filistin içinde Hamas ve El Fetih arasındaki çözümsüzlüğü mü incelemeye çalıştığı sorusu akla gelebilir. Filistin içerisindeki sorun giderilmeden ve birlik sağlanmadan İsrail ile kalıcı bir çözümden bahsedilemez. Bu nedenle aslında Filistin içi bir meseleyi anlatma gayesi gibi görülen çalışma nihai anlamda İsrail ile Filistin arasındaki barışa yöneliktir.

Asimetrik güç ilişkisiyle müzakere süreçlerine bakıldığında düşük güç dengesi ile yapılan görüşmelerin sürdürülebilir başarıya ulaşma şansı oldukça zordur. Bu nedenle İsrail ile Filistin arasındaki güç dengesi artmadıkça barış sürecine dair olumlu bir sonuca ulaşılması zor olarak değerlendirilebilir. Filistinliler arasındaki iç uyum ise İsrail ile gelecek dönemde yapılacak müzakerelerde Filistin tarafının elini güçlendirecektir. İsrail-Filistin meselesinde tarafların birbirini durdurabilecek bir güç seviyesine gelmesi umudu böylece artırılabilir. Güç dengesi yakalandığında sorunun taraflara çıkaracağı maliyetin eşite yakın olması ile barış şansı ve umudu yükselebilir.⁹³

---

⁹¹ Victor Davis Hanson, Trump Threatens to Deal Another Blow to the Palestinian Cause, *National Review*, <https://www.nationalreview.com/2018/01/trump-threatens-end-american-foreign-aid-palestinians/> (Erişim Tarihi 07.11.2020).

⁹² David Makovsky, "The Fatah-Hamas Reconciliation: Threatening Peace Prospects", *The Washington Institute for Near East Policy*, Washington, 5 February 2013, p. 1.

⁹³ Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester University Press, Manchester, 2003, p. 238.

Filistin'in Hamas ve El Fetih arasında bölünmesi İsrail ile yapılan askerî, diplomatik ve siyasi mücadeleyi zayıflatmaktadır.⁹⁴ Filistin liderliğindeki bölünme sonrası İsrail'in kendi çözümünü ya da çözümsüzlüğünü hayata geçirmeye dönük adımlarını daha rahat attığı ifade edilebilir. Hamas'ın sivillere dönük saldırıları İsrail'in çözümsüzlüğe dönük kendi eylemlerini meşrulaştırmada kullanılan bir araca dönüşmüştür. İsrail Hamas'ın tüm yapılarını ayırım gözetmeksizin terörist örgüt olarak kabul etmektedir. Bu nitelendirme temelde El Fetih ile Hamas'ın bir araya gelmesini zorlaştırma amacı şeklinde de okunabilir. Karşı tarafta meşru olarak değerlendirilen muhatapın yanında terörist olarak tanımlanan bir başka muhatap yer aldığı müzakere süreci başlamayabilir. Karşı tarafı terörist olarak kabul eden güçlü taraf müzakere masasından uzaklaşmak için bir bahane bulmuş olabilir.

Hamas ve El Fetih'in birlikte sürdürmeleri gereken bu mücadelede karşı karşıya gelmeleri Hamas'ın salt siyasi bir örgüt olması önünde engeldir. Zira bu durum ile birlikte Hamas yalnız İsrail'e karşı değil rakibi El Fetih'e karşı da silahlı kanadını sürekli hazır tutmak zorunda kalmaktadır. Hamas'ın silahlı kanadını feshetmesi El Fetih tarafından bastırılma riskini ortaya çıkarmaktadır. Filistin topraklarında İsrail işgali sürerken askerî kanadını tasfiye edip tamamen barışçıl bir mücadele yürütmesi talebi Hamas için yerine getirilmesi zor bir istektir. Ancak Hamas'ın silahlı kanadının resmi Filistin güvenlik güçlerine katılması seçeneği değerlendirilebilir.

Bir devlete karşı mücadele yürüten devlet olmayan aktörlerin oluşturduğu parçalanmış yapı çatışmada nihai anlaşmaya varmayı engelleyebilir ya da geciktirebilir. Devlete karşı mücadele eden devlet olmayan aktörler arasındaki bölünme barış karşıtı eylemleri artırabilir.⁹⁵ El Fetih'in Hamas'ın onayı olmaksızın İsrail ile yapacağı bir anlaşmaya karşı Hamas bu süreci bozmaya yönelik şiddet eylemlerine girişebilir.

⁹⁴ Jeong, *a.g.e.*, p. 236.

⁹⁵ Wendy Pearlman and Kathleen Gallagher Cunningham, "Nonstate Actors, Fragmentation, and Conflict Processes", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 56, No. 1, February 2012, p. 9.

El Fetih ile Hamas arasındaki çatışma ve gerginliğin sona erdirilmesi ile Hamas'ın bir şekilde ve belki de dolaylı olarak İsrail ile müzakereye dâhil edilmesi kalıcı barış için doğru bir seçenek olabilir. Bu noktada Hamas'ın FKÖ'ye katılması ortak bir noktada buluşmak adına tartışılabilir.

İsrail işgaline karşı mücadele edenleri birleştirecek ortak nokta ise Filistinlilik kavramı şeklinde tarif edilebilir. Filistin milliyetçiliği oluşturulurken İntifada, kefiye, şehitlik, Kubbet-ül Sahra ve elbette Kudüs gibi simgelerden yararlanılabilir.⁹⁶ Ulusal karakter eksikliği kadar Arafat sonrası Filistin'de karizmatik bir lider eksikliği de yaşanmaktadır. Siyasal alandaki bölünmüşlük egemen ve tanınan bir Filistin devleti konusundaki umutları azaltmakta aynı zamanda ve Filistin ulusal mücadelesini zayıflatarak siyasal başarıları ket vurmaktadır.⁹⁷

Filistin içi güç mücadelesi ve kendi meşruiyetlerini sağlama gayreti çerçevesinde bazı grupların İsrail'e karşı şiddet eylemleri düzenlendiği görülmüştür. Siyasal alanda temsil gücü az olanların şiddet ile bunu elde etme çabası izlenebilir. Bu nedenle Filistin'de iç barışın sağlanarak bölünmenin sonlandırılması huzur ve barış talep eden İsrail için de tercih edilebilir.

İsrail'in Filistinlilere karşı uyguladığı Gazze ve Batı Şeria'daki çevreleme ve kontrol politikası "Güney Afrikalılaştırma" olarak yorumlanabilir.⁹⁸ Güney Afrika'nın Bantustan politikası böl ve yönet stratejisinin bir sonucu olarak gerçekleşirken İsrail de Filistin'i Gazze ve Batı Şeria şeklinde coğrafi olarak parçalamaktadır. İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği güvenlik duvarı apartheid iddialarını güçlendirecek bir girişimdir. İsrail Başbakanlarından Ariel Şaron Filistin için "Bantustan"

⁹⁶ Laleh Khalili, *Heroes and Martyrs of Palestine The Politics of National Commemoration*, Cambridge University Press, New York, 2007, p. 2.

⁹⁷ Omar Shaban, "The Implications of Siege and the Internal Palestinian Division on the Situation in the Gaza Strip Since 2007", *Palestinian-Israel Journal*, 1 July 2017, p. 74-75.

⁹⁸ Heribert Adam, "Mandela in Palestine: Peacemaking in Divided Societies", Guy Ben-Porat, (ed), *The Failure of the Middle East Peace Process*, Palgrave Macmillan, London, 2008, p. 239.

modelinin en uygun çözüm olduğunu savunarak bu modeli düşündüğünü açıkça ifade etmiştir.⁹⁹

İsrail-Filistin çatışması, Güney Afrika'daki Beyaz Afrikalı-Siyah Afrikalı çatışması ya da Kuzey İrlanda'daki Birlikçi-Cumhuriyetçi çatışmasıyla karşılaştırabilir. Kuzey İrlanda ve Güney Afrika'da tarafların şahinleri vardı ve bu şahinler diğer tarafın şahinlerini terörist diye tanımlıyorlardı. Baskın olan kesim diğer gruba karşı toplumsal ayrımcılık, ırkçılık, siyasi hakların reddi ve olağanüstü güvenlik politikaları benimsiyordu.¹⁰⁰ Bu örneklerde Fransızların “*interlocuteur valable*” yani “meşru sözcüler” dediği kimselerin iktidarda olduğu süreçte siyasi çözüme ulaşıldı. Bu tabir genellikle belli bir liderde somutlaşan, güçlü destek sahibi, politikalarında “şahin” ve bu yüzden üzerinde uzlaşılan çözümü garantileyecek grubu anlatır. Güney Afrika'da çözüm bir tarafta De Klerk ve Milliyetçi Parti ve diğer tarafta Nelson Mandela ve Afrika Ulusal Kongresi arasında gerçekleştirilmiştir. Kuzey İrlanda'da ise çözüme bir tarafta Protestan Papaz Ian Paisley ve Demokratik Birlik Partisi ve diğer tarafta Gerry Adams ve Sinn Fein ile ulaşılmıştır. Filistin'de Hamas, İsrail'de Likud Partisi lideri ve Başbakan Binyamin Netanyahu bu tanıma uyacak şahin siyasi temsilciler olabilir.

Filistin-İsrail meselesinde çözüm için Hamas'ın doğrudan ya da ilk aşamada dolaylı olarak müzakerelerde yer alması ve temsil edilmesi gereklidir. Hamas'ın dışarıda bırakılması İsrail ile El Fetih arasındaki herhangi bir olumlu görüşmeyi de olumsuz etkileyebilir. Kalıcı bir barış için daha sonra Hamas'a başka ek tavizler vermek zorunda kalacağını düşünen hiçbir İsraili müzakereci El Fetih'e çetin ödümler vermeye yanaşmayacaktır.¹⁰¹

⁹⁹ Leila Farsakh, “Independence, Cantons, or Bantustans: Whither the Palestinian State”, *Middle East Journal*, Vol. 59, No. 2, Changing Geopolitics, Spring 2005, p. 231.

¹⁰⁰ Adrian Guelke, “The Peace Process in South Africa, Israel and Northern Ireland: a Farewell to Arms”, *Irish Studies in International Affairs*, Reflections on the Northern Ireland Conflict and Peace Process, 2018, p. 97.

¹⁰¹ Powell, *a.g.e.*, p. 407.

Filistin-İsrail meselesinin bu denli uzun süre devam etme nedenlerinden biri barış sürecine öncülük edecek tarafsız bir arabulucunun yokluğudur.¹⁰² ABD İsrail'in yanında olduğu için Filistin'in karşı tarafı dengelemesi imkânsız hale gelmektedir. ABD ile ittifak içerisinde bir İsrail olduğu müddetçe tüm Arap devletlerinin Filistin'in yanında yer alması dahi güç asimetrisini ortadan kaldırmayabilir. Asimetrik gücü dengelemek adına seçenek olan İslam dünyası birlikten uzak bir görüntü sergilemektedir. El Fetih örgütü Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın desteğini alırken Hamas ise daha çok Katar, Suriye ve İran'dan destek almaktadır. Hamas ve El Fetih örgütü bölgesel güçlerin politikaları ile karşılıklı pozisyonlarını güçlendirmektedir. Bu tablo İran'a karşı ABD ve İsrail ile Suudi Arabistan'ı ortak bir noktada buluştururken Filistin meselesinin çözümünü zorlaştırabilir.

Özellikle İran ve Suudi Arabistan arasındaki karşılıklı güç mücadelesi şeklindeki gerilim dolaylı olarak Filistin içi uzlaşmaya zarar veren unsurlardan biridir. Suudi Arabistan'ın veliaht prensi Muhammed Bin Selman "İsrail-Arap çatışması" söylemini terk edip "İsrail-Filistin çatışması" söylemini tercih etmeye başlamıştır. Bu da Suudi Arabistan'ın Filistin meselesi konusunda eskisi kadar destekleyici olmayacağı sinyali şeklinde yorumlanabilir.¹⁰³ Dolayısıyla Filistin ile İsrail barışının yakın vadede gerçekleşmesi umudu giderek azalmaktadır. Barış elbette statik bir durum değildir. Barış yapmak savaş yapmak gibidir, karmaşık ve sonucu belirsizdir.¹⁰⁴

Summary

What is meant with the concept of division in Palestine is the structure that is presented by two different organizations which are El-Fatah and Hamas. This split represents geographical, sociologic,

¹⁰² Sinai, *a.g.e.*, p. 19.

¹⁰³ Pinhas Inbari, "On the Roots of the Israeli-Palestinian Conflict", *Jewish Political Studies Review*, Vol. 28, No. 3/4, Autumn 2017, p. 67-68.

¹⁰⁴ Kriesberg, *a.g.e.*, p. 390.

economic and political separation. The Palestine society is disintegrated and split into parts with Israel occupation. The geographical separation caused sociologic and economic differences. This separation in Palestine turns into even an internal armed conflict. The weakness caused by the separation in Palestine paves the way to vulnerability in the negotiations with Israel. This situation weakens the military, diplomatic and political struggle against Israel. To end the conflict in asymmetrical power struggles, and to have the ripeness time in the transition to the negotiations can be achieved with hurting stalemate idea especially to the powerful party. In the presence of the balance of power and the intolerable cost idea, the parties may want to negotiate rather than keep the conflict. However, for Israel to think about that, there must be a united and powerful Palestine. The third parties are also inefficient or biased in this conflict. Another option for balancing the asymmetrical power is Islamic world, yet they do not seem to be united at all. The search for solution to the Israel-Palestine problem and to restore the peace and unity in Palestine are not independent from one another. If only Palestine keeps its unity and stays together, then it can advance in closing the power gap with Israel.

Kaynakça**Resmî Belgeler**

Prospects for Palestinian Reconciliation, Series; Assessment Report, Policy Analysis Unit – ACRPS, Doha Katar, Arab Center for Research and Policy Studies, Mayıs 2014, p.1-5.

The National Conciliation Document of the Prisoners 2006; Reference Texts Towards Palestinian National Reconciliation, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Ramallah and Geneva, Second Edition 2011.

Kitaplar

ADAM, Heribert; “Mandela in Palestine: Peacemaking in Divided Societies”, *The Failure of the Middle East Peace Process?*, Ed. by. Guy Ben-Porat, Palgrave Macmillan, London, 2008.

BERRY, Mike and PHILO, Greg; *Israel and Palestine Competing Histories*, Pluto Press, London, 2006.

ELGINDY, Khaled; *Palestinians Between National Liberation and Political Legitimacy, The Arab Awakening: America and the Transformation of the Middle East*, Brookings Institution Press, Washington, 2011.

- FRIEDMAN, George; *Gelecek Yüzyıl, 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, 7. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, Şubat 2015.
- HINCHCLIFFE, Peter and MILTON-EDWARDS, Beverly; *Conflicts in The Middle East Since 1945*, Third edition, Routledge, Oxon, 2008.
- HINNEBUSCH, Raymond; *The International Politics of The Middle East*, Manchester University Press, Manchester, 2003.
- JEONG, He-Won; *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, SAGE Publications, London, 2008.
- KARMI, Ghada; *Married to Another Man Israel's Dilemma in Palestine*, Pluto Press, London, 2007.
- KHALILI, Laleh; *Heroes and Martyrs of Palestine The Politics of National Commemoration*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- KISSINGER, Henry; *Dünya Düzeni*, Boyner Yayınları, İstanbul, Mayıs 2016.
- KLEIN, Menachem; *The Jerusalem Problem: The Struggle for Permanent Status*, University Press of Florida, Florida, 2003.
- KNUDSEN, Are and EZBIDI, Basem; " Hamas and Palestinian Statehood", *Where Now for Palestine? The Demise of the Two-State Solution*, Ed. by. Jamil Hilal, Zed Books, London, 2007.
- LE MORE, Anne; *International Assistance to the Palestinians After Oslo*, Routledge, Oxon, 2008.
- LEVITT, Matthew; *Hamas Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad*, Yale University Press, Published in Cooperation with the Washington Institute for Near East Policy, London, 2006.
- LIEBER, Robert J.; "U.S.-Israeli Relations Since 1948", *Israel's First Fifty Years*, Ed. by. Robert O. Freedman, University Press of Florida, Florida, 2000.
- MIGDAL, Joel and KIMMERLING, Baruch; *The Palestinian People A History*, London, Harvard University Press, London, 2003.
- NAU, Henry R.; *Perspectives on International Relations Power, Institutions, and Ideas*, Fifth Edition, CQ Press, Los Angeles, 2017.
- NEWMAN, David; "The Resilience of Territorial Conflict in an Era of Globalization", *Territoriality and Conflict in an Era of Globalization*, Ed. by. Miles Kahler and Barbara F. Walter, University of California, San Diego, 2006.
- PERLE, Richard and FRUM, David; *Şeytana Son*, Truva Yayınları, İstanbul 2004.
- PETTENGILL, Julia and AHMED, Houriya; *Regional Actors and the Fatah-Hamas Unity Deal Shifting Dynamics in the Middle East*, Henry Jackson Society, London, May 2011.
- POWELL, Jonathan; *Teröristler ile Konuşmak*, Aykırı Araştırma, İstanbul, Mart 2015.
- ROUGIER, Bernard; *Everyday Jihad*, Harvard University Press, London, 2007.
- SAID, Edward; *Yeni Binyılda Filistin*, Aram, İstanbul, 2002.
- SCHANZER, Jonathan; *Hamas vs. Fatah: The Struggle for Palestine*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.
- SCHULZ, Helena Lindhom; *The Reconstruction of Palestinian Nationalism*, Manchester University Press, Manchester, 1999.

SELVIK, Kjetil and STENSLIE, Stig; *Stability and Change in the Modern Middle East*, I. B. Tauris & Co Ltd., London, 2011.

STEPANOVA, Ekaterina; *Terrorism in Asymmetrical Conflict: Ideological and Structural Aspects*, SIPRI Research Report no. 23, Oxford University Press, New York, 2008.

TILLEY, Virginia; *The One-State Solution: A Breakthrough For Peace in The Israeli-Palestinian Deadlock*, The University of Michigan Press, Michigan, 2005.

TOUVAL, Saadi; "The Impact of Multiple Asymmetries on Arab-Israeli Negotiations", *Power and Negotiation*, Ed. by. William I. Zartman and Jeffrey Z. Rubin, University of Michigan, Michigan, 2005.

VERACINI, Lorenzo; *Israel and Settler Society*, Pluto Press, London, 2006.

WHITELAM, Keith W.; *The Invention of Ancient Israel*, Routledge, London, 1996.

ZARTMAN, I. William; "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond", *International Conflict Resolution After The Cold War*, Ed.by. Paul C Stern and Daniel Druckman, National Academy Press, Washington, September, 2000.

ZUBAIDA, Sami; *Beyond Islam A New Understanding of the Middle East*, I. B. Tauris & Co Ltd, London, 2011.

Makaleler

ARONOFF, Yael S.; "When do Hawks become Peacemakers? A Comparison of two Israeli Prime Ministers", *Israel Studies Forum*, Vol.24, No.1, Spring 2009, p. 39-61.

AUERBACH, Yehudith and GREENBAUM, Charles W.; "Assessing Leader Credibility during a Peace Process: Rabin's Private Polls", *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 1, January 2000, p. 31-50.

AWAN, Muhammad Safeer; "Global Terror and the Rise of Xenophobia / Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11", *Islamic Studies*, Vol. 49, No. 4, Winter 2010, p. 521-537.

AYMAN, Gülden S.; "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", *Akademik Ortadoğu*, Cilt:3, Sayı:2, 2009, s. 41-61.

BALPINAR, Zafer; "Askeri Güç Çarpanı Olarak Yahudi Yerleşim Birimleri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, yıl:10 sayı:20, Ekim 2014, s. 107-110.

BAROUD, Ramzy; "Divide and Rule; How Factionalism in Palestine is Killing Prospects for Freedom", *Washington Report on Middle East Affairs*, October 2016, p. 14-15.

BERCOVITCH, Jacob and LEE, Su-Mi; "Mediating International Conflicts: Examining The Effectiveness of Directive Strategies", *International Journal of Peace Studies*, Volume 8, Number I, Spring/Summer 2003, p. 1-17.

BÖHMELT, Tobias; "The Effectiveness of Tracks of Diplomacy Strategies in Third-Party Interventions", *Journal of Peace Research*, Vol. 47, No. 2, March 2010, p. 167-178.

BRAND, Laurie; "Nasir's Egypt and the Reemergence of the Palestinian National Movement", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 17, No. 2, Winter 1988, p. 29-45.

COBBAN, Helena; "The PLO and the "Intifada"", *Middle East Journal*, Vol. 44, No. 2, Spring 1990, p. 207-233.

CROOKE, Alastair & MILTON-EDWARDS, Beverley; "Elusive Ingredient Hamas-and the Peace Process", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 33, No. 4, Summer 2004, p. 39-52.

- EISSA, Sherif A.; "A New Regional Approach Toward the Israeli-Palestinian Peace Process", *Contemporary Review of the Middle East* ,5(4), 2018, p. 1-29.
- FARSAKH, Leila; "Independence, Cantons, or Bantustans: Whither the Palestinian State", *Middle East Journal*, Vol. 59, No. 2, Changing Geopolitics, Spring 2005, p. 230-245.
- GIACAMAN, Faris; "Political Representation and Armed Struggle", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 43, No. 1, Autumn 2013, p. 24-40.
- GOLAN, Galia; "Asymmetry in Cross-Conflict Collaboration: Is There a Gender Factor?", *Peace and Conflict Studies*, Vol. 18: No.2, Article 1, 2011, p. 164-181.
- GUELKE, Adrian; "The Peace Process in South Africa, Israel and Northern Ireland: A Farewell to Arms", *Irish Studies in International Affairs, Reflections on the Northern Ireland Conflict and Peace Process*, 2018, p. 93-106.
- HEALEY, Stephen; "Religion and Terror: A Post 9/11 Analysis", *International Journal on World Peace*, Vol. 22, No. 3, September 2005, p. 3-23.
- HILAL, Jamil; "The Polarization of the Palestinian Political Field", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 39, No. 3, Spring 2010, p. 24-39.
- HILDE, Thomas and GREILSAMMER, Ilan; "The Israelis and September 11th", *South Central Review*, Vol. 19, No. 2/3, 9/11, Summer-Autumn 2002, p. 64-72. In Box; *Foreign Policy*, No. 155, July-August 2006.
- INBARI, Pinhas; "On the Roots of the Israeli-Palestinian Conflict", *Jewish Political Studies Review*, Vol. 28, No. 3/4, Autumn 2017, p. 67-68.
- KELMAN, Herbert C.; 'Some Determinants of the Oslo Breakthrough', *International Negotiation*, 1997, 2, p. 183-194.
- KORPER, Susan H., ROUHANA, Nadim N. ; "Dealing with the Dilemmas Posed by Power Asymmetry in Intergroup Conflict", *Negotiation Journal*, Vol. 12, No. 4, 1996, p. 353-366.
- KRIESBERG, Louis; "Mediation and the Transformation of the Israeli-Palestinian Conflict", *Journal of Peace Research*, vol. 38, no. 3, 2001, p. 373-392.
- KURZ, Anat; "A Conflict within a Conflict: The Fatah-Hamas Strife and the Israeli-Palestinian Political Process, In Negotiating in Times of Conflict", *Institute for National Security Studies*, Telaviv, 2015, p. 81-94.
- LESCH, Ann Mosely; "Contrasting Reactions to the Persian Gulf Crisis: Egypt, Syria, Jordan and the Palestinians", *Middle East Journal*, Vol.45, No.1, Winter 1991, p. 30-50.
- MAKOVSKY, David; "The Fatah-Hamas Reconciliation: Threatening Peace Prospects", *The Washington Institute for Near East Policy*, Washington, 5 February 2013, p. 1-6.
- MATTAR, Philip; "The PLO and the Gulf Crisis", *Middle East Journal*, Vol. 48, No. 1, Winter 1994, p. 31-46.
- MORRO, Paul; International Reaction to the Palestinian Unity Government, *Congressional Research Service Report for Congress*, 9 May 2007, p. 1-6.
- PAPPE, Ilan; Clusters of History: "US Involvement in the Palestine Involvement in the Palestine Question", *Race & Class*, vol. 48, 3, First Published Jan 1, 2007, p. 1-28.
- PAULUS, Andreas and VASHAKMADZE, Mindiap; "Asymmetrical War and the Notion of Armed Conflict –a Tentative Conceptualization", *International Review of the Red Cross*, Volume 91, Number 873, March 2009, p. 95-125.

- PEARLMAN, Wendy; "Spoiling Inside and Out: Internal Political Contestation and The Middle East Peace Process", *International Security*, Vol. 33, No. 3, Winter 2008/2009, p. 79-109.
- PEARLMAN, Wendy and CUNNINGHAM, Kathleen Gallagher; "Nonstate Actors, Fragmentation, and Conflict Processes", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 56, No. 1, February 2012, p. 3-15.
- PRINCEN, Tom; "Camp David: Problem-Solving or Power Politics as Usual", *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, February 1991, p. 57-69.
- PRUIT, Dean G.; Whither Ripeness Theory, *George Mason University, Institute for Conflict Analysis and Resolution, Working Paper*, No: 25, 2005.
- ROUHANA, Nadim N.; "Group Identity and Power Asymmetry in Reconciliation Processes: The Israeli-Palestinian Case, Peace and Conflict", *Journal of Peace Psychology*, 10(1),2004, p. 33-52.
- SAVUN, Burcu; "Information, Bias, and Mediation Success", *International Studies Quarterly*, Vol. 52, No. 1, March, 2008, p. 25-47.
- SAYEGH, Fayez A.; "The Camp David Agreement and the Palestine Problem", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 8, No. 2, Winter 1979, p. 3-40.
- SAYIGH, Yezid; "Escalation or Containment? Egypt and the Palestine Liberation Army, 1964-67", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 30, No. 1, February 1998, p. 97-116.
- SCHULZ, Helena Lindholm; "The Al- Aqsa Intifada as a Result of Politics of Transition", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, Autumn 2002, p. 21-46.
- SCHUB, Robert; "Unfair Fights: Power Asymmetry, Nascent Nuclear Capability and Preventive Conflict", *Conflict Management and Peace Science*, 2017, Vol. 34(4), p. 431-455.
- SHABAN, Omar; "The Implications of Siege and the Internal Palestinian Division on the Situation in the Gaza Strip Since 2007", *The Palestine-Israel Journal*, Vol.22 No.2 & 3, 2017, p. 74-75.
- SINAI, Joshua; "Why Israel Can't Resolve the New Palestinian Intifada", *Israel Studies Bulletin*, Vol. 16, No. 2, Spring 2001, p. 14-20.
- SOREK, Tamir; "Calendars, Martyrs, and Palestinian Particularism under British Rule", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 43, No. 1, Autumn 2013, p. 6-23.
- STEIN, Kenneth W.; "The Intifada and the 1936-39 Uprising: A Comparison", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 19, No. 4, Summer 1990, p. 64-85.
- TAMNEY, Joseph B.; "American Views of Islam, Post 9/11", *Islamic Studies*, Vol. 43, No. 4, Winter 2004, p. 599-630.
- TAYLOR, Alan R.; "The PLO in Inter-Arab Politics", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 11, No. 2, Winter 1982, p. 70-81.
- YUCHTMAN-YAAR, Ephraim; "The Oslo Process and Israeli-Jewish Public: A Story of Disappointment", *Israel Studies Forum*, Vol. 18, No. 1, Autumn 2002, p. 11-25.

Güç Asimetrisi Çerçevesinde
Filistin'deki Bölünmüşlüğün İsrail ile Çözumsuzlüğe Etkisi

İnternet Siteleri

HANSON, Victor Davis; Trump Threatens to Deal Another Blow to the Palestinian Cause, National Review, <https://www.nationalreview.com/2018/01/trump-threatens-end-american-foreign-aid-palestinians/> (Erişim Tarihi 07.11.2020).

KAREEM, Khadder; "WikiLeaks: Palestinian group 'asked Israel' to attack Hamas", CNN, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/12/21/mideast.wikileaks.fatah.amas/index.html>, (Erişim Tarihi 22.04.2019)

KLEIN, Yael; Wikileaks: Israel actively Supported Hamas, Jerusalem Online, <https://www.jerusalemonline.com/wikileaks-israel-actively-supported-hamas-6980/>, (Erişim Tarihi 05.02.2020).

US Embassy Cables; US discusses Gaza with Israeli security chief, Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/07/israel-gaza1>, (Erişim Tarihi 06.05.2018).

819

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 16

Sayı: 36

Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi: ABD Merkezli Hegemonik Bir Yapıdan Normatif Bir Yapıya Geçişin Önemi

The Missile Technology Control Regime:
The Necessity of Transitioning from a US-Centered
Hegemonic Framework to a Normative One

Eray ALIM*

Öz

Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (FTKR), füze ve kitle imha silahı tehdidini önlemede başat girişimlerden biridir. Bu oluşumun taşıyıcı gücü ise ABD'dir. Bu ülke, yaptırım baskısıyla Rusya, Hindistan ve Brezilya dâhil birçok farklı ülkenin FTKR kaidelerine uygun davranmasını sağlayabilmiştir. Bu hususa rağmen, belirli anlarda ABD'nin FTKR kaidelerini bizzat kendisinin ihlal etmesi, hegemonik güçlerin kuralları çiğnemenin yaratacağı itibar kaybına aldırmaaksızın kendi çıkarlarını ön plana alabildiklerini göstermektedir. Kitle imha silahı ve füze tehdidinin daha etkili bir şekilde önlenmesi için ise FTKR'nin ABD merkezli bir "seçkinler kulübü" imajından kurtulması gerekmektedir. Bu oluşumun ABD merkezlilikten kurtulması, kendi kurumsal yapısı dâhilinde bir kontrol ve yaptırım mekanizmasına sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Kurumsallaşmanın güçlendirilmesine eş zamanlı şekilde, FTKR kapsamında devletlerin füze tehdidine dair norm ve prensipleri içselleştirmeleri ve bu minvalde normatif bir dönüşüm geçirmeleri sağlanmalıdır. Bu çalışmada vurgulandığı üzere, FTKR'nin meşruiyeti ve

* Dr., Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7543-8021, e-posta: erayalim@hotmail.com.

Geliş Tarihi / Submitted: 12.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 28.09.2020

etkinliği için ABD merkezli faydacı-hegemonik bir yapıdan normatif bir yapıya geçiş büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi, Uluslararası Rejimler, Füze Tehdidi, Kitle İmha Silahları, Amerika Birleşik Devletleri.*

Abstract

The Missile Technology Control Regime (MTCR) is one of the leading initiatives in the realm of tackling threats related to missiles and weapons of mass destruction. The US acts as a driving force within this organization. Through its sanction power, the US managed to compel countries such as Russia, India and Brazil into adhering to the principles of the MTCR. On the other hand, in certain occasions, the US violated the principles of the MTCR itself, which demonstrates that hegemonic powers may choose to privilege their own interests over regime rules despite the risk of suffering consequential reputational costs. It is in this respect essential for a more effective handling of the threat of weapons of mass destruction and missile proliferation that the MTCR shed the image of a US-centered "elite club". Overcoming U.S.-centeredness requires forming inspection and sanctions mechanisms within the institutional framework of the MTCR. Along with strengthening institutionalization, it is also essential for the MTCR's effectiveness that this organization enables the normative transformation of states, implying the facilitation of the internalization of norms and principles by states regarding missile threat. As stressed in this work, the MTCR's legitimacy and effectiveness necessitate a transition from a US-centered utilitarian-hegemonic framework into a normative one.

Keywords: *Missile Technology Control Regime, International Regimes, Missile Threat, Weapons of Mass Destruction, The United States of America.*

Giriş

Silahlanma sorunu uluslararası güvenlik alanındaki temel meselelerden biridir. Devletlerin ulusal çıkarlarını korumak için silahlanma yolunda ilerlemeleri, güç dengesinin bozulması, aralarındaki ilişkilerin istikrarsızlaşması ve uluslararası güvenliğin tehdit edilmesi gibi riskleri beraberinde getirmektedir. Silahlanmanın özellikle kitle

imha silahlarıyla icra edilmesi, uluslararası ilişkilerde risk katsayısını iyice arttıran bir işlev görmektedir.¹ Özellikle Soğuk Savaş yıllarında iki süper gücün geliştirdikleri geniş nükleer silah envanterleri, olası bir savaş durumunda dünyanın karşılaşılabileceği yıkımın ne denli büyük olabileceğini gözler önüne sermiştir. Nitekim ortadaki risklerin ciddiyetinin farkına varılmasıyla, bir süre sonra güven artırıcı mekanizmalar devreye sokulmuş ve iki süper güç arasında imzalanan SALT, START ve INF gibi antlaşmalarla risk ve tehditler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Uluslararası siyasetin aktörleri, ikili bir çerçevede olduğu gibi, çok taraflı inisiyatiflerle de kitle imha silahlarından kaynaklanan tehdidin önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu minvalde, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT), Avustralya Grubu, Nükleer Tedarikçiler Grubu, Biyolojik Silahlar Konvansiyonu ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına Karşı Güvenlik İnisiyatifi gibi girişimlerle; kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlardan oluşan kitle imha silahlarının neden olduğu tehdidin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Devletleri bu gibi girişimleri hayata geçirmeye sevk eden nedenler arasında, hiç şüphesiz, yirminci yüzyılda yaşanan iki Dünya Savaşı ve bu savaşlarda kullanılan kitle imha silahlarının neden olduğu acı tecrübeler etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan kimyasal silahların insan vücudu üzerindeki etkileri görülerek, 1925'te Milletler Cemiyeti çatısı altında Cenova Protokolü kabul edilmiş ve savaşlarda zehirli gazların kullanılması yasaklanmıştır.² Fakat İkinci Dünya Savaşı sırasında, kitlesel katliam bakımından daha da büyük tahribat yaratma kapasitesine sahip olan nükleer silahın kullanılmasıyla, kitle imha silahları

---

¹ Öte yandan, özellikle nükleer silahlar özelinde kitle imha silahlarının devletler arası ilişkilerde istikrar sağlayan bir rol oynadığını iddia eden yazarlar da mevcuttur. Örnek olarak bkz; Kenneth N. Waltz, "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability", *Foreign Affairs*, 2012, Cilt: 91, No: 4, s. 2-5.

² "1925 Geneva Protocol", <https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva-protocol/#:~:text=The%201925%20Geneva%20Protocol%20prohibits,force%20on%208%20February%201928> (Erişim Tarihi: 28.09.2020).

nedeniyle toplumların topyekûn bir şekilde imha edilebileceği gerçeği tecrübe edilmiştir. Soğuk Savaş sürecini kapsayan zaman diliminde ise NPT gibi çok taraflı antlaşmalar hayata geçirilerek, nükleer silahlar hepten ortadan kaldırılamasa da en azından yayılmasının önlenmesi ve nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının başarılması hedeflenmiştir. Bu gibi inisiyatiflerle, kısmi de olsa, belirli başarılar sağlanmıştır. Mevcut konjonktüre kadar olan sürede NPT'nin dışında kalan Hindistan, Pakistan, İsrail ve 2003'te NPT'den çekilen Kuzey Kore gibi az sayıda ülke nükleer silah geliştirebilmiştir. Kimyasal silahlar özelinde ise Irak-İran Savaşı ve Suriye'deki iç savaş gibi hadiselerde dünyanın tepkisini çeken insan ölümleri yaşanmışsa da çatışma alanlarında kimyasal silah kullanıma teşebbüsleri görece sınırlı sayıda kalmıştır.³ Bu bağlamda uluslararası toplumun, geniş çaplı katliamlara neden olacak kitle imha silahlarını tehdit olmaktan çıkarma teşebbüsü, bu yöndeki riskleri sifira indirgeyemediyse de önemli ölçüde azaltmaya yardımcı olmuştur.

Kitle imha silahlarının neden olduğu tehdidin önüne geçebilmek için, bu silahları sevk edebilecek unsurların kontrol altına alınması da büyük önem arz etmiştir. Devletlerin kitle imha silahlarını farklı coğrafyalara gönderebilecek uzun menzilli sistemler geliştirmeleri durumunda, bunun uluslararası güvenliğe dönük ciddi bir tehdit teşkil edileceği fark edilmiştir. Bu farkındalık çerçevesinde, füze sistemlerinin bir tehdit olmaktan çıkarılması için 1987'de Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (FTKR), 1995'te Wassenaar Düzenlemesi ve 2002'de Balistik Füzelerin Yayılmasına Karşı Lahey Davranış İlkeleri (HCOC) gibi girişimler hayata geçirilmiştir. Füze sistemlerinin uluslararası güvenliğe yönelttiği tehdidin önlenmesinde, bu çalışmanın da inceleme konusu olan FTKR, ağırlıklı bir konuma sahip olmuştur. Kitle imha silahlarından duyulan endişeye paralel olarak FKTR, 1987 yılında G-7 oluşumunun çabasıyla hayata geçirmiştir. Her ne kadar FTKR kolektif bir girişim olarak hayata geçmişse de bu oluşumun kurulmasının esas itici gücü

³ Arms Control Association, "Chemical Weapons: Frequently Asked Questions", June 2018, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Chemical-Weapons-Frequently-Asked-Questions> (Erişim Tarihi: 20. 07.2020).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur. 1980 yılında ABD başkanlığına gelen Ronald Reagan, kitle imha silahları ve füze tehdidinden hissedilen kaygılara paralel olarak bir çözüm arayışı içine girmiş ve bu arayış neticesinde 1982 yılında imzalanan 70. Ulusal Güvenlik Konseyi Kararnamesi ile FTKR'nin kuruluşunun temellerini atmıştır. Bu kararname gereğince, füze sistemlerinin yayılmasını önleme amaçlı yöntemler üzerinde araştırmalar yapılması ve bu konuda Büyük Britanya ile istişare içinde çalışılması kararları alınmıştır.⁴ 1987 yılında diğer beş G-7 üyesinin de sürece dâhil olmalarıyla FTKR resmi olarak kurulmuş ve kısa süre içinde Soğuk Savaş'ın sonlanması sayesinde bu oluşum üye portföyü genişlemiş bir organizasyon olarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Silahlanmanın uluslararası güvenliğe yönelttiği tehdit çerçevesinde FTKR, aktörlerin füze envanterlerini gerek ihracat gerekse teknoloji ve ekipman transferi yoluyla geliştirmelerini önlemeyi amaçlamaktadır. Teknik ve normatif birçok düzenlemeyi içinde barındıran FTKR, hem üye ülkeler hem de üye olan ve olmayan ülkeler arasında füze ve füze teknolojisi ve ekipmanı transferini belirli kaidelerle sınırlayan bir inisiyatiftir. FTKR uluslararası bir antlaşma üzerine temellenmesi de içerdiği kurallara aykırı davranılması durumunda üye ülkelerin müstakil olarak uyguladıkları yaptırımlarla, ihlalkâr davranışlarda bulunan aktörlere geri adım attırılmaya çalışılmaktadır. Kurumsal yapısı itibariyle FTKR'nin kendine has bir kontrol mekanizmasının olmaması ve kolektif olarak yaptırım ve/veya farklı cezai uygulamalar devreye sokamaması, kaçınılmaz olarak bu oluşumun kuruluşuna ve işleyişine öncülük eden başat güç olarak ABD'yi ön plana taşımaktadır. Bu husus, ABD'nin tek taraflı olarak uyguladığı yaptırımlarla birçok farklı ülkeyi FTKR kaidelerine uygun davranmaya zorlamasında görülebilmektedir. ABD'nin bu organizasyon dâhilindeki hegemonik pozisyonuna rağmen, FTKR'nin Rusya ve Hindistan gibi ülkeleri bünyesine katabilmesi ve Brezilya ve Güney Afrika gibi ülkelerin füze programı

⁴ Deborah A. Ozga, "A Chronology of the Missile Technology Control Regime", *The Nonproliferation Review*, 1994, Cilt: 1, No: 2, 66-93, s. 74.

geliştirmelerini engelleyebilmesi, bu oluşumun yadsınmaz başarılarıdır. Bununla birlikte, FTKR'nin batı menşeli bir "elitler kulübü" imajına sahip olması, içerdiği kaidelerin uygulanması noktasında eklektik davranışların sergilenebilmesi ve kendine ait bir denetim mekanizmasına ve süreklilik arz eden örgütsel yapıya sahip olmaması ise yetersiz kalınan noktalar olarak öne çıkmaktadır.

FTKR'nin olumlu icraatlarını ya da noksan kaldığı tarafları açıklarken, uluslararası rejim kavramına dair teorik bir çerçevenin ortaya konulması önem arz etmektedir. Zira uluslararası rejimler, silahlanma, iklim değişikliği, uluslararası ticaret ve göç gibi farklı alanda, "konu-bazlı" olarak sorunların nasıl ele alındığının anlaşılması hususunda faydalı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. FTKR de "füze tehdidini önleme rejimi" olarak adlandırılabilir alanda faaliyet göstermektedir. FTKR söz konusu alanda tek girişim olmasa da merkezi bir pozisyona sahip olduğu için, bu oluşumun "füze tehdidini önleme rejimi" bağlamında uluslararası güvenliğe dönük katkıları irdelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu önemden hareketle bu çalışma, uluslararası rejim kavramının Uluslararası İlişkiler disiplininde nasıl ortaya çıktığını odaklanarak, fayda, çıkar ve norm kavramlarına referansla, rejimlerin ne şekilde anlamlandırılacağına dair bir perspektif sunacak ve FTKR'nin etkinliği de bu teorik tartışmalardan hareketle değerlendirilecektir. Çalışmanın planıyla ilgili olarak; ilk olarak FTKR'nin amacı, işlevi ve yapısına dair bir değerlendirme sunulacak; bu kısmın ardından uluslararası rejim kavramına dair teorik bir tartışma paylaşılacaktır. Daha sonraki kısımda, FTKR'nin gerek uluslararası güvenliğe sunduğu katkılar, gerekse başarısını kısıtlayan faktörlere temas edilecektir. En son kısımda ise FTKR'nin füze ve kitle imha silahlarından kaynaklanan tehdidi önlemeyi amaçlayan bir inisiyatif olarak etkinliğini arttırması için atılması gerekli olan adımlarla ilgili bir perspektif sunulacaktır.

1. FTKR'nin Amacı, İşlevi ve Yapısı

1987 yılında G-7 ülkelerinin inisiyatifinde hayata geçen FTKR, bünyesinde üye olarak barındırdığı 35 devletle, uluslararası güvenlik alanında önemli girişimlerden biridir. Soğuk Savaş'ın kapanış evresinde füze sistemlerinin yayılmasından duyulan kaygıların giderilmesi amacıyla

hayata geçen bu inisiyatif, gerek füze gerekse füze üretiminde gereken fiziki ve teknolojik unsurların ihracatını sınırlandırmak şeklinde bir işleve sahiptir. FTKR 1987 yılında hayata ilk geçtiğinde, nükleer silahlardan duyulan endişe nedeniyle, bu silahları taşıma kapasitesine sahip füze sistemlerinin yayılmasını önlemeyi amaçlanmıştır. 1992’de ise kimyasal ve biyolojik silahlar gibi farklı kitle imha silahlarını da kapsamına alan bu oluşum, bu silahları hedeflerine ulaştırma yeteneğine sahip vasıtaların da kontrolünü gerçekleştirmeye başlamıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise denetim mekanizması daha da güçlendirilerek, insanlı hava aracı hariç, FTKR listesinde yer almasa da füze geliştirme işlemlerinde kullanılabilir yeni imkân ve kabiliyetlerin takibinin yapılması kararlaştırılmıştır.⁵ Bu bağlamda, kitle imha silahı sevk edebilecek füzelerin üretiminde yalnızca “somut” risk ve tehditler değil, “muhtemel” risk ve tehditler de izleme kapsamına alınmıştır.

Risk ve tehditlere FTKR çatısı altında cevap üretilirken, iki ayrı kategoriden oluşan “Ekipman, Yazılım ve Teknoloji Belgesi” adlı metin yol gösterici bir işlev görmektedir. Bu belgenin ilk kategorisi (Kategori-1); balistik füzeler, uzaya fırlatma araçları ve insansız hava araçları (İHA) gibi unsurların 300 km mesafenin ötesinde yol kat edebilen ve aynı zamanda 500 kg ağırlığın üzerinde yük taşıyabilen türlerinin ihracatını yasaklamayı öngörmektedir. FTKR metnine göre İHA sınıfına dâhil araçlar kategorisinde, seyir füze sistemleri, hedef ve keşif uçağı da yer almaktadır. Füze kategorisi kapsamında FTKR, balistik füzeler özelinde olduğu gibi, seyir füzelerini ve bu füzelerin üretiminde gereken teknolojinin yayılmasını da önlemeyi amaçlamaktadır. Kategori-1 kapsamında ayrıca atmosfere yeniden giriş araçları, roket motorları, seyrü-sefer ve güdüm sistemleri ve savaş başlığı mekanizmaları gibi ana alt sistemler de yasak kapsamındadır. Öte yandan 7 Ocak 1993 tarihinden geçerli olmak üzere hayata geçirilen değişikliklerle, taşıma kapasitesi ve menzilden bağımsız olarak, kitle

---

⁵ “The MTCR: Staying Relevant 25 Years On”, *Strategic Comments*, 2012, Cilt: 18, No: 2, 1-3, s. 1.

imha silahı gönderebilecek bütün araçların ihracatı (insanlı hava aracı hariç) denetim altına alınmıştır.⁶

Kategori-2’de ise, Kategori-1’de yer almayan füze sistemleri, uzay fırlatma araçları ve İHA gibi unsurların 300 km mesafeye eşit ya da bu mesafeyi aşabilen türleri kapsamaktadır. Bununla birlikte, kitle imha silahı taşıyabilen araçların dışında kalan, ama onların imalatında veya etkinliklerinin artırılmasında kullanılabilecek muhtelif ekipman, araç-gereç, malzeme ve teknolojik unsur da bu kategori kapsamında değerlendirilmektedir. FTKR, Kategori-1 kapsamındaki unsurlarla ilgili güçlü bir kontrol mekanizması özelliği taşımakta olup, Kategori-2 kapsamındaki unsurlar için devletlere daha fazla esneklik tanımaktadır.

FTKR’nin yapısıyla ilgili vurgulanması gereken önemli bir husus, bu düzenlemenin resmi olmayan bir mutabakat üzerine temellendiğidir. Bunun anlamı, FTKR’nin ihlaller karşısında kurumsal olarak ve bütünlüklü bir şekilde ülkeleri hedef alamadığı ve üyelerin ihlal durumunda kendi inisiyatifleri ile yaptırım uygulamasına başvurduklarıdır. Örnekleriyle ilerleyen parafalarda açıklanacağı gibi, FTKR’nin taşıyıcı aktörü olan ABD’nin yaptırım gücü bu organizasyonun işlerliğinde önemli bir yere sahiptir. ABD, 1976 tarihli Silah İhracatı Kontrol Yasası ve 1979 tarihli İhracat İdaresi Kanun’undan yararlanarak FTKR kurallarının ihlali durumunda yaptırım kartına başvurabilmektedir.⁷ Ayrıca 1 Şubat 2010’da geçerlilik kazanan “Yabancı Şahıslar Tarafından Füze Ekipmanı veya Teknolojisi Transferi” adlı yasa maddesi de FTKR kurallarının ihlali durumunda ABD’ye yaptırım uygulama imkânı tanımaktadır.⁸ Öte yandan içerdiği kaidelerle FTKR, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) füze

⁶ The MTCR, “Guidelines for Sensitive Missile-Relevant Transfers”, <https://mtrc.info/guidelines-for-sensitive-missile-relevant-transfers/> (Erişim Tarihi: 22. 07. 2020).

⁷ Wyn Q. Bowen, *The Politics of Ballistic Missile Nonproliferation*, 2000, Basingstoke: Macmillan, s. 41.

⁸ “22 U.S.C. 2797b- Transfers of missile equipment or technology by foreign persons”, <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2009-title22/USCODE-2009-title22-chap39-subchapVII-sec2797b/summary> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

teknolojisi ihracatı alanında uyguladığı yaptırımlarda dayanak noktası işlevi görmektedir. Diğer taraftan, BMGK tasarılarında kabul edilen maddeler FTKR'nin öngördüğü limitlerin ötesine geçebilmektedir. Örneğin Kuzey Kore özelinde 2087 sayılı BMGK kararı, bu ülkeye füze üretiminde gerekli ürünlerin tam teşekküllü bir şekilde ihracatını yasaklamıştır. FTKR kolektif bir yaptırım mekanizmasına sahip olmadığı için, BMGK vasıtasıyla alınan kararlar daha kapsamlı ve etkili bir cezai nitelik taşımaktadır.⁹

ABD'nin baskın pozisyonda bulunduğu FTKR dâhilinde üyelerin yerine getirmesi gereken temel sorumluluk, FTKR'nin öngördüğü normatif çerçeveye uygun davranarak, füze teknolojisinin yayılması konusunda gerekli tedbirleri almalarıdır. Normatif çerçeve vurgusunun önemi, FTKR'nin yasal bir mahiyete sahip olmaması, fakat buna rağmen füze teknolojisinin yayılmasını önleme hususunda içerdiği prensiplerle, yerleşik bir teamül haline getirilmeye çalışılmasıdır. Üye ülkelerden beklenen, FTKR prensiplerine uyumlu davranmaları ve ihraç edilmesi sakıncalı unsurlar konusunda iş birliği içinde çalışarak FTKR kaidelerinin korunmasını sağlamalarıdır.

FTKR resmi bir sekreterliğe sahip olmayıp, Paris şehri, kurumun “İrtibat Noktası” olarak işlev görür. Üye ülkelerin Fransa nezdindeki büyükelçilik temsilcilerinin katıldığı İrtibat Noktası Zirveleri'nde iştirakçi ülkeler arasında bilgi alışverişinde bulunulur. Üye ülkeleri bir araya getiren temel inisiyatif ise, bazı istisnalar olsa da senelik bazda düzenlenen Genel Kurul toplantılarıdır. Bu toplantılarda FTKR'nin işleyişini ilgilendiren gerekli konular ele alınır. Genel Kurul'a, Bilgi Değişimi, İzin ve Uygulama Uzmanları Toplantısı ve Teknik Uzmanlar Toplantısı gibi alt-gruplar halinde icra edilen toplantılar eşlik eder. Genel Kurul toplantılarında gündeme alınan konuların, Paris'te gerçekleştirilen “Güçlendirilmiş İrtibat Noktası” toplantıları ile takibi

---

⁹ Leonard S. Spector, “The Missile Technology Control Regime and Shifting Proliferation Challenges”, April 2018, *Arms Control Today*, <https://www.armscontrol.org/act/2018-04/features/missile-technology-control-regime-shifting-proliferation-challenges> (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

yapılır. Düzenlenen zirvelerde FTKR'ye yeni üyelerin katılması konusu gündeme geldiğinde ise, bu konu oy birliği prensibi üzerinden sonuca bağlanır. Her ne kadar FTKR iştirakçi ülkelere sahip bir oluşum olarak kurumsal yapısında üyelik olgusunu esas alsın da kural ve yasakların FTKR haricindeki ülkeler gibi, FTKR dâhilindeki ülkelere dönük olarak da uygulanması öngörülür. Böylece, üyelerin yasak kapsamına giren teknolojik unsurların kendi aralarında ithalat veya ihracatını gerçekleştirilmelerine de müsaade edilmemektedir.¹⁰

FTKR'nin temel hedefi, kapsama alanına giren riskleri “sınırlandırmaktır”. “Sınırlandırmak” fiiliyle vurgulanmak istenen, füze teknolojisine sahip aktörlerin zaten mevcut olduğu bilgisi ışığında, FTKR'nin bu unsurların “sınırlı” sayıda ülkenin elinde kalmasını sağlamaya çalışmasıdır. Bu bağlamda FTKR'nin amacı, riski “ortadan kaldırmak” değil, riskin “yayılmasını önlemektir”. FTKR özü itibarıyla bir “önleme rejiminin” bileşeni olarak uluslararası güvenliğe katkı sunmayı amaçlamaktadır.¹¹

2. Uluslararası Rejim Kavramına Dair Teorik Yaklaşımlar

FTKR'nin içinde bulunduğu ve bu çalışmada “füze tehdidini önleme rejimi” olarak adlandırılan teşebbüs gibi birçok farklı uluslararası rejim, dünya sorunlarının müşterek bir şekilde çözüm bulunmasına

¹⁰ Missile Technology Control Regime, <https://mctcr.info/frequently-asked-questions-faqs/> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

¹¹ Bu bölümdeki teknik bilgiler FTKR'nin sitesinden alınmıştır. Missile Technology Control Regime, <https://mctcr.info/> (Erişim Tarihi: 05. 01. 2020). Konu ile ilgili ek kaynaklar için bkz; Wyn Q. Bowen, a.g.e., s. 37-42; Dinshaw Mistry, *Containing Missile Proliferation: Strategic Technology, Security Regimes, and International Cooperation in Arms Control*, University of Washington Press, Seattle, 2003, s. 46-50; Dinshaw Mistry ve Mark Smith, “Negotiating Multilateral Instruments Against Missile Proliferation”, *International Negotiation*, 2005, Cilt: 10, 425-451, s. 426-435; James J. Wirtz (Ed.), *Weapons of Mass Destruction: An Encyclopedia of Worldwide Policy, Technology, and History* (Volume II: Nuclear Weapons), Santa Barbara: ABC Clio, 2005, s. 219-220, 454-455; Richard H. Speier, K. Scott McMahon ve George Nacouzi, “Penaid Nonproliferation: Hindering the Spread of Countermeasures Against Ballistic Missile Defense”, Santa Monica, CA: The RAND Corporation, 2014, s. 15-22.

imkân tanıyan mekanizmalardır. Uluslararası rejimler içerdikleri norm ve kurallarla silahlanma, çevre kirliliği, göç, küresel ısınma ve insan hakları gibi farklı sorun ve konuların ele alınmasını sağlarlar. Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra küresel yönetim (*global governance*) eksenli çabaların artmasına paralel olarak uluslararası rejimler ciddi bir genişleme kaydetmiş ve “çevre, ticaret, nakliye, havacılık, internet, kitle imha silahları, konvansiyonel silahlar, insan hakları” gibi konularda uluslararası aktörlerin iş birliği içinde çalışmalarına katkı sunmaya başlamışlardır.¹²

Uluslararası rejimlerin niteliksel ve niceliksel olarak genişlemesinde ise ABD liderliğinde tanzim edilen uluslararası liberal düzen kilit bir işlev görmüştür. Bu düzenin insani, ekonomik ve güvenlik alanlarında ihtiva ettiği norm ve ilkeler, uluslararası rejimlerin işleyişi ve küresel yönetimin icrasında belirleyici roller oynamışlardır. İnsani güvenlik nasıl sağlanır, ekonomik kalkınma nasıl gerçekleştirilir, kitle imha silahlarının yayılması nasıl engellenir gibi sorulara cevap aranırken, demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, kolektif güvenlik anlayışı ve hukuksal normlar, baz alınan kriterler olmuştur. Uluslararası liberalizmin sunduğu normatif zeminde devletler ve hükümet dışı aktörler (NGO) sağlık, iklim değişikliği, çatışmasızlık, insani gelişim, göç ve kitle imha silahlarının yayılması gibi birçok farklı soruna çözüm ararken, müşterek çabaların nasıl kurumsallaştığını anlama noktasında uluslararası rejim kavramına sıklıkla başvurulmuştur.

Uluslararası İlişkiler disiplinde, kolektif çabaların “uluslararası rejim” kavramı üzerinden irdelenmesine John Ruggie öncülük etmiştir.¹³ 1975 yılında yayınlanan bir makalesinde bu kavrama yer veren Ruggie, uluslararası rejimleri, bir grup devlet tarafından kabul edilen kurallar,

¹² Constance Duncombe ve Tim Dunne, “After Liberal World Order”, *International Affairs*, 2018, Cilt: 94, No: 1, 25-42, s. 32-33.

¹³ Robert Keohane. *After Hegemony: World Political Economy Cooperation and Discord*, Princeton University Press, New Jersey, 1984, s. 57. John Ruggie'nin uluslararası rejim kavramına ilk kez yer verdiği çalışma için bkz; John Gerard Ruggie, “International Responses to Technology: Concepts and Trends”, *International Organization*, 1975, Cilt: 29, No: 3, 557-583.

düzenlemeler, planlar, örgütsel çabalar ve finansal taahhütler seti olarak tanımlamıştır.¹⁴ Daha sonra Ruggie, nükleer materyallerin kontrolü rejimi ve uluslararası para rejimi gibi inisiyatifler üzerinden uluslararası rejimleri örneklendirmeye çalışmıştır.¹⁵ Aktörlerin müşterek sorunlara çözüm bulmak amacıyla çabalarını ortaklaştırmaları ve kurumsallaşma yönünde adımlar atmaları, kaçınılmaz olarak örgütlemeye gidildiği intibana zemin sunmaktadır. Fakat rejim ve örgüt birbirlerinden farklı kavramlardır. Uluslararası örgütler, uluslararası rejimlerin işleyişinde kolaylaştırıcı, uygulayıcı ya da operasyonel açılardan çeşitli roller oynayabilseler de¹⁶ muhtevası itibarıyla rejimler “konu bazlı” (*issue-based*) olarak dünya sorunlarına hangi girişimler, yöntemler ve araçlarla çözüm arandığını gösteren mekanizmalardır. Örgütler ise bir “sorun” ya da “konuya” eğilebildikleri gibi (örn. Dünya Ticaret Örgütü), kapsama alanları çok daha geniş olabilir (örn. Birleşmiş Milletler).

Bu itibarla uluslararası rejimlere dair bir anlamlandırma denemesinde, kavramsal açıdan odak noktası, bir kurum ve/veya örgüt üzerine değil, konu ve/veya sorun üzerine sabitlenmelidir. Örneğin NPT, nükleer silahsızlanma rejiminin temelini oluştursa da Nükleer (ya da Londra) Tedarikçiler Grubu’nun prensipleri, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın tüzüğü, bölgesel ölçekte nükleer silahların kontrolüne yönelik Tlatelolco Antlaşması ve Rarotonga Antlaşması’nın maddeleri gibi destekleyici unsurlar da bu rejimin birer bileşenidir.¹⁷ Bu çalışmanın konusu olan FTKR ise “füze tehdidini önleme rejiminin” önemli bir sütunu olsa da HCOC, Wassenaar Düzenlemesi ve Kitle İmha Silahlarının Yayılmasına Karşı Güvenlik İnisiyatifi gibi girişimler de söz konusu rejimi desteklemektedir.¹⁸ Bu ve benzeri örnekler, uluslararası

¹⁴ John Gerard Ruggie, a.g.m., s. 570.

¹⁵ John Gerard Ruggie, a.g.m., s. 571.

¹⁶ John Gerard Ruggie, a.g.m., s. 574.

¹⁷ Andreas Hasenclever vd. *Theories of International Regimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 10.

¹⁸ Sibylle Bauer, “The Export Control Regimes”, *SIPRI Yearbook 2016: Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford: Oxford University Press, 2016, 758-767.

rejimlerin niçin belirli kurumlarla özdeş anılmaması ve bunun yerine, “konu bazlı” olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Uluslararası rejimlerin amaç ve işlevi mercek altına alındığında, içinde barındırdıkları kural, norm ve pratiklerle rejimler, aktörlerin beklenti ve davranışlarını öngörülebilirlik ekseninde şekillendirmeyi amaçlarlar. Literatürde sıkça atıf yapılan Stephen Krasner’ın tanımlamasına göre rejimler, “aktörlerin beklentilerinin örtüştüğü, açık ya da örtülü bir şekilde ifade edilen ilke, norm, kural ve karar alma prosedürleri setidir”.¹⁹ İlkeler; olgu, nedensellik ve doğruluk üzerine temellenen inançlar iken; normlar, hak ve yükümlülükler ekseninde tanımlanan davranış standartlarıdır. Kurallar ise yönerge ve yasaklardan mütevellit olup, karar alma prosedürleri, kolektif eylemin icra ve uygulamasında temel pratikler olarak tanımlanır.²⁰ Uluslararası rejimlerin teorik bir bağlamda tanımlaması yapıldığında, Robert Keohane’nin aktardığı gibi, bu mekanizmaların dünya siyasetinde “ara değişken” olarak görev ifa ettikleri söylenebilir. Örneğin bu ara değişken, güç dağılımı ile uluslararası aktörlerin davranışları arasındaki ilişkide bir faktör olarak yer alır.²¹ Devletler odak noktasına alındığında, uluslararası sistemde rejimlerin etkinliği, belirsizliğin üretebileceği istikrarsızlıkları engelleme ve devletler arası ilişkilerde güç siyasetinin hafifletilmesini sağlama kabiliyetleri ile doğru orantılıdır.

Rejimler, uluslararası sistemde kolektif faydanın sağlanmasında önemli roller oynayabilseler de işlevselliklerini değerlendirme noktasında farklı bakış açıları görülebilmektedir. Neorealist bir açıdan bakıldığında, otoritesizliğin ürettiği daimi güvenlik endişeleri, aktörlerin rejimler dâhilinde iş birliği denemelerini sekteye uğratacak bir engel olarak ortaya çıkar. Zira aktörler, mutlak değil nispi kazanç peşindedirler; bu nedenle bir rejime iştirak ederlerse ne elde ettiklerini, diğer aktörlere

¹⁹ Stephen D. Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, Stephen D. Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1983, 1-21, s. 2.

²⁰ Stephen D. Krasner, a.g.m., s. 2.

²¹ Robert Keohane, a.g.e., s. 64.

kiyasla hesaplarlar. Bir aktör kendisinden daha fazla kazanç elde edilmesi durumunda nispi olarak gerileme yaşayacağından, rejimlere riayet etmekten vazgeçebilir; ya da rejime dâhil olsa da ilerleyen dönemde rejim kurallarını ihlal etme yolunu seçebilir.²² Bu minvalde hile endişesi, uluslararası rejim ve kurumların etkinliğini zayıflatan önemli bir risktir.²³ Rejimlerle ilişkili olarak etkileşim maliyetini azaltma, şeffaflık sağlama ve iş birliği ağını genişletme gibi olumlu çıkarsamalar yapılabilse de rejimlerin içerdiği kurallar manzumesinin belirli aktörlerin çıkarlarını gözeterek şekilde tanzim edilmesi muhtemeldir.²⁴ Neorealist (ya da Yapısalcı Realist) teorisyen John Mearsheimer'a göre, uluslararası oluşumlar büyük güçlerin tasarladıkları kurallar manzumesinden ibarettir; büyük güçler uluslararası kurumlar dâhilinde belirlenen kurallara, bu kurallar kendi çıkarlarına uygun ise riayet ederler. Kurallar büyük gücün çıkarlarına hizmet etmediği anlarda ise bu aktörler ya kurallara uymamayı ya da kuralları değiştirmeyi denerler.²⁵ Bir nevi, uluslararası düzenin işleyişini mümkün kılan kural ve normlar, hâkim güçlerin çıkarlarını yansıtan bir mahiyet taşımaktadır; aksi takdirde, büyük güçler kuralları işlevsizleştirecek adımlar atmaktan sakınmayacaklardır.

Kurumsalcı bir perspektiften bakıldığında ise rejimler fayda optimizasyonu açısından işlevsel mekanizmalar olduklarından, aktörler rejimlerin çatısı altında olmayı ve kurallara riayet etmeyi sıklıkla tercih ederler. Liberal Kurumsalcı yaklaşım bu hususun altını çizerken, rejimlerin dünya siyasetini tanzim etmede fonksiyonel boyutuna vurgu yapmaktadır. Örneğin rejimler, belirsizliği azaltarak ve meşru davranışın ne olduğuyla ilgili bürokrat ve siyasetçilerin politika alanlarını çerçeveleyerek, beklentilere dair öngörülebilirlik sağlarlar. Ayrıca

²² Shah M., Tarzi, "International Regimes and International Relations Theory: Search for Synthesis", *International Studies*, 2003, Cilt: 40, No: 1, 23-39, s. 26.

²³ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", *International Security*, 1994, Cilt: 19, No: 3, 5-49.

²⁴ S. Javed Maswood, *The South in International Economic Regimes: Whose Globalization?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006, s. 52.

²⁵ John J. Mearsheimer, "Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order", *International Security*, 2019, Cilt: 43, No: 4, 7-50, s. 9.

rejimler güçlü yaptırım mekanizmalarından yoksun olabilseler de aktörler ihlal durumlarında itibarlarının zarar görebileceğini göz önüne alarak, rejim kaidelerine uyma konusunda sıklıkla hassasiyet gösterirler.²⁶ Bu durum büyük güçler için dahi geçerli olup, bu yöndeki hassasiyet şu şekilde bir nedensellik üzerinden açıklanmaktadır: devletler, yalnız bir konuyla değil, birçok farklı konuyla aynı anda ilgilenmek zorundadırlar; bu nedenle, bir konuda hilekarlığa ya da sorumsuzluğa başvurulması durumunda, bunun farklı konu başlıklarını da etkilemesi ve devletlerin önüne beklenmedik maliyetler çıkarması kuvvetle muhtemeldir.²⁷ Devletler, çıkarlarına hizmet etmediklerine inansalar dahi kurallara riayet etmeyi sıklıkla tercih ederler; zira, tekrardan vurgulanırsa, bir alanda kuralsızlık göstermek, belirli bir networkte bulunan diğer rejimlerin de işleyişini olumsuz etkiler.²⁸ Bu bağlamda, söz konusu bir devlet baskın bir güç olsa dahi, orta ve uzun vadeli çıkarları gereği rejim kurallarına riayet etmeyi seçebilir.

Zayıf devletler için ise uluslararası rejimler, kendi kapasiteleri ile etki etmelerinin mümkün olmadığı güçlü devletleri dizginlemeye yarar. Kural ve kaideler rejimlerin bütün katılımcıları için geçerli olacağından, güç kapasitesi sınırlı devletler çıkarlarını korumak için rejimlerin sağladığı işlevselliğe ihtiyaç duyabilir.²⁹ Nitekim, büyük güçler yönlendirici aktörler olsalar da ilişkilerin kurumsallaştığı bir düzende zayıf aktörler de ifade imkânı bulur ve hegemonik gücü etkileme şansı yakalar.³⁰ Kurumsalcılığı esas alan faydacı bir bakış açısından güçlü ve zayıf aktörler, farklı nedenlerle olsa da, uluslararası rejimlerin işlevselliğinden çıkarları gereği istifade ederler.

Devletlerin uluslararası rejimlerle olan ilişkilerini maddi kazanç-kayıp dengesi üzerinden analiz eden yaklaşımlarda normatif unsurlar

²⁶ Robert Keohane ve Joseph S. Nye. "Review: Power and Interdependence Revisited", *International Organization*, 1987, Cilt: 41, No: 4, 725-753, s. 744.

²⁷ Robert Keohane, a.g.e., s. 97.

²⁸ Robert Keohane, a.g.e., s. 104.

²⁹ Stephen D. Krasner, "Transforming International Regimes", s. 120.

³⁰ G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan*. Princeton University Press, Princeton, 2011, s. 38-39.

tâli önemde kabul edilmektedir. Fakat bazı yazarlar rejimlere katılan aktörlerin fayda maksimizasyonu ile açıklanamayacak davranışlarda bulunabildiği; bunun için faydacı analizler yerine, düşünsel (ideasyonel) unsurları esas alan, norm-eksenli analizlere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır.³¹ Bu bağlamda aktörler, uluslararası rejimlerin norm ve kurallarına riayet etmeyi kabul ettiklerinde, bu yönde bir kararın, söz konusu aktörlerin kimliksel özelliklerine ve nasıl bir normatif yapıda hareket ettiklerine bakılmadan anlaşılması güçtür.³² Realistlerin iddia ettiklerinin aksine normatif yapı önceden verili kabul edilmemelidir; zira uluslararası yapılar, farklı normatif değerleri bünyelerinde barındırabilmekte olup, sistemsel değişiklikler gerçekleştiği zaman (savaşlardan sonra olduğu gibi) bu değerler, aktör davranışını şekillendirmede önemli roller oynarlar.³³ Bu minvalde, sosyalizasyon süreci her zaman mümkündür ve dünya siyaset sahnesinde değişim ve dönüşüm olanak dâhilindedir. Bu mercekte bakıldığında, gerekli sosyalizasyon sürecinden geçmiş aktörler yalnızca çıkar/fayda çerçevesinde değerlendirilemeyecek davranışlar sergilerler. Dolayısıyla, uluslararası rejimlerin norm ve kurallarına uyulduğunda, bunun, aktörlerin içselleştirdiği değerler sistemiyle ilintili olması kuvvetle muhtemeldir. Bir aktör, örneğin, deniz kirliliği ya da iklim değişikliği gibi konuları ele alan rejimlere katılırken, bu yönde bir kararın faydacılıkla ilintili olmaktan ziyade, ekolojik konulara hassasiyetten kaynaklı kimliksel özelliklerle ilintili olması kuvvetle muhtemeldir.

Uluslararası rejimler devletler arası ilişkilerin tanziminde çıkar, fayda ya da norm eksenli olarak farklı kavramsal merceklerden açıklanabilmektedir. Ortaya konulan farklı perspektiflere rağmen,

³¹ Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink. "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 1998, Cilt: 52, No: 4, 887-917.

³² Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

³³ Peter J. Katzenstein, "Coping with Terrorism: Norms and Internal Security in Germany and Japan", Judith Goldstein and Robert O. Keohane (ed.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, 265-295, s. 266.

uluslararası rejimlerin devletler arası ilişkilerde düzenleyici mekanizmalar olarak dünya siyasetinde önemli bir konuma sahip oldukları muhakkaktır.

3. FTKR'nin Uluslararası Güvenliğe Katkıları

Füze tehdidini önleme alanındaki rejimin önemli bir sütunu olan FTKR, 30 yılı aşkın bir süredir uluslararası güvenlik alanında önde gelen inisiyatiflerden biri olmuştur. Faaliyet alanı itibariyle FTKR, gerek kitle imha silahlarını taşıyabilecek araçların, gerekse bu araçların üretimi için gereken ekipman ve teknolojinin yayılmasını yavaşlatmaktan sorumludur. 1987 yılından bu yana üye sayısını düzenli olarak arttıran bu oluşum, üye ülkelerin füze teknolojisi ihracatında norm uyumu sağlamasını ve yasal ve idari standartlarını FTKR kaidelerine göre düzenlemelerini sağlamıştır. FTKR'nin daha da göze çarpan başarısı, üye olmayan ülkeleri dahi kendi normlarına uygun davranmaya teşvik edebilmesidir. Örneğin İsrail, Çin, Romanya ve Slovakya her ne kadar FTKR'ye resmi olarak katılmamışlarsa da bu oluşumun kaidelerine riayet etmeyi taahhüt etmişlerdir.³⁴ FTKR'nin uluslararası güvenliğe sunduğu katkılar, BM Güvenlik Konseyi'nin tasarılarında dahi bu oluşumun kaidelerinin yer bulmasında ve FTKR'nin dönem başkanlığını yürüten devletlerin, Tasarı 1540 özelinde olduğu gibi, ilgili BM toplantılarına katılarak füze tehdidi konusunda farkındalık yaratma teşebbüslerinde görülebilmektedir.³⁵ Diğer taraftan, üyeler arasında gerçekleştirilen zirvelerde, kitle imha silahı taşıyabilecek vasıtaların yayılması konusunda düzenli istişareler gerçekleştirilerek, tehditlerin güncelliği ve böylece uluslararası güvenliğin korunması konusunda farkındalık yaratılmaktadır. Örneğin, en sonuncusu 2019 yılında Yeni Zelanda'da gerçekleşen Genel Kurul Toplantısı'nda, uzaya uydu fırlatma sistemlerinin üretimi için

³⁴ “The Missile Technology Control Regime (MTCR)”, 08 January 2018, *The Nuclear Threat Initiative*, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/missile-technology-control-regime-mtcr/> (Erişim Tarihi: 08. 03. 2020).

³⁵ LDWO, “Report by the MTCR Chair: MTCR Chair addressed HCOC Plenary”, 22 June 2016, <https://mtcr.info/report-by-the-mtcr-chair-mtcr-chair-addressed-hcoc-plenary/> (Erişim Tarihi: 16. 01. 2020).

geliştirilen yeni stratejilere dikkat edilmesi, maddi olmayan teknoloji transferleri nedeniyle ortaya çıkan risklerin merccek altına alınması ve FTKR kapsamına alınmamış tehdit içerikli öğelerin denetlenmesi gibi hususlarda fikir birliğine varılmıştır.³⁶

FTKR'nin işlevini muhafaza eden bir oluşum olmasında, bünyesine yeni üyeleri katabilme başarısı önemli bir faktördür. Bu kapsamda, Soğuk Savaş sonrası yaşanan jeopolitik kırılma önemli bir imkân teşkil etmiştir. Zira, Doğu Bloku'nun dağılması sonrasında batı kurumlarına dâhil olmak ya da batı ile ilişkilerini güçlendirmek isteyen ülkeler için FTKR'nin kaidelerine uymak, önemli bir ön koşul olarak ortaya konulmuştur. Bu minvalde Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri FTKR'ye dâhil olmak için balistik füzelerinden arınmışlar ve nihayetinde 1998 yılında bu oluşuma resmi olarak katılmışlardır.³⁷ Rusya'nın ardından eski Sovyet coğrafyasının füze sistemleri üretiminde en yetkin ikinci ülkesi olan Ukrayna'nın FTKR'ye dâhil olması ise bir başka olumlu örnektir. Özellikle ABD'nin yoğun çabalarıyla hem kıtalararası balistik füzelerinden hem de nükleer silah envanterinden arınan Ukrayna³⁸, FTKR ve NPT gibi oluşumlara katılarak, füze ve nükleer silahsızlanma konularında uluslararası güvenliğe katkı sunan bir politika izlemiştir.

ABD merkezli batı bloğu, füze tehdidi konusunda sorumlu davranmayan ülkeleri "havuç-sopa" yöntemleriyle FTKR standartlarına uygun davranmaya zorlarken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ciddi bir füze envanteri, teknolojisi ve bilgi-birikimine sahip olan Rusya, dikkatlerin en fazla yoğunlaştığı ülke olmuştur. Rus/Sovyet

³⁶ Jeffrey Taylor, "Public Statement from the Plenary Meeting of the Missile Technology Control Regime, Auckland", 11 October 2019, <https://mtcr.info/public-statement-from-the-plenary-meeting-of-the-missile-technology-control-regime-auckland-11-october-2019/> (Erişim Tarihi: 08.01.2020).

³⁷ Arms Control Association, "The Missile Technology Control Regime at a Glance", July 2017, <https://www.armscontrol.org/factsheets/mtcr> (Erişim Tarihi: 15. 02.2020).

³⁸ Steven Pifer, *The Eagle and the Trident: U.S-Ukraine Relations in Turbulent Times*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2017.

Glavkosmos SSSR ve Hindistan Uzay Araştırmaları Örgütü arasında henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce, Ocak 1991’de imzalanan bir anlaşma bu bağlamda önemli bir örnektir. Rusya’nın anlaşma gereğince Hindistan’ın uydu fırlatma araçları için iki adet yukarı aşama modülü tedarik etmesi planlanmıştır. Fakat bu anlaşma, yalnız Kategori-1 kapsamındaki teçhizat ve teknoloji ihracat yasağını değil, üretim tesisi oluşturulması kuralını da ihlal etmiştir. NPT ve FTKR’ye katılmaktan imtina eden Hindistan’ın niyetlerine şüphe ile yaklaşan ABD ise FTKR’nin ihlali nedeniyle Rus üretici firmalara ve Hindistan Uzay Araştırmaları Örgütü’ne iki yıllık süreyle yaptırım uygulamaya başlamıştır. Öte yandan ABD yetkilileri, Hindistan ve Rusya arasındaki anlaşmanın iptal edilmemesi durumunda, füze sistemleri üretimi konusunda Rus ve ABD şirketleri arasında farklı alanlarda süregelen iş birliğinin risk altına gireceğini aktarmışlardır.³⁹

Bu süreçte ikinci bir kriz ise Rusya’nın Libya’ya roket motorlarının performansı için gerekli olan kimyasal maddeleri tedarik etmesi sırasında yaşanmıştır. Kaddafi yönetiminin eylemlerinden kaygı duyan ABD, Kategori-2 kapsamına giren bu satış nedeniyle belirli Rus şirketlerini yaptırım kapsamına almıştır. Hindistan ve Libya nedeniyle yaşanan krizler Rusya’yı ABD ile müzakereye sevk etmiş ve nihayetinde 19 Kasım 1993’de hayata geçirilen “Rusya Federasyonu’nun Füze Silahlarının Üretiminde Kullanılan Ekipman, Malzeme ve Teknolojilerin Kontrolüne Dair Prosedürler” adlı bir yönergenin kabul edilmesiyle, Rusya’nın yasal düzenlemelerini FTKR standartlarına uyumlu hale getirmesi kararlaştırılmıştır. Bu süreçte, gerek ABD ve IMF’nin Rusya’ya sağladığı ekonomik yardımlar, gerekse ABD yaptırımlarının Rusya’nın uzay sektörünü olumsuz etkilemesi, Rusya’yı uzlaşmaya sevk eden nedenler olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler Rusya’nın 1995’te FTKR’ye dâhil olmasının altyapısını hazırlamıştır.⁴⁰

³⁹ Bilgiler için bkz: Charles C. Petersen, “Moscow, Washington and the Missile Technology Control Regime”, *Contemporary Security Policy*, 1995, Cilt: 16, No: 2, 44-71.

⁴⁰ Charles C. Petersen, a.g.m; Joseph Cirincione vd., *Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C,

Füze, ekipman ve teknoloji ihracatı konusunda dönemsel olarak yaşanan anlaşmazlıklar FTKR'ye üye ülkeler arasında da görülmüştür. Örneğin, Fransız Arianespace adlı bir şirketin roket motorlarının üretiminde kullanılan teknolojiyi Brezilya'ya ihracını öngören 1989 tarihli anlaşma ABD'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Brezilya, 1960'larda ABD'nin desteğiyle başlattığı sivil uzay programına, farklı roketlerin üretimiyle devam etmiş, 1979 yılına gelindiğinde ise sivil uzay alanındaki deneyiminden yararlanarak, uydular ve bu uyduları yörüngeye gönderecek VLS-1 roketlerini geliştirmeye başlamıştır. Müteakiben, özel şirketlerin de katılımıyla balistik füze çalışmalarına yönelen Brezilya, bu çabalar doğrultusunda iş birliği kurabileceği yabancı ortaklar bulmaya başlamıştır. Brezilyalı mühendislerin Scud-B füzelerinin menzilin arttırmak isteyen Irak'a katkıda bulunmaları ve Brezilya'nın Libya ile füze teknolojisi alanında iş birliği içinde olduğundan şüphelenilmesi, bu dönemde öne çıkan gelişmeler olmuştur. Fakat Brezilya'nın 1970'lerin sonunda başlayan ve 1980'lerin sonuna kadar devam eden bu ilişkileri, FTKR'nin kural ve normlarının ihlali anlamına geldiği için, FTKR Brezilya'yı teknoloji ihracatı alanında yasaklanan ülkeler arasına almıştır. ABD Ticaret Bakanlığı ise Brezilya'nın balistik füze programını "kayı verici" kategorisine dâhil etmiştir.⁴¹

Irak ve Libya ile olan yakın ilişkileri ve sivil uzay faaliyetleri için üretildiği iddia edilen roketlerin askerî unsurlara dönüştürülmesi, Brezilya'yı özellikle ABD nezdinde güvenilmez bir ülke kılmış ve bu nedenle Fransa ve Brezilya arasındaki anlaşmanın önlenmesine çalışılmıştır. Nitekim ABD, Fransa'nın roket motorlarının üretiminde kullandığı teknolojiyi Brezilya'ya ihraç etmesi durumunda, bu teknolojinin balistik füze üretiminde kullanılmasından ve bunların üçüncü

2005, s. 318-319.

⁴¹ Matias Spektor, "The Evolution of Brazil's Nuclear Intentions", 2016, *The Nonproliferation Review*, Cilt: 23, No: 5-6, 635-652; Matias Spektor, "The Long View: How Argentina and Brazil Stepped Back from a Nuclear Race", 2015, *Americas Quarterly*, No: 57, s. 1; Scott D. Tollefson, *Brazil, the United States, and the Missile Technology Control Regime*, Naval Postgraduate School, California, March 1990, s. 17-18.

tarafının eline geçmesinden kaygı duymuştur. Bu kaygıdan hareketle ABD (ve Büyük Britanya), Fransa'nın FTKR kaidelerini esnek yorumlayarak norm dışına çıktığını iddia etmiştir. Son kertede, özellikle ABD'nin baskısıyla Fransız Ariespace şirketi 1991 senesinde Brezilya'ya dönük teklifini geri çekmiştir.⁴² 1994 yılında ise Brezilya balistik füze programını terk etmiş ve ABD'nin baskı ve çabalarıyla 1995'te FTKR'ye üye olmuştur. 1995'ten sonra Brezilya'nın uzay sektörü FTKR üyelerinden yapılan teknoloji transferi ile ilerlemiştir.⁴³

FTKR'nin kaidelerinin korunmasında, siyasi iktidarların kendi ülke şirketlerini denetim altında tutmaları bir diğer önemli faktör olmuştur. Örneğin 1990 senesinde Büyük Britanya hükümeti, İngiliz Havacılık Şirketi (BAE) ve Arab British Dynamics adlı bir diğer şirket arasında yürütülen ortak çalışmaların Büyük Britanya'nın FTKR kaidelerine uyma taahhüdünü ihlal ettiği uyarısında bulunmuştur. Bu uyarının arkasında, Arab British Dynamics'in Mısır ordusu için Scud-B füzeleri üretmesi etkili olmuştur. Büyük Britanya hükümetinin uyarısı sonrasında BAE, uzman personeli Mısır'dan çekerek ortak çalışma grubundaki iştirakini sonlandırmıştır.⁴⁴

Füze teknolojisinin yayılmasını engelleme konusunda sergilenen müşterek çabalar, FTKR'ye üye ülkeler arasında sağlanan norm uyumu sayesinde meyve vermiştir. FTKR'nin dışında kalan ülkeler ise füze teknolojisi transferi konusunda norm dışına çıktıkları anlarda, FTKR'nin kısıtlamalarına maruz kalmışlar ve izledikleri politikadan vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda, örneğin, Arjantin, Mısır ve Irak'ın müşterek olarak yürüttükleri Condor II balistik füze programından vazgeçmeleri, FTKR'nin önemli bir başarısıdır. Bu başarının arkasında

⁴² Deborah A. Ozga, a.g.m., 75-76; Keith Payne, "The Missile Technology Control Regime—European Involvement and Compliance Issues 2", 15 July 1998, Commission to Assess the Ballistic Missile Threat to the United States, Appendix III: Unclassified Working Papers, https://fas.org/irp/threat/missile/rumsfeld/pt2_payne.htm (Erişim Tarihi: 10.02.2020).

⁴³ Allen Chong, "Revisiting the Missile Technology Control Regime: Fostering a New Norm for Ballistic Missiles", *Canadian Foreign Policy*, 1999, Cilt: 7, No: 2, 107-126, s. 108.

⁴⁴ Deborah A. Ozga, a.g.m., s. 77.

yatan temel etken, FTKR'nin 1987 yılında hayata geçmesinden sonra Condor-II projesine iştirak eden Fransız, İtalyan ve Alman şirketlerin faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmalarıdır.⁴⁵ Bu bağlamda, bu üç ülkenin FTKR'ye üyeliği, ulusal şirketlerin yabancı projelerde iştirakçi olmalarını kısıtlayan bir sonuç doğurmuş ve nihai kertede dışarıdan tedarik edilen know-how ve teknoloji desteği kesilince, Condor-II programı tamamlanamadan sonlanmıştır.

Gerek kitle imha silahları gerekse füze sistemleri geliştirme konularında başlıca kaygı yaratan ülkelerden biri de Güney Afrika Cumhuriyeti olmuştur. Bu ülke 1991 yılında NPT'ye üye olmuşsa da füze geliştirme programına devam etmiştir. İsrail'in desteğiyle yerli bir füze programı yürüten Güney Afrika, FTKR'nin ambargolarına rağmen orta menzilli balistik füze test edebilecek noktaya gelebilmiştir. Fakat Güney Afrika bu programı daha ileri düzeye taşıyarak hem etkili ve hem de maliyet bakımından ulaşılabilir bir uydu fırlatma sistemine sahip olmak isteyince, FTKR'nin teknoloji ihracatı alanında uyguladığı engellerle karşılaşmıştır. Güney Afrika esas olarak ticari kullanıma yönelik bir uydu fırlatma altyapısına sahip olmak istemişse de FTKR'nin teknoloji ihracatı bakımından devreye soktuğu engeller, bu çabalara mâni olmuştur. FTKR'nin yasakları, Soğuk Savaş'ın bitişiyle düzelen güvenlik ortamı ve ABD'nin siyasi ve ekonomik baskısıyla birleşince, Güney Afrika füze geliştirme politikasını revize etmiştir. ABD'li yetkililer 1992-1993 yıllarında Güney Afrikalı muhatapları ile yaptıkları görüşmelerde, ticari amaçla da olsa, Güney Afrika'nın yabancı teknolojiye ulaşmadan istediği roket programına sahip olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Güney Afrikalı karar alıcılar uygulanan baskı politikası nedeniyle, 1993 senesinde ülkelerinin FTKR'nin füze ihracatı mevzuatını kabul ettiğini deklare etmişlerdir. 1995'te ise Güney Afrika'nın FTKR'ye tam üyeliği gerçekleşmiştir.⁴⁶

⁴⁵ "Rumblings Precede 25th Missile-Control Meeting", *Strategic Comments*, 2011, Cilt: 17, No: 3, 1-3, s. 1.

⁴⁶ Detaylar için bkz; Dinshaw Mistry, a.g.e., s. 84-88.

Uzak Doğu'daki stratejik rekabet ortamında da FTKR belirli başarılar kaydetmiştir. İlerleyen satırlarda da değinileceği gibi, her ne kadar FTKR'nin bir üyesi olmasa da Güney Kore 2012 senesine kadar bu oluşumun kaidelerine uygun hareket etmiştir. ABD ile yürüttüğü temaslar çerçevesinde Güney Kore, 1979-1997 yılları arasında balistik füze menzilinı 300 km'nin altında tutmuştur. Böylece FTKR'nin kuruluş yılı olan 1987 baz alındığında, 2012'ye kadar 25 yıllık bir süreyle Güney Kore'nin balistik füze programı FKTR sınırlarında tutulmuştur. Fakat aşağıda değinileceği gibi, 2012 yılı itibariyle FTKR'nin 300 km/500 kg limiti Güney Kore tarafından aşılmıştır.

Farklı örnek hadiselerden görülebileceği gibi, 1987 yılında hayata geçirilen, 1992 revize edilen ve 2003'te kontrol kapsamı genişletilen FTKR, uluslararası güvenlik alanında önemli işlevler görmüş ve “füze tehdidini önleme rejiminin” önemli bir sütunu olduğunu kanıtlamıştır. Öte yandan, ayrı bir parantez açılacak olursa, söz konusu önleme rejiminin, Wassenaar Düzenlemesi gibi diğer kritik inisiyatiflerle desteklendiği de gözlerden kaçırılmamalıdır. Wassenaar Düzenlemesi özelinde vurgulanırsa, füze sistemleri üretiminde gerekli malzeme ve teknolojik unsurun yayılmasını önlemede bu inisiyatif FTKR'den bile daha etkin kontroller gerçekleştirebilmektedir. Örneğin, ihracat yasağını uygulama amacına matuf ekipman ve dokümantasyon kontrolü yapabilen, nokta atışı denetlemeler uygulayabilen ve gerektiğinde sevkiyat gemilerini alıkoyabilen bu girişim, “füze tehdidini önleme rejiminin” temel bileşenlerinden biri olduğunu göstermiştir.⁴⁷ Keza, kitle imha silahları ve bu silahları sevk edebilecek araçların kontrolsüz yayılmasını dizginlemede HCOC ilkeleri de güven arttırıcı bir işlev görmektedir. Balistik füze programları, uzay fırlatma araçları, sevk platformları ile ilgili bilgi ve açıklık sağlamak ve ön bilgilendirme yöntemiyle devletler arası ilişkilere öngörülebilirlik kazandırmak, HCOC'nin uluslararası güvenliğe katkıları

⁴⁷ “Best Practices for Effective Export Control Enforcement”, <https://www.wassenaar.org/app/uploads/2019/consolidated/Best-Practices-for-Effective-Export-Control-Enforcement.pdf> (Erişim Tarihi: 21. 07.2020); Bauer, a.g.m., s. 766.

arasındadır.⁴⁸ Bir bütünlük içinde ele alınırsa, Wassenaar Düzenlemesi, HCOC ve FTKR'nin birbirlerini besleyen düzenlemeler oldukları ortaya çıkmaktadır.

FTKR özelinde bakıldığında ise ülkelerin kendi teknolojik ve bilgi birikimleriyle uzun menzilli füze sistemleri geliştirmelerinin zorluğu dikkate alındığında, FTKR'nin füze ihracatı, ekipman ve teknoloji transferinde engelleyici bir mekanizma olarak önemli bir görev gördüğü açıktır. Aşağıda temas edileceği üzere, ilerleyen yıllarda FTKR kaidelerine uymayan ülke sayısında bir artış olmuşsa da en azından ilk 20 yılında bu inisiyatif uluslararası güvenliğe fayda sağlayan bir işlev görmüştür.

4. FTKR'nin Başarısını Kısıtlayan Etkenler

FTKR'nin olumlu katkılarına rağmen, bu oluşumun belirli noksan tarafları olduğu ve sıklıkla eleştirilere tabi kaldığı da gözlerden kaçırılmamalıdır. FTKR'ye dönük yöneltilen tenkitlerde özellikle meşruiyet eksenli itirazlar öne çıkmakta olup, bu konuda en fazla göze çarpan eleştirilerden biri, bu oluşumun adil olmayan bir düzeni hâkim kılmaya yaradığıdır. Bu görüş doğrultusunda, gelişmiş ülkelerin FTKR aracılığıyla ellerindeki teknolojik üstünlüğü muhafaza ettikleri ve geliştirmekte olan ülkelerin, ihracat kısıtlamaları yoluyla füze sistemleri geliştirmelerini engellemeye çalıştıkları dile getirilmektedir. Böylece “teknolojik emperyalizm” olarak tanımlanabilecek bir düzen sürdürülerek, hiyerarşik bir ilişkiler bütünü hâkim kılınmaktadır.⁴⁹ Bunun ulusal güvenlikle ilgili belirgin bir sonucu ise geliştirmekte olan ülkelerin Kategori-2 kapsamına girecek olan ikincil öneme haiz unsurlara dahi erişiminin engellenmesi ve böylece caydırıcı bir füze envanterine sahip olma imkânlarının ortadan kaldırılmasıdır. Benzer bir gerekçe ekonomik nedenler üzerinden de zikredilmiş ve FTKR nedeniyle geliştirmekte olan ülkelerin uzay sektörünün önüne set çekildiği iddia edilmiştir.⁵⁰

⁴⁸ “Text of the HCOC”, https://www.hcoc.at/?tab=what_is_hcoc&page=text_of_the_hcoc (Erişim Tarihi: 22. 07. 2020).

⁴⁹ Allen Chong, a.g.m., s. 109.

⁵⁰ Deborah A. Ozga, a.g.m., s. 68.

Bununla birlikte, FTKR önemli sayıda ülkenin füze programı geliştirmesini engelleyebilmişse de belirli istisnalar söz konusu olmuştur. Kuralları ihlal etme pahasına ve yaptırım baskısına rağmen, gerek Kategori-1 gerekse Kategori-2 kapsamında değerlendirilebilecek ihracatlar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ülkelerin başında, FTKR hükümlerine uyduğunu iddia eden ama Pakistan, İran, Suudi Arabistan ve Kuzey Kore gibi ülkelere önemli tedariklerde bulunmuş olan Çin gelmektedir. Çin, Pakistan'a 700 ve 1500 km menzilli Shaheen 1 ve Shaheen 2 katı yakıt balistik füzelerinin üretimi için ekipman transferinde bulunmuş, 300 km menzilli ve 800 kg yük taşıyabilen M-11 kısa menzilli balistik füzeleri satmış ve Kuzey Kore'nin bu ülkeye sıvı yakıt füzeleri ve teknolojisi ihraç etmesine yardımcı olmuştur. İran'a ise seyir füzesi üretimi için teknoloji transferinde bulunmuş; keza Shahab füzelerinin üretiminde Çin'in teknolojik katkısı rol oynamıştır. Orta Doğu'da Çin'in füze tedariki alanında ilişki kurduğu bir diğer aktör Suudi Arabistan olmuş ve 1987'den başlamak üzere Çin bu ülkeye DF-3A ve DF-21 orta menzilli balistik füzeler satmıştır. Kuzey Kore'ye ise Çin, SCUD ve Nodong füzelerinin operasyonel hale gelmesinde teknik destek sunmuş ve çok kademeli Taepodong füzesinin üretimine katkıda bulunmuştur.⁵¹

Bu ilişkiler, beklentilere uygun şeklide, ABD'nin tepkisini çekmiştir. Örneğin, M-11 füzelerinin Pakistan'a tedarikinin FKTR kaidelerini ihlal ettiği gerekçesiyle 1993'te Clinton yönetimi Çin'e yaptırım uygulamaya başlamıştır. Bu gelişme sonrasında Çin, FTKR'nin kurallarına uyacağını taahhüt etmişse ve Clinton yönetimi 1994'te yaptırımları kaldırmışsa da⁵² Çin, Güney Doğu Asya'da Hindistan

⁵¹ Richard D. Fisher, *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*. Praeger Security International, Connecticut, 2008, s. 48-53; Sebastien Roblin, "Saudi Arabia Already Has a Ballistic Missile Arsenal Courtesy of China—With a Little Help from the CIA", *The National Interest*, 22 September 2018, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/saudi-arabia-already-has-ballistic-missile-arsenal-courtesy-china%E2%80%94little-help-cia-31772> (Erişim Tarihi: 22. 07.2020).

⁵² Missile Defense Project, "DF-11 (Dong Feng-11 / M-11 / CSS-7)", *Missile Threat*, Center for Strategic and International Studies, 29 January 2018, <https://missilethreat.csis.org/missile/dong-feng-11/> (Erişim Tarihi: 16.02.2020).

karşısında önemli bir müttefik olarak gördüğü Pakistan'la olan füze üretimi odaklı ilişkisini (Shaheen füzeleri özelinde vurgulandığı gibi) devam ettirmiştir.

Öte yandan FTKR, Kuzey Kore'nin dış yardımla füze teknolojisi geliştirmesinin önüne geçemediği gibi, bu ülkenin füze ve füze teknolojisi ihracatı gerçekleştirmesini de engelleyememiştir. Bu kapsamda en çarpıcı örneklerden biri Kuzey Kore-İran ilişkisidir. İki ülke arasındaki iş birliği İran'ın muhatabından, Kuzey Kore'nin Hwasong 5 ve Hwasong 6 olarak adlandırdığı Scud B ve Scud C füzeleri almasıyla başlamıştır. 1980'lerde alından bu füzeler İran tarafından Shahab 1 ve Shahab 2 olarak adlandırılmıştır. 1990'larda daha da gelişen ilişkilerle birlikte İran, Kuzey Kore'den Nodong 1 (Shahab 3) füzelerini, 2000'lerde ise Nodong 2 (Shahab 3M) füzelerini satın almıştır.⁵³ İran haricinde Kuzey Kore; Pakistan, Yemen, Suriye ve Mısır gibi ülkelere Scud ve Nodong füzeleri satmış ve ayrıca Pakistan ve İran ile ortak füze geliştirme programları içinde yer almıştır.⁵⁴

Yukarıdaki hadiselerin gösterdiği gibi FTKR, yapılan ihlalleri belirli durumlarda tespit edip engelleyebilse de belirli durumlarda etkisiz kalabilmektedir. FKTR'nin etkisini sınırlandıran kritik bir faktör ise, bu oluşumun taşıyıcı gücü olmasına rağmen ABD'nin de belirli zamanlarda FTKR kurallarını esnetmesidir. ABD'nin Güney Kore ile 2012 yılında imzaladığı ve iki taraf arasında 1979 ve 1997 tarihli mutabakatları ikame eden bir anlaşma, bu duruma bir örnektir. Güney Kore ve ABD arasında 1979 yılında imzalanan bir anlaşma ile Güney Kore'nin, geliştirmek istediği füzelerin 180 km menzille sınırlandırılması şartıyla, ABD'nin füze teknolojisinden yararlanmasına onay verilmiştir. 1995-1997 yılları arasında yapılan müzakereler sonucunda varılan yeni bir mutabakatla ise Güney Kore'nin balistik füze menzilini FTKR'nin belirlediği 300 km limitine kadar çıkarması hususunda

⁵³ Nelson E. Hansen, "North Korean-Iranian Cooperation in Ballistic Missile Development", Jungmin Kang (ed.), *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea*, Dordrecht: Springer, 2013, 115-127, s.116

⁵⁴ Nelson E. Hansen, a. g. m., s. 26.

anlaşılmıştır.⁵⁵ Fakat 2012 yılına gelindiğinde, Güney Kore'nin Kuzey Kore'den duyduğu tehdidin dozundaki artış neticesinde ABD, müttefikinin 800 km menzile sahip ve 500 kg yük taşıyabilecek balistik füzeler ve ayrıca 2,5 tona kadar yük taşıyabilecek İHA'lar geliştirmesine onay vermiştir.⁵⁶ Güney Kore ile varılan bu anlaşma, hem menzil (300 km) hem de yük (500 kg) bakımından FTKR kaidelerini açıkça ihlal eden bir nitelik taşımıştır. 2017 senesinde ise 1979 tarihli anlaşmanın 2012 tarihli anlaşmanın da ötesine geçilerek, daha da esnetilecek şekilde revize edilmesi konusunda taraflar mutabakata varmışlardır.⁵⁷

İhlal içerikli benzer bir hadise ABD'nin İsrail'e tedarik etmek üzere üretimine katkı sunduğu Arrow füze savunma sisteminin önleyici füzeleri özelinde yaşanmıştır. Kategori-1 kapsamına giren bu füzelerin ABD'de üretilip İsrail'e ihraç edilmesine FTKR kaideleri engel çıkardığı için, yeni bir formül bulunmuştur. Bu formül gereği, Arrow füzelerinin ihtiyaç duyduğu parçaların %51'lik kısmının üretimi ABD'de Boeing tarafından gerçekleştirilmiş ve füze unsurları ayrı parçalar halinde İsrail'e ihraç edilmiştir. İsrail'de ise bu parçalar bir araya getirilmiş; kalan %49'luk kısım ise İsrail Uçak Sanayi tarafından üretilerek, Arrow sistemlerinin imalatı tamamlanmıştır. 2003 senesinde ise Arrow füzelerinin test edilmesi için İsrail'den ABD'ye gönderilmesi sürecinde yeni bir sorun ortaya çıkarmıştır. Zira ABD'deki test işleminden sonra Arrow'un tekrardan İsrail'e gönderilmesinin, FTKR kurallarını ihlal edeceği görülmüştür. Ortaya çıkan yasal komplikasyonu aşmak için, Arrow'un test sırasında mülkiyetinin İsrail'in elinde bulunması

---

⁵⁵ Daniel Pinkston, "The New South Korean Missile Guidelines and Future Prospects for Regional Stability", International Crisis Group, 25 October 2012, <https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/korean-peninsula/new-south-korean-missile-guidelines-and-future-prospects-regional-stability> (Erişim Tarihi: 20.07.2020).

⁵⁶ Roehrig Terence, *Japan, South Korea, and the United States Nuclear Umbrella: Deterrence After the Cold War*, Columbia University Press, New York, 2017, s. 142.

⁵⁷ Reuters, "U.S., South Korea Agree to Revise Missile Treaty in Face of North Korean Threats", 2 September 2017, <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles/u-s-south-korea-agree-to-revise-missile-treaty-in-face-of-north-korean-threats-idUSKCN1BD034> (Erişim Tarihi: 22.02.20).

yönünde bir düzenleme yapılmıştır. Böylece İsrail'in test için kendi füzelerini bir başka ülke toprağında bulundurduğu şeklinde bir formül yaratılmaya çalışılmıştır.⁵⁸

ABD'nin FTKR kaidelerini ihlal ettiği bir diğer örnek, Büyük Britanya'ya Trident D5 sınıfına ait denizaltından atılan balistik füze satmasıdır. Bu hadisede ilginç olan nokta, Büyük Britanya'nın öncelikle Trident C4 füzesi talep etmesine rağmen, Ronald Reagan'ın başkanlığa gelmesiyle birlikte ABD'nin Trident D5 füzesi satmayı muhatabına bizzat kendisinin teklif etmesidir. ABD'nin Trident D5 füzelerine geçiş yaptığını vurgulayan Reagan, kızıışan Soğuk Savaş ortamı nedeniyle Büyük Britanya'nın elindeki Polaris füzelerini Trident C4 füzeleri yerine, menzil ve isabetlilik bakımından daha yetkin, fakat aynı zamanda daha pahalı, bir sistem olan Trident D5 ile ikame etmesini önermiştir.⁵⁹ 1994'de Büyük Britanya'nın kullanımına giren Trident D5, hem menzil (2000-12.000 km) hem de yük (2800 km) bakımından FTKR limitlerinin çok ötesinde bir sistem özelliği taşımıştır.⁶⁰ ABD'nin sergilediği bazı dolaylı eylemler de FTKR kaidelerinin aşınması sonucunu doğurmuştur. Örneğin, Çin'in 1800 km menzile sahip DF-21 füzelerinin Suudi Arabistan'a satışı sırasında ABD bilgi sahibi olmuş ve hatta 2007 yılında CIA yetkilileri DF-21'lerin nükleer başlık taşımadıklarından emin olmak için bu füzelere dönük bir kontrol gerçekleştirmişlerdir.⁶¹

İsrail, Güney Kore, Suudi Arabistan ve Büyük Britanya'nın içinde yer aldığı bu örnek hadiseler, FTKR'nin kurallarına riayet edilmesi konusunda ABD'nin eklektik politikalar izleyebildiğini göstermektedir. ABD ve Büyük Britanya'nın FTKR'nin birer üyesi olduğu dikkate

⁵⁸ Detaylar için bkz; Sarah Chankin-Gould ve Ivan Oelrich, "Double-Edged Shield", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2005, Cilt: 61, No: 3, 36-41, s. 39.

⁵⁹ Suzanne Doyle, "A Foregone Conclusion? The United States, Britain and the Trident D5 Agreement", *Journal of Strategic Studies*, 2017, Cilt: 40, No: 6, 867-894.

⁶⁰ Missile Defense Project. "Trident D-5", *Missile Threat*, *Center for Strategic and International Studies*, 15 June 2018, <https://missilethreat.csis.org/missile/trident/> (Erişim Tarihi: 29.09.2020).

⁶¹ Sebastien Roblin, a.g.m.

alındığında, bu oluşuma üye ülkelerin dahi ihlallere imza atabildiğinin görülmesi, FTKR'nin üye olmayan ülkeleri kısıtlamasını daha da zorlaştırmaktadır. Güney Kore, Suudi Arabistan ve İsrail ise FTKR'nin üyesi değilse de ABD'nin bu ülkelere gösterdiği müsamaha, diğer ülkeler nezdinde eşitsizlik algısının pekişmesine neden olmaktadır. Bu algının yerleşmesinde, yukarıda ismi geçen ülkelerin ABD ile savunma alanında yakın ilişki içinde olmaları önemli bir etkidir. Bu durum doğal olarak, FTKR kapsamında imtiyazlı ülke kategorisine dâhil olanlar ve olmayanlar ayırımına zemin sunmaktadır. FTKR'nin Çin ve Pakistan gibi ülkeleri bünyesine katamaması ve İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin balistik füze programlarını engelleyememesinde, muhatap ülkelere “eşit mesafe” prensibi üzerinden yaklaşılamaması önemli bir handikaptır.

FTKR'nin etkinliğini güçlendirmek için eşitlik prensibini hâkim kılmak ne kadar önemliyse, yeni teknik güncellemeleri hayata geçirmek de bir o kadar önemlidir. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki, 30 yılı aşkın bir süredir uygulamada olan FTKR'nin etkinliğini özellikle İHA'lar ile ilgili anakronik hale gelmiş teknik düzenlemeler sınırlamaktadır. FTKR'ye üye ülkelerin İHA'ların transferi konusunda, aynı füze sistemlerine dönük olduğu gibi, FTKR kaidelerine uygun davranmaları beklenmektedir. Bunun anlamı, kitle imha silahı taşıyabilecek, 300 km'den uzun menzile sahip ve aynı zamanda 500 kg'dan fazla faydalı yük taşıyabilen İHA'ların yayılmasının önlenmesidir. Fakat FTKR'nin norm ve kurallarının belirlendiği 1980'ler ile mevcut konjonktür arasında, İHA'ların kullanım amaçları bakımından ciddi farklılıklar bulunmaktadır ve bu farklılıklar, FTKR'nin teknolojik gelişmelere paralel olarak güncellenmesini gerekli kılmaktadır. 1980'li yıllarda seyir füzelerinin bir alt grubu sınıfında değerlendirilen İHA'lar, tek yönlü bir şekilde kullanılan unsurlar olarak ya hedefleme ya da kısamenzilli gözetleme şeklinde işlevler görmüşlerdir. Ancak günümüzde kullanılan İHA'lar (örneğin Çin'in CH-4, İsrail'in Heron TP veya ABD'nin MQ-9 Reaper adlı İHA'ları), uçaklara benzer şekilde, uzun süre havada kalarak keşif ve gözetleme görevleri görmekte ya da hassas güdümlü füzeleri hedefe yönlendirme veya kendi taşıdıkları

füzeleri ateşleme yetenekleriyle çok daha kapsamlı işlevler yerine getirebilmektedirler.⁶²

İHA'lar yalnız askerî değil, sivil açıdan da sıklıkla kullanılan unsurlar haline gelmişlerdir. Örneğin doğal afet, tarım, enerji, telekomünikasyon, denizcilik ve meteoroloji gibi muhtelif alanlarda İHA'lardan istifade edilmektedir. Bu unsurların sivil ve askerî hayatın önemli birer ögesi haline gelmesi, İHA'ların FTKR kapsamında yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmasını gerektirmektedir. Sivil hayattaki kullanımıyla artık füze sınıfında değerlendirilmesi gittikçe zorlaşan İHA'lar, FTKR'nin etkinliğini sekteye uğratan bir rol oynamaktadır. Zira amaçları arasında yer almasına rağmen FTKR'nin muhtelif amaçla kullanılabilir İHA'ların yayılmasını engelleyememesi, bu oluşumun etkinliği ve itibarı açısından olumsuz bir durumdur. Bu sorunu gidermek için, “füze-İHA” ayrımını esas alan yeni düzenlemelerin yapılması zaruridir.

ABD, FTKR'nin kurallarına binaen sınırlı sayıda ülkeye İHA ihracatı gerçekleştirmekteyse de FTKR'nin resmi bir üyesi olmayan Çin ve İsrail, çok daha aktif bir şekilde gelişmiş İHA'larını ihraç etmektedirler. İHA'lar devlet harici grupların eline geçerse intihar saldırıları gibi terör eylemleri meydana gelebilir kaygısından hareketle ABD'nin izlediği ihtiyatlı politika, yakın stratejik ilişki içinde olduğu ülkelere dahi İHA ihracatı gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır.⁶³ FTKR'ye üye olmayan Çin ise bu durumdan yararlanarak, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere İHA ihracatı gerçekleştirmiş ve halihazırda büyümekte olan İHA pazarında önemli bir paya sahip olmuştur.⁶⁴ Bu hususlar bir bütünlük içinde ele alındığında,

⁶² Michael C. Horowitz, “Drones Aren't Missiles, So Don't Regulate Them Like They Are”, *the Bulletin*, <https://thebulletin.org/2017/06/drones-arent-missiles-so-dont-regulate-them-like-they-are/> (Erişim Tarihi: 10. 01. 2020).

⁶³ Arthur Herman, “The Treaty Behind China's Drone Edge”, 8 July 2019, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/the-treaty-behind-chinas-drone-edge-11562626340> (Erişim Tarihi: 12. 02. 2020).

⁶⁴ Elisa Catalano Ewers, vd., “Drone Proliferation Policy Choices for the Trump

İHA ve füze arasındaki kavramsal karışıklığı gidermek ve İHA'ları FTKR kapsamından çıkarmak, bu girişim çerçevesinde ihtiyaç duyulan önemli bir reformdur.⁶⁵

FTKR'nin ilgilenmesi gereken bir diğer konu ise çifte kullanımlı teknoloji ve bilgiye ulaşımın neden olduğu risklerdir. Nitekim İHA'ların yaygınlaşması da esas itibarıyla bu durumun bir sonucudur. İHA'larda kullanılan ve çok küçük ebatlarda üretilen “yüksek megapiksel kameralar, uzun ömürlü lityum piller, yüksek hassasiyete sahip GPS üniteleri ve yetkin bir otomatik pilot için gereken yerleşik sensörler ve yüksek hızlı işlemciler” akıllı telefon endüstrisinin birer ürünüdür.⁶⁶ Teknolojinin yayılmasının yan tesiri ise artan risk ve tehditlerdir. FTKR kapsamında yer alan silah sistemlerinin üretiminin getirdiği kolaylık sayesinde, yalnız devlet değil, devlet harici aktörler olan Hamas, Hizbullah, IŞİD ve İslami Cihad gibi oluşumlar dahi İHA'lara ulaşabilmektedir.⁶⁷ Sivil ve askerî alanın her ikisinde de kullanılacak unsurların yaygınlaşması nedeniyle devletler, yapay zekâ, gelişmiş bilgi işlem teknolojisi, robotik otomasyon, katmanlı üretim veya 3D baskı gibi alanlarında teknoloji ihracatının denetimini sıkılaştırmaktadırlar.⁶⁸ Örneğin füze sistemlerinin muhtelif parçalarının imalatında Katmanlı Üretim (*Additive Manufacturing*) yöntemiyle önemli sonuçlar alınabilmektedir. NASA'nın 2013'te paylaştığı bilgiye göre, Katmanlı Üretim teknolojilerinden yararlanılarak roket için gerekli olan motor enjektörü üretilebilmiştir.⁶⁹ Raytheon firmasının verdiği bilgiye göre ise füze parçalarının %80'inin

Administration”, Center for a New American Security, June 2017, s. 11.

⁶⁵ Michael Horowitz, a.g.m.; Arthur Herman, a.g.m.

⁶⁶ Gregory D. Koblentz, “Emerging Technologies and the Future of CBRN Terrorism”, *The Washington Quarterly*, 2020, Cilt: 43, No: 2, 177-196, s. 179.

⁶⁷ Gregory D. Koblentz, a.g.m., s. 179.

⁶⁸ U.S. Government Publishing Office, “Proposed Rules”, *Federal Register*, 19 November 2018, Cilt. 83, No. 223, 58201-58202.

⁶⁹ Kolja Brockmann ve Robert Kelley, “The Challenge of Emerging Technologies to Nonproliferation Efforts”, *SIPRI*, April 2018, s. 12.

Katmanlı Üretim teknolojisiyle üretilebildiği noktaya gelinmiş olup, bunun %100'e ulaşması olanak dâhilindedir.⁷⁰

FTKR zirvelerinde bu gelişmeler masaya yatırılırsa da kapsamlı çözümler için nasıl bir politika geliştireceği sorusu hâlâ cevap beklemektedir.⁷¹ Yaşanmakta olan bu süreçte, ses hızının en az beş katı düzeyine çıkabilen hipersonik füzelerin tedavüle girmesi ise ayrı bir baskı unsuru olarak FTKR'nin karşısına çıkmaktadır. Rusya, Çin ve ABD'nin başını çektiği büyük güçler, Hipersonik Seyir Füzesi (HCM) ve Hipersonik Yayılma/Süzülme Aracı (HGM) olarak bilinen iki kategorideki hipersonik sistemleri envanterlerine dâhil etmektedirler. Hipersonik silahlarda ön planda yer alan HGV unsurları, hız kabiliyeti kadar, manevra ve keskin isabet yetenekleriyle de öne çıkmaktadır. Burada önemli olan nokta, yüksek isabet gücüne sahip hipersonik araçların, kitle imha silahı taşımak zorunda kalmadan ve FTKR'nin öngördüğü 500 kg limitinin daha aşağısında kalarak, kritik unsurları hedef alabilmeleridir. Böylece taşıdığı mühimmat tahribat kapasitesi bakımından daha sınırlı olabilse de hız ve hedef gözetme alanındaki keskinliğiyle hipersonik araçlar, stratejik sonuçlar doğurabilecek unsurlardır.⁷² Bu gelişmeler, FTKR düzenlemelerinde revizyona ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bunlar iki başlıkta açıklanabilir. İlk olarak, bütün hipersonik araç kategorisine giren unsurların ihracatının yasaklanmasıdır. İkincisi olarak ise hipersonik araçların üretiminde gereken unsurların denetim altına alınmasıdır. Bu unsurlar şu şekilde özetlenebilir: hipersonik motorlar ve bileşenleri, hipersonik uçuş için gerekli yakıt, malzeme ve termal koruma donanımları, hipersonik uçuş için gerekli sensörler, navigasyon ve iletişim unsurları.⁷³

⁷⁰ Kolja Brockmann ve Robert Kelley, a.g.m., s. 13.

⁷¹ Taylor, a.g.m.

⁷² Hipersonik füzelerle ilgili bir değerlendirme için bkz; Kelly M. Sayler, "Hypersonic weapons: Background and Issues for Congress", 17 March 2020, <https://fas.org/sgp/crs/weapons/R45811.pdf> (Erişim Tarihi: 18.04.2020).

⁷³ Detaylar için bkz; (Özellikle Appendix D) Richard. H. Speier, George Nacouzi, Carrie A. Lee ve Richard M. Moore, "Hypersonic Missile Nonproliferation: Hindering the Spread

Gerekli anlarda yeni düzenlemelere imza atılabildiği takdirde, FTKR'nin otuz yılı aşkın süreye rağmen hala güncelliğini koruduğu izlenimi güçlendirilebilecektir. Nitekim 1992 ve 2003 yıllarında yeni düzenlemeler hayata geçirilerek, FTKR'nin bir uluslararası güvenlik inisiyatifi olarak etkinliğini ve güncelliğini korumasına verilen önem gösterilmiştir. Bunun yeni reform adımlarıyla takip edilmesi, FKTR'nin anakronik bir oluşum olmadığı hususunu perçinlemeye yarayacaktır.

5. FTKR'nin Hegemonik Mahiyeti ve İhtiyaç Duyulan Normatif Yapı

Olumlu ve noksan taraflarıyla FTKR, uluslararası güvenliğe katkı sunan oluşumların irdelenmesinde önemli bir vaka incelemesidir. Zira bu inceleme üzerinden, ülkeler uluslararası sorunlara çözüm bulmak amacıyla kolektif girişimlerde bulunmaya ve kurumsallaşma yönünde adımlar atmaya karar verirlerken, hangi aktör ve faktörlerin yönlendirici bir rol oynayabileceği sorusuna yanıt üretilebilmektedir. Bu çalışmada ele alındığı üzere FTKR, G-7 ülkelerinden oluşan katılımcıların müşterek çabalarıyla hayata geçmişse de bu oluşumun kuruluş ve işleyişinde ABD yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. ABD'nin bu sürece öncülük etmesinde ise, bu ülkenin kitle imha silahlarının yayılmasından duyduğu kaygı belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim 1970'lerden itibaren ABD için kitle imha silahlarından neşet eden tehdit, önemli bir güvenlik riski olarak görülmüş ve FTKR'nin kurulma sürecine de bu risk algısı yön vermiştir.

1970'lerin başında, örneğin, roket teknolojisinin hem ticari hem de ulusal güvenlikle ilgili gerekçelere bağlı olarak müttefik ülkelere dahi transferi kısıtlanmıştır.⁷⁴ Bu kaygılara eşgüdümlü şekilde ABD, 1970'lerden itibaren kitle imha silahlarının çoğalmasını önlemek amacıyla, sorumlu davranmadığına inandığı ülkelere dönük sıklıkla yaptırım kartına başvurmuştur.⁷⁵ Adeta, kitle imha silahları ve füze

of a New Class of Weapons", Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017.

⁷⁴ Dinshaw Mistry, a.g.e., s. 43.

⁷⁵ Örneğin Pakistan'la ilgili süreç için bkz; Joseph Cirincione vd., a.g.e., s. 243-246.

teknolojisinin yayılmasını önleme hedefleri eş zamanlı bir şekilde başarılmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası süreçte de ABD'nin ulusal güvenlik doktrinlerinde, kitle imha silahlarından kaynaklanan risklere dikkat çekilmeye devam edilmiştir. Örneğin Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'da, balistik füze ve kitle imha silahlarının yayılması nedeniyle bölge ülkelerinin saldırgan askerî kapasitelerini geliştirdikleri vurgulanmıştır. ABD'nin ise nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların ve uzun menzilli füzelerin yayılmasını, müttefik ülkelerle iş birliği halinde çalışarak, önlemeye devam edeceği belirtilmiştir.⁷⁶ FTKR'nin kuruluşu, ABD'nin güvenlik kaygılarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Neorealist teorinin önemli bir hipotezi olan, devletlerin uluslararası oluşumları kendi (güvenlik) çıkarları doğrultusunda işlevselleştirdikleri görüşünün güçlü bir zemine sahip olduğu görülecektir.⁷⁷ 1970'lerden beri süregelen bir güvenlik kaygısı ve 1980'lerde bu kaygıyı gidermeyi amaçlayan bir uluslararası oluşumun kuruluşuna öncülük edilmesi, bu iki hadisenin birbirini tamamlayan niteliğini gözler önüne sermektedir.

Bu hususa ilave olarak, FTKR-ABD ilişkisi özelinde Neorealist bir perspektif şu noktaya işaret etmektedir: rejim ve kurumlar kısa vadeli çıkar maksimizasyonunu önlemede yetersizdir ve özellikle büyük güçler, gerekli anlarda menfaatleri doğrultunda rejim kaidelerini ihlal etmekten sakınmazlar.⁷⁸ Neorealist bir mercekte ortaya konulan bu bakış açısının Neoliberal Kurumsalcı bir açıdan çürütülebilmesi için, ABD'nin FTKR kurallarına riayet etme konusuna hassasiyet gösterdiği yönünde bir tespit yapılabilir. Fakat Güney Kore, İsrail, Büyük Britanya ve Suudi Arabistan'ın FTKR normlarının dışına çıkılması anlamına gelen eylemlerine ABD'nin yeşil ışık yakması ve hatta füze teknolojisi desteği sunması, ABD'nin FTKR kaidelerine riayet etme konusunda çifte

⁷⁶ Principal Deputy Under Secretary of Defense, "Defense Planning Guidance, 1994-1999", *Archives.org*. <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-doc18.pdf>, s. 17-18 (Erişim Tarihi: 29.03.2017).

⁷⁷ John J. Mearsheimer, "A Realist Reply", *International Security*, 1995, Cilt: 20, No: 1, 82-93, s. 86.

⁷⁸ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions".

standartlı davranışlara imza atabildiğini göstermektedir. Bu minvalde, her ne kadar Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım uluslararası oluşumların kurallarına riayet edilmesinin, büyük güçlerin itibarları açısından önemli olduğunu iddia etse de FTKR'nin baskın gücü olan ABD bu iddiaya tezat davranışlar sergileyebilmekte ve bu oluşumun kurallarını esnetebilmektedir. Brooks ve Wohlforth'un detaylarıyla açıkladığı gibi, itibar kaybı endişesiyle ABD'nin uluslararası oluşumların kaidelerine uygun davrandığı tezi, zayıf bir ampirik temele sahiptir.⁷⁹

Kitle imha silahı sevk edebilecek füze sistemlerinin uluslararası toplumun bütün aktörleri için potansiyel bir tehdit olduğu göz önüne alındığında, Neoliberal Kurumsalcı bir açıdan şu çıkarıma yapılabilir: FTKR'nin kuruluşuna öncülük eden ABD, kolektif faydanın temin edilmesine katkı sunmuştur. FTKR'nin etkinliğine dönük olarak, farklı ülkelerin bu kurumun standartlarını kabul etmelerinde ABD'nin yaptırım ve baskıları önemli bir rol oynamış ve balistik ve seyir füzesi geliştirmek isteyen birçok ülkenin önüne set çekilebilmiştir. Bununla birlikte, Kurumsalcı bir perspektiften bakıldığında,⁸⁰ FTKR sayesinde, farklı ülke yetkililerinin Teknik Uzmanlar Toplantısı gibi istişare ortamlarında periyodik olarak bir araya gelmelerini sağlayan bürokratik bir mekanizma oluşmuş ve üyeler arasında bir irtibat ve iletişim ağı ihdas edilerek benzer endişelere koordineli cevaplar üretilebilmiştir. Nitekim 1987'de ilk adımı atılan FTKR'nin yeni tehdit ve risklerle istinaden 1992 ve 2003 yıllarında güncellenmesi, artan üye sayısına rağmen istişare mekanizmasının işlerliği konusunda olumlu işaretler vermektedir. Yukarıda ele alındığı üzere, füze ve İHA ayrımının net bir şekilde yapılması, yeni teknolojilerden kaynaklı risklere etkili cevaplar üretilerek FTKR'nin etkinliğinin daha da üst seviyeye çıkarılması, reform adımlarının atılabildiği göz önüne alındığında, FTKR'nin yetkinlik skalası dâhilindedir.

⁷⁹ Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008, Chapter 5.

⁸⁰ Robert Keohane, a.g.e.

Resmin diğer tarafına bakıldığında ise daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. FTKR öncelikle, isminden de anlaşılacağı gibi, kontrol mekanizması işlevi gören bir oluşumdur. Bu oluşum, üye olsun ya da olmasınlar, ülkeler arasındaki füze ve teknoloji transferi alanındaki ilişkileri denetlemeyi amaçlamaktadır. ABD gibi bir gücün hegemonik şemsiyesi altında uluslararası bir inisiyatifin yaptırım gücüne sahip olması ise gerek eşitlik algısı gerekse kurumsallaşma bakımından sorunlu noktalara işaret etmektedir. ABD yaptırımları tek taraflı bir şekilde uygulandığında, doğurduğu tepkiler nedeniyle, FTKR'nin meşruiyetini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. ABD yaptırım kartına başvururken, kendi güvenlik endişelerinden ziyade FTKR ilkelerini öne çıkarsa dahi, bu durum önemli bir fark yaratmamakta ve eşitsizlik algısının giderilmesine yeterli gelmemektedir. Örneğin Hindistan'ın 2002-2007 arasında devlet başkanlığını yapmış ve aynı zamanda havacılık alanındaki uzmanlığıyla ülkesinin füze teknolojisini geliştirmesine katkı sunmuş Abdul Kalam, FTKR üzerinde hükümler kurmuş, ama Hindistan'ın füze programını boğmaya çalışıp da başaramamış ülkelerin tekeli kırma amacıyla füze teknolojisini diğer ülkelere satmayı düşündüklerini belirtmiştir.⁸¹ 1999'da ABD'yi hedef alan bu görüş, açıkça, füze teknolojisi alanında hegemonya tesis etme çabalarına dönük tepkinin bir dışavurumudur. Her ne kadar ABD ve Hindistan arasında takip eden dönemde yapılan müzakereler yumuşamayı sağlamış ve nihai olarak bu yumuşama Hindistan'ın FTKR'ye üye olmasını kolaylaştırmışsa da Kalam'ın dile getirdiği tenkit, FTKR'nin ne denli kapsayıcı olduğunu sorgulama noktasında haklı noktalara işaret etmektedir.

Nitekim FTKR'nin üye portföyüne bakıldığında, 35 üyeden 21'inin NATO üyesi olması, geri kalan ülkelerin de büyük çoğunluğunun Batı bloğunda yer alması (Avusturya, Avustralya, Japonya vd.), FTKR'nin batı tandanslı bir oluşum olarak anılmasına yol açmaktadır. FTKR'nin

⁸¹ United States Senate, "U.S.-Indian Nuclear Energy Cooperation: Security and Nonproliferation Implications a *Compilation of Statements by Witnesses Before the Committee on Foreign Relations*", *Govinfo* Resmi Web Sitesi, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-109SPRT24420/pdf/CPRT-109SPRT24420.pdf>, s. 54 (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

G-7'den neşet eden bir inisiyatif olduğu göz önüne alındığında, “seçkinler kulübü”⁸² yönündeki yerleşik alginın değiştirilmesi ciddi zorluklarla karşı karşıyadır. ABD'nin ise bu seçkinler kulübünün lideri olduğu ve hasım olarak gördüğü ülkeleri FTKR üzerinden baskıladığı yönündeki yerleşik algı, bu oluşumun başarısının önündeki önemli bir engeldir. Örneğin ABD'nin, Güney Afrika gibi NPT'ye zaten dâhil olmuş ülkeleri FTKR'ye de katılmaya zorlarken dahi temel motivasyonu, güven duymadığı aktörlerin hareket alanlarını iyice daraltmak olmuştur. Zira Apartheid rejiminden sonra iktidarı devralan geçiş hükümetine FTKR'ye katılma yönünde baskı uygulanarak, Nelson Mandela liderliğindeki Afrika Ulusal Kongresi'nin iktidara gelmesine koşut olarak Güney Afrika'nın füze kapasitesini geliştirmesi engellenmeye çalışılmıştır.⁸³ ABD'nin gerek füze teknolojisinin yayılmasını, gerekse nükleer silahlanmayı önleme girişimlerinde esas olarak kendi önceliklerini gözetmeye çalışması, Neorealizm'in temel varsayımlarından olan, anarşik sistemde devletlerin temel hedefinin kendi güvenlik çıkarlarını maksimize etmek olduğu tezini doğrulamaktadır. Bu durumda, Neoliberal ekolün ABD'nin kurumsal iş birliğini esas alan, müstesna bir hegemonik güç olduğu iddiası noksan bir bakış açısı sunmaktadır.⁸⁴

ABD'nin çifte standartlı davranışları kadar, izlediği tek taraflı politikalar da FTKR'nin etkinliğini zayıflatmaktadır. Örneğin Bush yönteminin 2001 yılında ABM Anlaşması'ndan çekilme kararı alması ve 2003'te Irak'ı işgal etmesi gibi yaşanan bir dizi gelişme, uluslararası güvenlik iklimini git gide kötüleştirmiştir. Irak işgali özelinde bakıldığında, bu hadise İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin füze geliştirme programlarını güçlendirmelerinde bir katalizör işlevi görmüştür.⁸⁵ Benzer

---

⁸² Gergoe Nirmala, “India Joins Elite Club of Countries Controlling Exports in Missile Technology”, 27 June 2016, *The Star*, <https://www.thestar.com/business/2016/06/27/india-joins-elite-club-of-countries-controlling-exports-in-missile-technology.html> (Erişim Tarihi: 11. 02.2020).

⁸³ Mistry Dinshaw, a.g.e., s. 86.

⁸⁴ G. John Ikenberry, a.g.e.

⁸⁵ Waheguru Pal Singh (WPS) Sidhu, Masako Ikegami ve Sıtkı Egeli, “Too late for missile nonproliferation?”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, <https://thebulletin.org/>

bir kötümser trend, nükleer yetenek geliştirmek isteyen ülkelerin çoğalmasında da görülmüştür.⁸⁶

Öte yandan ABM ve INF gibi anlaşmaların ABD politikaları nedeniyle işlevsiz hale gelmesi, silahlanma sorununu tetiklemekte ve FTKR üzerinde ekstra bir baskı yaratmaktadır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in belirttiği gibi, ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesinden sonra Rusya'nın hipersonik füzelere yatırım yapmaya başlaması, bu durumun belirgin bir tezahürüdür.⁸⁷ Kötüleşen güvenlik ortamı, FTKR ve HCOC gibi teşebbüslerin işlevsizleştiği yargısına sebep olurken, Almanya'nın başlattığı the Missile Dialogue Initiative gibi yeni girişimlerle silahlanma sorununa yeni çözümler aranmaktadır.⁸⁸ Bu inisiyatif, INF gibi kritik anlaşmaların çökmesi sonrasında füze tehdidinden kaynaklanan risklerle ve bu risklerin, gelişen yeni teknolojilerle iyice kuvvetlenmesine cevap üretmek için hayata geçmiştir.⁸⁹

Bu gibi inisiyatiflerin nasıl sonuçlar üreteceği cevap beklemekten ziyade, güvenlik tehdidinin dozunda artış gözlemleyen muhtelif aktörler ise çifte kullanımlı teknolojilere ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması sayesinde FTKR kaidelerini ihlal eden sevk vasıtalarına erişmeye çalışmaktadırlar.⁹⁰ Nitekim son dönemde gözlemlendiği gibi, füze envanterini geliştirmeye çalışan aktör sayısında gözle görülür bir artış kaydedilmektedir. Güney Kore'nin Kuzey Kore'den duyduğu tehdit

---

roundtable/too-late-for-missile-nonproliferation/ (Erişim Tarihi: 21. 07.2020).

⁸⁶ Eliza Gheorghe, "Proliferation and the Logic of the Nuclear Market", *International Security*, 2019, Cilt: 43, No. 4, 88–127.

⁸⁷ TASS, "20 Questions with Vladimir Putin. Putin on the Army and the Arms Race", 2020, <https://putin.tass.ru/en/ob-armii/> (Erişim Tarihi: 29.03.2020).

⁸⁸ Tanya Ogilvie-White, "Post-INF Arms Control in the Asia-Pacific: Political Viability and Implementation Challenges", *IJSS*, 30 June 2020, <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/06/post-inf-arms-control-asia-pacific> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

⁸⁹ Political Declaration: Conference "2019. Capturing Technology. Rethinking Arms Control", 15 March 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/2199926/798daa3007fd8fc2ddddd04db13633353/190315-erkl-konf-rethinking-arms-control-data.pdf> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

⁹⁰ Singh (WPS) Sidhu, Masako Ikegami ve Sıtkı Egeli, a.g.m.

nedeniyle FKTR limitlerinin ötesine geçen eylemler sergilemesi, İran'ın 3000 km'ye kadar menzile sahip balistik ve seyir füzelerine sahip olması, Kuzey Kore'nin FTKR limitlerinin çok ötesinde balistik füzeler geliştirmesi, bu kapsamda verilebilecek örneklerdir. Füze envanterlerini güçlendiren Hindistan, Pakistan, Türkiye, İsrail ve devlet harici bir aktör olarak Hizbullah da bu örnekler arasında eklendiğinde, kötümser tablo daha da belirginleşmektedir.⁹¹ Bu gelişmeler karşısında FTKR, füze programlarını geliştiren muhtelif aktörleri dizginlemeye ve artan risk ve tehditlere cevap üretmeye gayret etmektedir. Böylece önleyici bir güvenlik mekanizması olarak işlevini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durum adeta zorlu bir "maratonu" andırmaktadır. Bunun içindir ki, FTKR'nin normatif olarak etkili bir organizasyon olması zaruridir. Nitekim, bu çalışmada vurgulandığı gibi, FTKR'nin bir parçası olduğu uluslararası rejimlerin ilgilendikleri konularda kalıcı bir düzelmeyin sağlanabilmesi için, uluslararası aktörlerin düşünsel/kimliksel bir dönüşüm geçirmeleri önemli bir gerekliliktir.

ABD özelinde olduğu gibi, tek taraflı davranan, fayda maksimizasyonunu esas alan aktörlerin ön planda yer aldıkları oluşumlar, kolektif sorunlara çözüm üretirken meşruiyet sorunu yaşamakta ve böylece etki kapasiteleri sınırlı kalmaktadır. FKTR'nin asıl olarak normatif bir bağlam oluşturarak, aktörlerin kitle imha silahı ve füze tehdidinin önlenmesi prensibini içselleştirmelerine yardımcı olması gereklidir. Bunun için FTKR'nin geniş ölçekli bir sosyalizasyon sürecini mümkün kılacak bir norm difüzyonu ve düşünsel (ideasyonel) bir dönüşümün hayata geçirilmesine vesile olması önemli bir önkoşuldur. ABD merkezli faydacı-hegemonik bir yapıdan normatif bir yapıya geçiş, FTKR'nin başarısı açısından kilit önemdedir. Örneğin Sosyal

---

⁹¹ Füze envanterleri ile ilgili genel bilgiler için bkz; CSIS Missile Defense Project, "Missiles of the World", <https://missilethreat.csis.org/missile/> (Erişim Tarihi: 23.07.2020). Bu çalışmada sınırlı olarak değinilebilmiş Pakistan ve ayrıca Türkiye'nin füze programları ile ilgili bkz; Jehangir Karamat, "Missile Acquisition by Pakistan: Military Strategic Imperatives", *South Asian Survey*, 2004, Cilt: 11, No: 2, 169-176; Sıtkı Egeli, "Turkey Embarks Upon Ballistic Missiles: Why and How?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 14, No. 56, 2017, 3-22.

İnşacı bir açıdan bakıldığında, Japonya ve Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra anti-militarist bir ekseninde yeni kimlikler geliştirmeleri, içinde buldukları farklı normatif yapı ve bu yapı dâhilinde tâbi oldukları sosyalizasyon sürecinin bir neticesidir.⁹² Keza Japonya'nın kitle imha silahlarına karşıt duruşu da benzer bir minvalde, şu şekilde açıklanmaktadır: tarihte atom bombası saldırısına maruz kalmış yegâne ülke olarak Japonya, edindiği yeni kimlik gereği bu silahlara karşı bir ülkedir.⁹³

Japonya ve Almanya gibi ülkelerin ABD'nin baskılamasıyla mı, yoksa İkinci Dünya Savaşı tecrübesinin beraberinde getirdiği “öğrenme” süreciyle mi pasifist bir kimlik geliştirdikleri, üzerinde hemfikir olunması zor bir konudur. Aktörlerin yeni bir düşünsel tasavvur geliştirmiş olmalarında büyük bir gücün baskısı rol oynamışsa dahi, yine de tecrübe edilen başkalaşım sürecinin önem ve değeri yadsınmamalıdır. Bununla birlikte, Neorealizm gibi maddi fayda eksenli Rasyonalist teorilere alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan Sosyal İnşacı teorinin de normatif/düşünsel bir dönüşümün gerçekleşmesinde ABD gibi hâkim güçlerin önemini yadsımadığı kaydedilmelidir. Örneğin Adler ve Barnett, devletler arası ilişkilerin barışçıl bir istikamette ilerlemesi için sosyalizasyon ve öğrenme süreçlerinin önemini vurgulamakla beraber, gerekli norm ve davranışların baskın bir güç sayesinde daha etkili bir şekilde yayılacağını belirtmektedir.⁹⁴ Bu iki yazara göre, merkezi bir gücün varlığı, bir “güvenlik toplumunun” oluşması ve olgunlaşmasına yardımcı olur, zira baskın bir güç sayesinde söz konusu bir gruba

⁹² Thomas U. Berger, “Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan”, Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, 317-356.

⁹³ Jo-Ansie Van Wyk, “The International politics of Nuclear Weapons: A Constructivist Analysis”, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 2007, Cilt: 35, No: 1, 1-28, s. 25-26.

⁹⁴ Emanuel Adler ve Michael Barnett, “A Framework for the Study of Security Communities”, Emanuel Adler ve Michael Barnett (ed.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, 29-65, s. 44-45.

liderlik, koruma, fayda ve amaç motivasyonu sağlanabilir.⁹⁵ Bu mercekten bakıldığında, aktörlerin öğrenme süreçlerini şekillendirecek norm difüzyonu, hâkim bir güç etrafında daha fazla etki kapasitesine sahip olur.

ABD, FTKR'nin işleyişinde başat güç olsa da bu oluşumun ihtiyacı ettiği norm ve ilkelerin devletler tarafından içselleştirmesinin önkoşulu, ayrıcalıklı olan ve olmayan aktörler yönündeki algının kırılmasıdır. FKTR'nin kaidelerine uyulması konusunda kurumsal olarak bir eyleme geçilemediği ve böylece ABD'nin yaptırım kartının temel enstrüman olduğu göz önüne alındığında, mevcut yapının daha etkili bir şekilde işlemesi için kurumsallaşma alanında daha güçlü adımların atılması şarttır. ABD'nin FTKR'nin adeta "polisi" şeklinde görev ifa etmesinden, bu oluşumun kendisine ait bir izleme ve tetkik mekanizmasına sahip olması ve bunun üzerinden uluslararası camianın aktörleriyle etkileşim kurması önemli bir gerekliliktir.⁹⁶ Çin, Pakistan, İran ve periferide yer alan ülkelerin balistik füze geliştirmek suretiyle caydırıcı kapasitelerini güçlendirme çabalarını Batı'nın engellemeye çalıştığı yönündeki intibalarının değiştirmesi için "meşruiyet açığı" olarak adlandırılabilir sorunun ortadan kalkması ehemmiyet arz etmektedir.

Bu bağlamda, INF tarzında bağlayıcı bir antlaşmayla kaideleri belirlenmiş ve kendisine ait bir denetleme mekanizmasına sahip olmuş bir organizasyonun daha meşru, adil ve eşitlikçi bir düzelmeye faaliyet göstermesi mümkün hale gelebilecektir.⁹⁷ Özet olarak, kitle imha silahlarına ve bu silahları gönderebilecek unsurlara karşıt duruşun normatif bir zeminde temellenmesi için, ABD'nin baskısından ziyade, aktörlerin kendi kimliksel ve düşünsel özelliklerinden hareketle gerekli farkındalığı ulaşmaları önem arz etmektedir. Her ne kadar hegemonik bir güç uluslararası güvenlik alanında kolektif bir oluşumun hayata geçmesine ve kaidelerinin korunmasına ön ayak olmuşsa da FTKR'nin

⁹⁵ Emanuel Adler ve Michael Barnett, a.g.m., s. 52-54.

⁹⁶ Masako Ikegami, "Seeking a Path Toward Missile Nonproliferation", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2016, Cilt: 72, No: 6, 365-367, s. 366.

⁹⁷ Masako Ikegami, a.g.m., s. 366.

meşruiyeti ve etkinliği açısından hegemonik bir yapıdan normatif bir yapıya geçiş yapılması önemli bir gerekliliktir.

Sonuç

FTKR, “füze tehdidini önleme rejiminin” önemli bir bileşeni olarak uluslararası güvenliğe katkı sunan bir oluşumdur. Otuz yılı aşkın bir süredir faaliyette olan FTKR, kitle imha silahlarının farklı coğrafyaları tehdit etmesini önlemek amacıyla bir grup ülke tarafından hayata geçirilmişse de bünyesine yeni üyeleri katarak daha geniş bir iş birliği ağını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, özellikle ABD’nin baskısıyla, Rusya, Hindistan, Güney Afrika ve Brezilya gibi ülkelerin FTKR’ye dâhil olmaları, bu oluşumun dikkate değer başarılarıdır. FTKR; Çin ve İsrail gibi füze ve İHA üretiminde iki önemli ülkeyi üye olarak kazanamamışsa da bu ülkelerden rejim kaidelerine uyulacağı taahhüdünü alarak, enformel bir bağlamda kaidelerini daha geniş bir ölçüğe yayabilmiştir. İşlevi itibarıyla FTKR, füze ihracatını menzil ve ağırlık bakımından belirli bir limitle sınırlamakta olup, bu limitin ötesine geçebilecek füzeleri ülkelerin, teknoloji ve ekipman transferiyle üretmelerini engellemeyi de kontrol kapsamına almıştır. FTKR 1987 yılında hayata geçmişse de ilerleyen yıllarda risk ve tehditlerin çeşitlenmesine paralel olarak yeni düzenlemeleri hayata geçirmiş ve kitle imha silahlarının muhtelif yollarla uluslararası güvenliğe yönelteceği tehlikeyi sınırlamaya devam etmiştir.

Diğer taraftan, FTKR’nin olumlu icraatlarına rağmen, gerek teknik gerekse meşruiyet eksenli olarak yaşanan noksanlıklar bu organizasyonun etkinliğini kısıtlamıştır. ABD’nin liderliğinde, gelişmiş batı ülkelerinin girişimiyle hayata geçen bir oluşum olarak FTKR, sistemin merkezinde yer almayan ülkelerin savunma kapasitelerini geliştirmelerini engelleyen bir girişim olarak görülerek, önemli bir meşruiyet sorunuyla karşılaşmıştır. “Teknolojik emperyalizm” olarak ifade edilebilecek bir bağlamda, füze teknolojisine halihazırda sahip olan gelişmiş ülkelerin, geliştirmekte olan ülkelerin ihracat yoluyla askerî kapasitelerini geliştirmelerini engellemeye çalıştığı yönünde yaygın bir kanaat hâsıl olmuştur. Bu kanaat doğrultusunda belirli ülkeler, özellikle ABD’nin baskısına rağmen, füze teknolojisinin yayılmasının engellenmesi prensibine riayet etmeyerek, FTKR kurallarına tezat eylemler sergilemişlerdir. İran, Kuzey

Kore ve Pakistan gibi ülkelerin FTKR kaidelerine rağmen balistik füze sistemlerini geliştirme yolunda adımlar atmaları, füze unsurlarının ithalat ya da ihracatını gerçekleştirmeleri ve bu ülkelere Çin gibi ülkelerin teknolojik destek sunması, FTKR kaidelerinin etrafından dolanabildiğini göstermiştir.

Meşruiyet eksensli olduğu gibi, teknik konularla ilişkili güncelleme eksiklikleri de FTKR'nin etkinliğini sınırlamıştır. 1980'li yıllarda seyir füzesi kategorisinde değerlendirilen İHA'lar, ilerleyen yıllarda, özellikle sivil alanda çok daha farklı amaçlarla kullanılmaya başlandığı için, bu unsurları füze kategorisinde değerlendiren FKTR'nin anakronik bir hal kazandığı izlenimi doğmuştur. Ayrıca, FTKR'nin İHA'ların transferini engellemede yetersiz kalması, bunun etkinlik ve prestiji bakımından olumsuz sonuçlar doğurması ve İHA ihracatı gerçekleştiren ülkelerle iş birliği yolunun kapanması gibi farklı sorunlar da meydana gelmiştir. Öte yandan, bilgiye ulaşımın kolaylaşması ve çifte kullanımlı teknolojilerin yaygınlaşması, FTKR'nin önüne ilgileneilmesi gereken farklı sorunlar getirmiştir. Özellikle hipersonik füzelerin tedavüle girmesiyle birlikte farklı risk ve tehditler ortaya çıkarken, FTKR'nin bu gibi gelişmelere nasıl yanıt üreteceği belirsizliğini korumaktadır.

FTKR ile ilgili olarak bu çalışmanın altını çizdiği temel husus ise bu oluşum dâhilinde ABD hegemonyasının aşılması ve kurumsallaşma eksikliğinin giderilmesinin önemli birer gereklilik olduğudur. Bu çalışmada uluslararası rejimlere ilişkin sunulan teorik çerçeve üzerinden bu konu netleştirilmiştir. Öncelikle uluslararası rejimlerin uluslararası örgütlerden ayrı değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmış ve “konu-bazlı” olarak rejimlerin, dünya sorunlarına çözüm bulma denemelerini anlamlandırma noktasında faydalı bir kavramsal çerçeve sunduğu belirtilmiştir. Bu minvalde rejim kavramının, iklim değişikliği, göç ya da silahlanma gibi sorunlara çözüm aranırken kolektif çabaların nasıl sonuç verdiğini anlama noktasında ışık tutan bir işlev gördüğü kaydedilmiştir. “Füze tehdidini önleme rejimi” de uluslararası rejimler arasında önemli bir başlık olup, FTKR ise söz konusu rejimin önemli bir sütunudur. HCOC ve Wassenaar Düzenlemesi gibi teşebbüslerle birlikte FTKR, kitle imha silahı gönderebilecek araçların önlenmesi gibi bir misyonu yerine getirmeye çalışmaktadır. ABD ise FTKR çatısı

altında merkezi bir konuma sahiptir. Bu ülkenin yaptırım gücünü kullanan temel aktör olarak üçüncü ülkelerin füze teknolojisine erişimini engelleme çabası, tabiatıyla FTKR'nin hegemonik bir aktörün şemsiyesi altında faaliyet gösteren bir oluşum olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Her ne kadar ABD'nin baskısıyla birçok ülkenin FTKR normlarına uygun davranması sağlanabilmişse de belirli anlarda ABD'nin bizzat kendisi FTKR kaidelerini ihlal eden eylemler sergilemiştir. İsrail'in Arrow sistemlerini geliştirmesine teknolojik katkı sunmak, Büyük Britanya'ya Trident D-5 füzeleri satmak ve Güney Kore'nin FTKR kurallarını ihlal eden balistik füze geliştirmesine onay vermek, çifte standartlı eylemlere dair verilebilecek örneklerdir.

Neoliberal Kurumsalcı yaklaşım, büyük güç dahi olsalar devletlerin uluslararası oluşumların kurallarına riayet edeceğini varsaysa da bu hipotezin ABD özelinde gerçekliliği tartışmalıdır. Kurumsalcı yaklaşıma göre, uluslararası kurumlara üye devletler bir alanda kuralları çiğnerlerse gerek itibarlarının zedelenmesi gerekse diğer üye devletlerle ilişkilerinin farklı alanlarda da kötüleşmesi şeklinde olumsuzluklarla karşılaşılır. Fakat ABD'nin, kuvvetle muhtemel, güç kapasitesi üstünlüğünden hareketle, FTKR dâhil uluslararası oluşumların kurallarını esnetebilmesi, bu çıkarsamayla çelişmektedir. Bu minvalde, Neorealist bir bakış açısından, uluslararası örgüt ya da rejimlerin, esas olarak devletlerin çıkarlarına hizmet etmek amacıyla hayata geçirildikleri ve bu nedenle çıkarlar ile kurallar arasında bir seçim yapılması gerektiğinde, özellikle büyük güçlerin, iş birliğini bir kenara koyarak, çıkar maksimizasyonu dürtüsüyle hareket ettikleri varsayımı doğrulanmaktadır.

Bu saptamanın ışığında, “füze tehdidini önleme rejiminin” kurucu sütunu olan FTKR'nin meşruiyetini ve etkinliğini güçlendirmesi için belirli başlı reform adımlarının atılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu adımların amacı, ABD merkezliliğin geride bırakılması ve uluslararası bir antlaşmayla çerçevesi belirlenmiş bir kurumsal yapının tesis edilmesi olmalıdır. ABD merkezli hegemonik bir yapıdan normatif bir yapıya geçişi esas alması gereken bu süreç, aktörlerin füze ve kitle imha silahlarından kaynaklanan tehdide yönelik düşünsel ve kimliksel bir farkındalık geliştirmelerine yardımcı olmayı hedeflemelidir. Devletlerin söz konusu tehdide dönük içinden geçecekleri sosyalizasyon süreci,

gerekli değer ve normların içselleştirilmesini gerekli kılmakta olup, istenen sonuçların alınması, kurumsallaşma yönünde adımların atılmasını gerekli kılmaktadır. Bunun için FTKR'nin kendisine ait bir kontrol ve yaptırım mekanizmasına sahip olması ve istişare ortamlarında devlet yetkililerinin söz konusu tehdide dönük ortak bir normatif ve düşünsel perspektif geliştirmelerinin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Nitekim ABD'nin baskın konumuna rağmen, FTKR'nin siyasi olduğu gibi teknokrat bir mahiyete de sahip olması, kurumsallaşma yönünde bir altyapının olduğunu göstermektedir. Bilgi Değişimi, İzin ve Uygulama Uzmanları Toplantısı ve Teknik Uzmanlar Toplantısı gibi alt düzey istişare platformlarının varlığı bu hususa işaret etmektedir. Otuz yılı aşkın bir süredir FTKR'nin üye sayısını beş kat artırarak ilgilendiği tehdit alanında bir süreklilik yakaladığı aşikârdır. Bu yapının kurumsallaşma yönünde atılacak yeni adımlarla, füze tehdidine dönük uluslararası bağlamda normatif bir dönüşümün gerçekleşmesine katkı sunması olanak dâhilindedir.

Summary

Since its inception in 1987, the Missile Technology Control Regime (MTCR) has served an instrumental mechanism in forestalling the missile proliferation threat. This initiative came into operation as a collaborative effort of G-7 countries, whose purpose in creating the MTCR was to prevent actors from acquiring or developing missile systems that are capable of delivering weapons of mass destruction. The MTCR's initial focus was on the threat of nuclear weapons, but later it incorporated the threat of chemical and biological weapons into its agenda. Therefore, the MTCR has become a comprehensive mechanism in the realm of tackling the threat of weapons of mass destruction and proved itself as a significant pillar of international security.

Although the MTCR kicked off as a rather modest organization with only seven members, it has expanded its member base by seven-fold over the years and has also shown a remarkably reformist streak by updating its technical capacity to address newly emerging threats. The measures to broaden the operational scope of the MTCR in 1992 and to

tighten its control mechanism in 2003 attest to this. The MTCR still requires reform measures such as separating drones from missiles, since the former is increasingly being deployed for civilian usage, though it retains its utility as a military asset. Given the ability of MTCR members to implement updates and reforms when required, the MTCR beckons a promising future with regards to retaining its relevance as a collective security initiative. If one were to reflect upon some of the concrete achievements of the MTCR, it would suffice to highlight the cases of Russia, Brazil, South Africa and India, all of which agreed to adhere to the rules and norms of the MTCR and then to become full members of the organization. As some countries such as Russia had inherited a significant missile production infrastructure from the previous period of Cold War, the MTCR's ability to exact compliance from these actors to obey regime rules is a notable achievement regarding the prevention of the diffusion of missile technology and know-how.

Despite the MTCR's notable achievements, its effectiveness is hamstrung by legitimacy-related issues. Most notably, the MTCR yields an impression of an "elite club" led by the US, which allegedly seeks to impede the developing nations' path towards enhancing their defense capabilities through export of missiles and missile-related equipment. Some US policies attest to the validity of this claim such as providing technological or political support to ally countries like South Korea and Israel in a bid to help them expand their missile capabilities, even if doing so violates MTCR rules. While the US has often sanctioned developing nations as a result of their pursuit of missile programs, favorable treatment bestowed upon US allies indicates a problem of double-standard. But such behavior points to a bigger problem, which stems from the hegemonic position of actors such as the US within international organizations. As Neorealist theoreticians would argue, hegemonic powers that spearhead the creation of regimes and institutions often circumvent rules and principles when they clash with their interests. Although Neoliberal Institutionalists argue otherwise by asserting that hegemonic powers would refrain from breaching regime rules due to the fear of reputational costs, there seems to be scant evidence to back up this claim, as the US

has shown an inclination to act in a utilitarian-hegemonic manner under the MTCR.

As this work emphasizes, the real utility of international regimes lies in their ability to facilitate the normative transformation of party states in a given issue-area. This implies that, as opposed to rationalist theories, which highlight material-utility maximization as the main determinant of actor behavior, value-oriented behavior is what drives decision-making processes. This context explains why the MTCR's original focus must be on creating the conditions for states to internalize the norms and principles against missile proliferation, given missiles' ability to deliver weapons of mass destruction. It is argued in this work that international regimes fulfil vital functions in tackling a wide range of global problems such as armament, weapons of mass destruction, migration and climate change. The MTCR occupies a critical place within the broad regime of the prevention of missile threat along with the Wassenaar Arrangement and the Hague Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation. Although, the MTCR has proved itself as a viable collective security initiative in the realm of reducing missile threat, its effectiveness and legitimacy require overcoming US-centeredness through stronger steps towards institutionalization, which should provide the MTCR with its own inspection and sanctions mechanisms. The creation of a legal-normative framework based on an international agreement is a prerequisite for preparing the conditions, within which states may go through the required socialization process regarding missile and weapons and mass destruction threat and assimilate the corresponding ideational and normative elements into their identity.

KAYNAKÇA**Kitaplar**

BROOKS, Stephen G. ve William C. Wohlforth. *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008.

BOWEN, Wyn Q., *The Politics of Ballistic Missile Nonproliferation*, 2000, Basingstoke: Macmillan.

CIRINCIONE, Joseph vd., *Deadly Arsenals: Nuclear, Biological, and Chemical Threats*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C, 2005.

FISHER, Richard D., *China's Military Modernization: Building for Regional and Global Reach*. Praeger Security International, Connecticut, 2008.

HASENCLEVER, Andreas vd., *Theories of International Regimes*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

IKENBERRY, G. John. *Liberal Leviathan*. Princeton University Press, Princeton, 2011.

KATZENSTEIN, Peter J (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

KEOHANE, Robert, *After Hegemony: World Political Economy Cooperation and Discord*, Princeton University Press, New Jersey, 1984.

MASWOOD, S. Javed, *The South in International Economic Regimes: Whose Globalization?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006.

MISTRY, Dinshaw, *Containing Missile Proliferation: Strategic Technology, Security Regimes, and International Cooperation in Arms Control*, University of Washington Press, Seattle, 2003.

PIFER, Steven, *The Eagle and the Trident: U.S-Ukraine Relations in Turbulent Times*, Brookings Institution Press, Washington, D.C, 2017.

ROEHRIG, Terence, *Japan, South Korea, and the United States Nuclear Umbrella: Deterrence After the Cold War*, Columbia University Press, New York, 2017.

WIRTZ, James J. (ed.), *Weapons of Mass Destruction: An Encyclopedia of Worldwide Policy, Technology, and History (Volume II: Nuclear Weapons)*, Santa Barbara: ABC Clio, 2005.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

ADLER, Emanuel ve Michael Barnett, "A Framework for the Study of Security Communities", Emanuel Adler ve Michael Barnett (ed.), *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, 29-65.

BAUER, Sibylle, "The Export Control Regimes", *SIPRI Yearbook 2016: Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford: Oxford University Press, 2016, 758-767.

BERGER, Thomas U, "Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan", Peter J. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, 317-356.

CHANKIN-GOULD, Sarah ve Ivan Oelrich, "Double-Edged Shield", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2005, Cilt: 61, No: 3, 36-41.

CHONG, Allen, "Revisiting the Missile Technology Control Regime: Fostering a New Norm for Ballistic Missiles", *Canadian Foreign Policy*, 1999, Cilt: 7, No: 2, 107-126.

DOYLE, Suzanne, "A Foregone Conclusion? The United States, Britain and the Trident D5 Agreement", *Journal of Strategic Studies*, 2017, Cilt: 40, No: 6, 867-894.

- DUNCOMBE, Constance ve Tim Dunne, “After Liberal World Order”, *International Affairs*, 2018, Cilt: 94, No: 1, 25-42.
- EGELİ, Sıtkı. “Turkey Embarks Upon Ballistic Missiles: Why and How?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 14, No. 56, 2017, 3-22.
- FINNEMORE, Martha ve Kathryn Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, 1998, Cilt: 52, No: 4, 887-917.
- GHEORGHE, Eliza, “Proliferation and the Logic of the Nuclear Market”, *International Security*, 2019, Cilt: 43, No. 4, 88-127.
- HANSEN, Nelson E. “North Korean-Iranian Cooperation in Ballistic Missile Development”, Jungmin Kang (ed.), *Assessment of the Nuclear Programs of Iran and North Korea*, Dordrecht: Springer, 2013, 115-127.
- IKEGAMI, Masako. “Seeking a Path Toward Missile Nonproliferation”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2016, Cilt: 72, No: 6, 365-367.
- KARAMAT, Jehangir, “Missile Acquisition by Pakistan: Military Strategic Imperatives”, *South Asian Survey*, 2004, Cilt: 11, No: 2, 169-176.
- KATZENSTEIN, Peter J., “Coping with Terrorism: Norms and Internal Security in Germany and Japan”, Judith Goldstein and Robert O. Keohane (ed.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, 265-295.
- KEOHANE, Robert ve Joseph S. Nye, “Review: Power and Interdependence Revisited”, *International Organization*, 1987, Cilt: 41, No: 4, 725-753.
- KOBLANTZ, Gregory D, “Emerging Technologies and the Future of CBRN Terrorism”, *The Washington Quarterly*, 2020, Cilt: 43, No: 2, 177-196.
- KRASNER, Stephen D., “Transforming International Regimes: What the Third World Wants and Why”, *International Studies Quarterly*, 1981, Cilt: 25, No: 1, 119-148.
- KRASNER, Stephen D., “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, Stephen D. Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, 1983, 1-21.
- MEARSHEIMER, John J., “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, 1994, Cilt: 19, No: 3, 5-49.
- MEARSHEIMER, John J., “A Realist Reply”, *International Security*, 1995, Cilt: 20, No: 1, 82-93.
- MEARSHEIMER, John J., “Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order”, *International Security*, 2019, Cilt: 43, No: 4, 7-50.
- MISTRY, Dinshaw ve Mark Smith, “Negotiating Multilateral Instruments Against Missile Proliferation”, *International Negotiation*, 2005, Cilt: 10, 425-451.
- OZGA, Deborah A, “A Chronology of the Missile Technology Control Regime”, *The Nonproliferation Review*, 1994, Cilt: 1, No: 2, 66-93.
- RUGGIE, John Gerard, “International Responses to Technology: Concepts and Trends”, *International Organization*, 1975, Cilt: 29, No: 3, 557-583.
- SPEKTOR, Matias, “The Long View: How Argentina and Brazil Stepped Back from a Nuclear Race”, 2015, *Americas Quarterly*, No: 57.

SPEKTOR, Matias, “The Evolution of Brazil’s Nuclear Intentions”, 2016, *The Nonproliferation Review*, Cilt: 23, No: 5-6, 635-652.

PETERSEN, Charles C., “Moscow, Washington and the Missile Technology Control Regime”, *Contemporary Security Policy*, 1995, Cilt: 16, No: 2, 1995, 44-71.

“Rumblings Precede 25th Missile-Control Meeting”, *Strategic Comments*, 2011, Cilt: 17, No: 3, 1-3.

TARZI, Shah M., “International Regimes and International Relations Theory: Search for Synthesis”, *International Studies*, 2003, Cilt: 40, No: 1, 23-39.

“The MTCR: Staying Relevant 25 Years On”, *Strategic Comments*, 2012, Cilt: 18, No: 2, 1-3.

U.S. GOVERNMENT PUBLISHING OFFICE. “Proposed Rules”, *Federal Register*, 19 November 2018, Cilt: 83, N: 223, 58201-58202.

VAN WYK, Jo-Ansie, “The International politics of Nuclear Weapons: A Constructivist Analysis”, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 2007, Cilt: 35, No: 1, 1-28.

WALTZ, Kenneth N., “Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability”, *Foreign Affairs*, 2012, Cilt: 91, No: 4, s.2-5.

Raporlar

BROCKMANN, Kolja ve Robert Kelley, “The Challenge of Emerging Technologies to Nonproliferation Efforts”, *SIPRI*, April 2018.

EWERS, Elisa Catalano, vd., “Drone Proliferation Policy Choices for the Trump Administration”, Center for a New American Security, June 2017.

SAYLER, Kelly M., Hypersonic Weapons: Background and Issues for Congress, 17 March 2020, <https://fas.org/sgp/crs/weapons/R45811.pdf> (Erişim Tarihi: 18.04.2020).

SPEIER, Richard H., K. Scott McMahon ve George Nacouzi, “Penaid Nonproliferation Hindering the Spread of Countermeasures Against Ballistic Missile Defense”, Santa Monica, CA: The RAND Corporation, 2014.

SPEIER, Richard. H., “George Nacouzi, Carrie A. Lee ve Richard M. Moore, Hypersonic Missile Nonproliferation: Hindering the Spread of a New Class of Weapons”, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2017.

TOLLEFSON, Scott D., “Brazil, the United States, and the Missile Technology Control Regime”, Naval Postgraduate School, California, March 1990.

İnternet Kaynakları

“22 U.S.C. 2797b - Transfers of missile equipment or technology by foreign persons”, <https://www.govinfo.gov/app/details/USCODE-2009-title22/USCODE-2009-title22-chap39-subchapVII-sec2797b/summary> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

“1925 Geneva Protocol”, <https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/1925-geneva-protocol/#:~:text=The%201925%20Geneva%20Protocol%20prohibits,force%20on%208%20February%201928> (Erişim Tarihi: 28.09.2020).

ALLISON, George, “Britain’s 1,000 Mile Punch – A Guide to the Tomahawk Cruise Missile”, 7 August 2018, <https://ukdefencejournal.org.uk/britains-1000-mile-punch-a-guide-to-the-tomahawk-cruise-missile/> (Erişim Tarihi: 29.09.2020).

ARMS CONTROL ASSOCIATION, “The Missile Technology Control Regime at a Glance”, July 2017, <https://www.armscontrol.org/factsheets/mtrc> (Erişim Tarihi: 15. 02.2020).

Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi:
ABD Merkezli Hegemonik Bir Yapıdan Normatif Bir Yapıya Geçişin Önemi

- ARMS CONTROL ASSOCIATION, “Chemical Weapons: Frequently Asked Questions”, June 2018, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Chemical-Weapons-Frequently-Asked-Questions> (Erişim Tarihi: 20. 07.2020).
- Best Practices for Effective Export Control Enforcement”, <https://www.wassenaar.org/app/uploads/2019/consolidated/Best-Practices-for-Effective-Export-Control-Enforcement.pdf> (Erişim Tarihi: 21. 07.2020).
- HERMAN, Arthur, “The Treaty Behind China’s Drone Edge”, 8 July 2019, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/the-treaty-behind-chinas-drone-edge-11562626340> (Erişim Tarihi: 12. 02. 2020).
- GEORGE, Nirmala, “India Joins Elite Club of Countries Controlling Exports in Missile Technology”, 27 June 2016, *The Star*, <https://www.thestar.com/business/2016/06/27/india-joins-elite-club-of-countries-controlling-exports-in-missile-technology.html> (Erişim Tarihi: 11. 02.2020).
- HOROWITZ, Michael C., “Drones Aren’t Missiles, So Don’t Regulate Them Like They Are”, 26 June 2017, <https://thebulletin.org/2017/06/drones-arent-missiles-so-dont-regulate-them-like-they-are/> (Erişim Tarihi: 10. 01. 2020).
- LDWO, “Report by the MTCR Chair: MTCR Chair addressed HCOC Plenary”, 22 June 2016, <https://mtcr.info/report-by-the-mtcr-chair-mtcr-chair-addressed-hcoc-plenary/> (Erişim Tarihi: 16. 01. 2020).
- MISSILE DEFENSE PROJECT, “DF-11 (Dong Feng-11 / M-11 / CSS-7)”, *Missile Threat, Center for Strategic and International Studies*, 29 January 2018, <https://missilethreat.csis.org/missile/dong-feng-11/> (Erişim Tarihi: 16.02.2020).
- MISSILE DEFENSE PROJECT, “Trident D-5”, *Missile Threat, Center for Strategic and International Studies*, 15 June 2018, <https://missilethreat.csis.org/missile/trident/> (Erişim Tarihi: 29.09.2020).
- MISSILE DEFENSE PROJECT, “Missiles of the World”, <https://missilethreat.csis.org/missile/> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).
- MISSILE TECHNOLOGY CONTROL REGIME, <https://mtcr.info/> (Erişim Tarihi: 05. 01. 2020).
- MISSILE TECHNOLOGY CONTROL REGIME, “Guidelines for Sensitive Missile-Relevant Transfers”, <https://mtcr.info/guidelines-for-sensitive-missile-relevant-transfers/> (Erişim Tarihi: 22. 07. 2020).
- MISSILE TECHNOLOGY CONTROL REGIME, “Frequently Asked Questions (FAQS)”, <https://mtcr.info/frequently-asked-questions-faqs/> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).
- OGILVIE-WHITE, Tanya, “Post-INF Arms Control in the Asia-Pacific: Political Viability and Implementation Challenges”, IISS, 30 June 2020, <https://www.iiss.org/blogs/research-paper/2020/06/post-inf-arms-control-asia-pacific> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).
- PAYNE, Keith, “The Missile Technology Control Regime—European Involvement and Compliance Issues 2”, 15 July 1998, *Commission to Assess the Ballistic Missile Threat to the United States, Appendix III: Unclassified Working Papers*, https://fas.org/irp/threat/missile/rumsfeld/pt2_payne.htm (Erişim Tarihi: 10.02.2020).
- PINKSTON, Daniel, “The New South Korean Missile Guidelines and Future Prospects for Regional Stability”, *International Crisis Group*, 25 October 2012,

<https://www.crisisgroup.org/asia/north-east-asia/korean-peninsula/new-south-korean-missile-guidelines-and-future-prospects-regional-stability> (Erişim Tarihi: 20.07.2020).
“Political Declaration: Conference “2019. Capturing Technology. Rethinking Arms Control””, 15 March 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/2199926/798daa3007fd8fc2ddddd04db13633353/190315-erkl-konf-rethinking-arms-control-data.pdf> (Erişim Tarihi: 23.07.2020).

PRINCIPAL DEPUTY UNDER SECRETARY OF DEFENSE, “Defense Planning Guidance, 1994-1999”, 29 February 1992. <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-doc18.pdf> (Erişim Tarihi: 29.03.2017).

REUTERS, “U.S., South Korea Agree to Revise Missile Treaty in Face of North Korean Threats”, 2 September 2017, <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles/u-s-south-korea-agree-to-revise-missile-treaty-in-face-of-north-korean-threats-idUSKCN1BD034> (Erişim Tarihi: 22.02.20).

ROBLIN, Sebastien, “Saudi Arabia Already Has a Ballistic Missile Arsenal Courtesy of China—With a Little Help from the CIA”, *The National Interest*, 22 September 2018, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/saudi-arabia-already-has-ballistic-missile-arsenal-courtesy-china%E2%80%94little-help-cia-31772> (Erişim Tarihi: 22. 07.2020).

SIDHU, Waheguru Pal Singh (WPS). Masako Ikegami ve Sıtkı Egeli, “Too late for missile nonproliferation?”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 22 August 2016, <https://thebulletin.org/roundtable/too-late-for-missile-nonproliferation/> (Erişim Tarihi: 21. 07.2020).

SPECTOR, Leonard S., “The Missile Technology Control Regime and Shifting Proliferation Challenges”, April 2018, *Arms Control Today*, <https://www.armscontrol.org/act/2018-04/features/missile-technology-control-regime-shifting-proliferation-challenges> (Erişim Tarihi: 26.07.2020).

TASS, “20 Questions with Vladimir Putin. Putin on the Army and the Arms Race”, 2020, <https://putin.tass.ru/en/ob-armii/> (Erişim tarihi: 29.03.2020).

TAYLOR, Jeffrey, “Public Statement from the Plenary Meeting of the Missile Technology Control Regime, Auckland”, 11 October 2019, <https://mtcr.info/public-statement-from-the-plenary-meeting-of-the-missile-technology-control-regime-auckland-11-october-2019/> (Erişim Tarihi: 08.01.2020).

“Text of the HCOC”, https://www.hcoc.at/?tab=what_is_hcoc&page=text_of_the_hcoc (Erişim Tarihi: 22. 07. 2020).

“THE MISSILE TECHNOLOGY CONTROL REGIME (MTCR)”, 08 January 2018, *The Nuclear Threat Initiative*, <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/missile-technology-control-regime-mtcr/> (Erişim Tarihi: 08. 03. 2020).

UNITED STATES SENATE, “U.S.-Indian Nuclear Energy Cooperation: Security and Nonproliferation Implications a Compilation of Statements by Witnesses Before the Committee on Foreign Relations, 7 November 2005, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-109SPRT24420/pdf/CPRT-109SPRT24420.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Kapsamında Somali ve Afrika Boynuzu'nun Güvenliği; Aktörler, Tehditler ve Riskler

Security of Somalia and Horn of Africa
within the Framework of Regional Security Complex;
Actors, Threats, and Risks

Güngör ŞAHİN*

Öz

Afrika Boynuzu ve Somali; Soğuk Savaş sonrasında günümüze iç savaş, terörizm, deniz haydutluğu, klan/kabile sorunu, kuraklık ve kıtlık gibi konular ile dünya gündemini meşgul etmektedir. Çalışmanın amacı, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi kapsamında uluslararası deniz ticaretinin ana güzergâhlarından Aden Körfezi'ni kontrol eden Somali ve Afrika Boynuzu'ndaki güvenlik sorunlarının sebeplerini, bölge ülkelerinin ve uluslararası aktörlerin sorunlar karşısındaki rollerini incelemektir. Belirli bir coğrafi bölgedeki devletlerin aralarındaki tarihsel dostluk ve düşmanlıktan kaynaklı bölgesel güç dengesini korumaya yönelik faaliyetler sonucu ortaya çıkan bölgesel krizlerin, küresel krizlere evrilme potansiyeli bulunmaktadır. Çalışma, bölgesel sorunlar karşısında, bölgesel ve uluslararası aktörlerin farklı inisiyatifler alarak geliştirdikleri kapsamlı güvenlik yaklaşımının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak bölge sorunlarının kaynağının kavramsal ve kuramsal çerçevesinin

* Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0001-6296-8568 e-posta: gsahin@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 10.06.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 09.12.2020

oluşturulması, son dönemlerde bölgeye daha yakından ilgi göstermeye başlayan Türkiye gibi ülkeler ve uluslararası kuruluşların bölgenin güvenlik sorunlarını doğru tanımlaması, gelecekteki olası tehdit ve risklerin bertaraf edilmesi için gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Afrika, Afrika Boynuzu, Somali, Güvenlik, Tehdit.*

Abstract

Horn of Africa and Somalia has been occupying the world agenda with issues such as civil war, terrorism, piracy, clan/tribe problems, drought, and famine since the end of the Cold War. This study aims to explore the reasons of the security problems in Somalia and Horn of Africa both of which control the Gulf of Aden, one of the main routes of the international maritime trade, and the roles of the regional states and international actors in the face of these problems within the framework of Regional Security Complex Theory. The regional crises, occurring as a result of military the activities to protect the regional balance of power emerging from the historical friendships of hostilities between the states in a specific geographical region, have the potential to evolve into global crises. This study is important helping to understand the comprehensive security approaches developed by the regional and international actors against the regional problems by taking different initiatives. In order to overcome possible future threats and risks, it is considered necessary to put forth the conceptual and theoretical framework of the regional problems by using content analysis, a qualitative research method, and to correctly identify the regional security problems by the international organization and by the states like Turkey which has started to show a closer interest to the region recently.

Keywords: *Africa, Horn of Africa (HoA), Somalia, Security, Threat.*

Giriş

Güvenlik, güç ve çatışma ilişkisi etrafında şekillenen uluslararası ilişkiler alanının önemli bir konusudur. Wolfers güvenliği, kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin ya da bu tehditlerin varlığına dair korkuların bulunmaması olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda güvenlik, ulusların az veya çok sahip oldukları bir değer olarak

yorumlanabilir.¹ Uluslararası güvenlik kavramı; kullanılan uluslararası ilişkiler yaklaşımları, analiz birimi ve analiz düzeyine göre çatışmacı veya iş birlikçi olarak tanımlanabilir. Güvenlik, devletin bekası düşünüldüğünde ulusal güvenlik kavramına dönüşmekte ve realist bir bakış açısıyla çatışmacı; idealist bakış açısıyla ise barışın korunması için iş birlikçi davranmayı gerektirmektedir. Bu tartışma ortamında güvenlik kavramının ikinci planda kaldığını savunan Barry Buzan'a göre her iki yaklaşım da ulusal güvenliği, gücün ya da barışın türevi olarak ele almaktadır. Bu kapsamda güç eksenli yaklaşım, baskın konuma gelebilmesi için yeterli güce sahip bir devletin doğal olarak güvenlik elde edeceğini savunurken; barış eksenli yaklaşım, uzun süreli bir barış ortamının tüm devletlerin güvenliğini sağlayacağı sonucuna varmaktadır.² Bu açıdan bakıldığında realist güvenlik çalışmaları devlet davranışına odaklanırken, idealist yaklaşım tüm sistem için uygulanabilir bir formül bulma arayışındadır.

Güvenlik çalışmalarında, bu iki paradigmanın dışında alternatif yaklaşımlar da gündeme gelmektedir. Bu noktada Buzan, güvenlik konseptiyle ilgili tanımlamaların anarşik yapıdaki uluslararası sistemin geneline yansıtmadığı fikrinden yola çıkarak, orta ölçekli bir alt-sistem analizi ortaya koymaktadır.³ Sadece birkaç devletin küresel ölçekte güce sahip olması gerçeğinden hareket eden bu anlayışa göre devletlerin büyük bir çoğunluğu için güvenlik kavramı, komşu devletler üzerinden anlamlandırılmaktadır.⁴ Barry Buzan tarafından kavramlaştırılan ve 1983'te gündeme getirilen güvenlik kompleksi kavramına göre öncelikli ulusal güvenlik sorunları; aynı bölgeyi paylaşan iki ve daha

¹ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1962, p. 150.

² Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books Ltd., Brighton, Sussex, 1983, p. 2.

³ *Ibid.*, p. 106.

⁴ Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003, p. 14.

fazla devleti kapsamakta, aynı bölgedeki devletlerin olası niyetlerinden kaynaklanmaktadır.

Güvenlik sorununun niteliğine göre etkilenen ülke sayısı ve kompleksin boyutu değişebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında güvenlik komplekslerinin kendi aralarına bir uluslararası alt-sistem görüntüsü verdiği de düşünülebilir. Bir bölgesel kompleksini, aynı medeniyet alanı içinde kültürel yakınlıkla şekillenen dostluk veya tarihsel düşmanlık ilişkileri olarak ortaya çıkan uzun süreli karşılıklı bağımlılıklar şekillendirmektedir.⁵ Bu karşılıklı bağımlılıkta en önemli etken coğrafi yakınlıktır. Bir bölge içinde yer alan ülkelerin siyasi sınırlarını aşacak nitelikteki güvenlik sorunları, kompleksi oluşturan ülkelere coğrafi açıdan bir bütün görüntüsü vermektedir. Bu bütünlük askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik alanlarında belirgin hale gelmektedir. Devletler kendi bölgelerinde, kendi güvenliklerini ilgilendiren konuları karşılıklı ilişkiler kapsamında güçleri oranında şekillendirmektedir. Uluslararası sistem bu bağlamda birbiriyle örtüşen ve bazıları birbirini kapsayan birçok bölgesel güvenlik kompleksinden oluşmaktadır.⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni bölgesel sorunlar farklı bir sürece girildiğine işaret etmektedir. Bunun bir yansıması olarak daha önce örneğine pek rastlanmayan yeni güvenlik sorunları görülmeye ve bu sorunların çözümüne yönelik farklı bir yol izlenmeye başlanmıştır. Bu farklı yolların en belirgin olanlarından birini Kopenhag Okulu oluşturmuştur. Okul bu bağlamda yeni küresel sistemde medeniyetler arası değil, bölgeler arası veya bölge içi çatışmalardan doğan güvenlik sorunlarının varlığına işaret etmektedir. Soğuk Savaş öncesinde Okul, daha çok güvenlikleştirme ve sektörel güvenlik kavramları üzerinde durmuştur. Kapur ve Magon'un aktardığına göre Wilkinson, dünyayı bir bütün olarak algılayan Kopenhag Okulu kuramcılarının Avrupa değerlerini öncelediğini, güvenliğin yalnızca

⁵ Ibid., p. 45.

⁶ Buzan, ibid, p. 106.

Avrupa değerleri çerçevesinde sağlanabileceğini savunduklarını ifade etmektedir.⁷ Bu nedenle Okul, Avrupa merkezci olması ve dünyanın diğer bölgelerindeki sorunları açıklayamaması nedeniyle eleştirilmiştir. Başar Baysal'ın vurguladığı üzere, yapılan bu eleştiriler çerçevesinde fikirlerini güncelleyen Weaver ve Buzan, Okul'un bu eksikliğini 2003 yılında yazdıkları *Bölgeler ve Güçler* isimli kitaplarıyla gidermişlerdir.⁸

Kopenhag Okulu'nun önde gelen teorisyenlerinden biri olan Barry Buzan'ın, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni uluslararası sistemi anlaşılır kılmak için ortaya koyduğu "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT)", en genel ifadesiyle bölgesel nitelikli aktörlerin ortak güvenlik algılamalarının küresel nitelikli aktörlerden daha fazla etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir.⁹ Bu çerçevede değerlendirildiğinde, belirli bir coğrafi bölgedeki devletlerin arasındaki tarihsel dostluk ve düşmanlıktan kaynaklı bölgesel güç dengesini korumaya yönelik faaliyetler sonucu ortaya çıkan bölgesel krizlerin küresel krizlere evrilmesi, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile açıklanabilir. Bu çalışmada, Afrika Kıtası'nın en sorunlu devletlerini bünyesinde barındıran Afrika Boynuzu'na odaklanılmış; bu bölgenin uzun yıllardır en istikrarsız devleti olan Somali özelinde sorunlar, uluslararası aktörlerin çözüm yöntemleri ve başarı durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Afrika kıtası; genç insan gücü, zengin yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları ile 21'inci yüzyılda gelişen, değişen ve kendini yenileyen bir aktör olarak gittikçe öne çıkmaya, küresel düzende daha etkin roller almaya kuvvetli bir adaydır. Bu büyük kıtanın doğusundaki Aden Körfezi'nin Afrika sahillerini oluşturan "Afrika Boynuzu (*Horn of Africa* - HoA) " ile kıtanın batısındaki Gine Körfezi, jeostratejik olarak

⁷ Claire Wilkonson, "The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe", *Security Dialogue*, 2007, No 1, 5-25. Aktaran Saloni Kapur and Simon Mabun, "The Copenhagen School Goes Global: Securitization in the Non-West", *Global Discourse*, 2019, No 1, 1-4, p. 1.

⁸ Başar Baysal, "20 Years of Securitization: Strengths, Limitations and A New Dual Framework", *Uluslararası İlişkiler*, 2020, No 67, 3-20, p. 9.

⁹ Buzan and Waever, *ibid*, p. 45-48.

kıtanın güvenliğinin anahtarı konumundadır. Bu iki bölgedeki güvenlik sorunları Afrika'nın tamamını, hatta belli ölçüde küresel sistemi de etkileme potansiyeline sahiptir.

Bu çalışma; bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bağlamında, bölgesel sorunlara bölgesel çözümler üretilebilirse, bölgesel güvenlik riskleri/tehditleri karşısında kapsamlı ve çok boyutlu çözümler geliştirilebilirse kalıcı barış ve istikrar sağlanabilir tezini savunmaktadır. Afrika Boynuzu bölgesi, özellikle Somali kaynaklı olarak 1992 yılından bu yana iç savaş, çatışma, istikrarsızlık ve yoksulluk girdabı içindedir. Somali, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile kavramsallaştırıldığı şekliyle yaklaşık 30 yıldır başta bölge ülkeleri ile arasındaki tarihsel düşmanlık ve iç çatışmadan kaynaklı küresel bir sorun haline gelmiştir.

Makalenin amacı; deniz ulaşımının ana arterlerinden biri olan Aden Körfezi'ni kontrol eden Afrika Boynuzu'nun küresel ölçekte güvenlik analizini yapmak, güvenlik sorunlarının Afrika Boynuzu ülkeleri başta olmak üzere Afrika kıtasına olan etkilerini incelemek, önleyici tedbirler geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Makalenin önemi; bölgeye yönelik güvenlik sorunlarını anlamaya ve açıklamaya çalışan güvenlik literatürüne bütünsel bir bakış açısı sunma gayretinden kaynaklanmaktadır. Makalede veri toplama yöntemi olarak literatür taraması ve içerik analizi kullanılmıştır.

Afrika Boynuzu'nun çözüme kavuşturulamayan sorunları, Somali başta olmak üzere bölgesel ve kıtasal etkilere yol açmaktadır. Bu kapsamda bölgeye ilgi gösteren tüm ülkeler ve uluslararası kuruluşların bu bölgede icra edecekleri faaliyetlerde çeşitli güvenlik sorunlarıyla karşılaşacakları ve bu durumdan kaçınamayacakları, ayrıca Somali merkezli El-Şebab Terör Örgütü'nün bölge için tehdit oluştururken bu tehdidin bölge dışına taşmayacağı, kıtasal veya küresel boyuta erişmeyeceği varsayılmaktadır.

1. Somali ve Afrika Boynuzu Güvenlik Sorunları

Afrika Boynuzu bölgesi, Afrika'nın en doğusundaki "çıkıntı şeklindeki" bölgeye verilen isimdir. Bölgenin sınırlarını belirlemede öne çıkan birinci ve en genel yaklaşımda; bu bölgenin kapsadığı ülkeler "dar" tanımlanarak Cibuti, Eritre, Etiyopya, Somali olarak kabul

edilmektedir. İkinci yaklaşımda; Afrika Boynuzu “geniş” tanımlanarak belirtilen dört ülkenin yanı sıra Kenya, Sudan, Güney Sudan, Uganda olmak üzere dört ülke daha bu bölge içinde kabul edilmektedir.”¹⁰ Üçüncü yaklaşımda ise bölge tanımına dokuzuncu ülke olarak daha güneydeki Tanzania da eklenmektedir.¹¹ Bu makalenin hazırlanmasında esas alınan tanım, ikinci yaklaşımda olduğu gibi bölgeyi “geniş” tanımlayan yani sekiz ülkeyi kapsayan yaklaşım olmuştur. Afrika Boynuzu'nun doğu sınırlarını her biri ayrı stratejik önemde olan Kızıl Deniz, Bab-ül Mendep Boğazı, Aden Körfezi ve Batı Hint Okyanusu (*West Indian Ocean-WIO*) oluşturmaktadır. Bahse konu bu su hattının doğusunda ise Afrika'yı Orta Doğu'ya bağlayan Yemen yer almaktadır.

Afrika Boynuzu, jeostratejik ve jeoekonomik konumu, bölge ülkeleri arasındaki tarihsel dostluk/düşmanlık ve terörizm kaynaklı istikrarsızlık, iç savaş, kuraklık, yoksulluk, küresel deniz ticareti ve enerji arzını engelleme potansiyeli sebebiyle küresel aktörlerin ilgi alanındadır. Bu sorunların merkezindeki Somali, bölgesel güvenlik kompleksi kapsamında Afrika Boynuzu güvenliğinin sağlanabilmesi için anahtar ülke haline gelmiştir.

1992 yılında Somali'de patlak veren çok taraflı iç savaş ve bu süreçteki yıkıcı kuraklık 300 binden fazla insanın ölümüne yol açmıştır. Ortaya çıkan kritik güvenlik sorunları karşısında BM tarafından Somali'de başlatılan UNOSOM I,¹² UNITAF¹³ ve UNOSOM II¹⁴

¹⁰ Encyclopedia Britannica, “Horn of Africa”, <http://global.britannica.com/place/Horn-of-Africa> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

¹¹ New World Encyclopedia, “Horn of Africa”, http://newworldencyclopedia.org/entry/Horn_of_Africa (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

¹² Bkz. UNOSOM I (United Nations Operation in Somalia I), April 1992 - March 1993, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosomi.htm> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

¹³ UNITAF (Unified Task Force) ABD Liderliğinde Birleşik Görev Kuvveti 1992 yılı sonlarında 33 bin civarındaki askerden (28 bin ABD'li) oluşturulmuştur. UNITAF gücü, Ekim 1993'te icra ettiği operasyonda 18 ABD askerinin öldürülüp 78'i yaralanması, iki adet Blackhawk helikopterinin de düşürülmesiyle ABD kamuoyunda büyük bir huzursuzluk oluşmuştur. Bunun sonucu olarak da ABD askerlerinin büyük kısmını Somali'den çekmek

harekâtı barışa zorlama, barış yapma ve barışı koruma dâhil geniş bir perspektifte icra edilmiştir. Bu yönüyle Somali iç savaşı ve ortaya çıkan tehdit durumu BM'nin kuruluşundan beri icra ettiği en tehlikeli ve zor görevlerden biri olmuştur. BM sözleşmesine göre müdahalenin gerçekleşebilmesi için ev sahibi ülkenin talebi/uygun bulması gerekirken, o dönem Somali'de devlet sistemi çökmüş olduğundan BM'nin müdahale kararı BM sözleşmesinin VII'nci Bölümü kapsamında alınmış ve ilk defa olarak BM güçlerine ihtiyaç durumunda silah kullanma yetkisi de verilmiştir.¹⁵ BM'nin UNOSOM II harekâtı çok boyutlu bir barışı koruma harekâtı olarak sadece askerî araçlarla değil polislerin eğitimi, bölgesel idarî yapıların ve hukuk sisteminin yeniden yaşama geçirilmesi dâhil geniş bir kapsamda icra edilmiştir. Bu faaliyetler arasında önemli bir yer tutan konu da insani yardımın ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması olmuştur.¹⁶

Somali'de devleti yeniden inşa etmek için 2000 Arta Barış Anlaşması ile başlayan süreç sonunda Ekim 2004'te Federal Geçiş Hükümeti (*Transnational Federal Government*-TFG) kurulmuştur. Fakat Federal Geçiş Hükümeti, ülke içi gruplardan ve komşu ülkelerden şiddetli bir muhalefetle karşılaşmış, 2008'deki Cibuti Anlaşması ile ülkedeki güç paylaşımı üzerinde genel bir uzlaşma sağlanmıştır. 23 Şubat 2012'de düzenlenen Londra Konferansı'na El Şebab örgütü hariç Somali içindeki ve dışındaki tüm aktörler davet edilmiş, Ağustos 2012 tarihinde Federal Geçiş Hükümeti'nin görev süresi dolacağı için yeni anayasanın onaylanması, yeni meclis ve

---

durumunda kalmıştır. Bu tepkisel yaklaşım, ABD'nin 1994'teki Ruanda iç savaşına yeterince aktif dâhil olmasını da engelleyen bir faktör olmuştur. Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2'nci Basım, İstanbul, 2014, s. 433.

¹⁴ Bkz. UNOSOM II (United Nations Operation in Somalia II), Mart 1993 - Mart 1995, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2.htm> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

¹⁵ United Nations, *The United Nations and Somalia (1992-1996)*, The United Nations Blue Books Series, Volume VIII, Department of Public Information, New York, 1996, p. 3-4, <https://digitallibrary.un.org/record/205118> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

¹⁶ *Ibid.*, p. 4.

cumhurbaşkanının seçilmesi, yeni bir kabine oluşturulması gerektiği kararlaştırılmıştır.¹⁷

Bu kapsamda; 01 Ağustos 2012 tarihinde Somali Federal Hükümeti Geçici Anayasası kabul edilmiş, 20 Ağustos 2012 tarihinde meclis görevine başlamış, Eylül 2012'de ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Somali Cumhurbaşkanlığı görevini halen 08 Şubat 2017 tarihinde seçilen Muhammed Abdullah Muhammed (Farmajo) yürütmektedir.¹⁸ Uluslararası toplumun Somali'ye yönelik taahhütleri ve Somali yönetiminden beklentilerini içeren “Yeni Ortaklık Antlaşması” 11 Mayıs 2017 tarihinde Londra'da düzenlenen yüksek düzeyli Somali Konferansı'nda kabul edilmiştir. Konferansta kabul edilen Güvenlik Paketi, Somali'de ulusal güvenliğin sağlanması açısından uluslararası katılımcıların güvenlik reformlarına sağlayacağı finansal ve danışmanlık desteklerini kapsamaktadır.¹⁹ Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası örgütlerin ve uluslararası toplumun desteğini alan Somali, Weber'in meşru şiddet tekeli olarak tanımladığı devlet kurumlarını ve otoritesini tam olarak oluşturamamıştır. Ülkenin her noktasında devlet kontrolü sağlanamamış, şiddet olayları meşru güvenlik güçleri tarafından önlenememiş ve kırılgan devlet endeksinde²⁰ Yemen'den sonra ikinci sırada yer almaya devam etmiştir.²¹ Bu kapsamda, Somali'de istikrarsızlığa sebep olan konuların incelenmesi önem arz etmektedir.

¹⁷ Oktay Bingöl, “Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü”, *Gazi Akademik Bakış*, 2013, Sayı 13, 81-106, s. 92.

¹⁸ Güngör Şahin (Ed.), *Somali Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 27.

¹⁹ A.g.e., s. 70.

²⁰ Fund for Peace, “Fragile States Index 2020”, <https://fragilestatesindex.org/> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

²¹ Sedat Aybar, “Afrika Boynuzu’nun Kapasite İnşasında Türkiye’nin Rolü”, *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/39026/afrika_boynuzunun_kapasite_insasinda_turkiyenin_rolu (Erişim Tarihi: 06.06.2020)

1.1. Terör Sorunu: El-Şebab²²

El-Şebab adıyla tanınan Somali orijinli bu örgütün Arapça tam adı “*Harakât Al-Shabaab Mujahideen*” ya da İngilizce kullanıldığı şekliyle “*Movement of the Warrior Youth*”,²³ yani “Mücahit Gençlik Hareketi”dir. Dünya literatüründe genel olarak kısaltılmış şekliyle “El-Şebab” veya “Eş-Şebab” olarak ifade edilmektedir. Makalede de “El-Şebab” veya “El-Şebab Terör Örgütü” olarak kullanılmaktadır.

El-Şebab’ın kuruluşundan günümüze tarihi geçmişi ve yaptığı eylemler dikkate alındığında, Somali başta olmak üzere Afrika Boynuzu’ndaki ülkeler için temel güvenlik tehditlerinden birisi olduğu görülmektedir. El-Şebab bir yönüyle Somali’de 1990’lı yıllarda baş gösteren iç savaş sonucunda ortaya çıkan ve 2006 yılında dağıtılan İslam Mahkemeleri Birliği (*Islamic Courts Union-ICU*) mensuplarının radikal kısmının oluşturduğu bir yapılanmadır. El-Şebab, İslam Mahkemeleri Birliği’nin yaptığı gibi ülkede “şeriat yasalarını” esas alıp uygulamaya zorlamakta, örgüt üyeliği için Somali’de etkin olan kabile/klan yapısından faydalanmaktadır. Stig Jarle Hansen, El-Şebab üyeleri ile görüşme dâhil derinlemesine yaptığı çalışmada, El-Şebab’ı uluslararası cihat retoriği ile Somali milliyetçiliğini güçlü bir şekilde birleştiren hibrit bir İslamcı örgüt olarak tanımlamaktadır. Bu özelliği ile yabancı savaşçıları kendi saflarına çekebilmektedir. El-Şebab’ı iki yönlü hibrit bir yapıya iten nedenlerden biri de Etiyopya, ABD²⁴ ve

²² El-Şebab Terör Örgütü bazı dokümanlarda El-Şebab veya Al-Şabab, İngilizce dokümanlarda da Al-Shabaab veya Al-Shabab olarak kullanılmaktadır.

²³ Home Office, “Country Policy and Information Note Somalia: Al Shabaab”, Version 3.0, November 2020, p. 16, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/933800/Somalia-_Al_Shabaab_-_CPIN_-V3.0e.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

²⁴ ABD, El-Şebab’ı Mart 2008’den beri yabancı terörist örgüt olarak kabul etmektedir. ABD Dış İlişkiler Konseyine göre örgüt Somali’yi köktenci (fundamentalist) bir İslam devleti haline getirmeye çalışmaktadır. Holly Yan, “What is Al-Shabaab, and What does It Want?”, CNN, 22 February 2015, <http://edition.cnn.com/2014/12/02/world/africa/al-shabaab-explainer/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Afrika Birliği'nin (AfB) El-Şebab'ı askerî açıdan yenmek için gösterdikleri çabalar olmuştur.²⁵

El-Şebab 2007 yılından itibaren eylemleriyle dünyada tepki çekmeye başlamıştır. Somali'de uluslararası yardım personeline, basın mensuplarına, sivil liderlere ve Afrika Birliği barış gücü personeline yönelik saldırılar; Somali dışında 2010 Temmuz ayında Uganda'nın başkenti Kampala'da Dünya Kupası final maçını izlemek için bir araya gelmiş insanları hedef alan ve 70 kişinin öldüğü intihar bombacısı eylemi kuruluş döneminin dikkat çeken eylemleri olmuştur. El-Şebab'ın 4-5 bin kişilik bir gücü kontrol ettiği düşünülmektedir. 2012 yılı Şubat ayında o dönemdeki lideri Ahmed Abdi Godane ile El-Kaide lideri Ayman al-Zawahiri birlikte bir video yayınlayarak iki örgütün ittifak halinde olduklarını dünyaya ilan etmişlerdir. El-Şebab'ın finans desteğini, bölge insanlarından ve ticaretinden “vergi” adı altında toplanan paralar oluşturmaktadır. BM raporlarında 70-100 milyon Dolarlık gelir elde edildiği ifade edilmektedir.²⁶ Günümüzde ağırlıkla Somali merkez ve güneyinde faaliyetleri sınırlandırılmış olan El-Şebab, Şura Meclisi ile yönetilmektedir.²⁷

El-Şebab'ın 21 Eylül 2013 tarihinde Kenya'nın başkenti Nairobi'de bulunan Westgate Mall'a (Alışveriş Merkezine) yaptığı saldırı küresel etki yaratmış, ülkelerin bu bölgeye ilişkin güvenlik algılarını aşındırmıştır. Dört gün süren çatışmalar sonucunda saldırıyı gerçekleştiren dört terörist ölü ele geçirilirken, binada bulunan 67 kişi ölmüş, 200 kişi de yaralanmıştır. Kenyalı araştırma komisyonunun raporunda bu saldırının, Kenya Silahlı Kuvvetleri'nin AMISOM'a (*African Union Mission in Somalia-AfB'nin Somali Misyonu*) katıldığı Ekim 2011'den bu yana 28'inci terörist saldırı olduğu belirtilmiştir. Kenya'nın El-Şebab saldırılarına bu denli çok maruz kalmasının

²⁵ Stig Jarle Hansen, *Al-Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group*, Oxford University Press, 1st Edition, 15 Ocak 2013, p. 145-147.

²⁶ Yan, *ibid*, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

²⁷ Critical Threats Sitesi, “Al Shabaab Leadership Profiles”, <http://www.criticalthreats.org/somalia/al-shabaab-leadership> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

nedenlerinden birinin, 600 bin'den fazla Somalili mültecinin Kenya'da ikamet ediyor olması olarak belirlenmiştir.²⁸ BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 12 Kasım 2013 tarih ve 2124 sayılı kararı ile AMISOM ve Somali Silahlı Kuvvetleri (*Somali National Forces-SNF*) yeni bir harekât konsepti ile daha da güçlendirilmiştir.²⁹

El-Şebab'ın son dönemlerde yeni taktikler belirleyerek Somali'de, özellikle de Mogadişu'da AMISOM birliklerine ve Somali halkına karşı etkili eylemler yaptığı görülmektedir. BBC'de yayımlanan röportajda AfB Komisyonu Somali Özel Temsilcisi³⁰ Büyükelçi Francisco Madeira, El-Şebab ile mücadelede AMISOM'un ve Somali Silahlı Kuvvetleri'nin yetersiz kaldığını, uluslararası desteğe gereksinim duyduklarını ifade etmiştir. Röportajı yapan muhabir bu durumun "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler üretmek" prensibine uyup uymadığı yönündeki sorusuna verdiği yanıtta, "Afrika'daki tüm sorunlara Afrikalı çözümler esas olmakla birlikte, dışarıdan yani uluslararası toplumdan yardım istemeye engel bir durum olmadığını, önemli olan hususun bu kararın Afrika tarafından alınmış olması gerektiğini" ifade etmiştir.³¹

El-Şebab'ın, çocuk yaştaki kişileri saflarına katarak terör eylemlerine yönlendirdiği gözlenmektedir. 2016 Mart ayında Somali'nin kuzeyinde yarı otonom bir yapıya sahip olan Puntland bölgesinde eylem gerçekleştiren El-Şebab üyelerine karşı yürütülen operasyonda çok sayıda örgüt üyesi çocuk da yakalanmıştır. Çocuklarla yapılan görüşmelerde bir kısmı kendilerine "lider" olacakları yönünde vaatte bulunulduğu, bir kısmına "eğitimlerinin destekleneceği" yönünde söz verildiği, bir kısmının da ailelerine yüklenen yasadışı vergi borcu

²⁸ Paul D. Williams, "After Westgate: Opportunities and Challenges in the War Against Al-Shabaab", *International Affairs*, The Royal Institute of International Affairs, 2014, p. 907. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/riia/v90i4/f_0032208_26204.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

²⁹ *Ibid.*, p. 908.

³⁰ AfB Komisyonu Somali Özel Temsilcisine kısaca "SRCC" (Special Representative of the Chairperson of the African Union Commission) denmektedir.

³¹ AMISOM Website, "BBC's Tomi Oladipo Interviews SRCC Madeira", <http://amisom-au.org/2016/03/8157>, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

yüzünden karşılık olarak çocuklarını veya eşlerini vermeye zorlandıkları tespit edilmiştir. Örgütün çocuklara ulaşımında kullandığı kaynaklardan birisinin dini eğitim veren “medreseler” olduğu, bu okullarda birçok çocuğun radikalleşme riski altında olduğu belirlenmiştir.³²

El-Şebab, cihat retoriği ile Somali milliyetçiliğini birleştiren hibrit bir ideoloji ile güç kazanmış, katı kuralları ile bilinen Vahabilik ideolojisini benimsemiştir. El-Şebab'ın başka bir özelliği de güçlü bir liderliğe sahip olmasıdır. Liderliğe bu gücü veren faktörlerin başında bu kişilere atfedilen (adeta ruhani boyutlara varan) manevi değerlilik gelmektedir. Örgütün çevresine saldırdığı korku ve dehşet, bölgelerinin baskı altında tutulmasında önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan işsiz, yoksul ve güçsüz insanlara maaş verebilecek bir sistem kurmuş olmaları, bu insanların isteyerek veya istemeyerek örgütün bir parçası olmalarına olanak sağlamaktadır. Örgüt, lider kadrolarla savaşçılar arasında sosyal ve yaşam tarzı olarak büyük fark oluşmasını önleyerek gücünü korumak istemektedir. Örgütün, cihat retoriğine rağmen Müslüman ve Somalililere yönelik eylemleri, organize suç örgütü görüntüsü, çocukları zorla örgüte alması, zorla para toplaması vb. hususlar El-Şebab'a yönelik operasyon ve faaliyetlerde kapsamlı bir yaklaşımla askerî olmayan araçların da yeterince aktif kullanımına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. El-Şebab Terör Örgütü varlığını sürdürdüğü müddetçe, Somali ve Afrika Boynuzu bölgesinin istikrara kavuşması mümkün görünmemektedir.

1.2. Deniz Haydutluğu

Modern teknolojinin imkânlarını kullanan deniz haydutlarının hedefinde denizciler, balıkçılar ve deniz taşıma şirketleri vardır. 2000-2006 yılları arasında dünyada deniz haydutluğu eylem sayısı 2,463'dür (yıllık ortalama 352). 1994-1999 yılları arasında ortalama 209 iken 2000'li yıllarda belirgin bir artış görülmektedir. Deniz haydutluğu bu süre

³² AMISOM Website, “Al Shabaab Using Child Soldiers in Desperate Effort to Control Somalia”, <http://amisom-au.org/2016/03/al-shabaab-using-child-soldiers-in-desperate-effort-to-control-somalia/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

içinde ağırlıklı Güneydoğu Asya, Malakka Boğazları dâhil Endonezya takımadası civarında yoğunlaşırken, 2005 yılında hiç beklenmedik bir anda Somali’de tekrar ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplumun hazırlıksız yakalandığı bu yeni durum; deniz ulaştırmasının %7,5’inin, Avrupa’ya sevk edilen petrolün %30’unun sevk edildiği Aden Körfezi (ya da Afrika Boynuzu) bölgesinin emniyetinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Bu bölgede kayıtlara geçen ilk önemli deniz haydutluğu girişimi 2005 Kasım ayında lüks yolcu gemisi Seaborn Spirit gemisine yönelik saldırı olmuştur. 2005 yılı içinde bu bölgede 35 saldırı gerçekleşmiştir. Gelişmelerin endişe verecek boyutlara doğru evrildiğini gören Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), 15 Mart 2006 tarihinde yayımladığı bildiriyle Somali’ye dikkat çekmiştir. Özellikle Somali’ye gönderilen insani yardım malzemelerine yönelik saldırıların yoğunlaşmaya başlaması, uluslararası toplumun birlikte hareketi yönünde belirleyici olmuştur.³³ Deniz haydutluğu suçlamasıyla yakalanan Somalili şüphelilerden birine Amerikalı askerî hâkimin “kendisi ve arkadaşlarının neden silah bulundurduğu” sorusuna “Ben Somaliliyim, silah bizim hükûmetimizdir!” diye verdiği yanıt³⁴ bu bölgede baş gösteren olayların kültürel kodları hakkında ipuçları sunmaktadır.

Uluslararası toplumun kısmî müdahalesi ile 2006 yılında azalma gösteren deniz haydutluğu faaliyetleri 2008 yılında zirve yapmış, bu süreçte BMGK aldığı kararlarla uluslararası toplumun askerî tedbirler almasını gerekli kılmıştır. Başlangıçta deniz haydutluğunu azaltan etkenlerden birisi o dönemde Somali merkez ve güney bölgelerinde hâkimiyetini tesis eden İslam Mahkemeleri Birliği’nin (ICU) deniz haydutluğunu şeriata aykırı ilan etmesi olmuştur. Ancak ilerleyen aylarda ICU’nun aşırı unsurlarının Etiyopya ile çatışmaya girmesiyle

³³ Akif Emre Öktem ve Bleda R. Kurtarcan, *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık: Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*, Denizler Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 49-50.

³⁴ Michael Bahar, “Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2007, Number 1, p.19, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=982679 (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Somali 2006 Aralık ayında Etiyopya'nın işgaline uğramıştır. Bu işgal ICU'nun ülke üzerindeki kısmî hâkimiyetini de kaybetmesine neden olmuş, bu da deniz haydutluğunu engelleyici dinî otoritesinin zayıflaması sonucunu doğurmuştur.³⁵

Deniz haydutluğu ile mücadele kapsamında NATO, AB, ABD, Çin gibi uluslararası örgüt ve devletler etkin şekilde faaliyet göstermiştir. 2008-2009 yıllarında Aden Körfezinde yoğunlaşan deniz haydutluğu olayları karşısında ticaret gemilerinde gittikçe artan tedbirler de dikkat çekmektedir. Bu tedbirlerden bazıları Uzun Menzilli Akustik Cihazlar (*Long Range Acoustic Devices*–LRAD), lazer ışını, basınçlı su hortumları, kesici ağlar ve fens telleri, bot tuzakları, kötü kokulu sıvılar ve 2013 yılından itibaren yaygın olarak uygulanmaya başlanan “silahlı muhafızlar”dır.³⁶

Afrika Boynuzu bölgesinde “tarihin sisleri arasından yeniden beliren” deniz haydutluğu sorunu etkileri bakımından küresel nitelik kazanmış ve bu bölgedeki otorite boşluğu ve güvenlik zafiyetinin ortaya çıkardığı risk ve tehditler yaşanarak öğrenilmiştir. NATO'nun Okyanus Kalkanı Harekâtı (*Operation Ocean Shield*-OOS), AB'nin ATALANTA Harekâtı, ABD liderliğinde oluşturulan Birleşik Görev Kuvveti (*Combined Task Force*-CTF), ayrıca müstakil olarak bu bölgede askerî gemi bulunduran Çin, Japonya, Kore gibi ülkelerin tüm çabası bu bölgede kalıcı istikrarın sağlanması hedefine yönelmiştir. Aden Körfezindeki deniz haydutluğu sorunu son on yılda ulaştırma ve taşıma bağlamında küresel ekonomik istikrarı olumsuz etkilemiş, günümüzde ise alınan yoğun tedbirlerle nisbi istikrara kavuşulmuştur. Alınan tedbirlerin gevşetildiği dönemlerde “öğrenilmiş” böyle bir yasadışı örgütlenmenin bölgede gelecekte tekrar ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.

³⁵ Öktem ve Kurtdarcan, a.g.e., s. 51.

³⁶ Marine Insight, “18 Anti-Piracy Weapons for Ships to Fight Pirates”, 25 October 2019, <https://www.com/marine-piracy-marine/18-anti-piracy-weapons-for-ships-to-fight-pirates/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

1.3. Kabile/Klan Sorunu

Afrika ülkelerinin 1960'lı yıllardaki bağımsızlık mücadelesi sürecinde ortaya çıkan “kitlesele göçler”, son 30 yılda yaşanan iç savaş ve çatışmalar, BM denetiminde veya ülkelerin kendi kontrolünde oluşturulan “mülteci kampları” nedeniyle birçok Afrika ülkesinde komşu ülke insanların da yaşadığı çok etnik gruplu toplumsal yapılar oluşmuştur. Bu bağlamda Afrika Boynuzu'nda özellikle Somalililer Bu bağlamda, Somaliler, Afrika Boynuzu'nda özellikle komşu ülkelerde, büyük miktarlarda bulunmaktadır. Kenya'da yaşayan Somalililer, Etiyopya'da yaşayan ve Somalice konuşan kabileler, Cibuti'de yaşayan Somalili Issa kabilesi bunun belirgin örnekleridir. Afrika Boynuzu bölgesi etnik açıdan incelenirken “fiziksel görünüş ve özelliklerden ziyade konuştukları dil ve kültürel özelliklerine göre”³⁷ bir sınıflandırma ortaya konmasının daha isabetli sonuçlar vereceğini savunan akademisyenler de vardır.

1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Afrikalı ülkelerin sonraki yıllarda karşı karşıya kaldıkları yıkıcı etnik sorunların temel nedenlerinden birisi “sömürge döneminde ülke içindeki etnik gruplar (kabileler/klanlar) arasına ekilmiş nefret tohumları” olmuştur. Afrika Boynuzu'na bakıldığında, Somali'yi ve çevresini saran iç çatışmaların bir nedeni olarak “kabile/klan” ayrışması ve anlaşmazlıkları olduğu görülmektedir. Somali, bu devleti oluşturan kabilelerin/klanların kendi toplumları üzerindeki etkisi ile iç savaşa, bitmeyen anlaşmazlıklara ve yönetim kavgalarına sürüklenmiştir. Yine Somali özelinde ele alındığında, iç savaşın sonucunda yerinden edilmiş yüzbinlerce insan, sosyal ve ekonomik krizi derinleştirmiştir. Somali'deki iç savaşın nedeni olduğu göçler sonucunda 1,1 milyon kişi yerinden edilmiştir. Başkent Mogadişu'da bu miktar 369 bin kişi civarındadır.³⁸ İç savaş, kıtlık,

³⁷ Orville Boyd Jenkins, “Race and Ethnicity in the Horn of Africa”, 25 January 2006, <http://strategyleader.org/peopledefinitions/raceandethnicity.html> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

³⁸ UN High Commissioner for Refugees, “Somalia March 2016: Total Internally Displaced Persons”, 12 March 2016, <http://reliefweb.int/map/somalia/somalia-march-2016-total-internally-displaced-persons> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

güvende olma ihtiyacı veya kişisel nedenlerle yapılan bu ülke içi yer değiştirmeler toplumsal sorunu daha da büyütülmektedir.

Afrika Boynuzu etnik grupları incelendiğinde, kendine özgü bir dile ve kültüre sahip birçok etnik grup bulunduğu görülmektedir. Mevcudu “on milyondan fazla” olan etnik gruplar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

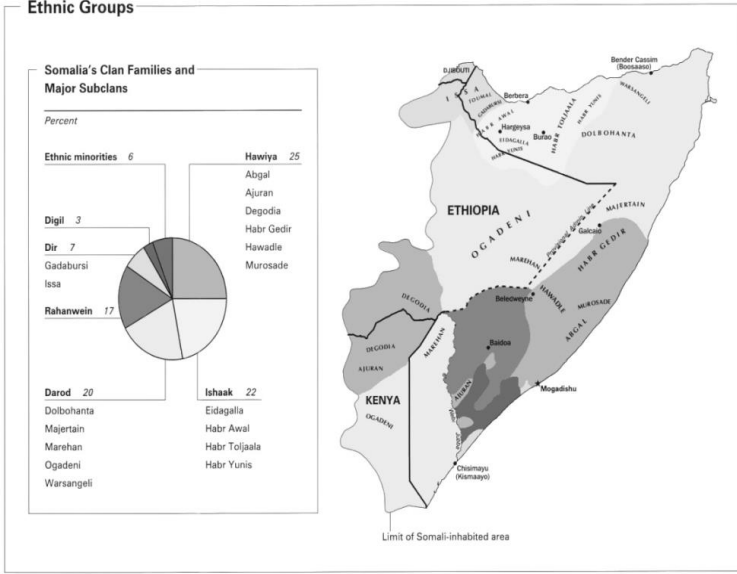
- Etiyopya ve Kenya’da yaşayan Oromolar 30 milyon,
- Etiyopya, Sudan, Somali, Eritre ve Cibuti’de yaşayan Amharalar 20 milyon,
- Somali, Cibuti, Etiyopya ve Kenya’da bulunan Somalililer 15-17 milyon.³⁹

Afrika Boynuzu bölgesini yakından ilgilendirmesi bakımından dikkati çeken üç etnik grubun “Amharalar”, “Oromolar” ve “Somalililer” olduğu, bu üç etnik grubun bu bölgenin genel dokusunu şekillendirdiği söylenebilir. Somali halkının kabile yapılanması oldukça karmaşıktır. Dört büyük kabile ve bu kabilelere ait alt gruplar ile küçük kabileler vardır.⁴⁰ 15-17 milyon ile Afrika Boynuzu’na yayılmış Somalili nüfusu Şekil:1; Somali’deki terörizm, toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunlar çözülmediği sürece bölge için istikrarsızlık ve risk kaynağı olmaya devam edecektir.

---

³⁹ Saylor Academy, “Ethnic Groups in Africa”, 2011, <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/04/Ethnic-groups-in-Africa.pdf> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁴⁰ Şahin (Ed.), a.g.e., s. 53.

Şekil-1: Somalili Klanların Coğrafi Konumu⁴¹

1.4. Kuraklık, Kıtık ve Su Sorunu

Kuraklık sorununu yalnızca yağış miktarının azalması olarak görmek yeterli değildir. Yağış miktarının tahmin edilemezliği, düzensizliği, kimi durumlarda da yağışın aşırı artışı da bu sorunsal başlık altında incelenmesi gereken konulardandır. Kuraklık sorununun etkilediği iki ana konu ise içme/kullanma suyu ve gıdadır.

20'nci yüzyılın sonlarında su sorunu dikkatleri çeken konulardan biri haline gelmiştir. 1991 yılında Joyce Starr, *Foreign Policy* dergisinde Su Savaşları (*Water Wars*) başlığıyla yayımladığı makalesinde su

⁴¹ Perry-Castañeda Library Map Collection, "Clan Distribution", University of Texas Libraries, https://legacy.lib.utexas.edu/maps/africa/txu-pclmaps-oclc-795784383-somalia_2012.jpg (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

kıtlığının Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da çatışmalara neden olabileceği öngörüsünde bulunmuştur. Hatta daha ileri giderek bu sorunun olası trajik sonuçları hakkında istatistik de yayımlamıştır. Bu istatistiklerden biri olan UNICEF (*United Nations Children's Emergency Fund*-BM Acil Çocuk Fonu) raporlarında her yıl dünya çapında 40 bin çocuk (çoğunluğu Afrika kıtasında) açlıktan veya susuzluktan (yahut da kirli su nedeniyle) ölmektedir. 21'inci yüzyılın başında Afrika nüfusunun yaklaşık %40'ının susuzluk veya kirli su nedeniyle ölüm veya hastalık riski taşıyacağı tahmin edilmektedir.⁴²

Dünyanın çeşitli bölgelerinde etkisi görülen kuraklık sorununun kaynaklarından birisi son yüzyıldaki teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan iklim değişikliği konusudur. 1992 yılında imzalanan İklim Değişikliğini Konu Alan BM Çerçeve Sözleşmesi'ne (*United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC*) ek, 1997 tarihli Kyoto Protokolü ile yasal bağlayıcılığı olacak şekilde gelişmiş ülkelerin 2012 yılına kadar emisyonu azaltmaları hedeflenmiştir.⁴³ İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli'nin (*Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC*) 2007 yılı Afrika bulgularına göre, Afrika'daki ısı değişimi oranı tüm mevsimlerde küresel ortalamadan daha yüksek olacaktır.⁴⁴ Raporda belirtilen ısı ve yağış değişikliğinin, tarıma dayalı ekonomiye sahip Afrika ülkelerinin toplumsal yaşamını ne ölçüde etkileyeceğini şimdiden öngörmek zordur. ABD'nin Afrika Komutanlığı'nın (*US African Command-USAFRICOM*) görev

⁴² Joyce R. Starr, "Water Wars", *Foreign Policy*, No. 82 (Spring, 1991), 17-36 82, p. 17-18, https://www.jstor.org/stable/1148639?seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁴³ James Dobbins et al, *Choices for America in a Turbulent World: Strategic Rethink*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015, p. 81, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1114.html (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁴⁴ Jens Hesselbjerg Christensen et al, *Regional climate projections, Climate change 2007: The physical science basis*, Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 847-940, p. 866, https://www.researchgate.net/publication/284652431_Regional_climate_projections_Climate_change_2007_The_physical_science_basis (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

sahalarından birisinin Afrika kıtasının iklim değişikliği etkilerinin değerlendirilmesi⁴⁵ olduğu dikkate alındığında, iklim değişikliği ve bu bağlamda olası kuraklığın küresel güçler tarafından da takip ediliyor olması konunun önemi hakkında ipucu sunmaktadır.

Kuraklık sorununun Afrika Boynuzu bölgesinde ne ölçüde yaşamı etkileyebileceğini anlayabilmek için 2016 Mart ayında BM'nin Somali'deki İnsani Yardım Koordinatörü (*Humanitarian Coordinator*) Peter de Clercq'in kuraklıktan kaynaklı açlık nedeniyle bir milyon insanın büyük risk altında olduğu gerekçesiyle uluslararası toplumdan yardım talep etmesi ve gerçekleşmediğinde toplumun aniden çöküşe geçebileceği yönündeki ikazı dikkate değerdir. Hatta BM raporlarında yetersiz beslenme nedeniyle ölümlerin ortaya çıkmaya başladığı da belirtilmektedir. Somali'de özellikle kuzey bölgeleri, Somaliland ve Puntland dâhil, kuraklığa daha çok maruz kalmaktadır. Bu bölgede 385 bin insan acil gıda yardımına muhtaç durumda olup bu miktarın dört katına çıkması söz konusudur. Somali'deki hem çatışmalar hem de kuraklık 1992 yılından öncesinde olduğu gibi, 2010-2012 yıllarında da 250 bin insanın ölümüne neden olmuştur. Kuraklık sadece Somali'yi değil, Etiyopya'yı da yakından etkilemektedir. Son 30 yılın en kurak zamanlarını yaşayan Etiyopya'da da 10,2 milyon insan gıda yardımına muhtaç durumda olup bunların 435 bininin çocuk olması sorunun ciddiyetini göstermektedir.⁴⁶

Afrika'nın Ekvator'a yakın bu bölgesinde Türkiye gibi kuzey kuşaktaki gibi dört mevsim yerine iki mevsim yaşanmaktadır. Bunlar kurak (kuru) mevsim ve yağmurlu mevsimdir. Yağmurlu mevsimde

⁴⁵ Kurt M. Campbell et al, *The Age of Consequences: The Foreign Policy and National Security Implications of Global Climate Change*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), ABD, November 2007, p. 20, https://www.researchgate.net/publication/235149499_The_Age_of_Consequences_The_Foreign_Policy_and_National_Security_Implications_of_Global_Climate_Change (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁴⁶ Hiiraan Online, "Drought-hit Somalia at 'Tipping Point': UN", 31 March 2016, http://www.hiiraan.com/news4/2016/Mar/104812/drought_hit_somalia_at_tipping_point_un.aspx (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

bazen gereksinim duyulan yağmur yağmadığından kuraklık görülmekte, bazen de aşırı yağışlar olduğunda sel gelmesiyle toprak ve köyler tahrip olmaktadır. Dolayısıyla dünyanın bu bölgesi yağmurların aşırı azlığı veya çokluğu karşısında doğal afetlerle iç içe yaşamak zorunda kalmaktadır. 2019 Ekim ayı sonlarında UNOCHA (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs*-Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi) tarafından yayımlanan rapor, daha önce dile getirilmiş olan aşırı yağışların yol açtığı sellerin de kuraklığın başka bir sorun sahası olduğunu kanıtlar mahiyettedir. “Somali'nin güney bölgesinde yer alan Hiraan Bölgesi'ndeki Belet Weyne şehrinde (Mogadişu'nun kuzeyinde) meydana gelen seller nedeniyle 72 bine yakın insan evini terk etmek zorunda kalmıştır. Ülke, 2011'deki kıtlıktan bu yana en kötü durum ile karşı karşıya kalmış, altı milyon kadar insanın gıda güvencesi olmadığı tahmin edilmektedir.⁴⁷

2. Afrika Boynuzu ve Uluslararası Aktörler

Afrika Boynuzu bölgesindeki güvenliği tehdit eden konuları sadece terörizm, kabile/klan, deniz haydutluğu, kuraklık, gıda ve su ile sınırlandırmak yeterli değildir. Bölgede; demokrasiden insan haklarına, ekonomiden eğitime kadar birçok konu yapısal şiddetin kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir. Afrika Boynuzu bölgesindeki yapısal sorunları gidermek, öne çıkan güvenlik tehditlerini önlemek için uluslararası aktörler sorumluluk almaktadır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi kapsamında bölgesel sorunların küresel sisteme zarar vermesi önlenmeye çalışılmaktadır. Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen sektörel güvenlik kapsamında tüm sektörlerde kapsamlı güvenlik yaklaşımı ile sorunlara çözüm aranmalıdır.

---

⁴⁷ OCHA, “Somalia: Floods force thousands from their homes”, 23 October 2019, <https://www.unocha.org/story/somalia-floods-force-thousands-their-homes> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

2.1. Birleşmiş Milletler (BM)

BM'nin Afrika Boynuzu bölgesindeki rolü, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi üst çerçeveyi oluşturmaktır. Bu çerçeve aslında genel olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) verdiği yetkiyi ifade etmektedir. Bu bakımdan gerek güvenlik gerek kalkınma gerekse insani yardım maksatlı yürütülen çoğu faaliyet BM'in liderlik ettiği türdendir. BM, küresel tüm aktörlerin (en güçlüden en zayıfa kadar) katılımının sağlandığı en geniş kurum olduğundan, her türlü faaliyetin BM ile ilişkilendirilmesi, BM tarafından desteklenmesi, BM tarafından yetkilendirilmesi önemli ve gereklidir. Somali'de görev yapan ve AfB'nin sorumluluğunda icra edilen AMISOM harekâtı BMGK'nin yetkilendirmesi sayesinde yürütülmeye devam etmektedir. BMGK, AMISOM harekâtını belli sürelerle uzatmak suretiyle varlığını ve etkinliğini AfB üzerinde göstermektedir.⁴⁸

BM'nin Afrika kıtasındaki faaliyetlerini yönettiği iki ana merkezi Nairobi (Kenya) ve Addis Ababa (Etiyopya)'dadır. Nairobi'deki ofis BM'nin Afrika'daki ana karargâhıdır. BM'nin Afrika'daki faaliyetlerinin en önemli bölümlerinden birini oluşturan BM barışı koruma harekâtları/misyonları da dokuz ayrı bölgede görevlerini sürdürmektedir. BM'nin halen devam ettirdiği bu dokuz harekât/misyondan Darfur, Abyei ve Güney Sudan; Afrika Boynuzu bölgesinin Sudan ve Güney Sudan bölümünü kapsamaktadır.⁴⁹ Yine yukarıda ifade edildiği gibi BM'nin ana merkezlerinin Nairobi'de ve Addis Ababa'da olduğu dikkate alındığında, BM'nin ilgi sahasına giren bölgelerin başında Doğu Afrika ve Afrika Boynuzu'nun geldiği yorumunda bulunmak şaşırtıcı olmamalıdır.

2.2. Afrika Birliği (AfB)

Barış ve güvenlik kavramlarının, ilerleme ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli ön koşullar olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Bunun

⁴⁸ The African Union Mission in Somalia (AMISOM) Website, "AMISOM Mandate", <https://amisom-au.org/amisom-mandate/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁴⁹ United Nations Peacekeeping, "Where We Operate", <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

farkında olan Afrikalı devletler bizzat kendi inisiyatifleriyle yakın bölgesel kuruluşlar içinde ve 2000 yılında Togo'da imzaladıkları antlaşmayla kurdukları Afrika Birliği'nin (AfB) liderliği altında çatışmaların önlenmesi ve çözüme kavuşturulması hususunda yoğun gayret sarf etmektedirler.

AfB Kuruluş Antlaşmasında hedefler: “Afrika ülkeleri ve Afrika halkları arasında daha büyük birlik ve dayanışma sağlamak; üye ülkelerin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlıklarını savunmak; kıtanın politik ve sosyo-ekonomik entegrasyonunu hızlandırmak; Afrika'nın ve halklarının çıkarlarına yönelik konularda Afrika'nın ortak pozisyonunu geliştirmek ve savunmak; BM Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni dikkate alarak uluslararası iş birliğini güçlendirmek; kıtada barış, güvenlik ve istikrarı geliştirmek”⁵⁰ olarak belirlenmiştir. Birliğin kuruluş amacı, Afrika ülkeleri arasındaki birliğin tesisi, Afrika'daki halkların yaşam standartlarının yükseltilmesi ve kıta genelinde her türlü sömürgeciliğin kaldırılması olarak özetlenebilmektedir.⁵¹

Bunun sonucu olarak AfB çatışmaları önleme ve çözme konusunda liderliği almış, bu maksatla Afrika'nın bölgesel yapılarını da içerecek şekilde Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi'ni (*African Peace and Security Architecture-APSA*) oluşturmuştur. Bunun önemli bir göstergesi Somali'de (AMISOM) gerçekleştirdiği BDH'lerdir. APSA, bir çerçeve çalışmayı ifade ederken, içeriğinde hukuksal antlaşmalar, çeşitli kurumlar, karar verme süreçleri vardır. APSA'nın temel bileşenleri olarak AfB Barış ve Güvenlik Konseyi (*Peace and Security Council-PSC*), Akiller Heyeti (*Panel of the Wise*), Afrika Müdahale Kuvveti (*African Standby Force-ASF*), Afrika Barış Fonu (*African Peace Fund*) ve Kıtasal Erken Uyarı Sistemi (*Continental Early Warning System*) sayılmaktadır. PSC, merkezî karar verme organıdır ve AfB'nin ana

⁵⁰ African Union Website, “Constitutive Act of the African Union”, https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁵¹ Soner Karagül ve İbrahim Arslan, “Afrika'da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2014, s.19, 57-98, s. 63.

karargâhının bulunduğu Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'dadır. PSC, AfB nezdinde ve güvenlik konularında özellikle AB ile yakın iş birliği içinde çalışmaktadır.

AfB barış ve güvenlik kapsamında kıtaya yayılmış bulunan sekiz adet Bölgesel Ekonomik Topluluk (*Regional Economic Community-REC*) ile yakın temas içinde çalışmaktadır. Bu örgütlerden biri olan Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite (*Inter-Governmental Authority for Development-IGAD*) isimli 1996 yılında kurulan ve Doğu Afrika'nın (Afrika Boynuzu bölgesi dâhil) kalkınmasını esas alan örgüte Sudan, Güney Sudan, Etiyopya, Kenya, Uganda, Eritre, Somali ve Cibuti üyedir.

2.3. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa ve Afrika kıtasındaki ülkeler çok çeşitli alanlarda yakın iş birliği yapmakta, AB ile Afrika Birliği arasındaki iş birliği barış ve güvenlik temelinde gelişme göstermektedir. Ancak AB'nin genel olarak rolünün destekleyen yani "veren", AfB'nin ve Afrika ülkelerinin de genel olarak rolünün desteklenen yani "alan" durumunda olması, bu iş birliğinin eşit olmayan koşullarda yürütülmediği sonucunu doğurmaktadır.

AB ile Afrika arasındaki mevcut ilişki genel olarak; ekonomik, politik ve kalkınma iş birliği programları ile Afrika'nın desteklenmesi şeklinde özetlenebilir. AB ile Afrika kıtası arasındaki ilişkilerin çerçevesini oluşturan ana kaynaklardan birisi 2000 yılında kabul edilen Cotonou⁵² Antlaşması; 1975 tarihli Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkelerini kapsayan Lome⁵³ Antlaşmasını (*Convention*) değiştiren antlaşmadır. AB ile Afrika arasında ilk zirve 2000 yılında Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Kısa süre sonra da Afrika Birliği Örgütü (*Organisation of African Unity-OAU*), AB benzeri bir yapıyla Afrika Birliği (*African Union-AU*) halini almıştır. 2007 yılında ise Lizbon'da kabul edilen Müşterek Afrika-AB Stratejisi (*Joint Africa-EU Strategy-JAES*) tamamlayıcı bir çerçeve olarak ilişkilerin yürütülmesinde resmî bir

⁵² Cotonou, Batı Afrika ülkesi Benin'in başkentidir.

⁵³ Lome, Batı Afrika ülkesi Togo'nun başkentidir.

kanal oluşturmuştur.⁵⁴ JAES'e göre "barış ve güvenlik" konusu Afrika-AB Barış ve Güvenlik Ortaklığı (*Africa-EU Peace and Security Partnership*) adıyla iş birliğinin öncelikli sekiz alanından⁵⁵ biri olarak belirlenmiştir. İş birliğinin temel alanlarından biri, Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisinin (*African Peace and Security Architecture-APSA*) tam harekât yeteneğine kavuşturulmasıdır. JAES, Eylem Planları vasıtasıyla hayata geçirilmektedir. JAES ve onu takip eden Eylem Planları, APSA'nın Afrika Barış Kapasitesi (*African Peace Facility-APF*) ile destekleneceğini teyit etmiştir.⁵⁶

AB ile Afrika arasındaki barış ve güvenlik iş birliğinin temel araçlarından öne çıkanlar Afrika Barış Vasıtası (*African Peace Facility-APF*) ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (*Common Security and Defense Policy-CSDP*) misyon/harekâtlarıdır. AB'nin Afrika dâhil, bölgesel veya küresel tüm ilişkileri Avrupa Dış Faaliyetler Servisi (*European External Action Service-EEAS*) tarafından yönetilmektedir. EEAS'in başında AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi (*High Representative for Foreign Affairs and Security Policy*) bulunmaktadır. EEAS resmî olarak 01 Ocak 2011 tarihinde 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması sonrasında görevine başlamıştır.⁵⁷ EEAS'de Afrika Direktörlüğü görevini yürüten personelin

⁵⁴ İbrahim Arslan, "21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon", Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 2015, Sayı 1, 109-135, s. 118.

⁵⁵ JAES'in 2007 yılında kabul edilen ilk dokümanında öncelikli konular farklı sınıflandırma ve ifadelerle belirtilmiştir. JAES'in gereği olarak hazırlanan 2008-2010 ve 2011-2013 Eylem Planlarında öncelikli konular sekiz olarak belirlenmiştir. Öncelikli sekiz konu şunlardır: (1) Barış ve Güvenlik; (2) Demokratik Hükûmet ve İnsan Hakları; (3) Bölgesel Ekonomik Entegrasyon, Ticaret ve Altyapı; (4) Milenyum Kalkınma Hedefleri; (5) İklim Değişikliği; (6) Enerji; (7) Göçler, Yer Değiştirmeler ve İstihdam; (8) Bilim, Bilgi Toplumu ve Uzay. Council of the European Union, *The Africa-EU Strategic Partnership-A Joint Africa-EU Strategy*, Lisbon, 9 December 2007, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/97496.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

⁵⁶ European Council and Council of the European Union Website, "EU-Africa Relations", <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-africa> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

⁵⁷ European Union Website, "About the European External Action Service (EEAS)", <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/82/about-european-external> -

daha önce Afrika'da görev yapmış deneyimli personelden seçildiği görülmektedir. Örneğin Belçikalı diplomat Koen Vervaeke, bu görev öncesinde Afrika Direktörlüğü altında yer alan Afrika Boynuzu, Doğu ve Güney Afrika ile Hint Okyanusu Bölge Direktörlüğü görevini yürütmüştür. Daha öncesinde de Addis Ababa'da AB'nin AfB Temsil Heyeti Başkanlığı görevini icra etmiş bulunmaktadır.⁵⁸ AB'nin personel seçiminde dikkate almaya çalıştığı gibi, bölge hakkında yeterli bilgiye, birikim ve deneyime sahip olma önemlidir.

Daha önce bahsi geçen APF (*African Peace Facility*-Afrika Barış Vasıtası), AB ile Afrika arasında barış ve güvenlik konularındaki iş birliğinin temel finansal aracı olarak önemlidir. APF, Afrikalı liderlerin 2003 yılında yapılan AfB Maputo Zirvesindeki talepleri sonrasında 2004 yılında oluşturulmuştur. APF vasıtası ile AB uzun vadeli bir projeksiyonla APSA'nın uluslararası boyuttaki desteği konusunda kendini en öndeki safta bulmuştur. Daha somut bir ifadeyle, AB'nin bu vasıtayı kullanarak Afrika'ya sağlamayı vadettiği politik destek yanında; Afrika Birliği liderliğinde icra edilen Barışı Destekleme Harekâtlarına (BDH) finansal destek, APSA'ya harekât yeteneği ve kapasite oluşturma/geliştirme desteği kazandırılması, Erken Uyarı Mekanizması (*Early Response Mechanism*-ERM) inisiyatifine destek ve kıtasal / bölgesel bazda arabuluculuk desteği olarak belirlenmiştir.⁵⁹

AB ile Afrika/AfB arasındaki ilişkiler ağını anlamada CSDP'nin de önemli rolü bulunmaktadır. CSDP, AB'nin BDH'lerde, çatışmaları önleme hususunda ve uluslararası güvenliği güçlendirme konusunda lider rol üstlenmesini sağlayabilmesi maksadıyla geliştirdiği politikadır.⁶⁰

action-service-eeas_en (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁵⁸ European External Action Service Website (EEAS), "HQ Organisation Chart", 1 October 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2020-01-10-eeas_2.0_orgchart.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

⁵⁹ European Commission, *African Peace Facility Annual Report 2014*, 2015, p. 5, https://africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/african_peace_facility_annual_report_2014_en.pdf (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶⁰ European External Action Service Website (EEAS), "The Common Security and Defence Policy (CSDP)", <https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence->

CSDP ile AB'ye üye ülkeler tarafından oluşturulan kaynak havuzu, daha hızlı ve daha etkili faaliyet gösterebilen savunma yeteneğine de kavuşturulmuş olmaktadır.⁶¹ Bu bağlamda AB'nin Ekim 2015 tarihi itibarıyla 8'i Afrika'da tamamlanmış ve halen 8'i Afrika'da devam eden askerî ve sivil harekâtları/misyonları mevcuttur. AB'nin doğu Afrika özelinde tamamlanmış bulunduğu Güney Sudan'daki EUAVSEC Misyonu (*European Union Aviation Security Mission-AB Uçuş Güvenliği Misyonu / 2012-2014*); halen devam eden Somali'deki EUTM (*EU Training Mission-AB Eğitim Misyon /2010-*); Cibuti, Somali, Seyşeller ve Tanzania'yı kapsayan EUCAP Somalia Misyonu (*EU's Capacity Building Effort in the Horn of Africa and the Western Indian Ocean-AB'nin Afrika Boynuzunda ve Batı Hint Okyanusunda Kapasite Oluşturma Gayretleri/2012-*) ve deniz güvenliği bağlamında Somali bölgesinde EU NAVFOR ATALANTA Harekâtı (*EU Navy Force ATALANTA-AB Deniz Gücü ATALANTA/ 2008-*) bulunmaktadır.

Askerî bakımdan bir sivil misyon veya askerî harekât anlamına gelen CSDP'nin Afrika bağlamında amaçları şu şekildedir:

- Geçici süreyle destek sağlayarak bölgenin Afrikalı ortaklara devredilmeden önce güvenli hale getirilmesini sağlamak. Bu, mevcut uluslararası çabalara destek sağlamak için bölgede risk altında yaşayan nüfusu korumak, insani gereksinim içinde bulunan topluluklara yardımın ulaşmasını sağlamak gibi faaliyetleri içermektedir.
- Sivil veya askerî otoritelere, ordunun yeniden teşkilinde (*Security Sector Reform-Güvenlik Sektörü Reformu*) danışmanlık sağlamak. Böylece güvenliğin tüm ülkede var olması garanti edilecek, ekonomik ve sosyal kalkınmanın mümkün olması için gereken koşullar yeniden yaratılmış olacaktır.

---

policy-csdp_en (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶¹ European External Action Service Website (EEAS), "Military and Civilian Missions and Operations", https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

- Silahlı kuvvetlerin yeniden oluşturulması için eğitim vermek ve bu faaliyetleri desteklemek. Bu maksatla da uzmanlık desteği vermek ve tavsiyelerde bulunmak önemli görülmektedir. Özellikle komuta ve kontrol, lojistik zincir, insan kaynakları ve uluslararası hukuk konularında uzmanlık desteği ve tavsiyede bulunmaya öncelik verilmektedir.

2014 yılı AB açısından Afrika kıtasında Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'de yürütülen BDH bağlamında oldukça aktif geçmiş, 2015 yılında ve günümüzde de bu aktif yaklaşım devam etmektedir. AB, APF vasıtasıyla Somali'de bulunan AfB AMISOM harekâtını artan oranda finansal olarak desteklemeye devam etmektedir. Bu oran 2014 yılı için 225 milyon Avro düzeyinde gerçekleşmiştir.⁶² AB'nin AMISOM'a bugüne kadar sağladığı toplam destek ise 580 milyon Avro'dan fazladır.⁶³

Yukarıda anlatılan hususlar ışığında, AB'nin Somali ve daha geniş olarak da Afrika Boynuzu bölgesi ülkeleriyle olan barış ve güvenlik kapsamlı ilişkileri incelendiğinde; AB'nin, Somali ve Afrika Boynuzunda faaliyetlerini kapsamlı yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. Buna göre de aktif bir diplomasi ile özellikle Somali'ye politik destek, güvenlik desteği, kalkınma yardımı ve insani yardım sağlamaktadır. AB'nin çeşitli faaliyetlerle Somali'ye sağlamış olduğu kaynak yıllar içinde 1 milyar Avro'yu geçmiştir.

AB'nin Somali merkezli olarak yürüttüğü EUTM Misyonu, 01 Nisan 2010 tarihinde Somali'nin desteklenmesi amacıyla yürürlüğe

---

⁶² AMISOM'un askerî kuvvetine katkı sağlayan ülkeler Burundi, Cibuti, Etiyopya, Kenya ve Uganda'dır. Polis kuvvetine katkı sağlayan ülkeler ise Gana, Kenya, Nijerya, Sierra Leone, Uganda ve Zambiya'dır. The African Union Mission in Somalia (AMISOM) Website, "AMISOM Background", <https://amisom-au.org/amisom-background/> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

⁶³ European External Action Service Website (EEAS), "Common Security And Defence Policy European Union Training Mission - Somalia", http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/docs/factsheet_eutm_somalia_en.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

giren bir misyondur. EUTM misyonunda yaklaşık 150 personel görev yapmakta olup, bütçesi 8,9 milyon Avro'dur. Misyona katkı sağlayan 11 ülke: Almanya, İspanya, Finlandiya, Fransa, Macaristan, İtalya, Hollanda, Portekiz, Romanya, İsveç ve İngiltere'dir. Üçüncü ülkelerden de Sırbistan katkı sağlamaktadır. EUTM'in başlangıçtaki amacı Federal Geçiş Hükümeti'nin (*Transitional Federal Government*-TFG)⁶⁴ ve kurumlarının güçlendirilmesine katkı sağlamaktır. EUTM ile AB'nin Somali Savunma Bakanlığı'na ve Somali Silahlı Kuvvetleri'ne (SNF) sağladığı eğitim desteği; Somali askerî eğitim sistemi çerçevesinde olarak "temel eğitim", "liderlik eğitimi", "özel ihtisas gerektiren askerî konularda eğitim" ve "danışmanlık" konularıdır. EUTM ayrıca güvenlik bölgeleri oluşturma, personel yönetimi, stratejik planlama ve savunma kapsamında hukukî mevzuat konularında stratejik danışmanlık sağlamaktadır.⁶⁵

EUTM misyonunun tamamlayıcısı iki misyon olan EU NAVFOR ATALANTA ile Aden Körfezinde deniz haydutluğu ile mücadeleye katkı devam ederken, EUCAP Somalia ile de Afrika Boynuzunda (*Horn of Africa*-HoA) ve Batı Hint Okyanusu (*West Indian Ocean*-WIO) bölgesinde deniz güvenliği için kapasite geliştirme faaliyetleri devam etmektedir. EUTM eğitim timleri, Somali'de görev yapmakta olan AfB'ne bağlı AMISOM ve BM'ye bağlı UNSOM (*UN Assistance Mission in Somalia*-BM Somali Yardım Misyonu) ile yakın irtibat halinde görevini yapmaktadır.

EU NAVFOR ATALANTA, Somali merkezli olarak Afrika Boynuzunda ve Batı Hint Okyanusunda baş gösteren deniz haydutluğu ve silahlı soygunlardan duyduğu endişe sonrasında, Somali'ye kapsamlı yaklaşımın bir parçası olarak başlattığı bir harekâttir. EU NAVFOR ATALANTA, Aralık 2008'de CSDP çerçevesinde, BM Güvenlik Konseyi kararları ve uluslararası hukuk kurallarına uyumlu şekilde

⁶⁴ Şimdiki adıyla Somali Federal Hükümeti'dir.

⁶⁵ European Council and Council of the European Union Website, "Somalia: EU Extends Training Mission", <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/16/eutm-somalia-training-mission/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

başlatılmıştır.⁶⁶ Afrika Boynuzu Deniz Güvenliği Merkezi (*Maritime Security Center-Horn of Africa/MSCHOA*) tarafından bu bölgeye ait Yüksek Risk Alanları (*High Risk Areas*) belirlenmiştir. AB üyesi ülkelerin ticaret hacminin %95'inin deniz yoluyla yapıldığı, dünya ticaret hacminin %20'sinin ise Aden Körfezinden yapıldığı⁶⁷ dikkate alındığında bu bölgedeki deniz güvenliğinin AB açısından ne denli önemli olduğu açıkça görülmektedir. EU NAVFOR ATALANTA bölgede deniz güvenliği konusunda faaliyet gösteren diğer ülke ve NATO (*Operation Ocean Shield*-Okyanus Kalkanı Harekâtı) başta olmak üzere uluslararası kuruluşlarla da yakın ilişki ve koordinasyon içinde olmaya gayret göstermektedir.

EUCAP Somalia, daha önce de ifade edildiği gibi Afrika Boynuzunda ve Batı Hint Okyanusu bölgesinde deniz güvenliği için kapasite geliştirme faaliyetlerine devam eden, CSDP altında faaliyet gösteren sivil ve silah gücü bulunmayan bir misyondur. EUCAP Somalia misyonu AB tarafından 16 Temmuz 2012'de oluşturulmuş, 10 Eylül 2012 tarihinde ise fiilen görevine başlamıştır. Misyonun amacı; bölgede bulunan ev sahibi ülkelerin, deniz haydutluğu ile mücadele ve deniz yönetimi dâhil deniz güvenliği konularında kendine yeterli bir kapasiteye ulaşmalarına destek olmaktır. Misyon 2016'nın başından itibaren Seyşeller ve Cibuti'deki faaliyetlerini sonlandırarak çabalarını sadece Somali'ye (Somaliland dâhil) yoğunlaştırmıştır.⁶⁸

2.4. NATO

NATO ile Afrika arasındaki ilişki ve etkileşim daha çok AfB üzerinden, bazen de doğrudan Afrika kıtasındaki ülkelerle “barış ve güvenlik” kapsamında, kısmen de “ortaklık ve iş birliği” ile sınırlı

⁶⁶ EU Naval Force-Somalia Operation ATALANTA Website, “Mission”, <https://eunavfor.eu/mission/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶⁷ EU Naval Force-Somalia Operation ATALANTA Website, “MSCHOA”, <https://eunavfor.eu/mschoa/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

⁶⁸ EUCAP Somalia Website, “Mission Background”, <https://www.eucap-som.eu/about-us/> Erişim Tarihi: 18 Aralık 2015.

düzeyde yürütülmektedir. Yukarıda AB ve Afrika arasında geliştirilen politik, ekonomik, güvenlik ve sosyo-kültürel olarak geliştirilen karmaşık ve iç içe geçmiş ilişkiler ile karşılaştırıldığında, NATO'nun Afrika stratejisinin sade ve sembolik olduğu görülmektedir.

NATO'nun Afrika ile ilişkilerine yön veren harekâtı Afrika Boynuzu ve Batı Hint Okyanusu bölgesinde icra etmekte olduğu Okyanus Kalkanı Harekâtı (*Operation Ocean Shield-OOS*)'dır. NATO'nun Okyanus Kalkanı Harekâtı Ağustos 2009 tarihinde başlamış olup 2016 sonuna kadar devam etmesine karar verilmiş bulunmaktadır. NATO bu harekâtı; AB'nin NAVFOR ATALANTA, ABD'nin Birleşik Görev Kuvveti-151 (*Combined Task Force-CTF-151*) ve bölgede benzer görevler yapan müstakil ülkelerle uyum ve yakın iş birliği içinde yürütmektedir. Bir başarı göstergesi olarak Mayıs 2012'den beri bölgede herhangi bir deniz haydutluğu olayı meydana gelmemiştir.⁶⁹ Türkiye de, BMGK'nın en son 2184 sayılı kararı çerçevesinde, deniz haydutluğu ve silahlı soygun eylemleriyle mücadele amacıyla yürütülen uluslararası çabalara destek vermek üzere, Türk Silahlı Kuvvetleri deniz unsurlarını dost ve müttefik ülke deniz kuvvetleri ile birlikte Aden Körfezi, Somali karasuları ve açıkları ile mücavir bölgelerde görevlendirmiştir. Türkiye bölgedeki faaliyetlere, NATO Okyanus Kalkanı Harekâtı ve Birleşik Görev Kuvveti-151 (CTF-151) kapsamında gemi görevlendirerek katkı sağlamaktadır.⁷⁰

Afrika Boynuzu gibi bölgesel harekât ve ortaklık/iş birliği faaliyetleri önemli olmakla birlikte, NATO'nun Afrika stratejisini NATO'nun AfB ile ilişkileri bağlamında ele almanın daha gerçekçi olduğu düşünülmektedir. Zira NATO'nun Afrika ile ilişkileri temelde AfB kanalıyla yürütülmektedir.⁷¹

⁶⁹ North Atlantic Treaty Organization Website, "NATO and the Republic of Djibouti consolidate their cooperation", www.nato.int/cps/en/natohq/news_118880.htm (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁷⁰ TSK Gnkur. Bşk. İlgî Resmî Sitesi, "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme> (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

⁷¹ North Atlantic Treaty Organization Website, "Cooperation with the African Union",

2.5. Türkiye

Dünyada hem politik hem de ekonomik düzlemde güç dengelerinin yer değiştirmeye ve yeni bir dünya düzeninin ana hatlarının belirmeye başladığı bir süreçte Türkiye, fırsatlarla tehditlerin iç içe geçtiği bu dönemde değişimin odağında bulunan ülkelerden biridir. Bu kapsamda Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasının stratejik faaliyet alanlarından birini Afrika kıtasıyla ilişkiler oluşturmaktadır.

Türkiye ile Afrika arasında en önemli kilometre taşı olan 2008 yılındaki Afrika Birliği Zirvesi'nde Türkiye'nin kıtanın stratejik ortağı ilan edilmesiyle ve aynı yıl Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin düzenlenmesiyle güçlenen ilişkiler, 2010 yılında Afrika'ya yönelik politikanın esaslarını içeren "Afrika Strateji Belgesi"nin yürürlüğe girmesiyle yeni bir hız ve içerik kazanmıştır. 2013 yılı itibariyle "Afrika'ya Açılım Politikası" yerini "Afrika Ortaklık Politikası"na bırakmıştır. Türkiye, Ortaklık Politikasıyla kıtanın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı, ayrıca ikili ilişkilerde "eşit ortaklık" ve "karşılıklı fayda" temelinde geliştirmeyi hedeflemektedir. 19-21 Kasım 2014 tarihlerinde Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da düzenlenen II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'nde ilişkileri daha da ileriye götürmeye yönelik yol haritası belirlenmiştir. Sayın T.C. Cumhurbaşkanının katıldığı, Afrika'dan 30'a yakın ülkenin temsil edildiği zirve, katılım bakımından emsallerini geride bırakmıştır.⁷²

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik politikalarında Somali'nin pilot bir konumu vardır. Türkiye'nin Afrika'da izlediği insani diplomasi odaklı dış politikasının en güzel örneği bu ülkede kendini göstermektedir. Somali'ye kapsamlı yardım faaliyetleri hız kaybetmeden devam etmekte olup, bu çerçevede, başkent Mogadişu merkezli olarak altyapı, eğitim ve sağlık alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. Mogadişu dışında başta

16 November 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8191.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

⁷² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "2015 Yılına Girerken Dış Politikamız", s. 107, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

bölgesel başkentler olmak üzere Somali'nin tüm bölgelerinde eğitim ve sağlık alanında çalışmalar planlanmaktadır. Mogadişu'da inşa edilen ve açılışı 2015 yılında yapılan 200 yatak kapasiteli Somali Mogadişu Türkiye Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi sadece bölgenin değil Afrika'nın en modern sağlık tesislerinden biri olup, Türk halkının gönülden yaptığı yardımlarla Somali'de hayata geçirilen çok sayıdaki sağlık projesinden yalnızca birisidir.⁷³

Somali Silahlı Kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması amacıyla TSK Genelkurmay Başkanlığı tarafından gerekli planlama ve stratejik hazırlıklar yapılmış, bu kapsamda içinde Subay ve Astsubay Okulu ile Eğitim Merkezi bulunan Somali Türk Görev Kuvvet Komutanlığı (STGK K.lığı) 30 Eylül 2017 tarihinde Mogadişu'da açılmıştır.⁷⁴ Somali güvenlik güçlerinin Türkiye'de eğitimlerine ise devam edilmektedir. Bu amaçla 2013-2014 döneminde 120 subay ve astsubayın eğitimleri tamamlanmış; 2014-2015 döneminde de 140 subay ve astsubaya eğitim verilmesi planlanmıştır. Öte yandan, Mogadişu Limanı ve Havalimanı'nın işletmeleri Türk şirketleri tarafından üstlenilmiştir. Türkiye, Somali'ye yönelik uluslararası yardım çabaları bağlamında da öncü bir rol oynamakta, kurulan mekanizmaların yönetiminde yer almakta ve bunları yönlendirmektedir. Türkiye'nin Afrika'ya artan ilgisinin en somut göstergesi olan Somali'deki başarılarla güvenlik ortamının gölge düşürmesine izin verilmemesi önemlidir. Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinde temel aldığı yaklaşım “insani diplomasi” (*humanitarian diplomacy*) konusuna odaklanmıştır.

2.6. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'nin 2007'de kurduğu USAFRICOM'un⁷⁵ ana karargâhı Almanya'da (Stuttgart) olmakla birlikte ileri üs görevleri için Cibuti'de bir üs teşkil etmiştir. ABD'nin Afrika'daki tek yerleşik üssü olan “Camp

⁷³ A.g.e., s. 111 (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

⁷⁴ Güngör Şahin (Ed.), a.g.e., s. 117.

⁷⁵ Oktay Bingöl, “ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinin Küresel Uygulayıcıları: Coğrafi Muharip Komutanlıklar”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2014, Sayı: 19,133-166, s. 136.

Lemonnier”⁷⁶ (Lemonnier Üssü)⁷⁶ kullanma iznini 2015 yılında yaptığı antlaşmayla 20 yıl daha uzatmıştır.

ABD'nin Afrika Boynuzu bölgesinde aktif politik ve askerî varlık göstermesinin merkezinde Cibuti, Somali ve belli ölçüde de Etiyopya olduğu görülmektedir. ABD, Somali güçlerine ve aynı zamanda AMISOM güçlerine destek sağlamaktadır. ABD yönetiminin uyguladığı strateji gereği, ABD askerleri arazide doğrudan çatışmak yerine, Somali ve AMISOM güçlerinin teşkilatlanması, donatılması ve danışmanlık sağlanmasında rol almaktadırlar. ABD, diğer birçok ülkede icra etmekte olduğu politikalarına benzer şekilde, askerî yönden desteklediği ülke ve bölgelerin kalkınmasında da rol oynamaya özen göstermektedir. Böylece insan yaşamına mal olan operasyonların toplumsal hoşnutsuzluğunu azaltmak ve dönüştürmek için çaba sarfetmektedir. AFRICOM'un Cibuti'de konuşlu Afrika Boynuzu Birleşik Müşterek Görev Kuvveti (*Horn of Africa Combined Joint Task Force-HoA CJTF*), bölgedeki terörizm ile mücadelenin ve yerel güçleri eğitmenin esas gücü olarak görev yapmaktadır.

Sonuç

Afrika kıtası son yıllarda yeniden keşfedilmeye ve dünyanın ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu kıtaya ilgisiz kalmak fırsatları kaçırmaya neden olabilecektir. Somali ve Afrika Boynuzu özelinde bölgesel istikrarsızlık, göç ve sığınmacılar, kuraklık ve su sorunu, El-Şebab kaynaklı terör ve küresel ekonominin ana arterlerinden olan Aden Körfezi bölgesindeki güvenlik sorunları göz ardı edilemeyecek özelliktedir. Riskin bir boyutu da anılan bu sorunların kıta dışına taşması durumunda dünyadaki yansımalarının öngörülemez ve yeterli tedbir alınamama endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple BM, AfB, AB, Türkiye

---

⁷⁶ “Camp Lemonnier” (Lemonnier Üssü), Cibuti Ambouli Uluslararası Havaalanı bölgesinde, ABD'nin Afrika Komutanlığı'nın (U.S. Africa Command - USAFRICOM) “Birleşik Müşterek Görev Kuvveti - Afrika Boynuzu” (Combined Joint Task Force - Horn of Africa / CJTF-HOA) birliklerinin konuşlu olduğu üs'tür. Wikipedia, “Camp Lemonnier”, https://en.wikipedia.org/wiki/Camp_Lemonnier (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

ve ABD gibi aktörler; güvenlik sorunlarını engellemek amacıyla çeşitli mekanizmalar ve stratejiler geliştirmiş, kapsamlı bir yaklaşımla siyasi ve güvenlik konularının yanına kalkınma endeksli ekonomik, sosyal ve kültürel konuları da geliştirilen stratejilerinin bir parçası olarak eklemişlerdir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi kapsamında değerlendirildiğinde, Somali'yi merkeze alarak incelenen Afrika Boynuzu bölgesindeki güvenlik sorunlarının tarihsel, kültürel, etnik, sosyo-ekonomik, siyasi ve askerî temelleri bulunmaktadır. Bu temelden beslenen dostluk-düşmanlık algılamaları, aynı bölgeyi paylaşan devletler arasındaki iş birliği yerine çatışma dinamiklerini tetiklemektedir. Bölgede son otuz yıldır yaşanan ve çözülemeyen sorunlar karşısında günümüzde bölgenin bu birikmiş sorunlarına kısa sürede ve kalıcı çözümler sunabilmek hiç de kolay değildir. Her ne kadar Afrika kıtası ve bu bölge göz alıcı bir doğaya, genç insan gücüne, zengin doğal kaynaklara sahip gözüke de eğitimden altyapıya, ekonomiden siyasi iş birliğine kadar çok çeşitli konularda henüz yeterince ilerleme sağlanamamıştır.

Somali başta olmak üzere bölge ülkelerinin “kendilerine ve kaynaklarına güvenmeleri” gerçek kalıcı barışın olmazsa olmazıdır. Afrika Boynuzu bölgesindeki ülkelerin kendi aralarında, hatta Somali örneğinde görüldüğü gibi ülke içindeki kabileler arasında birlik, beraberlik ve dayanışmanın yeterince sağlanamamış olması da terörizme taban sağlamaktadır. El-Şebab Terör Örgütü de bu bölgenin kendi kabuğunu kırmasına ve sorunlarının üstesinden gelmelerine engel bir “endişe ve korku” kaynağı olmaya devam etmektedir. El-Şebab'a yönelik risk/tehdit algısının şimdilik küresel olmaktan çok bölgesel ve belli ölçüde Afrika kıtası kapsamında kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan Somali, Aden Körfezi veya Afrika Boynuzu; “deniz haydutluğu” ile de anılmakta, deniz güvenliği tedbirleri gevşetildiğinde sorunun tekrarlanma riski bulunmaktadır. Afrika Boynuzu bölgesindeki sorunların ağırlıklı kaynağının Somali olduğu anlaşılmaktadır. Somali'nin, komşusu olan her ülke ile sorun yaşamasına neden olan bir veya birkaç önemli anlaşmazlık konusu bulunduğu görülmektedir.

Afrika Boynuzu bölgesinin iki önemli aktörü olan Etiyopya ve Kenya'nın Somali'yle olan sınır sorunu, mülteci/göçmen sorunu,

El Şebab'ın Kenya'da gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında Kenya'ya sığınmış Somalililerin yaşadığı kampların kapatılma ihtimali, bölgenin etnik dağılım ve klan/kabile sorunu da kalıcı barış ve güvenliğin önünde bir engel olarak kalmaya devam etmektedir. Etiyopya tarafından 2006 yılında İslam Mahkemeleri Birliği'ne karşı yapılan harekâtın Somali tarafından işgal olarak değerlendirilmesi ile iki devlet arasındaki tarihsel düşmanlık ve rekabet sorunların çözülmesini zorlaştırmaktadır. Etiyopya, başkent Addis Ababa'da bulunan AfB ana karargâhına, Kenya'da BM'nin Afrika karargâhına ev sahipliği yapması sebebiyle Afrika diplomasinin en yoğun yaşandığı ülkelerdir. Bu konuları itibariyle Somali'deki iç sorunların çözülmesi yönünde gayret gösterdiklerinde bölge güvenliğine katkı sağlayabileceklerdir. AFRICOM Afrika Boynuzu Birleşik Müşterek Görev Kuvveti, Fransa, Çin, Japonya, İtalya gibi ülkelerin askerî üslerine ev sahipliği yapan Cibuti; bekasını dışa bağımlı bir politikayla devam ettirme gayretindedir.

Afrika ile ilişkilerde Türkiye dâhil diğer tüm ülke ve uluslararası kuruluşların; kalkınmayla birlikte güvenlik, kalkınmayla birlikte diplomasi, kalkınmayla birlikte demokrasi stratejisine öncelik vermesi gerekmektedir. Afrika için temel gereksinim kalkınma olduğundan her türlü faaliyetin kalkınma ekseninde ele alınması, yapılan faaliyetin kabul edilirliliğini de etkinliğini de artıracaktır. Aynı şekilde savunma ile birlikte diplomasinin güçlü girdisi de yapılan faaliyeti daha sağlıklı ve kalıcı kılacaktır. Bu yaklaşımın Türkiye ve AB tarafından büyük ölçüde hayata geçirilmekte olduğu görülmektedir.

Afrika Boynuzu bölgesinde onlarca yıldır devam eden ve bölgede kronikleşmiş sorunlara çözüm paydaşlarından biri olmaya istekli olan ve bu yönde iradesini de gösteren Türkiye, bu bölgenin barış ve istikrar içinde geleceğine güvenle bakması için, özellikle Somali'de "elini taşın altına koymuş" ve tarihi bir misyon üstlenmiştir. Somali'de kurduğu askerî eğitim ve öğretim tesisleri, Somali'nin en temel gereksinimi olan "güvenlik" konusunda somut, yararlı ve bekayı artırıcı katkı sağlamıştır. Türkiye'nin güvenlik konusunu kalkınma ile birlikte ele alması, güvenlik ve refah dengesinin koordineli yükseltilmesi çaba ve çalışmaları Somali başta olmak üzere bu bölgede takdirle karşılanmaktadır.

Summary

With its young workforce and its rich underground and aboveground national resources, the continent of Africa is a strong candidate to stand out as an actor, which develops, changes and renews itself in the 21st century and to take roles that are more active in the global order. The Horn of Africa, which constitutes the African shores of the Gulf of Aden in the east of this great continent, and the Gulf of Guinea in the west of the continent are geostrategically the keys to the security of the continent. The security problems arising in these two regions have the capacity to affect negatively the security of Africa as a whole and even the security of the global system to a certain extent.

When evaluated within the framework of the Regional Security Complex, the security problems in the Horn of Africa with Somalia as its center have historical, cultural, ethnic, socio-economic, political, and military foundations. Perceptions of amity-enmity fed on these foundations trigger the conflict dynamics instead of cooperation dynamics among the states sharing the same region.

This study defends the argument that the ability to generate regional solutions to the regional problems has a great role in ensuring lasting peace and stability within the framework of Regional Security Complex Theory. Horn of Africa region has been struggling with a maelstrom of civil war, conflict, instability, and poverty especially originating from Somalia since 1992. As it has been conceptualized through the regional security complex theory, Somalia has become a global problem, which has not been yet resolved because of the instability occurring due to the historical enmity and hostilities between the regional states for nearly 30 years.

“New Partnership Agreement” which states the commitments of the international community to Somalia and their expectations from the Somalia administration was signed during a high-level Somalia Conference in London on 11 May 2017. The Security Pact adopted in the conference covers the structures constituting of financial and consultancy support to be provided to the security reforms by the international participants in terms of ensuring national security in Somalia. Receiving the international organizations including the United Nations and

international community, Somalia has not yet fully established the state institutions and authority, which Weber defined as the monopoly of the legitimate use of violence. State control has not been established in every part of the country, the acts of violence have not been prevented by the legitimate law enforcement actors, and Somalia has continued to rank second after Yemen in the fragile states index.

The subject matters threatening the security of Horn of Africa region cannot be limited to terrorism, clan/tribe, piracy, drought, food, and water. In the region, many subject matters ranging from democracy to human rights, from economy to education continue to exist as the cause of structural violence. The international actors take responsibility to eliminate the structural problems in the Horn of Africa region and to prevent prominent security threats. Within the framework of Regional Security Complex Theory, actors try to prevent regional problems from harming the global system.

In their relations with Africa, all the international organizations and all the countries including Turkey should prioritize the strategy of “security along with development, diplomacy along with development, democracy along with development”. Since the basic need of Africa is development, performing all kinds of activities within the axis of development will increase the acceptability of the activity performed. Likewise, the strong input of diplomacy along with defense will also make the activities performed healthier and more permanent.

In the strategies put forth by many states such as the USA and Turkey and by international organizations such as the EU, the development-indexed economic and socio-cultural dimensions are parts of these strategies, as well as the political and security dimensions within a comprehensive approach. One can observe that this approach is implemented in a great deal by Turkey and by the EU. In order to overcome possible future threats and risks, it is considered necessary for the international organizations and states like Turkey, which has started to show a closer interest to the region recently, to correctly identify the security dimension of the region.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkim Yayınevi, İstanbul, 2012.
- BUZAN, Barry, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books Ltd., Brighton, Sussex, 1983.
- BUZAN, Barry and WAEVER, Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, New York, 2003.
- CAMPBELL, Kurt M. et al, *The Age of Consequences: The Foreign Policy and National Security Implications of Global Climate Change*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), ABD, November 2007, https://www.researchgate.net/publication/235149499_The_Age_of_Consequences_The_Foreign_Policy_and_National_Security_Implications_of_Global_Climate_Change (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- CHRISTENSEN, Jens Hesselbjerg et al, *Regional climate projections, Climate change 2007: The physical science basis*, Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 847-940, https://www.researchgate.net/publication/284652431_Regional_climate_projections_Climate_change_2007_The_physical_science_basis (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- DOBBINS, James et al, *Choices for America in a Turbulent World: Strategic Rethink*, RAND Corporation, Santa Monica, 2015, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1114.html (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- HANSEN, Stig Jarle, *Al-Shabaab in Somalia: The History and Ideology of a Militant Islamist Group*, Oxford University Press, 1st Edition, 15 Ocak 2013.
- ÖKTEM, Akif Emre ve KURTDARCAN, Bleda R. *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık: Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*, Denizler Kitabevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2011.
- PARKER, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2'nci Basım, İstanbul.
- ŞAHİN, Güngör (Ed.), *Somali Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- WOLFERS, Arnold, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1962.

Makaleler

- Arslan, İbrahim, "21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2015, Sayı 1, 109-135.
- BAHAR, Michael, "Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Volume 40, Number 1, 2007, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=982679 (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- BAYSAL, Başar, "20 Years of Securitization: Strengths, Limitations and A New Dual Framework", *Uluslararası İlişkiler*, 2020, No 67, 3-20.
- BİNGÖL, Oktay, "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinin Küresel Uygulayıcıları: Coğrafi Muharip Komutanlıklar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2014, Sayı 19, 133-166.
- BİNGÖL, Oktay, "Somali'de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye'nin Rolü", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, 81-106.

KAPUR, Saloni and MABON, Simon, “The Copenhagen School Goes Global: Securitization in the Non-West”, *Global Discourse*, 2019, No 1, 1-4.

KARAGUL, Soner, ve ARSLAN, İbrahim, “Afrika’da Barış ve Güvenliğin İnşasında Kıtasal Yaklaşım: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2014, sayı:19, 57-98.

STARR, Joyce R., “Water Wars”, *Foreign Policy*, No. 82 (Spring, 1991), 17-36 82, https://www.jstor.org/stable/1148639?seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

WILLIAMS, Paul D. “After Westgate: Opportunities and Challenges in the War Against Al-Shabaab”, *International Affairs*, The Royal Institute of International Affairs, 2014,. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/riia/v90i4/f_0032208_26204.pdf (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

İnternet Kaynakları

African Union Website, “Constitutive Act of the African Union”, https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

AMISOM Website, “Al Shabaab Using Child Soldiers in Desperate Effort to Control Somalia”, <http://amisom-au.org/2016/03/al-shabaab-using-child-soldiers-in-desperate-effort-to-control-somalia/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

AMISOM Website, “BBC’s Tomi Oladipo Interviews SRCC Madeira”, <http://amisom-au.org/2016/03/8157>, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

AYBAR, SEDAT, “Afrika Boynuzu’nun Kapasite İnşasında Türkiye’nin Rolü”, *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/39026/afrika_boynuzunun_kapasite_insasinda_turkiyenin_rolu (Erişim Tarihi: 07.06.2020)

Council of the European Union, *The Africa-EU Strategic Partnership-A Joint Africa-EU Strategy*, Lisbon, 9 December 2007, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/97496.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

Critical Threats Sitesi, “Al Shabaab Leadership Profiles”, <http://www.criticalthreats.org/somalia/al-shabaab-leadership> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Encyclopedia Britannica, “Horn of Africa”, <http://global.britannica.com/place/Horn-of-Africa> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Fund for Peace, “Fragile States Index 2020”, <https://fragilestatesindex.org/> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

EU Naval Force-Somalia Operation ATALANTA Website, “Mission”, <https://eunavfor.eu/mission/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).

EU Naval Force-Somalia Operation ATALANTA Website, “MSCHOA”, <https://eunavfor.eu/mschoa/> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).

EUCAP Somalia Website, “Mission Background”, <https://www.eucap-som.eu/about-us/> Erişim Tarihi: 18 Aralık 2015.

European Commission, *African Peace Facility Annual Report 2014*, 2015, https://africa-eu-partnership.org/sites/default/files/documents/african_peace_facility_annual_report_2014_en.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

European Council and Council of the European Union Website, “EU-Africa Relations”, <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-africa> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Kapsamında
Somali ve Afrika Boynuzu'nun Güvenliği; Aktörler, Tehditler ve Riskler

- European Council and Council of the European Union Website, “Somalia: EU Extends Training Mission”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/16/eutm-somalia-training-mission/> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).
- European External Action Service Website (EEAS), “Common Security And Defence Policy European Union Training Mission - Somalia”, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/csdp/missions-and-operations/eutm-somalia/docs/factsheet_eutm_somalia_en.pdf (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- European External Action Service Website (EEAS), “HQ Organisation Chart”, 1 October 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2020-01-10-eeas_2.0_orgchart.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2020).
- European Union European External Action Service Website (EEAS), “Military and Civilian Missions and Operations”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- European External Action Service Website (EEAS), “The Common Security and Defence Policy (CSDP)”, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Website, “About the European External Action Service (EEAS)”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/82/about-european-external-action-service-eeas_en (Erişim Tarihi: 09.06.2020).
- Hiiraan Online, “Drought-hit Somalia at ‘Tipping Point’: UN”, 31 March 2016, http://www.hiiraan.com/news4/2016/Mar/104812/drought_hit_somalia_at_tipping_point_un.aspx (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- Home Office, “Country Policy and Information Note Somalia: Al Shabaab”, Version 3.0, November 2020, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/933800/Somalia-_Al_Shabaab_-_CPIN_-_V3.0e.pdf (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- JENKİNS, Orville Boyd, “Race and Ethnicity in the Horn of Africa”, 25 January 2006, <http://strategyleader.org/peopledefinitions/raceandethnicity.html> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- Marine Insight, “18 Anti-Piracy Weapons for Ships to Fight Pirates”, 25 October 2019, <https://www.com/marine-piracy-marine/18-anti-piracy-weapons-for-ships-to-fight-pirates/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- New World Encyclopedia, “Horn of Africa”, http://newworldencyclopedia.org/entry/Horn_of_Africa (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- North Atlantic Treaty Organization Website, “Cooperation with the African Union”, 16 November 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_8191.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2020).
- North Atlantic Treaty Organization Website, “NATO and the Republic of Djibouti consolidate their cooperation”, www.nato.int/cps/en/natohq/news_118880.htm (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- OCHA, “Somalia: Floods force thousands from their homes”, 23 October 2019, <https://www.unocha.org/story/somalia-floods-force-thousands-their-homes> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

- Perry-Castañeda Library Map Collection, "Clan Distribution", University of Texas Libraries, https://legacy.lib.utexas.edu/maps/africa/txu-pclmaps-oclc-795784383-somalia_2012.jpg (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- Saylor Academy, "Ethnic Groups in Africa", 2011, <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/04/Ethnic-groups-in-Africa.pdf> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- The African Union Mission in Somalia (AMISOM) Website, "AMISOM Background", <https://amisom-au.org/amisom-background/> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- The African Union Mission in Somalia (AMISOM) Website, "AMISOM Mandate", <https://amisom-au.org/amisom-mandate/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- TSK Gnkur.Bşk.lığı Resmî Sitesi, "Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme> (Erişim Tarihi: 08.06.2020).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "2015 Yılına Girerken Dış Politikamız", s. 107, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2015-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- United Nations, *The United Nations and Somalia (1992-1996)*, The United Nations Blue Books Series, Volume VIII, Department of Public Information, New York, 1996, p. 3-4, <https://digitallibrary.un.org/record/205118> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- UN High Commissioner for Refugees, "Somalia March 2016: Total Internally Displaced Persons", 12 March 2016, <http://reliefweb.int/map/somalia/somalia-march-2016-total-internally-displaced-persons> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- United Nations Peacekeeping, "Where We Operate", <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).
- UNOSOM I (United Nations Operation in Somalia I), April 1992-March 1993, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosomi.htm> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- UNOSOM II (United Nations Operation in Somalia II), Mart 1993-Mart 1995, <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/unosom2.htm> (Erişim Tarihi: 06.06.2020).
- Wikipedia, "Camp Lemonnier", https://en.wikipedia.org/wiki/Camp_Lemonnier (Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- YAN, Holly, "What is Al-Shabaab, and What does It Want?", CNN, 22 February 2015, <http://edition.cnn.com/2014/12/02/world/africa/al-shabaab-explainer/> (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

Modern Terörizmin Beşinci Dalgası: Devletlerin Uluslararası Terörist Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları

The Fifth Wave of Modern Terrorism:
Causes and Possible Consequences of the States'
Cooperation with International Terrorist Organizations

Rüştü Salim Savaş BİÇER*

Öz

David Rapoport 2004 yılında yazdığı makalesinde, uluslararası terör hareketlerinin tarihsel süreç içerisinde dalgalar halinde gelişimini incelemiş, teorik ve kavramsal olarak terörizmin uluslararası ilişkiler açısından ne anlama geldiğini açıklamıştır. Günümüzde uluslararası terörizmin geldiği noktada yeni bir terörizm dalgası, uluslararası ilişkiler alanının anarşik yapısında devletlerin ulusal çıkarları uğruna terörizmi kullandığı, terörist örgütler ve gruplarla iş birliğini savaşın farklı bir uygulama biçimi olarak meşrulaştırma gayretine girdiği bir süreci ifade etmektedir. Bu makalede, hibrit savaş yöntemleri ile başlayan, terör örgütlerinin devletler tarafından ortaklar olarak adlandırılarak açıkça desteklendiği hatta silahlandırıldığı sürecin sebep ve muhtemel sonuçları incelenecektir. Modern terörizmin dört dalgasından sonra beşinci bir dalga olarak devletlerin ulusal çıkarları uğruna terör örgütleri ve teröristlerle açık olarak iş birliği yapmaları ve terörü genel savaş dışında

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-6318-9814, e-posta: savas.bicer@nisantasi.edu.tr

Geliş Tarihi / Submitted: 15.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 01.11.2020

bir çatışma biçimi olarak uygulamaları, uluslararası terörle mücadelenin uluslararası iş birliği içerisinde sürdürülmesinin karşısındaki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce Beşinci Dalga olarak öne sürülen terör hareketlerinin aslında Rapoport'un tanımladığı ilk dört terör dalgası içerisinde mütalaa edilebileceği, ancak devletlerin terör örgütleri vasıtasıyla ulusal çıkarlarını koruma gayreti içerisine girdiği sürecin gerçek bir yeni terör dalgası olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Terör, Terör Örgütleri, Terör Dalgaları, Ulusal Çıkarlar, Uluslararası Güvenlik.*

Abstract

In his article written in 2004, David Rapoport examined the waves of international terrorist movements in the historical process and explained what terrorism means in terms of international relations theoretically and conceptually. Today, at the point where international terrorism has come, a new wave of terrorism represents a process in which states use terrorism for the sake of their national interests in the anarchic structure of the field of international relations, and attempt to legitimize cooperation with terrorist organizations and groups as a different form of war. In this article, the causes and possible consequences of the process in which terrorist organizations are openly supported and even armed by states as partners, starting with hybrid warfare methods will be examined. As a fifth wave after the four waves of modern terrorism, the states' open cooperation with terrorist organizations and terrorists for the sake of their national interests and their application of terrorism as a form of conflict other than general war is the biggest obstacle to the continuation of the fight against international terrorism in international cooperation. It is assessed that terrorist movements, which were previously claimed as the Fifth Wave, can actually be considered within the first four terror waves defined by Rapoport, but the process in which states try to protect their national interests through terrorist organizations is a real new wave of terror.

Keywords: *International Terrorism, Terrorist Organizations, Terror Waves, National Interests, International Security.*

Giriş

1970’li yıllarda ortaya çıkan dinin terörizme olan etkileri konusundaki ilk çalışmaları yapan akademisyenler konuya tamamen siyasi bir olgu olarak yaklaşmışlar ve dinin terörist şiddetin en hayati bileşeni olduğunu savunmuşlardır.¹ Onlara göre, aynı zamanda zeki birer siyasetçi olan terörist grup liderleri, dini siyasi amaçları için manipüle etme konusunda her zaman başarılı olmuşlardır. Terörizmin dalgaları konusundaki ilk çalışmalar, özellikle İncil’in siyasi hareketlerin kaynağı olarak ele alınması konusunda başlatılan tartışmaların sonucunda ortaya çıkmış, akabinde antik çağdan günümüze kadar terörizmi inceleyen ve açıklayan bilimsel makaleler yayımlanmıştır.² Bu konudaki önemli bir üçleme olan; “Terör ve Mesih”,³ “Mesih ve Terör Yaptırımları”⁴ ile “Korkudan Titreme; Üç Dinin Geleneklerinde Terör”,⁵ dinin motive ettiği terörizm konusundaki çağdaş çalışmalara örnek olarak verilebilir. Her üç araştırma da terörist faaliyetlerin uzun bir süreç içerisinde etkili olabilmek için dinden kaynaklanan azim ve gayrete olan ihtiyaçlarının son derece hayati olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, çoğunlukla modern bir fenomen olduğuna inanılan terörizmin, bireylerin inançlarına yönelik varoluşsal tehditlere karşı kullandığı ve tarihi çok eskilere dayanan bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Burada söz konusu olan inananların kurtuluşa kavuşması, eyleme geçmeyenlerin ise zalimlere zımnî destek verenler olarak görülüp cezalandırılmasıdır.⁶ Yani terörist bir faaliyet için asla masum, tarafsız ya da seyirci yoktur.

¹ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*. New York, 2006, Columbia University Press, s. 40.

² David C. Rapoport, “Moses, Charisma, and Covenant,” *The Western Political Science Quarterly* 32, no. 2, Haziran (June) 1979, s. 123–143.

³ David C. Rapoport, “Terror and the Messiah: An Ancient Experience and Some Modern Parallels.” Ed. D. C. Rapoport & Y. Alexander, *The Morality of Terrorism: Religious and Secular Justifications*, Columbia University Press, New York 1982. s. 13-42.

⁴ David C. Rapoport, “Messianic Sanctions for Terror”, *Comparative Politics* 20, 1988, s. 195–213.

⁵ Rapoport, D. C. (1984). “Fear and trembling: Terrorism in three religious traditions”, *American Political Science Review*, 78(3), s. 658–677.

⁶ Randall D. Law, *The Routledge History of Terrorism*, Routledge, New York, 2015.

Bizden ya da onlardan olanlar vardır. Terörizm çalışmalarının öncülerinin önemle üzerinde durduğu bir diğer tespitleri de farklı zaman, din ve coğrafi bölgelerde görülen terör hareketlerini birbiri ile ilişkilendiren unsurlar olarak kullanılan taktikler, silahlar ve iletişim yöntemleri olduğudur.⁷ Öncü sayılabilecek bu terör incelemeleri, terörizmin aslında karakteristik özelliğinin dairesel olduğundan hareket eden “Dalga Teorisi” için bir temel çalışma ve çıkış noktası olmuştur. Bu konudaki temel kaynaklardan olan ve Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) gerçekleşen 11 Eylül terör saldırıları sonrasında yayınlanan David Rapoport’un “Asi Terörün Dört Dalgası ve 11 Eylül” isimli çalışmasında, terörün modern kültüre nasıl derinden yerleştiğini anlatabilmek amacıyla, başkaldırı ya da isyan kapsamındaki terörizm anlatılmaktadır.⁸

1. Terör Çalışmaları, Terör Tanımları ve Terörizm Dalgaları Kavramı

Bu aşamada, “Asi ya da İsyancı Terör” tanımının kısa bir açıklamasını yapmakta yarar bulunmaktadır. Klişe olarak, özgürlük savaşçısı ve teröristin kim olduğu durulan ve bakılan tarafa göre değişiklik göstermektedir. Sadece kişi, kurum, örgüt yada devletlerin değil, terör çalışan akademisyen ve yazarların da farklı bakış açıları, özellikle iç savaş ve ayrılıkçı terör söz konusu olduğunda daha da belirginleşmektedir.⁹ Tartışmalı bir genel terör ifadesini kullanmak yerine, daraltılmış şekliyle sadece isyancı terör ifadesini kullanmak suretiyle, terörist isyancı grupları, daha geniş bir kitleyi etkilemek için kamusal sivil hedeflere karşı sistematik bir ayırım gözetmeyen şiddet eylemleri uygulayanlar olarak tanımlayıp, bu tür şiddetin nihai amacını, hükümeti, açıkça yenilgiyi kabul etmek de dâhil olmak üzere siyasi tavizler vermeye zorlamak olarak açıklamak mümkündür. Bu tanımı

---

⁷ Rapoport, 1984, s. 659.

⁸ David C. Rapoport, “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, *Anthropoetics*, 8(1), 2002.

⁹ Gordon H. McCormick, “Terrorist Decision Making”, *Annual Review of Political Science* 6, 2003, s. 473.

kullananlar, böylece, isyancı gruplar arasında ayrımlara izin vermekte ve terörizmle ilişkili olarak görülen diğer değişkenleri tanıma dâhil etmemektedirler.¹⁰ Terörizm çalışan akademisyenlerden birçoğuna göre terörizmin tanımlayıcı bir özelliği kasıtlı olarak sivillere saldırmasıdır.¹¹ Bu özellik, terörizmi askerî hedeflere yönelik “normal” isyancı saldırılardan ayırmaktadır.¹² Sivillere yönelik şiddet, terörist isyancı grupları diğerlerinden ayırmak için kendi başına çok geniş bir kriterdir ve “terörizm” deyince çoğu insanın aklına ilk gelen karşı tarafla iş birliğini cezalandırmak veya caydırmak için sivillere karşı şiddet uygulamak değildir. Neredeyse bütün isyancı gruplar ve iç savaşlarda yer alan bütün taraflar, sivilleri karşı tarafa yardım sağlamaktan caydırmak ve kendileri ile iş birliğine zorlamak için bir “kontrol” biçimi olarak bireyleri hedef alır, kısacası sivil hedeflere saldırı çok sık kullanılan bir yöntemdir.¹³ Tanımı kasıtlı olarak ayırım gözetmeyen şiddete daraltarak, bu daha yaygın şiddet biçimini dışlamak ve terörizmi en fazla korkutucu kılana odaklanmak, onun rastlantısallığı dışında masum sivillerin kasıtlı olarak hedef alınması gibi hiçbir mazeretin arkasına sığınmayı mümkün kılmayan eylemlerini terör genel tanımı dışında ama amacı içerisinde ele almakla mümkün olabilecektir. Bu çalışmada, incelenen teorik çalışmaların gereği olarak, isyancı terör ifadesi kullanılmakta, 11 Eylül 2001 terör tarihinin en yıkıcı sonuçlara sebep olan günü olarak değerlendirilmektedir. Sadece saldırının bizzat kendisi değil, yarattığı sonuçlar ve ilan edilen “savaşın” günümüze kadar uzanan etkileri, uluslararası düzenin yeniden şekillenmesinde büyük ölçüde rol oynamıştır.¹⁴ Öncelikle inceleyeceğimiz modern terörün dört

¹⁰ Virginia Page Fortna, “Do Terrorists Win? Rebels’ Use of Terrorism and Civil War Outcomes”, *International Organization*, Summer 2015, Vol. 69, No. 3, s. 522.

¹¹ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York 2006, s. 40.

¹² Audrey K. Cronin, “Behind the Curve: Globalization and International Terrorism”, *International Security* 27 (3), s.32-33.

¹³ Andrew H. Kydd ve Barbara F. Walter, “The Strategies of Terrorism”, *International Security* 31(1), 2006, s. 66-69.

¹⁴ Rapoport, 2002, s. 50-52.

dalgasını tetikleyen olayları göz önünde bulundurduğumuzda, yeni bir tür terör dalgası ile karşı karşıya olduğumuz dikkate değer bir analizdir.

2. Modern Terörün Dört Dalgası

Modern Terörün Dört Dalgası, kırk yıllık bir süreç içerisinde gerçekleşen bir döngüyü dalga olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde bir dalga içerisinde yer alan terörist gruplar, diğer ülkelerdeki çağdaşları olan farklı bütün terörist grupların eylemlerinin farkında oldukları gibi, hemen hemen bütün terör örgütleri, iletişim metotları, silahlar ve lojistik kaynak ve yöntemleri dâhil ortak bir teknolojiyi kullanmaktadırlar. En önemlisi ise, dünyanın karşı karşıya bulunduğu bütün olumsuzlukları devrimci bir geleceğin tohumları olarak algılayan bir vizyonu paylaşmaktadırlar.¹⁵ Rapoport'un işaret ettiği dört terörist dalganın her birisinin kendisine özgü tetikleyici ya da eylem sürecini hızlandırıcı olayları ve imza niteliğindeki taktikleri ile silahları bulunmakta, yine bir sonraki terör dalgasının ortaya çıkmasına sebep olan kaçınılmaz bir kademeli düşüş dönemi görülmektedir. Bir önceki dalgaya ait belirgin özelliklerden bazıları kendisini bir sonraki dalgaya uyum gösterecek şekilde dönüştürmekle birlikte, genel anlamıyla bir sonraki dalgaya geçiş bir öncekinin ortadan kalkması olarak kabul edilmekte ve değerlendirilmektedir. Bu birbirini izleyen dört dalga; Anarşist Dalga (1878-1919), Sömürgecilik Karşısı Dalga (1920-1960), Yeni Sol ya da Marksist Dalga (1960-1990) ve Dini Dalga ya da Köktendinci Dalga (1979- günümüze) olarak ifade edilmektedir.¹⁶

Anarşist Dalga, 1878 yılının 24 Ocak günü az bilinen bir anarşist figür olan Vera Zasulich'in St. Petersburg'da bir polis şefini vurup

¹⁵ Jeffrey Kaplan, "Waves of Political Terrorism", *Summary and Keywords Waves of Political Terrorism*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2016, s. 4, https://www.researchgate.net/publication/319910997_Waves_of_Political_Terrorism_Summary_and_Keywords_Waves_of_Political_Terrorism_Oxford_Research_Encyclopedia_of_Politics, (Erişim tarihi; 05 Eylül 2020).

¹⁶ David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terrorism." *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Ed. Audrey Kurth Cronin ve James M. Ludes, Georgetown University Press, Washington DC, 2004, s. 47.

yaralaması ile başlayıp yayılmıştır. Saldırıya uğrayan kişinin siyasi tutuklu ve mahkûmlara kötü muamelede bulunan bir devlet görevlisi olduğunun duruşmalarda ortaya çıkması ve Zsulich'in mahkemede verdiği "Ben bir katil değil, teröristim" ifadesi unutulmaz bir an olarak tarihe geçmiştir.¹⁷ Böylece terör dalgasının propaganda gücünün kullanıldığı ve etkili olduğuna tanıklık edilen bir dönem başlamıştır.¹⁸ Rusya'da ortaya çıkan bu dalga kısa sürede Batı Avrupa, ABD ve hatta Japonya ile bugün de hatırlanan 4 Mayıs gösterilerine sahne olan Çin dâhil olmak üzere bütün dünyaya yayılmıştır.¹⁹ Anarşist Dalga'nın ilk yılları, yani 1880 ile 1890 yılları arasındaki, "Suikastlerin Altın Çağı" olarak bilinen, devlet yöneticileri, üst düzey siyasetçiler, asker ve polislerin anarşistler tarafından öldürüldüğü bir dönemdir.²⁰ Bu dönemde suikastlerde genel olarak kullanılan silah ve patlayıcıların çok belirgin ve karakteristik farklılıkları yoktur. Eski dönem terör eylemlerinden farklı olarak, uluslararası iletişim teknolojilerindeki gelişme sonucunda, Rusya'daki anarşistlerin devrimci fikir ve öğretilerini bütün dünyaya yayabilmeleri mümkün hale gelmiştir.²¹ Böylece modern çağın terörizmi uluslararası bir kimlik kazanmış, oluşan küresel terör ortamı, sonraki terör dalgalarının da belirleyicisi olmuştur.

Sömürge Karşıtı Dalga öncesinde Anarşist Terör dalgası Birinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte sona ermiştir. İlk büyük savaş, savaşan ülkelerin ulusça tamamının içerisinde yer aldığı bir çatışmanın ilk örneğidir.²² Böyle büyük çaplı bir savaşın içerisinde anarşizm

¹⁷ Cf. Marc Sageman, *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*, Philadelphia University of Pennsylvania Press, 2008, s. 34.

¹⁸ Alex P. Schmid, *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, New York: Routledge, 2011 s. 677.

¹⁹ Robert A. Scalapino ve George T. Yu, *The Chinese Anarchist Movement*, Berkeley: Center for Chinese Studies, Institute of International Studies, University of California 1961.

²⁰ David C. Rapoport, "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences", *An International History Of Terrorism: Western And Non-Western Experiences*, Ed. J. M. Hanhimäki ve B. Blumenau, Routledge, London 2013, s. 52.

²¹ A.g.e. 52-53.

²² Bernard Brodie, *War and Politics*, Macmillan, New York 1973.

ortadan kalkmış ve çatışmalar ve düşmanlıklar bittiğinde, özellikle Balkanlar başta olmak üzere, Avrupa'daki etnik topluluklar ve Avrupa'nın sömürgeleri, siyasi bağımsızlığın ulaşılabilir olduğunu hissetmeye başlamışlardır.²³ Amerikan başkanı Wilson tarafından da desteklenen ve cesaretlenen bu talep ve beklentiler, savaş sonucunda imzalanan Versay Antlaşması ile bir hayal kırıklığına dönüşmüştür.²⁴ Antlaşma Avrupa'yı Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanması ile oluşturulan ulus devletlere dönüştürürken, sömürgelerin kendi geleceklerini tayini konusunda alınacak kararlar zamana yayılacak şekilde bu bölgelerde Manda yönetimleri kurulması öngörülmüştür. Bu bölgelerin, her ne kadar kalıcı olması belirlenmediyse de, sömürge kontrolünün devamı olacakları anlaşılmış ve böylece ikinci dalga tetiklenmiştir.²⁵ İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ilk kurulan ulusal kurtuluşçu terör hareketi olmakla birlikte, amaçlarına ulaşmada başarısız olması nedeniyle bu dalgadaki terör guruplarından daha uzun süre faaliyete devam etmiştir.²⁶ İkinci Dalga'nın tam anlamıyla harekete geçmesi, Versay Barış antlaşmasından yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. Rapoport'a göre bu gecikmenin iki ana sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Manda rejimlerini tamamen sona erdiren 2nci Dünya Savaşı, diğeri ise uluslararası siyasi sahnedeki üstünlüğü kabul edilmiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin sömürgecilik karşıtı siyasetine karşı gösterilen direncin ortadan kalmasıdır. Artık Afrikalı, Asyalı ve Orta Doğulu halkların kendi kaderini tayin hakkı mümkün olabilecektir.²⁷ Terörist ile özgürlük savaşçısının karşılaştırma ya da benzer kullanımı, ikinci dalga döneminde gündeme gelmiştir. Aslında en basit haliyle, terörist taktikler kullanan herkes, ne kadar takdir

²³ Krzysztof A. Makowski ve Frank Hadler, *Approaches to Slavic Unity: Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism, and Solidarity Among the Slavs Today*, Poznan 2013, s. 131-152.

²⁴ John Milton Cooper, Woodrow Wilson: A Biography, Knopf Doubleday Publishing Group, New York 2009, s. 272.

²⁵ Rapoport, 2013, s. 52-53.

²⁶ Benedetta Berti, *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration*, Baltimore Johns Hopkins University Press, 2013.

²⁷ Rapoport, 2013, s. 53.

edilecek amaçları olursa olsun, teröristtir. Filistin’de İngiliz Manda rejiminden kurtulup bir Yahudi devletin kuruluşu için mücadele eden ve kendilerini özgürlük savaşçısı olarak tanımlayan Irgun örgütü mensuplarının, 1946 yılında King David Otelini bombalamaları tam anlamıyla bir terör eylemidir.²⁸ Bu örgütün eylem sırasındaki lideri daha sonra İsrail Başbakanı olan Menahim Begin, 1978 yılında, uzun süre yine terör örgütü olarak kabul edilen Filistin Kurtuluş Örgütü Lideri Yaser Arafat ile birlikte Nobel Barış Ödülünü almıştır. Kendilerini “hükümet terörü” ne karşı ölümüne bir mücadeleye kilitlenmiş özgürlük savaşçıları olarak tanımlayan Yahudi Irgun örgütü mensupları, terörizmin bağımsız bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini savunmuşlar ve belirli koşullar altında tek başına terörizmin, nadiren de olsa başarılı olabileceğini göstermiştir.²⁹ Aynı konuda diğer bir bilinen görüş ise, eylemin terör eylemi olarak kabul edilmemesi için, demokratik bir ülkede ve muhalefetin barışçı yapıdaki bütün faaliyetlerine izin verilmiş olmasının gerektiği yönündedir. Bu görüşe göre IRA³⁰, Kuzey İrlanda’da çöp kutusuna bomba yerleştirdiğinde demokratik çözüm için bir seçenek mevcut olduğundan bu eylem terörist bir hareket ve IRA da terörist bir hareket oluyorken, ANC,³¹ Güney Afrika’da aynı şeyi yaptığında siyasi bir muhalefete ülkede izin verilmediği için terörist bir eylem olmamaktadır. Aynı şekilde ETA³² da turistleri öldüren bombalama eylemini Devlet Başkanı General Franko’nun diktatörlük rejimi zamanında yaptığında bu eylem terörist bir hareket olmazken, İspanya’da demokratik hükümet zamanında yaptığında terör eylemi olarak kabul

²⁸ Thurstone Clarke, *By blood and Fire: The Attack on the King David Hotel*, Hutchinson, London 1981, s. 145-147.

²⁹ Rapoport, 2013, s. 54.

³⁰ IRA; Kuzey İrlanda’nın Birleşik Krallık’tan bağımsızlığını hedefleyen ayrılıkçı örgüt. Açılımı; “Irish Republican Army-İrlanda Cumhuriyet Ordusu”.

³¹ ANC; Güney Afrika Cumhuriyeti’nde siyahların hakları için mücadele eden örgüt. Açılımı; “African National Congress-Afrika Ulusal Kongresi”.

³² ETA; Bask dilini konuşan toplulukların bağımsızlığını savunan ayrılıkçı örgüt, Açılımı; “Euskadi Ta Askatasuna-Bask Yurdu ve Özgürlük”.

edilmemektedir. Bu görüş oldukça tartışmalı ve iddialdır.³³ Yine de Nelson Mandela'nın ANC lideri olarak terörist suçlaması ile yargılanıp hüküm giymesinden sonra, Devlet Başkanı olarak 1993'de Nobel Barış Ödülünü almış olması yine terörizmin başarılı olması durumunun örneği olarak değerlendirilecektir.

Terörist ifadesi 1940'lı yıllarda artık ilk dalgaya göre daha fazla olumsuz çağrışım yaratmış ve bu kapsamda kamuoyu desteğini sağlamakta da başarısız olmuştur. Bunda Yahudi örgütlerce gerçekleştirilen terör eylemlerinin büyük etkisi olduğu söylenebilecektir. Aynı zamanda kanlı eylemlerine rağmen Yahudilere yaranmak isteyen basın organlarının da desteklediği özgürlük savaşçısı etiketi, yeni sol dalga hareketinin başlamasına çok önemli bir katkı sağlamıştır.³⁴ İkinci terör dalgası birçok ilkin de yaşandığı bir dönem olmuştur. Diaspora desteğinin ne kadar hayati olduğu ve yabancı devletlerin teröristlere yardım önerilerinin başlaması, ilk defa anarşist terör dalgasında görülmüştür. Yine ikinci dalgada gerilla taktikleri terör eylemlerinde artan bir önem kazanmaya başlamış ve polis güçleri teröristlerin esas hedefi haline gelmiştir. Anarşistlerin terör eylemlerinin süreç içerisinde kentsel alanlardan Maoist fikirlerin artan önemi nedeniyle kırsal alanlara yönelmesi ve köylü nüfusun bu bağlamda öneminin artması dışında, ikinci terör dalgasında dikkat çeken bir özellik olarak birinci dalgadaki devrimci coşkunun yerini daha çok sömürge düzenine karşı yürütülen yerel mücadelelerin alması görülebilecektir.³⁵ İkinci terör dalgası 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde tamamen kaybolmuş, ulusal özgürlük mücadeleleri büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve ikinci dalga terör hareketlerine artık gerek kalmamıştır. Kuzey İrlanda ve

³³ R.S. Savaş Biçer, "Uluslararası Çatışmaların Değişen Yapısında Terörün Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2019, Cilt 18/2, Sayı 36, s. 119-120.

³⁴ Bruce Hoffman, *Al Qaeda, Trends in Terrorism, and Future Potentialities: An Assessment*, Santa Monica, Rand Corporation, California 2003, s.16, <https://www.rand.org/pubs/papers/P8078.html>, (Erişim tarihi; 12 Eylül 2020)

³⁵ Rapoport, 2013, s. 54-56.

İspanya'nın Bask bölgesi gibi bağımsız devlet olmayı başaramayan ya da siyasi değişimin sağlanamadığı birkaç bölgede, IRA ve ETA örgütleri, üçüncü terör dalgası olan Yeni Sol dalgaların gereklerine oldukça iyi uyum sağlamış ve hem hayatta kalabilmek hem de gelişebilmek amacıyla terör eylemlerini siyasi hedefleri ile birleştirmeyi bir yöntem olarak benimsemiştir.

Vietnam Savaşına bir yanıt olarak 1960'ların ortalarında başlayan Yeni Sol terör dalgası, iletişim teknolojilerindeki devrim niteliğinde gelişmelerle birlikte artan savaş karşıtlığının ABD'ye muhalif ülkeler tarafından da desteklenmesi sonucunda, küresel anti-Amerikancılığın etkisi ile kısa sürede yayılma göstermiştir. Soğuk Savaş yıllarının başlangıcında, Sovyet Rusya'nın barış söylemini ön plana çıkaran, aynı zamanda ABD'yi bir savaş çıkartkanı olarak gösteren politikaları başarıya ulaştırmış, Asya, Avrupa ve Orta Doğu'daki terörist gruplara yaptığı lojistik ve istihbarat yardım bu sayede önemli ölçüde artmış³⁶ ve Soğuk Savaş bağlamında devletlerin terörizme verdiği destek kaçınılmaz bir hal almıştır.³⁷ Haberleşme teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ise, üçüncü dalga terör eylemlerine önceki dalgalara kıyasla daha fazla uluslararası nitelik kazandırmıştır. Üçüncü dalga Yeni Sol hareketin bir önemli özelliği de 1960'lı yılların gençliği için nostaljik anlamı olmasıdır. Romantik sol söylemler, sembol niteliğindeki devrimci liderlerin posterleri ve şarkı sözleri döneme damgasını vurmuş, bugün anladığımız anlamıyla küreselleşme Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkacak olmasına rağmen, modern terörizmin üçüncü dalgası bu sayede bütün dünyaya ulaşmıştır.³⁸ Kitlesele zayıtın hedef alındığı olaylar yerine, medyayı yoğun kullanan teröristler için iyi bir televizyon programına haber olmak önde gelen bir eylem hedefi olmuştur. Uçak kaçırma

³⁶ Richard. H. Shultz ve Roy Godson, *Dezinformatsia: Active measures in Soviet strategy*, Pergamon-Brassey's Washington, DC, 1984.

³⁷ Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart, and Winston, New York 1981, s. 140-145.

³⁸ Sabrina Petra Ramet, *Rocking the State: Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Westview, Colorado Boulder, 1994, s. 90-91.

eylemleri, üçüncü dalga teröristlerinin en sık kullandığı yöntemlerden olmuştur³⁹ Şiddet eylemlerini en yoğun kullanan terörist grupların üniversite kampüslerinde üniversite mensupları ya da dağ köylerinde köylüler tarafından güvenlik güçlerinden saklanması bu terör dalgasının kamuoyuna medya vasıtası ile ulaşmada ve etkilemedeki başarısının göstergesi olarak kabul edilebilir.⁴⁰ Yine anarşist dalga döneminde adam kaçırma ve suikastler de terör örgütlerinin sıklıkla kullandığı eylem türleri olmaya devam etmiştir.⁴¹

Bu dalganın bir önceki ikinci dalgadan devraldığı önemli bir terör gerekçesi de milliyetçiliktir. Filistin Kurtuluş Örgütü, sahip olduğu milliyetçi ideolojisiyle, ikinci terör dalgasının özelliklerini bünyesinde barındırmakla birlikte, sosyalist fikirler benimseyen, enternasyonal bir hareket olarak dünyanın çeşitli ülkelerinin terör örgütü mensuplarına eğitim veren ve kendi başına harekete edebilen birçok grubu bünyesinde barındıran özellikleriyle üçüncü dalga içerisinde sayılmaktadır. Bu özelliklerine ABD'deki 11 Eylül terör saldırıları sonrasında Hamas örgütüne karşı aldığı Batı yanlısı tavırla bir yenisini eklemiştir.⁴² Filistin Kurtuluş Örgütünün teorik olarak, milliyetçi ama sosyalist, gerektiğinde Batılı politikaları benimseyen ama aynı zamanda emperyalizm karşıtı olmasının bir benzerini de PKK terör örgütünün ırkçı ama sosyalist, anti-emperyalist; ancak ABD'nin müttefiki olma siyasetinde görmekteyiz. İkinci terör dalgasından üçüncü terör dalgasına yani anarşist dalgaya kalan örgüt ve grupların başarısızlıklarını yeni arayışlarla ve temel değerlerinde değişimle aşma gayretleri, çıkarları ve hedefleri doğrultusunda mücadele çizgilerinde farklı arayışlara girmeleri müteakip terör dalgalarında tekrar karşımıza çıkmaktadır.⁴³

³⁹ Rapoport, 2004, s. 57.

⁴⁰ Kaplan, s. 7.

⁴¹ Rapoport, 2013, s. 57.

⁴² Rashid Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Columbia University Press, New York 2010, s. 38-40.

⁴³ Biçer, age, s. 116.

Üçüncü terör dalgasının önemli bir sonucu da Vietnam harbi sonrasında Asya'dan Amerika, Avrupa ve Sovyetler Birliğine başlayan mülteci hareketlerinin yarattığı sosyal sorunlardır.⁴⁴ Yeni gelenlerin kültür farklılıkları sonucunda toplumlarda oluşan genel memnuniyetsizlik, birleştirici olması gereken din ögesinin bu kapsamda ayrıştırıcı olarak ön plana çıkması, bütün dünyada farklı biçimlerde ve bölgelerde yeni çatışma ortamları yaratmıştır. Özellikle Orta Doğu'da Arap milliyetçiliğinin İsrail-Arap savaşlarında uğradığı ağır yenilgi, bölgede yaşayan Müslümanların dine daha fazla sarılması ve siyasi İslamcı akımların yükselmesi ile sonuçlanmış, bu dönemde başlayan çatışmalar bir nesil içerisinde üçüncü dalganın kaybolarak modern terörün dördüncü dalgasının ortaya çıkmasının tetikleyicisi olmuştur.⁴⁵

Modern terörün dördüncü dalgası olan din kaynaklı terör ya da köktendinci terör eylemlerinin en kanlı ve ölümcül olanları dünyanın pek çok bölgesinde farklı terör örgütleri tarafından gerçekleştirilmiş olmakla birlikte,⁴⁶ modern terörün dört dalgası fikrinin yaratıcısı olan Rapoport tarafından İslam bu dalganın merkezine oturtulmuştur.⁴⁷ Bu değerlendirmede 1979 İran İslam Devrimi'nin büyük etkisi olduğu bir gerçektir. Ancak, Afganistan'da mücahitlerin din motifli direnişlerinin başarıya ulaşmasını ve Rus işgaline karşı başlayan direniş hareketinin radikal dinci Taliban terör örgütüne dönüşmesini, ayrıca bu motivasyonun sonucunda büyük güçlerin inançla yenilebileceği fikrinin 11 Eylül terör saldırılarına giden yolda El-Kaide terör örgütünün eylem ve düşüncelerine nasıl hâkim olduğunu da Rapoport'un çalışmasına büyük ölçüde etki eden olaylar olarak değerlendirmek uygun olacaktır.⁴⁸ Dördüncü Dalga

⁴⁴ Jeffrey Kaplan, *Beyond the Mainstream: The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia*, SKS, Helsinki 2000, s. 20-25.

⁴⁵ James P. Jankowski, *Nasser's Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, Lynne Rienner Publishers, Colorado Boulder 2001, s. 220-222.

⁴⁶ Kaplan, 2016, s. 9.

⁴⁷ Rapoport, 2013, s. 61.

⁴⁸ John Miller, *Greetings, America. My name Osama bin Laden*, Frontline, 1999, <https://www.esquire.com/news-politics/a1813/osama-bin-laden-interview/>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2020)

1979 yılında başlamış ve Rapoport'un 40 yıllık döngü teorisini açacak şekilde halen zirveye ulaştığı konusunda bir emare vermemiş, aksine DÂİŞ'in kurulması ile yeni bir boyut kazanmıştır.⁴⁹

3. Modern Terörün Beşinci Dalgasına Önermeler

Sosyal bilimlerde teori bir konunun bütününe kapsayamaz. Bu nedenle dalga teorisi de bu alanda geniş kabul gören faydalı bir tarihi model olmakla birlikte, geliştirilmesi için üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bu kapsamda ilk dört dalganın ötesinde, modern terörün beşinci bir dalgasının da var olduğu konusunda araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde, Rapoport'un ilk dört terör dalgasını tanıttıktan sonra, beşinci dalga olarak değerlendirilen eylem ve oluşumları da incelemek uygun olacaktır.

Rapoport'a göre, bir dalganın enerjisi, yeni terör gruplarının kurulması için yeterli olmamaya başladığında, terör dalgası da kendiliğinden kaybolmaya başlayacaktır. Burada istisnai durumlar söz konusu olabilmekte, bazı güçlü terör grupları bu süreçten etkilenmeyerek dalganın yaşam döngüsünü sürdürmektedir. El Kaide örgütü gibi bazı radikal İslamcı gruplar, dördüncü dini dalga sırasında, kendilerinden sonra ortaya çıkan seleflerinden daha uzun süre hayatta kalmayı başarmışlardır.⁵⁰

Teoride siyasi çekişmelerin müzakere yoluyla çözümlenebilir olmasına rağmen, dördüncü dalgada ortaya çıkan terör örgütlerinin temel motivasyonu tartışılmaz din ve Allah'ın emirleri olunca, devletlerin bu çatışmayı sona erdirecek şekilde teröristlerin taleplerini karşılamaları da mümkün olamamakta, terör örgütleri de bu tartışılmaz doğalarının⁵¹

⁴⁹ Jeffrey Kaplan ve Christopher P. Costa, "The Islamic State and the New Tribalism", *Terrorism & Political Violence*, 2015 27(5), s.930-934

⁵⁰ Jeffrey Simon, "Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism", *Terrorism, Identity and Legitimacy*, ed. Jean E. Rosenfeld. N, Routledge 2010, s.49.

⁵¹ Jonathan Fox, "The Future of Religion and Domestic Conflict," ed. Berma Klein Goldewijk, *Religion, International Relations and Development Cooperation*,

etkisiyle kalıcı güç olarak varlıklarını sürdürebilmektedir.⁵² Grup ideolojilerinin netleşmesi ve bu ideoloji temelinde kurulacak terör grubu modellerinin ortaya çıkması yıllar alabileceğinden, bir dalganın bitip bir diğer dalganın başlama zamanını tam olarak belirleyebilmek mümkün değildir. Bu kapsamda beşinci terör dalgasının dayanacağı olay ve şartlar ortaya çıktığında, yeni bir akımın başlaması mümkün hale gelebilecektir.⁵³ Ancak, Rapoport'un teorik olarak tanımladığı yeni bir terör dalgasının ortaya çıkması durumunda bile, radikal dinci terör dalgasındaki terör örgütlerinin uzun ömürlü olmaları ve yüksek oranda şiddet uygulamaları nedeniyle dördüncü dalganın öngörülen 2020-2025 yılları arasında sona ereceği kesin olarak söylenememektedir.⁵⁴

Halen dördüncü dalga çerçevesinde ele alınan terör örgütleri arasında etkisi ve eylemleri devam edenlerin bulunmasına rağmen, yeni ve farklı bir terör dalgasının başladığını savunan çalışmalar da mevcuttur. Kaplan, beşinci terör dalgasındaki terör örgütlerinin amacının, etnik bir kökeni esas alan kabile toplumu yaratmak için, kaybolmuş bir modelden yeniden inşa edilen ya da tamamen yeniden yaratılan bir dünya düzeni kurmak olduğunu savunmaktadır.⁵⁵

Yeni kabilecilik olarak adlandırılan beşinci terör dalgasının başladığını iddia eden Jeffrey Kaplan, Rapoport'un dalga teorisini genel olarak desteklemekte ancak terörizmin dinamik yapısının dikkate alınmadığı statik bir teori olarak görmektedir.⁵⁶ Rapoport'a göre yeni bir terör dalgasının başlamasına sebep olacak tetikleyici uluslararası olaylar, Kaplan'a göre dördüncü dalga terör gruplarının devam etmesi

---

Wageningen Academic Publishers, Wageningen 2007, s.149.

⁵² Jeffrey Kaplan, *Terrorist Groups and the New Tribalism*, Routledge, New York 2010, s. 26.

⁵³ Leonard Weinberg and William Eubank, "An End to the Fourth Wave of Terrorism?", *Studies in Conflict & Terrorism* 33, no. 7, 2010, s. 601.

⁵⁴ A.g.e, s. 598.

⁵⁵ Jeffrey Kaplan, "Terrorism's Fifth Wave: A Theory, a Conundrum and a Dilemma", *Perspectives on Terrorism*, no. 2, Ocak 2008, s. 12.

⁵⁶ Kaplan, 2010, s. 46.

nedeniyle söz konusu olmamaktadır.⁵⁷ Beşinci terör dalgası olarak görülen dalgadaki terör örgütlerinin özellikleri olarak sayılabilecekler şunlardır:

- 1- Daha önceki bir terörizm dalgasındakilerle ortak inançlara sahiptirler, ancak sonradan radikalleşerek onlardan koparlar,
- 2- Aşırı olarak ifade edilen hedef ve umutlarının kaybolması ya da gerçekleşmesi nedeniyle ortaya çıkarlar,
- 3- Radikalleşme nedeniyle aynı görüşlere sahip benzer gruplardan ayrılma sonucunda, aile ve toplumdan uzaklaşırlar,
- 4- Sıfırdan bir yol haritası ve takvim belirlerler,
- 5- Eski dünyanın kirlendiğine ve gelecekteki saf toplumu yaratmak için mevcut insan yaşamının yok edilmesinin gerekli olduğuna inanırlar,
- 6- Uzlaşmanın mümkün olmadığı ve iç çatışmalara ve şiddete yol açacak şekilde bölünmelere son derece yatkınlardır,
- 7- İnsanın mükemmelliğine inandıkları için aynı nesil içerisinde bu mükemmellikte yeni kadın ve erkekler yaratmayı amaç edinirler,
- 8- Yeni toplum arayışları, işledikleri cinayetlerin cezasız kalmasına hatta soykırıma neden olur,
- 9- Vermek istedikleri asıl mesajı unutturacak kadar yaygın şiddet uygularlar,
- 10- Hedefledikleri yeni insan modelini yaratacak olmaları nedeniyle kadınlara özellikle boyun eğdirmeyi hedef alırlar.
- 11- Erkek çocukları askere almaya, kız çocukları çocuk gelin olmaya zorlarlar,
- 12- Tecavüz, uyguladıkları terörist taktiğin imzasıdır,
- 13- Kültürel normları ihlal etmeleri nedeniyle, teröristlerin aileye geri dönmeleri ve topluma yeniden katılabilmeleri zorlaşır,

---

⁵⁷ A.g.e, s. 47.

- 14- Saf ırkçılığı ve etnik merkezîyetçiliği esas alan, bölgesel milliyetçiliğe odaklanırlar,
- 15- Gelecekteki hedeflerine ulaşmak için gerekli ise yabancı müttefiklere faydacı bir yaklaşımla güven duyarlar,
- 16- Karizmatik liderlerin yönettiği oldukça otoriter yönetimleri vardır,
- 17- Dünyaya barış ve huzur getirecek Mesih'in geleceğine ve kıyamete inanırlar.

Kaplan, beşinci terör dalgasındaki örgütlere örnek olarak Kamboçya'daki Kızıl Kmerler terör örgütünü ve bu örgütün yönetime gelme mücadelesini vermektedir.⁵⁸ Radikal dinci örgütler Kaplan'ın beşinci dalga terör örgütleri içerisinde yer almazken, Anthony Celso kendi ifade ettiği şekliyle "tekfirci-cihatçı" terör gruplarını ve özellikle de DÂİŞ'i beşinci dalga terör örgütleri içerisine dâhil etmekte ve bu örgütlerin Kaplan'ın belirlediği kriterlere uyduğunu iddia etmektedir. Bu farklı beşinci terör dalgası görüşüne göre; beşinci dalga terör örgütleri, hilafet devletinin kurulması için modern dünyayı tamamen dışlamakta ve Batı etkilerini yok etmeyi hedeflemektedir.⁵⁹ Bu gruplar içerisinde kendilerini Müslüman toplumundan ayıran özellikle Boko Haram ve DÂİŞ sahip oldukları aşırılık yanlısı inanç nedeniyle diğer Müslümanlara uygulanan şiddeti meşru görmekte, Müslümanların iç çatışmasını reddeden grupları da doğrudan hedef almaktadır.

Jeffrey Simon, Rapoport'un terör dalgaları teorisini desteklemekle beraber, ilk dört dalgadan oldukça önemli sapmalar gösteren beşinci bir dalgayı savunmaktadır. Simon, anarşizm, sömürgecilik karşıtlığı, yeni sol/Marksizm ve köktendinci ideolojilerin önceki dört dalgaya hâkim olduğu gibi, terörist bir ideolojinin tek başına bütün beşinci dalgaya egemen olamayacağını, yeni terör dalgasının belirleyici özelliğinin

⁵⁸ Kaplan (2010), s. 61.

⁵⁹ Anthony N. Celso, "The Islamic State and Boko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups," *Orbis Volume 59 issue 2*, 2015, s. 250-252, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.02.010>, (Erişim tarihi; 20.09.2020).

teknolojinin etkili gücü olabileceğini iddia etmektedir. Beşinci terör dalgasını Teknolojik Dalga olarak adlandıran Simon'a göre, hükümetler, medya ve toplumun artık eskisi kadar ilgi göstermediği bir terör dalgasının sonu gelmiş demektir ve daha önemlisi, dinamitin modern terörün ve anarşist dalganın başlangıcındaki ön koşul olarak yerine getirdiği işlevi, beşinci dalgada internet yapmaktadır.⁶⁰ Teknoloji hiçbir terör örgütünün tekelinde değildir ve bu durum örgütler arasındaki rekabet nedeniyle teknolojinin beşinci dalganın karakteristik özelliği olarak tanımlanmasını da sağlamaktadır. Beşinci dalgada, devletler ve devlet dışı aktörler yanında, daha önceki terör dalgalarında sözü edilmeyen, yalnız çalışan ve eylemlerini tek başlarına planlayıp uygulayan terörist tipleri de dikkate alınmaktadır. "Lidersiz Cihat" da denilen bu çalışma yöntemi sanal ortamda radikalleşmenin ölçüsünü de arttırmaktadır.⁶¹ Bütün iletişim ve yönlendirmeler, eylem emirleri ve planlamaları internet ortamında gerçekleşmekte, böylece diğer örgüt üyeleri ile iletişim ve paylaşılan bir bilgi olmadığı için, istihbarat örgütlerinin teröristlerin dijital izlerini takip etmeleri de zorlaşmaktadır.⁶²

Beşinci bir dalganın başlamış olduğu konusundaki çalışmaların en belirgin ortak yanı, ilk dört dalganın varlığını ve teorik altyapısını kabul etmeleri ancak yetersiz bulmalarıdır. İdeolojik, teknik ya da kapsayıcılık olarak aslında önceki terör dalgalarından kesin çizgilerle farklılık yaratmayan beşinci dalga çalışmalarının her birini diğer terör dalgalarından en az birisinin kapsamına almak mümkündür. Kaplan'ın Yeni Kabilecilik olarak önerdiği beşinci terör dalgası, milliyetçi, yeni sol ya da radikal dinci dalgalardaki terör örgütlerinin bir ya da birden fazla özelliğine sahiptir. Kızıl Kmerler örgütünün milliyetçi, anti-empyralist, anti-kapitalist söylem ve fikirleri, silahsız sivillere karşı

⁶⁰ Jeffrey D. Simon, "Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism", *Terrorism, Identity and Legitimacy*, ed. Jean E. Rosenfeld, Routledge, New York 2011, s. 48.

⁶¹ Marc Sageman, "Ripples in the Waves: Fantasies and Fashions", *Terrorism, Identity and Legitimacy: The Four Waves Theory and Political Violence*, ed. Jean E. Rosenfeld, Routledge, New York 2011, s. 90.

⁶² Simon, age, s. 56.

uyguladığı şiddet yöntemleri bu özellikler arasında sayılabilir. Aynı şekilde, Anthony Celso'nun beşinci dalga terör örgütü olarak tanımladığı "Tekfirci-Cihatçı Terör Örgütleri" özellikle dördüncü dalganın devamında sadece şekil, söylem ve eylem farklılıkları gösteren aslında aynı kategorideki radikal dinci örgütler olarak ortaya çıkmaktadır. Teknolojik beşinci dalga konusunu ileri süren Simon'un değerlendirmesine göre internetin kullanımı bile aslında tek başına bir terör dalgası olma özelliklerini taşımaktadır. Ancak, teknolojinin kullanımı sadece internet ile sınırlandırmak yerine, her terör dalgasında gerek eylemlerde kullanılan yöntemlerin, gerekse kullanılan silah araç ve gereçlerin de teknolojik gelişmeden etkilendiğini (dinamit kullanımından el yapımı patlayıcılarda kullanılan düzeneklere, altıpatlar tabancadan, biyolojik silahlara uzanan süreç) kabul etmek daha uygun olacaktır.⁶³

4. Modern Terörün Beşinci Dalgası Olarak Devletlerle Ortaklık

Rapoport'un teorisine göre bir terör dalgasının başlaması, kendisine özgü tetikleyici ya da eylem sürecini hızlandırıcı olaylar ile olacak ve imza niteliğindeki taktikleri ile silahları bulunacaktır. Terörist eylemlerin bir terör dalgası olarak değerlendirilmesinde esas alınan önemli bir değişken de, bir sonraki terör dalgasının ortaya çıkmasına sebep olan kaçınılmaz bir kademeli düşüş döneminin görülmesidir.⁶⁴

Daha önce beşinci terör dalgası olarak önerilen terör hareketlerinin, ilk dört terör dalgasının başlayıp devam etmesi süreçlerinde söylem ve yöntem yönünden benzerlikleri dikkate alındığında yaşanan örtüşme, dördüncü terör dalgasının devamında yaşanan bu terör dalgasına karşı yürütülen küresel mücadele döneminde, devletlerin terör örgütleriyle ittifak kurmak suretiyle kendileri için asıl tehdidi teşkil ettiklerini değerlendirdikleri dördüncü dalgadaki terör örgütlerine karşı iş birliğine girmeleri döneminde yaşanmamıştır. Bir terör örgütüne karşı diğer bir terör örgütü ile doğrudan ve açıkça yapılan iş birliği sonucunda yeni

⁶³ Mesut Hakkı Çaşın, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 90-100.

⁶⁴ Kaplan (2016), s. 4.

bir terör dalgasının tetiklendiği ve hızlandığı, bu ittifakın terör örgütleri için bir imza niteliğinde olduğu, böylece yeni bir terör dalgasının başladığı değerlendirilmektedir. Terör örgütleri için nihai hedeflerine ulaşmak amacıyla uygulayacakları bütün değişim ve dönüşümler şiddet kullanmalarına meşruiyet kazandırmanın yanı sıra, meşru bir devletin açık desteğini almış olmaları nedeniyle de kamuoyu muhalefetine tedbir getirmektedir.⁶⁵

Bu çalışmada, modern terörün beşinci dalgası, “Devletlerin Terör Ortaklığı” ya da “Terörle İttifak” olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede, ABD’nin Suriye İç Savaşı sırasında DÂİŞ’le mücadele adı altında PKK terör örgütünün Suriye’deki uzantısı olan YPG ile iş birliği örnek olarak verilebilecektir.⁶⁶ ABD bu dalganın kilit ülkesi durumundadır, ancak Rusya’nın da Ukrayna ile yaşadığı ve çatışma ile sonuçlanan siyasi kriz döneminde Rus azınlığın yaşadığı bölgelerde ayrılıkçı terör hareketi eylemlerini Rus özel kuvvetleri vasıtası ile desteklediği ve gerçekleştirdiği de bir gerçektir.⁶⁷ Yine geçmişte ve günümüzde devletlerin ulusal çıkarları nedeniyle hasım devletleri zayıflatmak amacıyla terör örgütleriyle gizli olarak iş birliği yaptığı, eğitim, malzeme, silah, araç, gereç ve para yardımıyla bulunduğu bilinmektedir. Ancak yeni terör dalgasının temel özelliği, bu destek ve iş birliğinin devlet tarafından açık olarak ve terör örgütünün yasal, örgütün faaliyetlerinin de meşru kabul edilerek yapıyor olmasıdır.

11 Eylül terör saldırılarında terör ve terörizmle kendi anavatanında karşılaştıktan sonra, küresel terörle mücadele adı altında bir girişim başlatan, ancak kendi ulusal çıkarları nedeniyle, terör örgütleri ile iş birliğini açık olarak sürdüren ABD bugün karşılaşılan terör

⁶⁵ Brian Michael Jenkins, *The New Age of Terrorism*, McGraw-Hill Homeland Security Handbook, s. 120-121.

⁶⁶ Can Acun ve Bünyamin Keskin, *The PKK’S Branch in Northern Syria PYD-YPG, SETA*, 2017, s. 18, https://setav.org/en/assets/uploads/2017/05/PYD_YPG_En.pdf (Erişim tarihi; 10.10.2020).

⁶⁷ International Court of Justice, *Terrorism Financing and Racial Discrimination in Ukraine*, Application Instituting Proceedings, 16 January 2017, s. 9-22, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19314.pdf>, (Erişim tarihi; 09.10.2020)

hareketlerinin kaynağını, 2006 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesinde şöyle açıklamıştır:⁶⁸

1- Siyasi yabancılaşma: Uluslararası terör örgütleri, kendi ülkelerinde yasal meşru yollardan yönetimin değişmesini sağlayamayan ya da hükümetlerine seslerini duyuracak şekilde siyaseten temsil edilmeyen halk kitlelerinden eleman temin etmeyi tercih ederler. Zira mevcut düzende bu gibi kişiler bir destekleri olmadıkça sapık ideoloji sahibi şiddet ve tahribat yanlısı terör örgütlerinin manipülasyonuna açık ve savunmasız durumdadır.

2- Her zaman başkalarını suçlayarak şikâyet etmek: Bazen yakın bazen de uzak geçmişte yaşanan bütün yanlışlıklar ve adaletsizlikler nedeniyle diğerlerini suçlarlar. Böylece intikam ve terör eylemleri için gerekli olan motivasyonu her zaman canlı ve taze tutmayı amaçlarlar.

3- Komplo ve yanlış bilgilendirme yapmak: Bu yöntemi kullanan terör örgütleri yanlış bilgilendirme ile kirletilmiş ya da komplo teorileri ile çarpıtılmış, ayartılmış ve algı yönlendirmesi ile kandırılmış toplumlardan etkili bir katılım sağlayabilmektedir.

4- Uğruna insan öldürmeyi, bir anlamda cinayet işlemeyi meşru kabul eden bir ideolojinin olması: Terörizm, insanların dini inançlarını da çarpıtmak suretiyle, masum insanların öldürülmesine mazeret hatta onurlandırma sağlayan ideolojilere dayanabilmektedir.⁶⁹

ABD'nin, Bush imzalı 2006 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde, Terörle Savaş'ın bir dinle savaş olmadığı, teröristlerin bütün dinleri hedef aldığı, etnik ve dini kökenli terör örgütlerinin de en çok kendi toplumlarına zarar verdiği değerlendirilmekte, yine Obama döneminin 2015 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde de, bir bütün olarak terör tehdit kabul edilerek, müttefikler ve sorumluluk duyan

⁶⁸ ABD 2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, s.10.

⁶⁹ Biçer (2019), s. 122.

ortaklarla birlikte, terörün radikalliğinden ve şiddetinden korunmak amacıyla teröre karşı sürekli mücadelenin esas alınacağına işaret edilmektedir.⁷⁰ ABD'nin 2017 yılı sonunda yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde ise terör tehdidi olarak sadece cihatçı terörist örgütler vurgulanmakta ve metnin başka hiçbir yerinde ne küresel terör tehdidinden, ne de ayrılıkçı ya da marjinal ideolojik kökenli terör örgütlerinden ABD için bir tehlike olarak söz edilmemektedir. ABD Başkanı Trump döneminin güvenlik stratejisine göre artık Amerikalılara zarar verme olasılığı olan sadece cihatçı terör örgütleridir. Bundan daha da önemlisi ise, ABD'nin terör örgütleri listesinde yer alan 61 terör örgütünden cihatçı olmayanların ABD yasalarındaki terör örgütlerine uygulanacak yaptırımlardan etkilenmeyecekleri yönünde bir niyet olmasıdır. ABD Savunma Bakanlığı web sayfasındaki yabancı terör örgütleri listesinin hemen alt kısmında Göçmenlik ve Uyrak Kanunu'nun (INA) madde 219'da yapılan düzeltmeye istinaden; "terör örgütlerinin faaliyetleri ABD vatandaşlarını ya da ABD ulusal güvenliğini tehdit etmelidir" denilmektedir. Bu durumda, bir yabancı terör örgütü eğer ABD çıkarlarına hizmet ediyorsa, listede yazılı olan ismini değiştirdiği ya da listede adı olmayan başka bir örgütle birleşerek birlikte hareket ettiğinde, ABD için strateji belgesinde tanımı yapılan; "Dürüstlük, karşılıklılık ve sadakatle bağlılık temelinde, ABD ile aynı fikir ve düşüncede olan, ABD prensiplerini geçerli, kurallarını zorunlu kabul eden ortaklar" arasında yerini alacaktır. Yani, ABD'nin çok ters ve anlaşılmaz olarak kabul edilen, terör listesinde yer alan PKK'nın uzantısı olduğu artık kesinleşmiş durumdaki YPG/PYD terör örgütüne açıkça silah, araç, gereç ve eğitim desteği vermesi, ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin gereğidir. Bu uygulama, Rapoport'un terör dalgalarının bir devamı olarak devletlerin terör örgütleri ile iş birliği yapmasının ötesinde meşru sayılabilecek ortaklıklar kurması kapsamında değerlendirilmektedir.

Terör örgütleri bakımından ise, ideoloji, etnik yapı ya da din-mezhap temelinde savundukları ve kuruluş gerekçelerini dayandırdıkları argümanlar eğer hedeflerinin gerçekleşmesi için bekledikleri başarıya

⁷⁰ ABD 2015 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi, s. 10-11.

ulaşmalarını geciktiriyor ya da engelliyorsa, yeni bir açılım olarak farklı modeller deneyebilme esnekliği göstermeleri yeni terör dalgasının bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı örnek üzerinden giderek PKK terör örgütünün Marksist-Leninist ve ırkçı çizgisini, Suriye'nin Kuzeyinde DÂİŞ'le mücadele adı altında ABD başta olmak üzere DÂİŞ terörü nedeniyle ulusal güvenliğini tehdit altında gören ülkelerin vekili olarak savaşması halinde kazanımlarını değerlendirip yeniden gözden geçirdiğini, sonrasında örgütün ırkçı çıkarları için anti-emperyalist çizgisinden saptığını ve ideolojik olarak düşman olması gereken devletlerle müttefik olduğunu görülebilmektedir. Bu dönüşüm, terör örgütlerinin yeni bir yöntem ile eylemlerindeki önceliklerini ittifak kurduğu devletlerin birinci öncelikli tehdit kabul ettiği diğer bir terör örgütüne yöneltip, asıl terör eylemlerini yöneltecekleri örgüt hedeflerinin meşruluğunu sağlamayı hedeflemektedir.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, terörle ittifak nedenleri, amaç ve hedefler ile bu dönemde uygulanan terörist taktikleri ve kullanılan silah araç gerecin özelliklerini dikkate aldığımızda;

- 1- Devletlerin terör örgütleri ile açık ittifaklar kurmasının nedenleri arasında en önemlisi; bu devletlerin ulusal çıkarları ile terör örgütünün örgütsel çıkarlarının belli bir dönem için de olsa örtüşüyor olmasıdır. Devletlerin diğer devletlerle ilişkileri ortak çıkarlar temelinde nasıl şekilleniyorsa, terör örgütleriyle de iş birliğini aynı esaslara göre düzenlemek özellikle terör örgütünün hedefleri arasında olmayan devletler için tercih edilen bir vekâlet savaşı yöntemi haline gelmiştir. Bir devletin vekili olarak sahada savaşan bir terör örgütü için ise örgütün hedeflerine uzun vadede hizmet edecek bir ittifakın diğer terör örgütleriyle yapıldığı gibi, bir devletle yapılmasında da herhangi bir kayıp bulunmamaktadır.
- 2- Devletin amacına hizmet edecek terör örgütünün terör eylemlerini devletle ittifak kurulan alan dışında devam ettirmesi mümkün ise, esas örgütsel amaçlarda bir sapma olmaksızın devletin vekili olma görevi yerine getirilecek, bu sayede silah araç ve gereç bakımından güçlenerek ittifak alanı dışındaki terörist faaliyetleri icra ederken daha güçlü hale gelinecektir.

Bu husus özellikle de ittifak kurulan devletin, terör örgütünün eylem hedefi olan ülkelerle ilişkisinin seyrine göre teröristlere önemli avantajlar sağlayabilecektir.

- 3- İttifak hedefleri öncelikli ortak hedefler üzerinden belirlenecek, dönemselsel olarak terör örgütünün ve devletin hedef öncelikleri aralarındaki bir mutabakatla değişebilecektir. Suriye İç Savaşında DÂİŞ'le mücadele YPG/PKK ve ABD için ortak payda olmuştur. Türkiye, Rusya ve İran'ın bölgedeki iş birliğinin ve sürdürdükleri faaliyetlerinin gerek ABD'nin gerekse YPG/PKK terör örgütünün çıkarları açısından bir tehdit olarak değerlendirilmesi sonucunda ise, sadece DÂİŞ terör örgütünü hedef alan bir iş birliği değil, bu örgüt etkisiz hale getirildikten sonra da bölgedeki güç kontrolüne etki edecek bir ittifaka dönüşmüştür.
- 4- Devlet ve terör örgütünün iş birliği sürecinde, her iki taraf da, aralarındaki ittifakın bozulmasına sebep olmayacak şekilde iş birliği konuları ve ittifak alanından bağımsız olarak kendi hedefleri doğrultusundaki diğer uygulamalarına devam edebilecek, ancak bu konuda yapılacak düzenlemelerde esas söz sahibi terör örgütü değil devlet olacaktır. Terör örgütü içerisindeki örgüt yönetici kadrosuna muhalif ya da kontrol edilemeyen grupların varlığı biliniyorsa, bu grupların ittifak hedeflerine zarar vermesini engellemek için gerektiğinde tasfiye amacıyla infaz ve dışlama yöntemleri kullanılacaktır.
- 5- Terör örgütüne mensup teröristlerin eğitim ve donatımı ile doğrudan maddi destek sağlama konusunda devletin uluslararası ortamın gereği olarak zaman zaman gösterebileceği isteksizlik ya da değişiklik sonucunda, terör örgütünün de ortak hedeflere yönelimini yeniden değerlendirip, vekâlet görevini sona erdirmeye tehdidinde bulunması beklenmelidir. Suriye İç Savaşı sırasında ABD'nin Suriye'den askerî güçlerini tamamen çekeceğini açıkladığı dönemde, YPG/PKK terör örgütünün de Türkiye'nin kendisine yönelik icra edeceği muhtemel bir harekât nedeniyle DÂİŞ terör örgütü ile mücadeleyi sona erdireceğini ve cezaevlerindeki DÂİŞ'li teröristleri serbest

Modern Terörizmin Beşinci Dalgası:
Devletlerin Uluslararası Terörist Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları?

bırakacağını açıklaması, bu şekildeki ittifakların hassasiyetleri olarak değerlendirilmelidir.

- 6- Terör örgütü, müttefik devletlerin konvansiyonel yöntemlerle baş edemediği tehdide karşı kendi eylem yöntemi olan gerilla harbini karma bir çatışma uygulaması şeklinde vekili olduğu devletin teknolojik ve lojistik imkânları ile birleştirerek kullanacak, böylece gerek personelinin bireysel eğitimini gerekse asıl nihai amacına yönelik olarak örgütün topyekûn eylem stratejisini geliştirecektir. Devlet terör örgütü iş birliğinde teröristlerin en önemli kazanımlarından birisi olarak değerlendirilebilecek bu husus, beşinci dalga terör eylemlerinin ileride yeni terör dalgalarının gelişmesindeki katkısının da bir işareti olarak kabul edilebilecektir.

939

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 16

Sayı: 36

Tablo-1 Modern terörün beş dalgasının özellikleri ⁷¹

TERÖR DALGASI	KATKIDA BULUNAN SEBEPLER	AMAÇ	HEDEFLER	TAKTİKLER	GERİLEME NEDENİ
Anarşist 1870ler- 1910lar	Yavaşlayan siyasi reformlar ve düşüğe geçen monarşi düzeni	Devrim, hükümetin baskısını ortadan kaldırmak	Devleti yönetenler	Patlayıcı kullanarak gerçekleştirilen suikastler ve banka soygunları	Sertleşen devlet müdahaleleri ve Birinci Dünya Savaşının başlaması
Milliyetçi 1920ler- 1960lar	Versay Barış Antlaşması, artan self-determinasyon talepleri	Sömürge düzenini ortadan kaldırmak ve yeni devletler kurmak	Polis ve askerler	Gerilla yöntemleri ve vur-kaç taktikleri	Sömürgeci devletlerin geri çekilmesi ve amaçların gerçekleşmesi
Yeni Sol 1960lar- 1980ler	Vietnam Savaşı ve Soğuk Savaş gerilimleri	Kapitalist sistemin ortadan kaldırılması	Hükümetler, özellikle de ABD üzerinde odaklanma	Uçak kaçırma, adam kaçırma ve suikastler.	Soğuk Savaşın sona ermesi
Radikal Dinci 1979-2020ler (tahmini)	İran İslam Devrimi, Sovyetlerin Afganistanı işgali	Küresel Hilafet Devletinin kurulması	ABD, İsrail, Avrupa, kitle ulaşım araçları, halka açık mekanlar	İntihar eylemleri.	Bilinmiyor
Terörle İttifak 2016-	ABD başta olmak üzere devletlerin ulusal çıkarlarına tehdit teşkil eden önceki dalgaların süren etkisi	Devletlerin hedefi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek, terör örgütlerinin hedefi yakın, orta ve uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için devletlerle ittifak kurmak	Devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet edecek her hedef, terör örgütünün hedefleri ile örtüşenlere özellikle odaklanma	Düzenli harp ve gerilla harbi yöntemleri karma olarak uygulanmaktadır.	Bilinmiyor

Sonuç

Terör örgütleri ile devletlerin ittifak içerisine girmesi, gerek uluslararası güvenlik gerekse terörist tehdit altındaki ülkelerin ulusal güvenlikleri bakımından önemli bir sorundur. Böyle hassas bir konuda

⁷¹ Kaynak olarak; Erin Walls, “Waves of Modern Terrorism: Examining the Past and Predicting the Future”, Georgetown Üniversitesi Yüksek Lisans tezi, Washington Nisan 2017, s. 20’deki tablo-1 esas alınmış ve önerilen beşinci dalga özellikleri tabloya ilave edilmiştir.

geleneksel ve tarihsel güvenlik anlayışını terk ederek, ulusal çıkarlarını kısa vadeli ittifaklara yönelten devletlerin orta ve uzun vadede aynı terör tehdidinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bugün gelinen noktada terörizmin beşinci dalgasının sona ermesi ile ilgili bir emare görülmemektedir. Terör örgütlerinin devletlerle açık ittifak kurduğu günümüz uluslararası güvenlik ortamının kaotik yapısı, ilerde muhtemelen yeni bir terör dalgasının ortaya çıkması ile devam edecek, ancak terör örgütleri ile ulusal çıkarları nedeniyle açık iş birliğine giren ülkelerin, ABD başta olmak üzere güvenilirlikleri her zamankinden daha fazla sorgulanacak, hatta bu devletler özellikle müttefik oldukları devletlerin ulusal siyaset organlarında ve kamuoylarında siyaseten yargılanacaktır.

Summary

In his article written in 2004, David Rapoport examined the waves of international terrorist movements in the historical process and explained what terrorism means in terms of international relations theoretically and conceptually. Today, at the point where international terrorism has come, a new wave of terrorism represents a process in which states use terrorism for the sake of their national interests in the anarchic structure of the field of international relations, and attempt to legitimize cooperation with terrorist organizations and groups as a different form of war. According to Rapoport, Four Waves of Modern Terror defines a cycle that takes place over a period of forty years as a wave. Terrorist groups taking part in a wave during this period are aware of the actions of all different terrorist groups, which are their contemporaries in other countries, as well as using a common technology, including communication methods, weapons and logistics resources and methods, and more importantly, the world's They share a vision that perceives all the negativities they face as the seeds of a revolutionary future.

Some academic studies have been made to suggest that a fifth wave of terror is coming right after Rapoport's four waves of terror. The most obvious common feature of these studies is that they accepted the existence and theoretical background of the first four waves but found them insufficient. It is possible to include each of the fifth wave studies,

which do not make a distinct difference from previous terror waves in terms of ideological, technical or inclusiveness, in at least one of the other terror waves. Considering the similarities in terms of rhetoric and methodology of the terrorist movements, which were previously suggested as the fifth terrorist wave, in the process of starting and continuing the first four terrorist waves, the overlap did not occur during the period of the global struggle against this terror wave experienced in the continuation of the fourth wave of terrorism. The cooperation of the states against terrorist organizations in the fourth wave, which they consider as the main threat to them by forming alliances with terrorist organizations, appears as a new method of combating terrorism in this period. It is evaluated that a new wave of terror has been triggered and accelerated as a result of direct and open cooperation with another terrorist organization in order to fight against a terrorist organization that this alliance is a signature for terrorist organizations, and thus a new wave of terror has started.

The alliance between terrorist organizations and states is an important problem both in terms of international security and the national security of countries that they are under terrorist threat. In such a sensitive issue, it is inevitable for states that abandon traditional and historical security understanding and turns their national interests to short-term alliances with terrorists, to be affected by the same terrorist threat in the medium and long term. Today, there is no sign of the end of the fifth wave of terrorism. The chaotic nature of today's international security environment, in which terrorist organizations open alliances with states, will probably continue with the emergence of a new wave of terrorism in the future, but the credibility of countries, especially the United States, that have open cooperation with terrorist organizations due to their national interests, will be questioned more than ever, even these states will be judged politically, especially in their own national political organs and public opinion of the states which they are allies with.

Modern Terörizmin Beşinci Dalgası:
Devletlerin Uluslararası Terörist Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları?

Kaynakça
Kitaplar

- ABD 2006 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi.
ABD 2015 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi.
BERTI Benedetta, *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration*, Baltimore Johns HOPKINS University Press, 2013.
BRODIE Bernard, *War and Politics*, Macmillan, New York, 1973.
ÇAŞIN Mesut Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
CLARKE Thrustone, *By blood and Fire: The Attack on the King David Hotel*, Hutchinson, London 1981.
COOPER John Milton, *Woodrow Wilson: A Biography*, Knopf Doubleday Publishing Group, New York 2009.
FOX Jonathan, “The Future of Religion and Domestic Conflict,” *Religion, International Relations and Development Cooperation*, ed. Berma Klein Goldewijk, Wageningen Academic Publishers, Wageningen 2007.
HOFFMAN Bruce, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 2006.
JANKOWSKI James P., *Nasser’s Egypt, Arab Nationalism, and the United Arab Republic*, Lynne Rienner Publishers, Colorado Boulder 2001
LAW Randall D., *The Routledge History of Terrorism*, Routledge, New York, 2015.
JENKINS Brian Michael, *The New Age of Terrorism*, McGraw-Hill Homeland Security Jerryson Handbook Chapter 8.
KHALIDI Rashid, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Columbia University Press, New York, 2010.
KAPLAN Jeffrey, *Beyond the Mainstream: The Emergence of Religious Pluralism in Finland, Estonia, and Russia*, SKS, Helsinki, 2000.
KAPLAN Jeffrey, *Terrorist Groups and the New Tribalism*, Routledge, New York 2010.
MAKOWSKI Krzysztof A. ve Frank Hadler, *Approaches to Slavic Unity: Austro-Slavism, Pan-Slavism, Neo-Slavism, and Solidarity among the Slavs Today*, Poznan, 2013.
McCORMICK Gordon H., “Terrorist Decision Making”, *Annual Review of Political Science* 6, 2003.
SAGEMAN Marc, “Ripples in the Waves: Fantasies and Fashions”, *Terrorism, Identity and Legitimacy: The Four Waves Theory and Political Violence*, ed. Jean E. Rosenfeld, Routledge New York, 2011.
SAGEMAN Marc, *Leaderless Jihad: Terror Networks in the Twenty-First Century*, Philadelphia University of Pennsylvania Press 2008.
RAMET Sabrina Petra, *Rocking the State: Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia*, Westview, Colorado Boulder, 1994.
RAPOPORT David C., “Terror and the Messiah: An Ancient Experience and Some Modern Parallels.” *The Morality of Terrorism: Religious and Secular Justifications*, Ed. D. C. RAPOPORT ve YONAH, Alexander, Columbia University Press, New York, 1982.
RAPOPORT David C., “The Four Waves of Modern Terrorism.” *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*, Ed. CRONIN, Audrey Kurth ve KUDES, James M., Georgetown University Press, Washington DC, 2004.

943

Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 16
Sayı: 36

RAPOPORT David C., "The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences", *An International History of Terrorism: Western and Non-Western Experiences*, Ed. J. M. Hanhimäki ve B. Blumenau, Routledge, London, 2013.

SHULTZ Richard.H. ve GODSON, Roy, *Dezinformatsia: Active measures in Soviet strategy*, Pergamon-Brassey's, Washington, 1984.

SCALAPINO Robert A. ve GEORGE T. Yu, *The Chinese Anarchist Movement*, Berkeley: Center for Chinese Studies, Institute of International Studies University of California, California, 1961.

SCHMID Alex P., *The Routledge Handbook of Terrorism Research*, New York: Routledge, 2011.

SIMON Jeffrey D., "Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism", *Terrorism, Identity and Legitimacy*, ed. ROSENFELD, Jean E., Routledge, New York, 2011.

STERLING, Claire, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart, and Winston, New York, 1981.

Makaleler

CRONIN, Audrey K., "Behind the Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, Sayı: 27/3.

BİÇER R.S. Savaş, "Uluslararası Çatışmaların Değişen Yapısında Terörün Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2019, Cilt 18/2, Sayı 36.

FORTNA Virginia Page, "Do Terrorists Win? Rebels' Use of Terrorism and Civil War Outcomes", *International Organization*, Summer 2015, Sayı: 69/3.

KAPLAN Jeffrey, "Terrorism's Fifth Wave: A Theory, a Conundrum and a Dilemma", *Perspectives on Terrorism*, no. 2, Ocak 2008.

KAPLAN, Jeffrey ve COSTA, Christopher P., "The Islamic State and the New Tribalism", *Terrorism & Political Violence*, 2015 27/5.

RAPOPORT David C., "Moses, Charisma, and Covenant," *The Western Political Science Quarterly*, 1979, Sayı: 32/2.

RAPOPORT David C., "Messianic Sanctions for Terror", *Comparative Politics*, 1988, Sayı: 20

RAPOPORT, David C. "Fear and trembling: Terrorism in three religious traditions", *American Political Science Review*, 1984. Sayı: 78/3.

RAPOPORT David C., "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", *Anthropoetics*, 2002, Sayı: 8/1.

KYDD Andrew H. ve BARBARA F. Walter, "The Strategies of Terrorism", *International Security*, 2006, Sayı: 31/1.

WEINBERG Leonard ve WILLIAM Eubank, "An End to the Fourth Wave of Terrorism?", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, Sayı: 33/7.

İnternet Kaynakları

ACUN Can ve KESKİN Bünyamin, *The PKK'S Branch in Northern Syria PYD-YPG*, SETA report, 2017, https://setav.org/en/assets/uploads/2017/05/PYD_YPG_En.pdf (Erişim tarihi; 10.10.2020)

Modern Terörizmin Beşinci Dalgası:
Devletlerin Uluslararası Terörist Örgütlerle İş Birliğinin Sebepleri ve Sonuçları?

CELSE, Anthony N., “The Islamic State and Boko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups,” *Orbis Volume 59 issue 2*, 2015, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.02.010>, (Erişim tarihi; 20.09.2020)

International Court of Justice, *Terrorism Financing and Racial Discrimination in Ukraine*, Application Instituting Proceedings, 16 January 2017, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/19314.pdf>, (Erişim tarihi; 09.10.2020)

HOFFMAN, Bruce, *Al Qaeda, Trends in Terrorism, and Future Potentialities: An Assessment*, Santa Monica, Rand Corporation, California 2003, <https://www.rand.org/pubs/papers/P8078.html>, (Erişim tarihi; 12 Eylül 2020)

KAPLAN, Jeffrey, “Waves of Political Terrorism”, *Summary and Keywords Waves of Political Terrorism*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2016, https://www.researchgate.net/publication/319910997_Waves_of_Political_Terrorism_Summary_and_Keywords_Waves_of_Political_Terrorism_Oxford_Research_Encyclopedia_of_Politics, (Erişim tarihi; 05 Eylül 2020)

MILLER, John, *Greetings, America. My name Osama bin Laden*, Frontline, 1999, <https://www.esquire.com/news-politics/a1813/osama-bin-laden-interview/>, (Erişim tarihi; 10 Eylül 2020)

Tezler

WALLS Erin, “Waves of Modern Terrorism: Examining the Past and Predicting the Future”, Georgetown Üniversitesi Yüksek Lisans tezi, Washington Nisan 2017.

945

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 16

Sayı: 36

Askerî Karar Verme Sürecinin Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı

The Effectiveness of Military Decision-Making Process
in Tactical and Operational Level and Training Needs

Oğuzhan PEHLİVAN* - Tolga ÖZ**

Öz

Bu makalenin amacı; Askerî Karar Verme Süreci (AKVES)'nin taktik ve operatif seviyedeki yeterliliğinin karşılama durumunu irdelemek, gelişim ihtiyacını ortaya koymak ve buna yönelik eğitim planlamasını yapmaktır. Makalenin önemi ise, geleceğin dinamik ve karmaşık ortamında, değişken bir tempoda harekât görevleri icra etmek zorunda kalacak olan komutanların karar verme süreçlerindeki eksikliklerin ortaya konulmasıdır. Makalede bilgi/belge tarama ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle literatürdeki karar verme modelleri incelenmiş ve AKVES'in farklı seviyelerdeki uygulamasının, bu modeller doğrultusunda karşılaştırılması yapılarak, operatif seviyede vazife tahlili aşamasındaki risk, ağırlık merkezi ve kritik faktör analizlerinde kullanılmak üzere yeni bir analiz modeli ortaya konulmuştur. Mevcut AKVES'in bu ortamda karar vermeyi sağlayacak şekilde güncellenmesi gerektiği, normatif ve betimsel yerine sezgisel zekâyı da barındıran doğal karar verme modeline geçilmesinin uygun

* Dr., KKK, 3'üncü Zh. Tug. Komutanlığı, Çerkezköy/Tekirdağ,
ORCID: 0000-0002-6779-4699, e-posta: ozipehlivan@yahoo.com.

** Dr. Öğr. Üyesi Ulş. Alb., Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Savunma Yönetimi ABD Öğretim Üyesi,
ORCID: 0000-0002-3608-2090, e-posta: toz@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi / Submitted: 01.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 19.11.2020

olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca inşa edilen karar verme modelinde sezgisel zekânın evrilmesine katkıda bulunan stratejik kültürün de eklenmesi gerektiği kıymetlenmiştir. Tespit edilen eksiklikler doğrultusunda kapsama alınmasının uygun olacağı öngörülenler sıralandıktan sonra bu sürecin eğitim aşamasında geleceğin komutanlarına nasıl aktarılması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Askerî Karar Verme Süreci, Doğal Karar Verme Modeli, Sezgisel Zekâ, Holistik Yönetim.*

Abstract

The purpose of this article is to examine the fulfillment of the military decision-making process (MDMP) at the tactical and operative level, to reveal the need for development and to make training planning for this. The importance of the article is to reveal the deficiencies in the decision-making processes of the commanders who will have to perform operational missions at a variable pace in the dynamic and complex environment of the future. Information/document scanning and comparison methods are used in this article. First of all, decision making models in the literature have been examined and a new analysis model has been introduced to be used in risk, center of gravity and critical factor analysis at the operative level, by comparing the application of MDMP at different levels in line with these models. It has been evaluated that the current MDMP needs to be updated in a way that enables decision making in this environment, and it would be appropriate to switch to a natural decision making model that includes spiritual quotient instead of normative and descriptive. In addition, it has been evaluated that the strategic culture should be articulated to the decision-making model built. After listing the ones that are foreseen that it would be appropriate to be included in line with the deficiencies identified, suggestions were made on how to transfer this process to future commanders during the training phase.

Keywords: *Military Decision-Making Process, Natural Decision Making Model, Spiritual Quotient, Holistic Management.*

“Komutanlık ilmi esaslara dayalı serbest ve icatkâr bir sanattır. İlim doğruyu, sanat güzeli bulmaktır. Komutan her ikisini de bulandır. Strateji de hem doğruyu hem güzeli bulma faaliyeti olduğundan hem bir ilim hem de bir sanattır. Yani strateji komutanla bütünleşir...”

(E)Org. Recep ERGUN

Giriş

Türk Ordusunun komuta kademesini inşa eden Millî Savunma Üniversitesi'nin başlıca hedefi öğrencilerini hem bir komutan hem de daha üst kademeler için iyi bir danışman olarak yetiştirmektir. Buradan mezun olan tüm subaylar millî menfaat ve hedeflere ulaşma sürecinde bir takım taktik, operatif ve stratejik kararlar vermek durumunda kalacaktır.

Karar verme çalışmaları antropoloji, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve yönetim gibi birçok alanın çalışma konusudur.¹ Karar destek sistemleri ve bu alandaki uzmanlar örgüt içerisindeki karar sürecinin iyileştirilmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Bu alandaki çalışmalar sayısal karar verme yöntemlerini içermektedir.² Bu yönde yapılan karar destek projeleri ve sistemlerinin amaçlanan yönde hizmet vermediği, kararın nasıl verilmesi gerektiğini söyleyen normatif modeller ile gerçek hayatta karar verme sürecini açıklayan betimsel (*descriptive*) modeller arasında farklılık olduğu görülmektedir.³ Bunlar haricinde doğal karar verme süreci yeni bir model olarak literatürde yerini almıştır.⁴

¹ Gore Julie, Adrian Banks, Lynne Millward, Kyriakidou Olivia, “Naturalistic Decision Making and Organizations: Reviewing Pragmatic Science”, *Organization Studies*, C. 27, S. 7 (2006): 925-942.

² Yaşar, Okan, “Davranışsal Karar Verme Modelleri: Teori ve Uygulamadaki Süreçlerin Karşılaştırmalı Analizi”, 3. *Örgütsel Davranış Kongresi*, 6-7 Kasım, Tokat, 2015, 276.

³ Goll Irene, Abdul A. Rasheed. “The Relationships Between Top Management Demographic Characteristics, Rational Decision Making, Enviromental Munifence, and Firm Performance” *Organization Studies*, C. 26, S. 7 (2005): 999-1023; Goldstein, W.M., R.M Hogarth. *Research on Judgment And Decision Making: Currents, Connections, And*

Normatif yaklaşımın temelinde, kararın doğada atomlar ve yüklü parçacıklar veya gezegenler gibi doğal olmadığı, iradi bir eylem olduğu, bu nedenle kurallara, normlara ve standartlara ihtiyaç olduğu yatmaktadır.⁵ Betimsel yaklaşım ise; karar vericinin zihni sınırlılıkları ve çevresel koşulların baskısı nedeniyle karar sürecinin rasyonel şekilde işletilemediği, kestirme ve sınırlılıklar neticesinde karar vericiye sunulan modelden sapmalar olduğunu savunmaktadır.⁶

Doğal karar verme modeli en basit tanımıyla, karar sürecinde insan faktörünü öne çıkararak karmaşık durumlarda ve doğal şartlarda nasıl karar verildiğini tanımlamaktadır. Doğal karar verme sürecinin bağlamsal koşulları şu şekilde tanımlanmıştır: Sorunsalın çözümüne ait muhtemel hareket tarzlarını belirlemek kolay değildir. Durum belirsiz ve sürekli değişkendir.⁷ Çevresel koşullar dinamik olduğundan fiiliyatta büyük ağ trafiğinin analizi mümkün gözükmemektedir (Bkz. Şekil 1). Doğal karar verme esasen sınırlı zaman, yüksek stres ve kısıtlı bilgi sınırlamalarına değinmektedir.⁸

Doğal karar verme çalışmaları, insanların öncelikle gerçek hayatta ve kaotik ortamlarda, zor şartlarda kendilerine verilen görevi en iyi şekilde yapabilmek için nasıl karar verdiklerini anlamaya çalışmaktadır.⁹ Bu konuda yapılan çalışmalar zihinsel faaliyetleri anlama ve açıklama yerine, anlamlandırmaya, planlamaya, ilgili olayın zihinsel modellemesini

---

Controversies, Cambridge: Cambridge University, 1997

⁴ Yaşar, Okan, *a.g.e.*, 2015

⁵ Howard, Ronald A. *The Foundations of Decision Analysis Revisited, Advances in Decision Analysis: From Foundations to Applications*, 2007.

⁶ Yaşar Okan, *a.g.e.*, 2015

⁷ Zsombok, C. E. *Naturalistic Decision-Making: Where are we now?*, C. E. Zsombok ve G. Klein (Edt.), *Naturalistic Decision-Making*, Mahwah, NJ: Erlbaum, 1997.

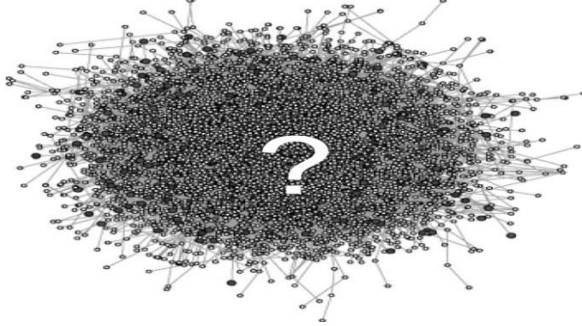
⁸ Bryant, David J. *Making Naturalistic Decision Making "Fast and Frugal"*. Toronto: Defence Research Development Canada-Toronto Judgement and Decision Making Group, 2002.

⁹ Helsloot, I., & Groenendaal, J., "Naturalistic decision making in forensic science: toward a better understanding of decision making by forensic team leaders". *Journal of forensic sciences*, 56(4), 890-897.

yapmaya, tekrar planlamaya, sürecin tasarlanmasına ve kullanılmasına yoğunlaşmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla doğal karar verme süreci, mevcut olan istenmeyen durumun, takip edilecek yapılandırılmış bir süreç sonunda ortaya çıkacak harekât planı vasıtasıyla, istenen son duruma taşınması olarak tarif edilen planlama¹¹ süreciyle büyük benzerlik göstermektedir.

Doğal karar verme, geleneksel karar verme araştırmalarından başlıca dört özelliği nedeniyle ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi karar verilecek görevin ve bağlamsal koşulların özellikleri, ikincisi karar vericilerin uzmanlık düzeyi, üçüncüsü araştırma niyetinin bireylerin kullandığı stratejileri anlamak olması ve son olarak da durumsal farkındalık gibi karar sürecindeki ilgi alanlarıdır.¹² Söz konusu dört özellik incelendiğinde harp sahasının ve harekât alanının bu tür bir karar verme stratejisi için daha uygun bir ortam olduğu değerlendirilmektedir.

Şekil 1: Mevcut Analiz Yöntemi ile Analizi Mümkün Olmayan Büyük Ağlar¹³

¹⁰ Polič, M., “Decision making: Between rationality and reality”. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 7(2), 78-89.

¹¹ *Operatif Seviye Harekât Planlama ve İcra Esasları*, İstanbul: Kara Harp Akademisi Yayınları, 2.

¹² Zsombok, C. E., Naturalistic decision making research and improving team decision making. *Naturalistic decision making*, 111-120.

¹³ Sapaty, Peter Simon, *Holistic Analysis and Management of Distributed Social Systems*, Switzerland, Springer, 2019, 150.

1. Taktik ve Operatif Seviyede Askerî Karar Verme Süreci

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde (TSK) karar verme modelini sistematize etmek adına kullanılan Askerî Karar Verme Süreci, kısaca AKVES olarak adlandırılmıştır. Taktik ve operatif seviyedeki AKVES süreci temelde aynı minvalde olmakla birlikte aralarındaki temel fark Şekil 2'de de görüldüğü üzere "Vazife Tahlili" aşamasındadır.

Operatif seviye birlik komutanı harekâtın başından sonuna kadar sürecin tamamını tahayyül ederek bir resim oluşturmaktadır. Bu resmi yaptığı harekât tasarımı ile ete kemiğe büründürmektedir. İşte bu süreç harbin sanat yönünü teşkil etmekte ve taktik seviyeden farklılaşmaktadır.¹⁴ Taktik seviye, teori olarak da ifade edilebilecek talimname bilgisi ve prosedür haline getirilmiş kurallar ile planlanırken, operatif seviyede devreye liderin bilgi birikimi, öngörüsü, zekâsı ve sezgileri devreye girmektedir. İstenen son duruma ulaşabilmek için elde bulundurulan araçlar, yöntemler ve riskler göz önünde bulundurulur.

Taktik seviyede, sistem yaklaşımı adına sadece ve sınırlı sayıda kritik faktör analizi yapılırken; operatif seviyede bu analize ağırlık merkezi, hedef yönetimi, risk yönetimi, kesin sonuç noktalarının tespiti ve harekâtın tasarımı aşamaları eşlik etmektedir. Hâlihazırda uygulanan duruma bakıldığında, karar verme modeli açısından hem taktik hem de operatif seviye normatiftir. Stratejik seviye ise betimseldir. Dolayısıyla tüm seviyelerdeki karar verme modelleri, Newton'un gerekli bilginin sağlandığı şartlarda her şeyin tahmin edilebilir ve ölçülebilir olduğunu öngören rasyonellik kavramı üzerine inşa edilmiş olup ihmal ettiği konu gelecekle ilgili belirsiz olan durumlardır.

Geleceğin komutanları dinamik ve karmaşık ortamda, değişken bir tempoda harekât görevleri icra etmek zorunda kalacaklardır.¹⁵ Bu nedenle mevcut karar verme modellerinin bu ortamda karar vermeyi sağlayacak şekilde güncellenmesi gerektiği, normatif ve betimsel yerine doğal karar verme modeline geçilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

¹⁴ *Operatif Seviye Harekât Planlama ve İcra Esasları*, İstanbul: Kara Harp Akademisi Yayınları, 31.

¹⁵ *KKT 100-5 Harekât (Sevk ve Muhabere)*, 2002, 2-12.

Askerî Karar Verme Sürecinin
Taktik ve Operatif Seviyede Etkinliği ve Eğitim İhtiyacı

Şekil 2: Taktik/Operatif Seviyede Askerî Karar Verme Süreci (AKVES)¹⁶

AKVES		OPERATİF SEVİYE PLANLAMA SÜRECİ		
Vazifenin Alınması ve Ön İnceleme		Vazifenin Alınması ve Ön İnceleme (Direktif ve Veçhenin İncelenmesi)		
- Planlama Programı - Mevcut Bilgilerin Arzı/ Mübadelesi - HAMİH/MHBİH/MSİH Faaliyetleri (Sübhurat İntyaçları) - Ön Emir (Hazırlık)		Planlama Programının Hazırlanması	Mevcut bilgilerin arzı/mübadelesi	Komutanın Ön Emri (Hazırlık)
On Emir (Hazırlık)		MHBİH 1,2,3 Arzı		
Vazife Tahliili		Vazife Tahliili		
		Faktör Analizi		
		Faktör Analizi	Faktör Analizlerinin Arzı	
		Ağırlık Merkezi Analizi		
		Hedef Yönetimi (İnceleme / Uygulama)		
		Risk Yönetimi (İnceleme / Uygulama)		Etiklik Öğütlerinin Arzı
		KSN ve Etkilerin Düzenlenmesi		
		Planlama Faktörlerinin Birleştirilmesi		
		Faraziyeler ve Tahditler		
		Harekâtın Tasarımı (Taslak)		MHBİH 1,2,3,4
- Tahliil Edilmiş Vazife (Maksat ve görevler) - Öst Komutanlık Direktifinin/Emrinin Gözden Geçirilmesi - Vazifelerin Maksadı - Görevlerin İncelenmesi - Kritik Faktörlerin Analizi				
Ana Fikir		Bilgilendirme Toplaması		Komutanın Ana Fikri
- K.na Başlangıç Niyeti ve Önemli Görüldü Hususlar - Ön Emir (Planlama)		Bilgilendirme Toplaması (Vazife Tahliil Briefingi)		
Hareket Tarzları		Taslak H/T'lerinin Üretilmesi		
		H/T Geçerlilik Testlerinin Yapılması ve Geliştirilmesi		
		H/T'lerinin Arzı ve Geliştirilmesi		
- Taslak Hareket Tarzları - Hareket Tarzlarının Tahliili - Hareket Tarzlarının Mukayesesi - Karar Tahliili/Beyanları - Kuvvet Tahsis/Görev Bölümü - Karar Destek Krokisi - Uyumluluk Matrisi		H/T'nin Tahliili (Harp Oyunlaması)		
		Kendi H/T Mukayesesi		
Komutanın Karar Vermesi		Karar Toplantısı		
- Karar - Hedef Yönetimi - Komutan Harekât Tasarısı - Öst Komutanlık Tahliili		Karar Briefingi	Hrk. Tasarısının Geliştirilmesi	
Planın Tamamlanması		Operatif Seviye Planın Geliştirilmesi		
- Plan Toplantısı - Harekât Plan ve Ekleri (Taslak)				
Planın Onaylanması		Plan ve Eklerinin Hazırlanması		
- Harekât Planı/Emri				
Planın Yayınlanması				
- Planın Yürürlüğe Girmesi				
Planın Gözden Geçirilmesi		Harekâtın Değerlendirilmesi/Harekât Planının Gözden Geçirilmesi		
- Gözetimdeki Harekât Planı/Emri				

NOT: Kesik çizgi ile belirtilen bölüm AKVES'in operatif ve taktik seviyede farklılık gösteren bölümüdür.

¹⁶ Operatif Seviye Harekât Planlama ve İcra Esasları, İstanbul: Kara Harp Akademisi Yayınları, 36.

AKVES, sistem yaklaşımını esas alan bir modeldir. Kartezyen mantık içerisinde hareket etmekte ve indirgemeci olmaktadır. “Savaş ve Strateji” isimli kitabında Yehoshafat Harkabi, Kartezyen mantığın stratejik hataların temel sebebi olduğunu belirtmiştir. Geçmişte olanlar üzerinden geleceğin tahmini en başta psikolojik faktörler olmak üzere pek çok etmenin etkisini göz ardı etmektedir.¹⁷ Sistem yaklaşımı, bütünü parçalara ayırarak incelemektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımda, nesnenin ontolojik kabulü mekanik insan doğası üzerine inşa edilmiştir. Bütünün parçalarını düğüm ve bağlantı noktaları şeklinde tahlil etmektedir. Düğüm noktalarını analiz ederken ikili ilişkilere odaklanmakta, aynı düğüm noktasının başka düğüm noktaları ile bağlantısını Şekil 3’te görüldüğü üzere analiz ederken ihmal etmektedir. Holistik (bütüncül) bir bakış açısı yakalayamamaktadır. Fiiliyatta sosyal sistemler bu şekilde oluşmamaktadır. Harekât Bölgesindeki politik, altyapı, sosyal, ekonomik ve askerî sistemler birer sosyal sistem olup özne ile nesne arasındaki etkileşim, iletişim ve dil ile inşa edilmektedir.¹⁸ Dolayısıyla öznenen bağımsız bir irdelemenin, sistemin olası sonuçları hakkında istenilen bilgiye ulaşamayacağı değerlendirilmektedir.

Tüm sosyal bilimlerde mevcut olan “bilginin nesnesine tabi olduğu (tekabüliyet kuramı)” yanında bilginin “yöntemine de tabi olduğu (çifte tekabüliyet kuramı)” metodolojisinden hareketle,¹⁹ AKVES’in vazife tahlili aşamasında yapılan analizlerin resmin bütününe görmeyi sağlayamayacağı aşikârdır. Gerçek dünyanın sosyal sistemleri komuta kontrol ilişkilerine ilave olarak kolektif davranışlar ve elektronik ağlar ile inşa edilmekte olup yakın gelecekte robotik ve yapay zekâ gibi farklı iletişimsel eylem modellerinin de devreye

---

¹⁷ Dudi (Yehuda) Alon, “Process of Military Decision Making”, *Military and Strategic Affairs*, C. 5, S. 2, 2013.

¹⁸ Pehlivan, Oğuzhan, Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.; Burr, Vivien, *Social Constructionism*, London: Routledge, 2003.

¹⁹ Sayer, Andrew, *Method in Social Science*, London: Routledge, 2006.

gireceği değerlendirilmektedir.²⁰ Bu nedenle ya faktörlere ait etmenler sayısalılaştırılarak istatistiksel olarak küme analizi tekniği kullanılmasının ya da maxqda, nvivo gibi verilerin nitel analizini sağlayan programlardan faydalanılmasının optimal bir hareket tarzı olacağı kıymetlendirilmektedir.

İyi bir karar, öncelikle doğru zamanda ve doğru formatta, doğru bilgi gerektirmektedir.²¹ Karar vermek için formatlar iyidir, ama komutanlar formatların esiri olmamalıdır. Vazife tahlili neticesinde komutan tarafından ifade edilecek ana fikir, tüm faktörlerin detaylı bir analizini gerektirir.²² Sistemin holistik bir bakış açısıyla ortaya konulabilmesi için operatif seviyede önerilen yeni model ve modelin açıklaması Şekil 4'te sunulmuştur. Elde edilmesi gittikçe güçleşen doğru bilginin analizi için insan zihni gittikçe yetersiz kalmaktadır. Bütüncül bir bakış açısı yakalayabilmek için yapay zekâ başta olmak üzere kuantum bilgisayar gibi kapsamlı analiz yapabilen sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yapay zekâ ile karşılıklı bağımlılıkların modellenmesi, bilişsel bağlantıların yapılması, dil ile ilgili girdi ve çıktılar, video ve resim yorumlama, problem çözme ve öngörüden oluşun bütüncül bir sistem kastedilmektedir. Ayrıca operatif seviye, stratejik seviye ile bağlantılı olduğu için millî güç unsurları hakkında daha çok bilgi sahibi subaylara ihtiyaç duyulmaktadır.²³ Karmaşıklaşan muharebe ortamında operatif karar vermek, ancak holistik bir bakış açısına sahip doğal karar verme süreçleri ile mümkün olacaktır.

²⁰ Sapaty, Peter Simon, *a.g.e.*, 2019, 15.

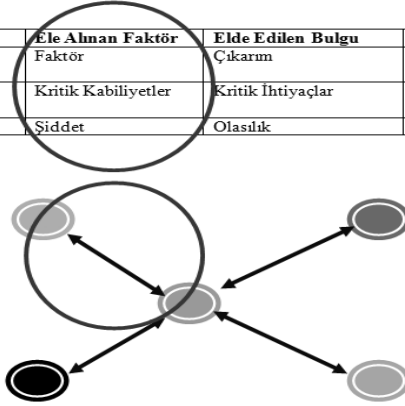
²¹ Berner, Georg, *Management in 20XX*, Erlangen: Publicis Corporate Publishing, 2004, 83-85.

²² Vego, Milan, "The Bureaucratization of the U.S. Military Decisionmaking Process", *Joint Force Quarterly*, US: Naval War College, 2018.

²³ Veljovski, G. ve M.Dojchinovski, "Holistic Approach in The Military Education: Educating Field Grade Officers for Operational Level of War", *CEEOL*, S. 1 (2020): 20-25.

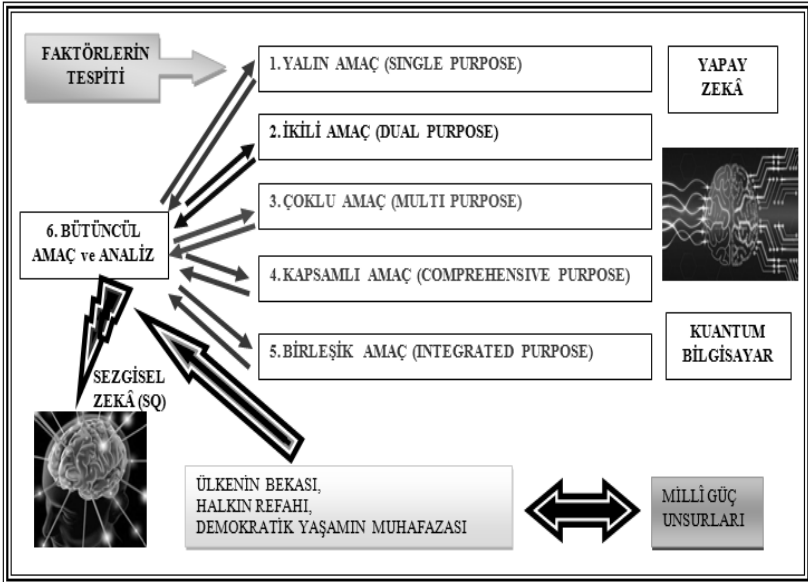
Şekil 3: Hâlihazırdaki Faktör Analizi

Yapılan Analiz	Ele Alınan Faktör	Elde Edilen Bulgu	Çıkarılan Sonuç
Kritik Faktör Analizi	Faktör	Çıkarım	Değerlendirme
Ağırlık Merkezi Analizi	Kritik Kabiliyetler	Kritik İhtiyaçlar	Kritik Hassasiyetler
Risk Analizi	Şiddet	Olasılık	Seviye/Derece

Hâlihazırda AKVES aşamasında yapılan FAKTÖR analizinde her faktörün diğeriyle olan bağlantısı incelenirken, analiz tekniği gereği diğer bağlantıları ihmal edilerek yokmuş gibi farz ve kabul edilmektedir.

Şekil 4: Operatif Seviyede Önerilen Analiz Yöntemi

Şekil 4'teki modelin oluşturulmasında Christopher J.Burrow'un "River Basin Development Planning and Management: A Critical Review" isimli makalesindeki her bir faktörün bütüncül olarak analiz edilebilmesi için kullandığı 6 aşamalı model²⁴, Mert Bayat'ın "Millî Güç ve Devlet" isimli kitabındaki Millî güç unsurları²⁵, Carl Von Clausewitz'in "Savaş Üzerine" isimli kitabında "Bilimsel çerçevenin dışında kalan şey, kuralın üzerine çıkan deha idi" tespiti²⁶ ve Gjorgji Veljovski ile Metodija Dojchinovski'nin "Holistic Approach in the Military Education: Educating Field Grade Officers For Operational Level Of War" isimli makalesindeki bir sanat olan operatif seviyede durumsal farkındalık adına yaptığı tespitler²⁷ sentez yapılarak bir araya getirilmiştir.

Modelin birinci aşaması olan yalın amaçta her faktör öncelikle tek başına bütüne yaptığı katkı, oluşturduğu etki bağlamında incelenmektedir. Burada diğer faktörlerin etkileri soyutlanmaktadır. Örneğin, harekât alanında kritik bir faktör olarak tespit edilen "düşmanın tanksavar imkân ve kabiliyeti" muharebe sahasındaki diğer tüm faktörlerin bu faktöre etkide bulunmadığı farz ve kabul edilerek değerlendirilmektedir.

İkinci aşama ise ikili amaç olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada her faktör, diğer bir faktör ile eşleştirilmekte, bu eşleşmenin sonucu oluşan kombinasyonların bütüne yaptığı etki değerlendirilmektedir. Bir önceki örneğe dönecek olursak düşmanın tanksavar imkân ve kabiliyeti aslında düşmanın bu faktörü lojistik olarak destekleyebilme kabiliyeti ile bağıntılıdır. Eğer düşmanın yeterli tanksavar mühimmat stok seviyesi yoksa ya da mühimmatı muharebe alanına getirebilmesi için yeterli ulaştırma imkân ve kabiliyetine sahip değilse tek başına bu faktörün bir anlam ifade etmeyeceği aşikârdır. Dolayısıyla ikili amaçtan güdülen maksat analizi yapılan faktörler ile bunlarla bağlantılı olduğu değerlendirilen diğer faktörlerin müşterek analizini yapmaktır.

²⁴ Barrow, C. J. "River basin development planning and management: A critical review". *World Development*, C.26, S.1 (1998):171-186.

²⁵ Bayat, Mert, *Millî Güç ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları, 1986.

²⁶ Clausewitz, Carl Von, *Savaş Üzerine*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

²⁷ Veljovski, G. ve M.Dojchinovski, *a.g.e.*, 2020.

Üçüncü aşama olan çoklu amaç ile 3 ve daha fazla gruplar halinde analiz hedeflenmektedir. Hiçbir faktör diğer faktörlerden salt ve yalın olarak bağımsız değildir. Üstelik bu faktörlerin birbirlerinin sınırlarının içerisine girdiği, girift bir şekilde bulunduğu düşünüldüğünde yapılan yalın ve ikili analizlerin tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Yine aynı örnek üzerinde düşünüldüğünde düşmanın tanksavar imkân ve kabiliyeti kritik bir faktör olmakla birlikte sadece tek başına düşünülmesi yanlış kararlar verilmesine yol açabilir. Hâlihazırda düşmanın elde bulunan silahları yeterli sayıda bulunabilir ama ülkenin ekonomik koşulları ya da üretim kapasitesi harekât alanına yeni silahlar getirmesine izin vermeyebilir. Dolayısıyla sürekliliği sağlanamayacak bir imkân ve kabiliyetin kritik olarak irdelenmesinin stratejik ve operatif seviyede yanlış kararlar alınmasına sebebiyet verebileceği değerlendirilmektedir.

Dördüncü amaç olan kapsamlı amaçta, birbirleriyle ilişkili üst başlıklar altında (örneğin Muharebe Sahası Ana Fonksiyon Alanları [MSAFA] gibi) analiz hedeflenmektedir. Düşmanın tanksavar imkân ve kabiliyeti, muharebe sahası ana fonksiyon alanlarından ateş desteği içerisinde geçmektedir. Bu fonksiyon alanında diğer ateş destek vasıtaları olan top ve havan gibi diğer silahların da etkileri dikkate alınmaktadır. Bir silah sisteminin güçlü ya da zayıf tarafı diğeri ile telafi ya da takviye edilebilmektedir. Dolayısıyla aynı fonksiyon alanına giren farklı faktörlerin bir arada analizi ile karar vericiye daha doğru ve gerçeğe yakın bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Beşinci amaç olan birleşik amaçta, tüm faktörlerin birlikte, aynı zamanda ve eşgüdümlü olarak analizini yapmak istenmektedir. Bu kısım diğer aşamalar düşünüldüğünde en zor ve zahmetli olandır. Diğerlerinden en önemli farkı, gelişen muharebe ortamında yapay zekâ, kuantum bilgisayar gibi destek araçları kullanılmadan bu analizin yapılmasının mümkün olmadığıdır. Bu bağlamda verilerin doğru biçimlendirilmesi ve doğru analiz yönteminin kullanılması büyük önem arz etmektedir.

Son aşama olan bütüncül amaç ise “istenen son durum” minvalinde, karar vericinin doğrudan devreye girdiği, bundan önceki yaşamış olduğu tecrübeler, aldığı eğitim, değer yargıları, düşünme sistematığı ve en önemlisi de bütün bunları derinden etkileyen yetiştiği stratejik kültür ortamı üzerine inşa edilen sezgisel bakış açısı ile bir

karar verdiği aşamayı tarif etmektedir. Bu aşama, bütün analitik ve sentetik veriler üzerine karar verme modellerinde belirtildiği üzere doğal karar verme modelini yerleştirmektedir. Teknolojinin yaşamı kolaylaştırıcı rolü, çok miktarda veriyi kısa bir süre içerisinde analizi yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte en son ve nihayetinde karar vericinin bu verileri doğru okuyabilmesi, doğru tahlil edebilmesi sezgisel zekâsı ile mümkün olmaktadır. Bu zekâ ise insanın dünyaya geldiği andan itibaren bulunduğu ve evrim geçirdiği stratejik kültür ortamında şekillenmektedir.

Sonuç olarak bu model, analiz edilen herhangi bir faktörü meydana getiren hiçbir unsurun göz ardı edilmemesini sağladığı gibi aynı zamanda farklı faktörlerin kombinasyonlarının genel sonuç üzerindeki etkisini de ihmal etmemektedir. Böylece kaotik ve çok boyutlu hareket alanının daha detaylı bir analizi yapılabilen, komutana planlama ve karar verme aşamasında daha çok değerlendirilmiş veri sağlanmaktadır.

2. Stratejik Kültürün Sezgisel Zekânın Oluşumuna Etkisi

“Sezgisel akıl kutsal bir lütuf, rasyonel akıl ise sadık bir hizmetkârdır. Yarattığımız toplumlar hizmetkâra saygı göstereyim derken lütfu unutmuşlardır.”

Albert Einstein

2.1. Sezgisel Karar Verme ve Askerî Deha

Harbin sanat yönünü teşkil eden operatif seviye, bilimsel metodolojinin yanında sezgisel öğeleri de bünyesinde barındırmalıdır.²⁸ Sezgi rasyonelliğin karşıtı ya da rastgele bir tahmin işlemi değildir. Sezgi, bir alanda yıllar boyu edindiği tecrübe sayesinde yeteneğini geliştiren uzmanların, gelişmiş nedenselleme yöntemidir.²⁹ Tecrübe ile

²⁸ Charles D. Allen, Breana E. Coates, *Strategic Decision Making Paradigms: A Primer For Senior Leaders*, US Army War College. [https://ssl.armywarcollege.edu/DCLM/pubs/Strategic %20Decision%20making%20\(Allen%20Coates%20July%202009\)%20final.pdf](https://ssl.armywarcollege.edu/DCLM/pubs/Strategic%20Decision%20making%20(Allen%20Coates%20July%202009)%20final.pdf)

²⁹ Michael J. Prietula, Herbert A. Simon “The experts in your midst” *Harvard Business Review*, C. 67, S. 4 (1989).

elde edilen dersler mantıklı ve sağlam temelli olduğundan, sezgi için de aynısı geçerlidir.³⁰

Sun Tzu ideal karakterdeki bir komutanın asıl rolü ile ilgili inceleme yapmış, böyle bir liderin yaratıcı ve özgür kararlar için deneyimlerine ve sezgilerine güvenmesi gerektiğini savunmuştur.³¹

Jomini de Sun Tzu ile benzer ifadeler kullanmıştır:

Bir generalin yetenekleri zaferin en güvenilir unsurlarından biriyse, generallerin adil bir şekilde seçilmelerinin hükümet biliminin en hassas konularından biri ve ülkenin askerî politikasının temel bir parçası olduğu açıkça görülecektir.³²

Önemli fırsatları yakalamak için hızlı kararlar vermenin gerekliliği üzerinde duran Sun Tzu, bir liderin doğru olduğu hislerine inanması gerektiğini belirtmiştir:

Kendi yeteneklerinin bilincine varmayan ya da düşmana saldırmak için bir fırsatla karşılaştığında esneklik ve amaca uygunluk sanatını kavrayamayan bir general büyük bir şaşkınlıkla bir sağa ve bir sola bakarak tereddüt içinde ilerleyecek ve hiçbir plan yapamayacaktır.³³

Clausewitz sadece akıl ve zekânın yeterli olmayacağını, askerliğin sanat yanında bilimsel temellerinin de olduğunu ifade etmekle birlikte sezgi ve muhakemenin yadsınamaz öneminin de bir gerçek olduğunu belirtmiştir:

Harekât, içgüdülerden daha sağlam bir tür, bir şeye dayandırılmaz bir tür gerçeğin sezilmesidir.³⁴

---

³⁰ Isenberg, Daniel J. "How senior managers think?" *Harvard: Harvard Business Review*, 1984.

³¹ Handel M.I., *Savaşın Ustaları Klasik Stratejiler*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2004, 312.

³² Jomini, A.H., *Savaş Sanatının Ana Hatları*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2002, 67.

³³ Sun Tzu, *The art of war*, Çev. Samuel B. Griffith, Oxford University Press: New York, 1971, 87-88.

³⁴ Clausewitz, Carl Von, *Savaş Üzerine*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, 102.

Sürekli faaliyet halinde olan bir kimse bazı zamanlarda kendi zekâsından ortaya çıkan, düşünme ile gelişen ve çoğu zaman doğru yolu gösteren sezgilerine güvenmelidir.³⁵

Zihinsel aktivite, temel bilimlerin mantığından ve matematiksel hesaplardan ayrılır. Bu durumda zihinsel aktivite kelimenin en geniş anlamıyla bir sanat halini alır-olayların ve durumların geniş düzeninde en önemli ve belirgin unsurların ortaya çıkarılması için yargı gücünü kullanma yeteneği. Ancak bu karar verebilme gücü hiç şüphesiz tüm etkenlerin ve bunlara eşlik eden durumların az ya da çok düzeyde sezgisel olarak karşılaştırılmasına dayanır; en ağır basan ve en önemli noktalar tamamen mantıksal çıkarımla yapılandırılan daha hızlı bir şekilde ifade edilirken uzak ve ikinci derecede önemli olan her şey bir anda bırakılır.³⁶

Örneğin, sezgisel zekâsı yüksek olan Rommel, düşmanını şaşırtmış, öngörülemeyen olmuş, kalıplardan uzaklaşarak bulanık mantıkla hareket etmiştir.³⁷ Sonuç olarak operatif seviyede icra edilen AKVES, bilimsel metodolojinin yanında tahayyül gücü yüksek, sezgisel kararları da alabilen, liderlere ihtiyaç duymakta ve bu yönüyle de taktik seviyedeki AKVES'ten farklılaşmaktadır.

Karar vermede sezgiselliği araştıran çalışmalarla yönetimde sistematik ve analitik seçimlerin sezgisel seçimlere nazaran daha iyi olduğuna dair kabuller yıkılmıştır.³⁸ Taktik seviye yöneticilerini ilgilendiren rutin kararlar, belirlenen prosedürlere ve açıkça anlaşılan hedeflere göre kaynakların verimli bir şekilde nasıl yönetileceğine karar veren teknik bir çalışmadır. Stratejik ve operatif seviye yöneticilerinin ilgi sahasına giren rutin olmayan kararlar ise, daha karmaşık ve çok

³⁵ Clausewitz, Carl Von, *a.g.e.*, 2018, 213.

³⁶ Clausewitz, Carl Von, *a.g.e.*, 2018, 585.

³⁷ <https://taskandpurpose.com/military-decision-making-process-bad>, Erişim Tarihi:19.02.2020

³⁸ Mintzberg H., D. Raisinghani, A. Theoret. "The Structure of Unstructured Decision Processes" *Administrative Science Quarterly*, S.21 (1994):246-275.

bileşenli, daha fazla durumsal farkındalık ve uyum gerektiren, problemi tanımlayan, yaratıcı çözümler sunan, ne olması gerektiğine dair değerlendirme gerektiren kararlardır. Bu seviyede verilecek kararların öneminin bir hayli fazla olması liderlerin analitik düşünme yeteneklerinin yanı sıra sezgilerinin de güçlü olmasını gerektirmektedir.

Karar verme süreci, liderin bir alışkanlığı veya edindiği/öğrendiği bir davranış biçimidir. Burada liderin gerek dış gerekse iç çevresinden pek çok faktör devreye girmektedir. Liderin kullandığı karar verme modeli, zamanla oluşan bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte karar vericinin karar verme konusunda edindiği tecrübeler, çevre ile devamlı olarak kurduğu etkileşim sonucu edindiği geri döngüleridir. Özellikle insanların bireysel özelliklerinin gelişimleri sırasında önemli bir rol oynayan bu geri döngüler, lider adaylarının tespiti ve kariyer gelişimleri için son derece yaşamsal olgulardır. Bu minvalde geleceğe yönelik olarak lider gelişim programlarının oluşturulması gerekmektedir.³⁹

Oluşturulacak yeni eğitim modelinde liderlerin karar verme süreçlerini birer alışkanlık haline getirmelerini sağlamak amacıyla mümkün olduğunca fazla, içerik açısından farklı senaryolar üzerinde pratik yapma imkânı veren bir sistem kurgulanması gerekmektedir. Yapılacak pratiklerin tıpkı bir kas refleksi gibi öğrenilmiş prosedürel hareket tarzlarının oluşmasını sağlayacağı aşikârdır. Öte yandan kalıplaşmış düzenlere bağlı kalınmasının getireceği tekdüzeliği önlemek adına liderlere ara durumlar enjekte edilerek iç ve dış faktörlerin değişiminin sağlanması; böylece liderlerin kimi zaman sezgisel, kimi zaman rasyonel öğeleri ön plana çıkararak durumsal bir yaklaşım içerisinde en doğru ve optimal çözümü bulmalarına olanak tanınması gerekmektedir. Ayrıca bu eğitimde uzun süreli ve tek bir senaryo kullanmak yerine, kısa fakat çok sayıda ayrıca farklı bölgeleri içeren senaryoların kullanılması ile farklı bakış açılarının yakalanması temin edilebilir. Dolayısıyla liderin karar verme süreci eğitiminde ihtiyaç

---

³⁹ Nas, Selçuk “Karar Verme Stillere Bilimsel Yaklaşımlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2 (2010): 43-65.

duyulacak farklı senaryoların hazırlanması için gerekli idari teşkilatlanmaya da ihtiyaç olacağına göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

2.2. Strateji ve Unsurları, Kültür ile Bağlantısı

Harbin seviyeleri taktik, operatif ve stratejik olarak ifade edilmekle birlikte aslında bu üç seviye piramit şeklinde birbiri üzerine inşa edilmiş olarak politik bir etkiye doğru evrilmektedir. En kısa ve öz şekliyle Clausewitz tarafından “savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır”⁴⁰ cümlesinde ruhunu bulan bu süreç, aslında askerî stratejinin her üç seviyesini barındırmaktadır. Liddell Hart’a göre de “politik hedefleri elde etmek için, askerî gücü konuşlandırma ve kullanma sanatı”⁴¹ olan strateji, yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil etkisi ile de ilgilidir. Bu etkinin oluşturulabilmesi için harbin üç seviyesinin de birlikte düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda Liddell Hart şu şekilde düşünmektedir:

Strateji ve taktik, her zaman tartışılmaya elverişli bir konu olmakla beraber, gerçek anlamda hiçbir zaman birbirinden ayrı kısımlar halinde bölünemez. Çünkü bunlar, yalnız birbirini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda birbiri içinde kaynaşır.⁴²

Yine Kane ve Lonsdale’nin aynı konudaki düşünceleri aşağıdaki gibidir:

Taktik faaliyetlerin stratejiyle nasıl ilişkilendirildiği, kavramsal ve fiziki terimlerle düşünebilecek olan operasyonel seviyenin ilgi alanına girer.⁴³

Dolayısıyla birbiri içerisine eklemlenmiş böylesine sıkı bir yapının arasında herhangi bir uyumsuzluk yaşanmaması için askerî güç

⁴⁰ Clausewitz, C.V., *Savaş Üzerine*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2018, 45.

⁴¹ Liddell Hart, B.H., *Strateji Dolaylı Tutum*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2015, 447.

⁴² Liddell Hart, a.g.e. İstanbul, 2015, 447.

⁴³ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016, 37.

ile politik hedef arasındaki yolun yani stratejinin doğru çizilmesi ve tayin edilmesi büyük önem arz etmektedir:

Politik hedef bütün komuta seviyelerinde açık ve anlaşılır olmalıdır. Askerî kuvvetin bu hedefe en iyi nasıl hizmet edebileceği hususunda berrak bir anlayış olmalı ve uygun ve uygulanabilir bir askerî hedef belirlenmelidir.⁴⁴

Stratejinin başarılı olabilmesi, her şeyden önce ve en çok, amaç ve araçların iyi hesaplanması ve koordine edilmesine bağlıdır.⁴⁵

Silahlı kuvvetlerin meydana getirilmesi ve elde edilmesi açıkça araçtır; kullanılmaları ise amaçtır.⁴⁶

Stratejinin çok boyutlu doğası üzerine en kapsamlı eseri vermiş olan Gray, stratejiyi üç kategori ve 17 boyut halinde tanımlamaktadır.⁴⁷ Harplerin hepsi aynı doğaya sahip olmakla birlikte aslında her bir harp detayda farklı tezahür etmektedir:⁴⁸

Temel karakterinden (nizami ve/veya gayri nizami) ayrı olarak, her bir harp bir dizi başka faktörden de etkilenir. Bunlar muharebe alanının coğrafyasını, çarpışan tarafların stratejik kültürünü ve kullanılabilir teknolojiyi içerir.⁴⁹

Clausewitz ise stratejinin unsurlarını moral, fiziki, matematiksel, coğrafi ve istatistikî unsurlar olarak belirtmektedir. Kavramlar yakından incelendiğinde Gray'in muharebe alanının coğrafyası olarak belirttiği konular, Clausewitz'in fiziki ve coğrafi; Gray'in kullanılabilir teknoloji olarak ifade ettiği hususlar ise Clausewitz'in matematiksel ve istatistikî unsurları ile örtüşmektedir. Gray'in stratejik kültür olarak

⁴⁴ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *a.g.e.* İstanbul, 2016, 38.

⁴⁵ Liddell Hart, B.H., *Strateji Dolaylı Tutum*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2015, 448.

⁴⁶ Clausewitz, C.V., *Savaş Üzerine*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2018, 56.

⁴⁷ Gray, C.S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999, 25.

⁴⁸ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016, 47.

⁴⁹ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *a.g.e.*, İstanbul, 2016, 48.

kavramlaştırdığı olgu ise Clausewitz'in moral (manevi değerleri) ile askerî deha (sezgi) şeklinde betimlediği hususların anlamlı ve girift bir şekilde eklemlenmesidir:

Harbin bilmecelerini, insanın içindeki şeytandan, dehadan başka bir şey çözemiz.⁵⁰

Strateji politikayla olduğu kadar insan ilişkileriyle de ilgilidir. Politika dünyasında, sezgi kritik bir önem taşır.⁵¹

Bu alanda aklın yüksek güçlerinden sentez yeteneğine, hüküm ve karar verme gücüne ihtiyacımız vardır; bu güçler öyle bir manevi görüş düzeyine çıkmalıdır ki normal bir zekânın ancak güçlülükle aydınlatılabileceği ve bu arada tüm gücünü yitireceği binlerce müphem fikri çabucak kavrasın ve üstesinden gelsin.⁵²

Harbin her üç seviyesinde muharebe alanının coğrafyası ile kullanılabilir teknoloji istisnasız olarak göz önüne alınırken genelde ihmal edilen ve Clausewitz tarafından sürtünme (*friction*) kavramı içerisinde belirtilen stratejik kültür ile ilgili hususlar gerçek harbi kâğıt üzerindeki harpten ayıran en önemli etmenler olarak göze çarpmaktadır. Bundan dolayı stratejinin güçlükleriyle mücadele etmek demek gerçekte askerî deha ile halledilebilecek bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır:

Bu bağlamda, güvenlik toplumları stratejik güçlükleri askerî dehaları belirleyerek ve/veya geliştirerek azaltabilirler. Buna alternatif olarak, doğal yeteneğe sahip komutanların yokluğu halinde, bunu telafi edebilecek komuta ve eğitim yöntemleri tesis edebilirler.⁵³

⁵⁰ Keegan, J., *Churchill's Generals*, Grove Press/Atlantic Monthly Press:UK, 1991, 139.

⁵¹ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016, 57.

⁵² Clausewitz, C.V., *Savaş Üzerine*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2018, 82.

⁵³ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016, 58.

Bu minvalde modern güvenlik toplumlarının şiddet içeren ve rekabetçi bir stratejik kültürü ve bununla ilintili komuta ve eğitim yöntemlerini geliştirip sürdürmesi kaçınılmaz olmaktadır. Tam da bu noktada inşa edilecek stratejik kültür ve alt kültürün yadsınamaz önemi devreye girmektedir.

2.3. Kültür ve Stratejik Kültür

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü” olarak tanımlanan kültür, Soğuk Savaş sonrası dönemde; birey, örgüt ve devlet davranışını biçimlendiren bir olgu olarak incelenmeye başlanmıştır.⁵⁴ Kültür olgusunun ilgi çekmeye başlamasıyla birlikte stratejik kültür ve devletlerin davranışlarının diğer tanımlamaları ortaya çıkmıştır.⁵⁵

Devletlerin politikalarını belirlerken kullandıkları millî güç unsurlarının geri planında işleyen, tarihsel bağlamdan, gelenek ve görenekler ile ülkeyi oluşturan alt kültür gruplarından etkilenen stratejik kültür ile ilgili olarak literatürde değişik tanımlamalar yapılmaktadır:

Stratejik kültür; “stratejik bir toplumun üyelerinin stratejik tercihle ilgili eğitim ya da taklit yoluyla edindikleri ve birbirleriyle paylaştıkları alışlagelmiş davranış kalıplarının, şartlı duygusal reflekslerin ve fikirlerin toplamı olarak tanımlanabilir”.⁵⁶

Kavramsal olarak stratejik kültür tarihsel tecrübenin bir yansıması olarak kabul edilebilir.⁵⁷

Farklı kültürel altyapıya sahip olan insanlar harp ve strateji söz konusu olduğunda farklı tavırlar ve çözüm yolları bulmaya ve bu

⁵⁴ Cohen, R., *Negotiating Across Cultures: International Communication in an Interdependent World*, 3. Baskı, Unites States Institute of Peace: Washington, 2002, 12-13.

⁵⁵ Johnston, Alastair I. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Pres: New Jersey, 1995, 33.

⁵⁶ Snyder, Jack L. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, Rand R-2154-AF, Santa Monica: California, 1977, 8.

⁵⁷ Gray, Colin S. “Comparative Strategic Culture”, *Parameters*, C. 14, S. 4, 26-33: (1984), 28.

minvalde davranmaya eğilimlidirler. Bundan dolayı öncelikle devletler, öncelikle kendilerinin ve ülkeyi oluşturan alt grupların kültür analizlerini doğru olarak yapmalı; müteakiben buna uygun strateji geliştirmelidirler:

Sadece belli ülkelerin vatandaşları değil, diğer gruplar da bilinen kültürlere sahiptir. Örneğin, benzer ekonomik altyapılara sahip olanlar, dünyanın farklı yerlerinden de gelseler genellikle benzer davranışlar gösterirler. Yaşlı insanlar genellikle gençlerden daha değişik bakış açılarına sahiptir. Erkekler harpte kadınlardan tipik olarak daha farklı kültürel roller oynarlar. Profesyonel askerlerin sivillerden ve kısa dönem askerlik yapanlardan daha farklı bir kültürü vardır. Subayların rütbesiz erlerden farklı bir kültürü vardır. Silahlı kuvvetlerin her branşının işleri kendine göre yapma tarzı vardır.⁵⁸

Dolayısıyla uygulanacak bir stratejide önemli bir rolü olan kültürün analizi ve buradan elde edilecek veriler ışığında oluşturulacak eğitim ve planlama modellerinin daha rasyonel ve pragmatik olacağı aşikârdır.

2.4. Stratejik Kültürün Ülke Kültürü ile Bağlantısı ve Askerî Strateji ile Sezgisel Zekâya Etkisi

Öncelikle Gray'in de ifade ettiği gibi strateji hakkında herhangi bir şeyi kültürel unsurları dikkate almadan anlamanın imkânı yoktur.⁵⁹ Strateji, bir insan faaliyetidir. Akli ve sezgileri kullanmayı içerir. Kaynakları tahsis etmeyi ve bunları hedefe doğru yönlendirmeyi kapsar. Dolayısıyla da insanlar hedef seçimini, planlamayı ve yeni teknolojilere tepki vermeyi kültürel yoldan yapmaktadırlar. Farklı kültürel altyapıya

⁵⁸ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016, 71.

⁵⁹ Gray, C.S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999, 142-143.

sahip insanlar harbe ve stratejiye farklı yaklaşımlar gösterirler ve buna göre davranırlar.

Kültürü incelemek analizciye aynı zamanda stratejik düşünme bakımından özel sezgiler kazandırır.⁶⁰ Kültür kolay kolay değiştirilen bir olgu olmadığı için iyi tahlil edilmesi Sun Tzu'nun üzerinde durduğu hem kendini iyi tanıma hem de düşmanı iyi tanıma prensibine hizmet etmektedir:

Stratejistlerin kendilerini tıpkı insan faktörünü ihmal ettiklerinde dezavantajlı duruma getirmeleri gibi, kültür ve psikoloji hakkında geçerliliği kanıtlanmış temel varsayımları göz ardı ettikleri zaman ciddi hatalar yapma riskiyle karşı karşıya kalırlar.⁶¹

Yukarıda ifade edildiği üzere ülkenin geçmişten getirdiği ve genetik kodlarına işlenmiş olan kültürü bütün inşa sürecinde altyapıyı meydana getirmektedir. Ülkenin kültürü hem stratejik kültürü hem de örgütsel kültürü etkilemektedir. Ülkenin millî güç unsurlarını kullanarak politik hedefe ulaşmayı amaçlayan strateji ya da büyük (*grand*) stratejinin metodolojisinin sınırlarını ise stratejik kültür çizer. Ülkenin aktif, pasif veya her ikisinin kombinasyonu olarak uygulayabileceği genel strateji çizgisi stratejik kültürün çerçevelediği alanda şekillenmektedir. Millî güç unsurlarından silahlı ve şiddet kullanma imkânları ile ayrılan, nihai bir zor kullanım aracı olan askerî güç ise örgüt kültürü içerisinde hayat bulur ve bu minvalde meydana gelir. Burada ifade edilen hususlar Şekil 7'de görüldüğü üzere stratejiyle bir bağıntı oluşturur.

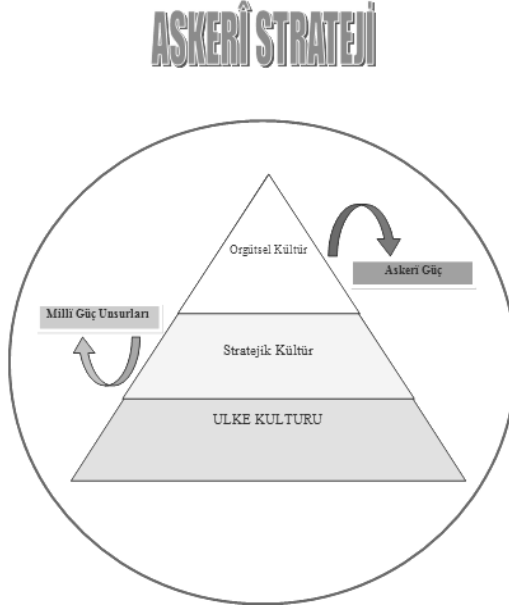
---

⁶⁰ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *a.g.e.* İstanbul, 2016, 77.

⁶¹ Kane, T.M. ve Lonsdale D.J., *a.g.e.*, İstanbul, 2016, 88.

Şekil 7. Askerî Stratejinin Oluşumu

Şekil 7’de belirtilen modelden anlaşılacağı üzere askerî stratejinin tayininde öncelikle ülkenin kültür boyutları, sonrasında stratejik kültür en sonunda da örgütsel kültürün dikkate alınması gerekmektedir. Stratejinin doğru olarak ortaya konulabilmesi de doğal olarak operatif ve taktik seviyeye tesir edecek ve askerî kuvvetlerin doğru ve zamanında kullanılmasını sağlayacaktır. Örgütsel kültür açısından bakıldığında birlik ve beraberlik değerinin ön plana çıkması karşılıklı iş birliğine, kahramanların ön planda olması komutanın sezgi ve muhakemelerine güvenilmesine, sembol ve ritüeller ise manevi değerlerin ön planda tutulmasına gerek duymaktadır. Bu nedenle kültürel açıdan tahlil edildiğinde de komutanın sezgi ve muhakemesinin geliştirilmesinin, planlama ve icra sürecinde son derece önemli olup taktik ve özellikle de operatif seviyede başarıyı getireceği değerlendirilmektedir.

Bu minvalde ülkenin, stratejinin ve örgütün kültür değerleri ile yörgularak askerî gücü kullanacak karar verici yani komutan olan

personel, ilk bölümde açıklanan yeni karar verme modelinin son aşamasında sezgisel zekâsını kullanarak istenen son duruma ulaşmak isteyecektir. Dolayısıyla karar vericinin yetiştiği ülke ve örgütün kültürü, onun sezgisel zekâsının oluşumuna da doğrudan etkide bulunacaktır.

Sonuç

Savaş, bütün olarak bilimsel ve sanatsal öğeleri barındıran bir faaliyettir. Bu nedenle icra edilecek hareket tarzlarının planlanmasında kullanılan süreci salt pozitif bilimlerdeki gibi kesin kurallara indirgemek mümkün gözükmemektedir. Burada liderlerin geçmiş tecrübe, eğitim ve donanımlarından elde ettiklerinin rasyonel akıl süzgecinden geçirildikten sonra kullanılmasının daha uygun bir strateji olacağı değerlendirilmektedir.

Savaşın teorilerini çok iyi bilen; ancak durumu değerlendiremeyen, aklının yanına sezgilerini de ilave edemeyen, öte yandan karakteristik özellikleri bakımından soğukkanlı ve pratik olamayan bir komutanın, çok iyi stratejik planlama yapsa da düşman karşısında askerlik mesleğinin gerektirdiği kuralları uygulayamayacağı ve başarısızlığa mahkûm olacağı aşikârdır. Ordunun maddi faktörleri yanında ihtiyaç duyduğu manevi faktörlerin ateşleyicisi ve temin edicisi olan komutan, bunu temin edebilmek için hem aklını hem de duygularını kullanmak zorunda kalacaktır.

Analitik düşünme mantığı içerisinde geliştirilen AKVES, düşük seviyelerde daha az girdi ve daha az tahayyül gücü gerektirmesi nedeniyle yeterli iken, taktikten stratejiğe doğru yükseldikçe bazı sıkıntılar ile karşılaşmaktadır. Bu sürecin çatısını oluşturan “Vazife Tahlilinde” daha fazla faktörün analizine ihtiyaç olmakta, sentez yapabilmek için çok sayıda bilgiye gereksinim duyulmakta, daha da önemlisi insanın yalın aklı ve kullanılan teknikler bu işlemin gerçekleştirilmesi için yetersiz kalmaktadır. Burada ilk olarak bu süreçteki analizlerin bütüncül bir bakış açısıyla yeniden kurgulanması, her türlü teknolojik imkânlardan faydalanılması, yapay zekânın devreye sokulması gerekmektedir. İkinci olarak ve son kertede nihai kararı verecek olan insanın duygu ve düşüncelerinin devreye sokulabilmesi için kültürel açıdan tahlil edildiğinde ihtiyaç duyulduğu görülen sezgisel karar verme etkinliğini

artıracak yeni bir eğitim modeli tasarlanmalıdır. Söz konusu modelin uygulanması esnasında geleceğin komutanlarına sayıca çok fazla senaryo dâhilinde, farklı bölgeler ve ara durumlar verilmesinin; muharebe sahasının tahayyülü kapasitesi artırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bilişsel kabiliyetlerin artırılması, ancak uyarıcı bir çevrenin artırılması ile olmaktadır. Bu nedenle görsel öğeler ile desteklenmiş bir ortamda farklı senaryolara maruz kalan komutanlar, çoklu zekâlarının düşünsel yanında duygusal ve sezgisel boyutlarını da keşfetme ve kullanma olanağı bulacaklardır. Ayrıca doğru teorilerin, sezgisel aklın geliştirilmesi yanında savaşlardan elde edilen deneyimler ve savaş tarihinden alınan dersler ile pekiştirilmesi zihinde daha kalıcı bir süreç inşa edecektir.

Karar verme faaliyetinin muharebenin seviyeleriyle yakın seviyede ilişkili olduğu, politik seviyede istenen son duruma ulaşılabilmesi için stratejik, operatif ve taktik seviyede alınan kararların önemli olduğu, bu anlamda yol gösterici olan stratejinin çerçevesinin doğru çizilmesi gerektiği, stratejinin ve onu tayin eden stratejik kültürün ülkenin ve bulunulan organizasyonun kültüründen etkilendiği değerlendirilmiştir. Bu minvalde kültür, stratejik kültür ve örgütsel kültürün bileşenlerinin doğru ve sağlıklı tahlil edilmeden alınacak kararların başarılı olamayacağı sonucuna varılmıştır.

İnceleme sonucunda askerî stratejinin tayininde öncelikle ülkenin kültür boyutları, sonrasında stratejik kültür en sonunda da örgütsel kültürün dikkate alınması gerektiği yargısına varılmıştır. Stratejinin doğru olarak ortaya konulabilmesi de doğal olarak operatif ve taktik seviyeye tesir edecek ve askerî kuvvetlerin doğru ve zamanında kullanılmasını sağlayacaktır. Örgütsel kültür açısından bakıldığında birlik ve beraberlik değerinin ön plana çıkması karşılıklı iş birliğine, kahramanların ön planda olması komutanın sezgi ve muhakemelerine güvenilmesine, sembol ve ritüeller ise manevi değerlerin ön planda tutulmasına gerek duymaktadır. Bu nedenle kültürel açıdan tahlil edildiğinde de komutanın sezgi ve muhakemesinin geliştirilmesinin, planlama ve icra sürecinde son derece önemli olup taktik ve özellikle de operatif seviyede başarıyı getireceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak büyük Frederik'in şu ünlü sözlerini hatırlamak gerekir: "Prens Öjeni'nin emri ve komutası altında yirmi adet sefere katılan bir katırın, başlangıçtaki taktik bilgisi ne ise sonucusunda da aynıdır".⁶² Dolayısıyla salt teori ve kuramın yetersizliği, insanın dünya sahnesine çıktığından bu yana diğer canlılara nazaran hayatını idame ettirmesine olanak veren yeniyi ve doğruyu sosyal olarak inşa etme kabiliyeti ile giderilmelidir. Bu minvalde tasarlanacak yeni eğitim modeli üzerine yapılacak ilave araştırmalar ile söz konusu eksikliğin giderileceği değerlendirilmektedir.

Summary

The purpose of this article is to examine the fulfillment of the military decision-making process (MDMP) at the tactical and operative level, to reveal the need for development and to make training planning for this. The importance of the article is to reveal the deficiencies in the decision-making processes of the commanders who will have to perform operational missions at a variable pace in the dynamic and complex environment of the future.

Information / document scanning and comparison methods are used in this article. First of all, decision making models in the literature have been examined and a new analysis model has been introduced to be used in risk, center of gravity and critical factor analysis at the operative level, by comparing the application of MDMP at different levels in line with these models. It has been found that in order for the decisions taken in the field of warfare, which has become chaotic and complex, to be accurate and fast, developing technology should be used and using tools such as artificial intelligence and quantum computer is imperative. In addition, it was concluded that, spiritual quotient is an important factor for the new analysis model created by evaluating that MDMP, which is currently used, and it needs revision at the operative and strategic level while meeting the tactical level needs. In this regard, it is suggested that the spiritual quotient

---

⁶² Jomini, Antoine Henri, *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2002, 164.

using the synthesis of past experiences and information should be put into use, since the technological possibilities may sometimes be insufficient and the human brain has a more complicated and advanced operating system than the existing computer technology. Therefore it has been evaluated that the current MDMP needs to be updated in a way that enables decision making in this environment, and it would be appropriate to switch to a natural decision making model that includes spiritual quotient instead of normative and descriptive.

It was evaluated that decision making is closely related to the levels of combat, strategic, operative, and tactical decisions are important to achieve the desired state at the political level, in this sense the strategy that guides should be correctly framed, the strategy and the strategic culture which determines it are influenced by the country and the organizational culture. In this regard, it is concluded that the decisions to be taken without correct and healthy analysis of the components of culture, strategic culture and organizational culture won't be successful.

As a result of the analysis, it was concluded that the cultural dimensions of the country, and then the strategic culture and finally the organizational culture should be taken into consideration in the determination of the military strategy. The correct implementation of the strategy will naturally affect the operative and tactical level and ensure the correct and timely use of military forces. In terms of organizational culture, the importance of unity and togetherness requires mutual cooperation, the prominence of heroes should be trusted by the commander's intuition and reasoning, and symbols and rituals should be kept in the foreground. For this reason, when it is analyzed culturally, the development of the commander's intuition and reasoning is extremely important in the planning and execution process and it is considered that it will bring success at the tactical and especially operative level.

After listing the ones that are foreseen that it would be appropriate to be included in line with the deficiencies identified, suggestions were made on how to transfer this process to future commanders during the training phase.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- BAYAT, Mert, *Millî Güç ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları, 1986.
- BERNER, Georg, *Management in 20XX*, Erlangen: Publics Corporate Publishing, 2004, 83-85.
- BRYANT, David J., *Making Naturalistic Decision Making "Fast and Frugal"*. Toronto: Defence Research Development Canada-Toronto Judgement and Decision Making Group, 2002.
- BURR, Vivien, *Social Constructionism*, London: Routledge, 2003.
- CHARLES D. Allen, BREENA E. Coates. *Strategic Decision Making Paradigms: A Primer For Senior Leaders*, US Army War College, 2019.
- CLAUSEWITZ, Carl Von, *Savaş Üzerine*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2018.
- COHEN, R., *Negotiating Across Cultures: International Communication in an Interdependent World*, 3. Baskı, Unites States Institute of Peace: Washington, 2002.
- GOLDSTEIN, W.M., R.M Hogarth, *Research on Judgment And Decision Making: Currents, Connections, And Controversies*, Cambridge: Cambridge University, 1997.
- GRAY, C.S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- HANDEL M.I., *Savaşın Ustaları Klasik Stratejiler*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2004.
- ISENBERG, Daniel J., *How senior managers think?*. Harvard: Harvard Business Review, 1984.
- JOHNSTON, Alastair I. *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Pres: New Jersey, 1995.
- JOMİNİ, A. Henri, *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları*. Doruk Yayınları: İstanbul, 2002.
- KANE, T.M. ve LONSDALE D.J., *Çağdaş Stratejiyi Anlamak*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2016.
- KEEGAN, J., *Churchill's Generals*, Grove Press/Atlantic Monthly Press:UK, 1991.
- KKT 100-5 Harekât (Sevk ve Muhabere)*, 2002.
- KUTANİS, Rana Özen, *Örgüt Kültürü Ders Notları*, Sakarya Kitabevi: Sakarya, 2006.
- LİDDELL Hart, B.H., *Strateji Dolaylı Tutum*, Doruk Yayınları: İstanbul, 2015.
- Operatif Seviye Harekât Planlama ve İcra Esasları* (2015). İstanbul: Kara Harp Akademisi Yayınları.
- PEHLİVAN, Oğuzhan, *Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- SAPATY, Peter Simon, *Holistic Analysis and Management of Distributed Social Systems*, Switzerland: Springer Nature, 2019.
- SAYER, Andrew, *Method in Social Science*, London: Routledge, 2006.
- SNYDER, Jack L. *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, Rand R-2154-AF, Santa Monica: California, 1977.
- SUN TZU, *The art of war*, Çev. Samuel B. Griffith, Oxford University Press:New York, 1971.
- VEGO, Milan, "The Bureaucratization of the U.S. Military Decisionmaking Process", *Joint Force Quarterly*, US: Naval War College, 2018.
- ZSAMBOK, C. E., *Naturalistic decision-making: where are we now?*, C. E. Zsambok, G. Klein (Edt.), *Naturalistic Decision-Making*, Mahwah, NJ: Erlbaum, 1997.

Makaleler

- ALTAY, H. “Güç Mesafesi, Erkeklik-Dişilik ve Belirsizlikten Kaçınma Özellikleri ile Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 301-321: (2004).
- BARROW, C. J. “River basin development planning and management: A critical review”, *World Development*, C.26, S.1 (1998):171–186.
- DUDİ (Yehuda) Alon, Process of Military Decision Making, *Military and Strategic Affairs*, C.5, S.2 (2013).
- DURŞUN, İ.T., “Örgüt kültürü ve strateji ilişkisi: Hofstede'nin boyutlar açısından bir değerlendirme”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.4, 43-56: (2013).
- GOLL Irene ve RASHEED Abdul A., “The Relationships Between Top Management Demographic Characteristics, Rational Decision Making, Environmental Munifence, and Firm Performance”. *Organization Studies*, C.26, S.7 (2005): 999-1023.
- GORE Julie, BANKS Adrian, MİLLWARD Lynne, KYRİAKIDOU Olivia, “Naturalistic Decision Making and Organizations: Reviewing Pragmatic Science”. *Organization Studies*, C.27, S.7 (2006): 925-942.
- GRAY, C. S. “Comparative Strategic Culture”, *Parameters*, C.14, S.4 (1984): 26-33.
- GÜLTEKİN, N., ve SİĞRİ, Ü. “Bir kültür boyutu olarak” bireycilik-ortaklaşa davranışçılık” ve örgütsel kültüre yansımaları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.23, S.2, 273-286: (2007).
- HELSLOOT, I. ve GROENENDAAL, J. “Naturalistic decision making in forensic science: toward a better understanding of decision making by forensic team leaders”, *Journal of forensic sciences*, 56(4), 890-897:(2011).
- MİCHAEL J.P. ve HERBERT A. Simon. The experts in you midst. Harvard: *Harvard Business Review*, C.67, S.4, (1989).
- MİNTZBERG H. ve RAİSİNGHANİ D., “A. Theoret. The Structure of Unstructured Decision Processes. *Administrative Science Quarterly*”, S.21 (1994):246-275.
- POLİÇ, M. “Decision making: Between rationality and reality”. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, C.7, S.2, 78-89: (2009).
- VELJOVSKİ, G. ve DOJCHİNOVSKİ M., Holistic Approach in The Military Education: Educating Field Grade Officers for Operational Level of War, *CEEOL*, S.1, 20-25:(2020).

Konferansta Sunulan Tebliğ

YAŞAR, Okan, *Davranışsal karar verme modelleri: teori ve uygulamadaki süreçlerin karşılaştırmalı analizi*, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 6-7 Kasım, Tokat, 2015, 276.

İnternet Kaynakları

- HOWARD, Ronald A, *The Foundations of Decision Analysis Revisited, Advances in Decision Analysis: From Foundations to Applications*, 2007 [<https://taskandpurpose.com/military-decision-making-process-bad>, (Erişim Tarihi:19.02.2020)].
- <https://adnanuludag.net/hofstede-kulturel-boyut-teoremi-ve-turkiye/>, (Erişim Tarihi: 27.05.2020).
- <https://dusunbil.com/toplumsal-kultur-organizasyon-kulturu-egemenlik-duzenleri-ve-liderlik-tarzleri/>, (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak özgün çalışmalar olmalıdır. “Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci”nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konusunda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır.

Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kuruluna belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Yayımlanmak üzere *Güvenlik Strateji Dergisi* elektronik posta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Güvenlik Stratejisi Dergisi* editörlüğüne yeniden sunabilir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise yeni sunulan çalışma olarak tekrar değerlendirme sürecine alınır.

Güvenlik Stratejileri Dergisine yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını anadili söz konusu dil olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene “son okuma” yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür. Son okuma yazarların talebi üzerine, son okumayı yapacak olan anadil okuyucusuna ücretini yazarın ödemesi karşılığı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* tarafından yaptırabilir.

Güvenlik Stratejileri Dergisinde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nün ve Millî Savunma Üniversitesi’nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez.

Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu’nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

1. *Güvenlik Stratejileri Dergisinin* yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca ve Fransızca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
2. Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*summary*- ve dipnotlar dâhil) asgari 6000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.
3. Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 150 kelimelik öz ve baş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme

alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. (Almanca veya Fransızca olarak hazırlanan makalelerde Türkçe ve İngilizce *öz/abstract* ve anahtar kelime/*keywords* yanı sıra makalenin yazıldığı dilde de yukarıdaki ilkelerle öz ve anahtar kelime eklenmelidir.) Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (*summary*) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalı; Almanca ve Fransa hazırlanan makalelerde ise geniş özet hem İngilizce, hem Türkçe olarak hazırlanmalıdır.

4. Güvenlik Stratejileri Dergisine gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 11 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.

5. Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.

6. Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, içerden, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.

7. Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıfta yazarın soyadı ve çalışmanın kısaltılmış başlığı kullanılmalıdır. Birbirini takip eden dipnotlarda aynı kaynağa yapılacak atıflarda ise “a.g.e.”,”a.e.” kullanılmalıdır. (Yabancı dildeki makalelerde “Ibid.” kullanılmalıdır.)

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklerle uygun olarak sırayla verilmelidir.

Tek yazarlı kitap:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

İki yazarlı kitap:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Çok yazarlı kitap:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Çeviri kitap:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, yayımlandığı yıl, sayı ve cilt numarası, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

9.3. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir.

Atasay Özdemir, *Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları*, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü İstanbul, 2013, s. 52.

10. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

11. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş ve yazarın soyadının önce yazıldığı kaynakça verilmesi gerekmektedir.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles, which are descriptive expect for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation.

Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so.

If the article submitted to the Journal’s e-mail address comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. The Authors may re-submit their articles revised according to the reports of peer-reviewers or editors. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the process.

Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proof-read by a native speaker academic who is considered as an expert on their field and to provide an evidence of this proof-reading. The proof-reading process may also be carried out by the editors of the Journal by out-sourcing a native speaker, provided that the payment for proof-reading is paid by the author.

Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defence University.

The authors whose articles have been published in the *Journal of Security Strategies* are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of *Journal of Security Strategies* is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.
3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 150 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly.

The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

4. Articles submitted to the *Journal of Security Strategies* shall be written using the program Microsoft Word in 11 font size in the text and 9 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of 1,5 line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall written bold and numbered (except for introduction and conclusion).

6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as a inward, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).

7. The references to the resources used in the article shall be made according to guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.

8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying the guidelines below in the first reference and then by using the surname and the shortened name of the study. For multiple references in subsequent footnotes, the phrase “ibid” shall be used.

9. The references in the footnotes shall be written as follows:

9.1. For references to the books, name and surname of the author, name of the book, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author:

Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, Yale University Press; Revised edition, New Haven, 2008, p. 188.

Books with two authors:

John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, FSG Adult; 1st edition, New York, 2008, p. 92.

Books with more than two authors:

Mustafa Aydın, Mitat Çelikpala, et all., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 79.

Translated books:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, (Çev. Gültekin Yıldız), Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 61.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), name of the periodical in which it is published, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author:

Feridun Akkor, “NATO’da Güvenlik Sorunu”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1976, Sayı 257, 57-61, s. 59.

Chapter/Article in compilation books:

Engin Avcı, “Ceza Adalet Sistemi Çerçevesinde Şiddet İçeren Radikalleşmeyle Mücadele: Terörist Rehabilitasyonu ve Yeniden Topluma Kazandırma”, Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kuram, Yöntem, Uygulama*, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, Ankara, 2019, 429-444, s. 433.

İnternet Dergisinde Makale:

George F. Kennan, “The Sources of Soviet Conduct”, *Foreign Affairs Magazine*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Date of Access: 21.11.2019).

9.3. For reference to the theses, no italics shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, *The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran’s Nuclear Programme*, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

10. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table: 1, Figure: 1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top centre of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

11. Resources shall be sorted alphabetically and according to their types (books, articles, internet resources, etc.) in a bibliography at the end of the article and the entries shall be written with the surname of the author first.

